

Pril. Prof. 1/10 1891. Kompens.

MLUVNICE

I-1162.

PRO

ŠKOLY MĚŠŤANSKÉ.

NAPSAL

JOS. RŮŽIČKA,

ŘEDITEL OB. A MĚŠŤ. ŠKOLY DÍVČÍ NA KRÁL. VINOHRADECH.

CENA 80 KR., KART. 90 KR.

V PRAZE A VE VÍDNI.

NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO,
KNIHKUPCE CÍSAŘSKÉ AKADEMIE VĚD VE VÍDNI.

1891.

3574.

7

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA	
PEDAGOGICKÉ FAKULTY	
KARLOVY UNIVERZITY PRAHY	
Signat. n.	U 1196
Inventar. č.	201855

Rád bych byl ve své mluvnici příslušným způsobem naznačil, co z učiva hledí k I., co ke II. a co ke III. třídě, jako to velmi případně učinili páni skladatelé mluvnice pro 4. a 5. třídu školy obecné; avšak školy měšťanské nemají jednotné osnovy učebné, nýbrž každá má (vedle §. 19. ř. z. ze dne 2. m. května 1882. a vedle nařízení vys. c. k. ministerstva k. a vyuč. ze dne 8. m. června 1883.) svou zvláštní, a jelikož osnovy ty, jak jsem se přesvědčil, v lecčems od sebe se liší, tu výběrem, tam zase rozdělením učiva do jednotlivých tříd, bylo mi toho zanechat. Řečené nařízení ministerské ukládá činitelům, kterým jest sdělati učebnou osnovu, aby radíce se o ní za základ vzali osnovy normální od 18. května 1874. A tu někde přijali osnovu tuto beze změny, někde ji rozšířili po příkladě osnov od 15. března 1877., někde zase po příkladě osnov od 18. července 1885., jinde i jinak si ji upravili, což ovšem nikterak není na závadu, jen když předepsané minimum jest vytčeno. Podle toho mají někde, pokud jde o jazyk český, na př. „tvoření slov“ v I. i ve II. třídě, někde jen ve druhé, někde jen v první; „nauku o pádech podle jich významu a účelu ve větě“ někde mají ve II. třídě, někde jí vůbec nemají; „skracování vět vedlejších“ někde mají ve III. třídě, někde ve druhé; kde se řídili osnovami z r. 1877. úplně, mají „listy“ (viz sloh) jen v I. třídě, kde však větší váhu na ně kladli, mají je i ve II., ba docela i ve III. třídě a t. d. Z této příčiny tedy jsem učiva nerozdělil, a jest na sborech učitelských, aby si je sami podle své osnovy rozdělili. Toliko bych připomenul, že stať „Rozbor slovný“ určena jest pro II. a po případě i pro III. třídu, stať pak „Rozbor souvětí složených“ a „Perioda“ výhradně pro III. třídu. V části páté „Sloh“ jsem již vytkl, co by pro kterou třídu bylo, protože slohová cvičení bývají v osnovách jen obecně a tudíž neurčitě vytčena; i mohl jsem spíše mínění svému výraz dáti.

Ještě o jednom jest mi zmíniti se. Mluvnice má obsahuje vše, čeho na měšť. škole z mluvnice věděti třeba, tedy i to, čemu se žák již učil ve škole obecné. Tím se ovšem kniha stala objemnější, ale žák má tu výhodu, že nemusí dvou knih s sebou nositi; neboť kdyby kniha tato byla toliko pokračováním mluvnice pro školy obecné, bylo by mu velmi často i do této nahlédnouti.

Na Král. Vinohradech v květnu 1890.

Jos. Růžička.

OBSAH.

	Strana
I. Hláskosloví	1
Hlásky a písmena	1
Roztřídění hlásek	2
Změny v jakosti a počtu hlásek	4
Ě (e, ě) se mění v i	4
Y se mění v ej	4
Ú se mění v ou	4
Ů se mění v o	5
Stupňování samohlásek	5
Změny souhlásek	5
Odsouvání a přisouvání souhlásek	6
Pohybné e	6
Slabiky a dělení jich	7
Hiat	8
Přízvuk	9
Přízvuk slovní	9
Přízvuk větný	10
Kvantita a její změny	11
II. Kmenosloví	12
Kmen; přípona ohýbací; přípona odvozovací	12
Přechylování	14
Tvoření jmen zdrodných	15
Kmeny jednoduché a složené	15
Kořen. Čeleď slovní	16
III. Tvarosloví	17
O druzích slov	17
Připrava ke skloňování	18
Podstatná jména	19
O významě a původě jmen podstatných	19
Skloňování jmen podstatných	22
Skloňování podstatných jmen mužských	22
Vzor had, dub	22
Vzor orač, meč	28
Jméno kněz	31
Jméno peníz a peníze	31
Jména na -ce	32
Jméno loket	33
Vzor Jiří	33
Vzor sudí	34
Vzor vladyka	34
Skloňování podstatných jmen ženských	35
Vzor ryba	35
Jméno perla	36
Vzor duše	37
Vzor tykev	39

Vzor kost	40
Jméno daň	40
Jméno zed	41
Vzor paní	42
Vzor máti	42
Sklonování podstatných jmen středních	42
Vzor město	42
Vzor moře	42
Vzor kuře	45
Vzor břímě	46
Vzor znamení	46
Přídavná jména	47
Sklonování jmen přídavných	47
1. Určitá příd. jm. trojsho zakončení	47
2. Určitá příd. jm. jednoho zakončení	48
3. Neurčitá příd. jm. jakostná	49
4. Neurčitá příd. jm. přivlastňovací	51
Stupňování přídavných jmen	53
Zájmena	54
1. Zájmena osobná	55
2. Zájmena přivlastňovací	58
3. Zájmena ukazovací	60
4. Zájmena vztažná	62
5. Zájmena tázací a neurčitá	64
Číslovky	64
Slovesa	68
O významě sloves	68
O jakosti děje	70
O rodě sloves	72
Osoba, číslo, čas sloves	73
Užívání časů slovesných	73
Způsob sloves	74
Užívání způsobů slovesných	75
Infinitiv	77
Užívání infinitivu	78
Supinum	79
Příděství činné i trpné	79
Přechodník	81
Slovesné výrazy určité i neurčité	84
Slovesné výrazy jednoduché a složité	84
Časování sloves	85
Třída první	86
1. Vzory vésti, vedu; nésti, nesu	86
2. Vzor péci, peku	88
3. Vzor píti, pnouti, pne	89
4. Vzor tříti, tru	90
5. Vzor krýti, kryji	91
Třída druhá	91
Vzory minouti, minu; tisknouti, tisknu	91
Třída třetí	91
Vzory uměti, umím; slyšeti, slyším	93

Třída čtvrtá	94
Vzor prositi, prosím	94
Třída pátá	95
1. Vzor dělati, dělám	95
2. Vzor sázeti, sázím	96
3. Vzor tesati, teší	97
4. Vzor bráti, беру	98
5. Vzor láti, laji	99
Třída šestá	100
Vzor kupovati, kupuji	100
Příslovce	101
Předložky	103
Spojky	104
Cíťslovce	107
Rozbor slovní	107
Podstatná jména	107
Přídavná jména	112
Zájmena	113
Číslovky	114
Slovesa	114
Příslovce	117
Předložky	117
IV. Nauka o větě čili skladba	118
Věta jednoduchá	118
O podmětě	118
O výroku	119
Věta prostá a rozvinutá	120
O doplňku	122
O přívlastku	123
O příslovečném určení	124
O významě a účelu pádů ve větě	127
O pádech prostých	127
Nominativ	127
Vokativ	127
Genitiv	128
Genitiv jest přívlastkem	128
Genitiv jest doplňkem	129
Dativ	131
Akkusativ	132
Instrumentál	132
O pádech předložkových	133
1. Předložky s jedním pádem	133
a) S genitivem	133
b) S dativem	134
c) S akkusativem	135
d) S lokálem	135
2. Předložky s dvěma pády	135
a) S akkusativem a lokálem	135
b) S akkusativem a instrumentálem	137
3. Předložky se třemi pády	137

Rozbor věty jednoduché	138
Věta složená (souvěti)	139
I. Souvěti souřadné	140
II. Souvěti podřadné	141
1. Věta podmětná	142
2. Věta doplňková	142
Věta přísudková	143
Řeč přímá a nepřímá	143
3. Věta přívlastková	144
4. Věta příslovečná	144
Souvěti složené	146
I. Složené souvěti souřadné	147
II. Složené souvěti podřadné	148
Skracování vedlejších vět	151
1. Příslovečných	151
2. Přívlastkových	152
3. Doplňkových a podmětných	154
Rozbor souvěti složeného	155
Perioda čili obvěti	157
O dělidlech	161
1. Tečka	161
2. Čárka	161
3. Středník	162
4. Dvojtečka	163
5. Pomlčka	163
6. Otazník	164
7. Vykřičník	164
8. Znaménka pomocná	165
V. Sloh	166
1. Stručné podání slyšených vypravování	166
2. Písemné podání osnovy čtených článků	167
3. Písemné podání článků ve způsobě rozšířenější	168
4. Popisy	171
5. Přirovnání	173
6. Licně	175
7. Úvahy	176
8. Rozbor přísloví	178
9. Disponování themat	180
10. Dopisy	182
11. Písemnosti jednací	184
a) List přijímací	184
b) Kvitanice	185
c) Obligace	186
d) Rukojemství	186
e) Vysvědčení	187
f) Plnomocenství	188
g) List postupní	188
h) Revers	189
ch) Smlouvy	190
i) Podání k úřadům	192
O kolkovní povinnosti	196

I. Hláskosloví.

(Nauka o hláskách a slabikách).

Hlásky a písmena.

Slova mluvená skládají se z hlásek; na př. ve slově *škola* máme hlásky *š-k-o-l-a*.

V písmě naznačujeme jednotlivé hlásky příslušnými písmeny (literami); slovo *škola* píšeme písmeny *š-k-o-l-a*.

Hlásky a písmena sestavujeme v přehlednou řadu, jejíž pořádek je dávným zvykem ustálen. Řada ta se nazývá abeceda a má toto jméno odtud, že na začátku jejím bývá *a-b-c-d*.

Abeceda česká jest:

a, á, b, c, č, d, ě, e, é, ě, f, g, h, ch, i, í, j, k, l, m, n, ň, o, ó, p, r, ř, s, š, t, ě, u, ú, v, y, ý, z, ž.

Kromě toho vyskytují se ve slovích cizích také písmena *q, w*. Písmeno *q* jest vždy spojeno s *u*, na př. ve slově Quirinál; ve slovech přejatých a zdomácnělých místo *qu* píšeme *kv*, na př. kvinta. Písmena *x* a *w* necháváme beze změny a píšeme na př. Xerxes, praxe, Wagner, tramway.

Písmena jsou malá, na př. *a, b . . .*, a veliká, na př. *A, B . . .*

Příklady. Po práci mlo odpočinouti. — Mohou-liž se roditi na trní hrozny a na bodláčí fky? — „Kde je tvůj bratr Abel?“ tázal se Bůh Kaina. — Pane, pomoz nám! — Neřkej hop! dokud jsi nepřeskočil. — Kristus pravil: „Milujte se vespolek!“ — Odřekli se bohů pohanských a uchýlili se k Bohu trojjedinému. — Sv. Václav zavražděn byl ve Staré Boleslavi. — Labe se vlévá do moře Severního. — Na severní straně vinic nezakládají. — Jsem vždy Tvým upřímným přítelem Janem.

Pravidlo. Písmenem velikým se píše jen první (začáteční) hláska některých slov. Zejména píšeme tak

a) slovo, které jest na začátku řeči psané;

b) první slovo po tečce, někdy také po otazníku a vykřičníku, když totiž otázkou nebo vykřičníkem věta tak se byla skončila, jako bývá skončena při tečce;

- e) první slovo po dvojtečce, když za ní následuje řeč přímá;
 d) slovo Bůh, když má význam křesťanský;
 e) jména vlastní;
 f) přídavná jména titulní;
 g) slova oslovovací a titulová v dopisech a listinách.*)

V básních bývá někdy psán literou velikou začátek každého verše.

Roztřídění hlásek.

Hlásky dělí se v samohlásky a souhlásky.

Samohlásky jsou dílem jednoduché, dílem složené.

Příklady. Pan — pán; leb — chléb; cit — cíp; o Janovi — ó, Jene!
 uveďe — úvod — vůdce; mlynář — mlýn.

Samohlásky jednoduché jsou:

- a) krátké: *a, e, i, o, u, y*;
 b) dlouhé: *á, é, í, ó, ú, ň, ý.*

Samohlásky složené čili dvojhlásky jsou složeny ze dvou samohlásek jednoduchých.

V nové češtině jsou jen dvojhlásky *ě, ou* a složeniny s *-i*, na př. *ai* psané *aj*.**)

Ve slovích *hra-ji, hra-ješ* patří hlásky *a* a *j* k slabikám rozdílným, jsou různoslabičné. Naproti tomu ve slovích *hraj, hraj-te* patří tyto hlásky do téže slabiky, jsou téžeslabičné. V různoslabičném *hra-ji* jest *j* souhláskou. Naproti tomu v téžeslabičném *-aj-*, *hraj* a t. d., vyslovujeme *-i* za psané *-j*, je tu tedy dvojhláska *ai*, psaná *aj*.

Totéž platí o téžeslabičném *ej, oj, uj*, na př. ve slovích *olej, dej, kraj, kupuj*; jsou to vlastně dvojhlásky *ei, oi, ui*.

Složení *ij* a *yy* vyskytuje se jen v písmě, na př. v imperativě *pij, ryj*; ve výslovnosti obyčejné je za to *-i* a *-ý*.

Příklady. Druh, *druha, druhové, druhu, druhy, Prahou.* Duch, *ducha, duchové, duchy, mouchou.* Žák, *žáka, žákové, žáku, rukou.* — Bratr, *bratři. Pták, ptačí, ptáci.*

Samohlásky a dvojhlásky, před nimiž souhlásky tvrdé vůbec a zejména i hrdelné zůstávají beze změny, nazývají se široké nebo tvrdé. Naproti tomu jsou samohlásky a dvojhlásky úzké nebo měkké, před nimiž souhlásky tvrdé se mění v měkké, na př. *r* v *ř*, *k* v *č* nebo *c* a t. d.

Úzké jest *i, í* a dvojhlásky, které se začínají s *i-*, na př. též *ě*.

Samohláska *e, é* jest někdy úzká, někdy široká, jak se vidí na př. ve sklonění jména člověk: vok. *člověče*, instr. *člověkem*.

*) Nevhodně píše se: ráčil *Jste* praviti, aby *Jste* poznal, navratte *Se*.

***) V cizích jménech některých jest dvojhláska *au*: *Saul, Ezau*.

Samohlásky a dvojhlásky ostatní jsou široké.

Příklady. La-vi-ce; věž; soud-ce; ku-puj-te; vlk, brk, se-dm.

Samohlásky a dvojhlásky jsou v řeči jádrem slabik, úkol slabikotvorný leží hlavně na nich. Někdy však i některé jiné hlásky úkol tento konají, na př. ve slovech vlk, pln, brk, trní, sedm, osm, Rožmberk. V takovém případě i hlásky *l, r, m* bývají nazývány samohláskami. Ve slovech louka, ruka, zima jsou *l, r, m* souhlásky, ve slovech vlk, trní, sedm jsou samohláskami.

Souhlásky dělí se podle toho, kde a jak vznikají,

1. na hrdelné: *h, ch, g, k*;
2. na podnebné: *j, d, t, ň, ž, š, č*;
3. na předpatrové
 - a) zubné: *d, t, n*;
 - b) zubo-jazyčné (sykavky): *z, s, c, ř*;
 - c) jazyčné: *l, r*;
4. retozubné: *v, f*;
5. retné: *b, p, m*.

Podle toho, kudy jejich zvuk vychází, máme souhlásky

1. nosové: *n, m*;
2. ústní: všechny ostatní.

Příklady. Jini, jíl; div, dítě; ticho, stín; oni, voná; život, lžice; hoši, hošík; řeči, mlčí; cizí, císař; zvěřina, hřiva. — Kruhý, blahý; chytá, chýlí; gymnasium; kyme, kýmá; sudý, sudý; tyká, týká se; byliny, nýbrž; ryje, rýpe.

Podle měkkosti rozeznáváme souhlásky:

1. měkké: *j, d, t, ň, ž, š, č, c, ř*;
2. tvrdé: *h, ch, g, k, d, t, n, r*;
3. obojetné: *b, p, v, f, m, l, z, s*.

Po souhláskách měkkých nemůže býti *y*, po tvrdých nemůže býti *i*. Po obojetných bývá *i* i *y**).

V následujících slovech (a jejich odvozeninách) jest po obojetné souhlásce *y*:

obyčej, babyka, Bydžov, bylina, bystrý (bystřina, Bystřice), býti (bych, abych, byt, pobyt, býtost, bytný, bydlo, obydlí, nábytek, příbytek, dobytek, bývati, obývati, obyvatel), kobyla;

kopyto, pych (pyšný, pýcha, pýchavka), pykati, pysk, zpytovatí, třpytiti se;

*) V^ýr a v^ír, by^ly a bí^li a t. p. vyslovujeme stejně, bez rozdílu mezi *y* a *i*.

vy (vykati), *vydra*, *povyk*, *vysoký*, *vyza*, *vyžle*, *zvyk*, *vy-* (*vybrati* — *vyborný*, *vydělati* — *vydělek*, *vykládati* — *vyklad*);

hmyz, *mý*, *smyk* (průsmyk, smyčec, zamykati), *mýliti* (omyl; mylný), *mys*, *mysl* (mysliti, myšlenka, myslivec, Nezamysl, Litomyšle), *myš*, *mýti* (pomyje, mydlář, mydlíny);

polykati, *lysý* (lysina, lyska), *mlýn* (mlynář), *peřměk*, *plynouti* (plyn, plýtvati, vyplývati), *slynouti*, *slyšeti*, *Volyně*;

brzy, *jazyk* (jazýček), *nazývati*;

osyka, *sychravý*, *syčeti* (sykot, sykavka, sýkora), *syn*, *sypati* (sypký, sýpka), *sýt* (syřiti, syřiště, syrovátka), *syrový*, *syrob*, *sysel*, *syty* (sytití)*).

Změny v jakosti a počtu hlásek.

É (e, ě) se mění v í.

Příklady. Pérko — pírko; lupének — lupínek; hřebének — hřebínek; véska — víska; staroč. řeci — říci; bílý — bílí; víra — věří.

Samohláska *é* se mění v *í*. Změnu tuto nazýváme úžením, poněvadž se tu změnilo širší *é* v užší *í*.

Pravidlo pravopisné. Píšeme *í* a nikoliv *i*, když v témže slově může býti také *é*, anebo když ve slově příbuzném na jeho místě jest *e* neb *ě*, na př. párko, pírko, peří; lupének, lupínek, lupen; říká, řekl; bílý, bílí; víra, věří. Avšak po souhláskách tvrdých odchyľujeme se od pravidla toho a píšeme *y*, na př. kostel, kostělek, kostýlek; postálka, postýlka; otépka, otýpka; konévka, konývka.

Ý se mění v ej.

Dlouhé *ý* jest v jazyce obecném změněno v *ej*, na př. pýcha, ob. pejcha; starý mlýn, ob. starej mlejn.

Pravidlo pravopisné. Píšeme široké *ý*, kde se obecně vyslovuje místo něho *ej*, a píšeme široké *y*, kde některý tvar příbuzný má na témž místě v obecné výslovnosti *ej*; na př. žvýkati (žvejkatí), přežvykovati; blýskati (blejskati), blyštěti. Z pravidla toho vyjmouti jest slova, kde se po sykavkách místo *í* vyslovuje *ej*, na př. cín, cítiti, získati, vozík, síto, lesík, nožík.

Ú se mění v ou.

V češtině obecné jest každé *ú* změněno v *ou*, na začátku i v prostředku slova; na př. úroda, ob. ouroda; neúrodný, ob. neourodný.

Pravidlo pravopisné. Píšeme čárkované *ú*, kde se obecně vyslovuje místo něho *ou*. Jméno úhel (v měřictví) píšeme s *ú* na rozdíl ode jména uhel (ohořelé dřevo).

*) Posílati má *í* (stě. posielati).

Ů se mění v o.

Jméno kůň původně znělo kóň (později kuoň); kroužkované ů vzniklo tedy z ó. Ve tvaru koně ozývá se původní o.

Pravidlo pravopisné. Kroužkované ů píšeme v těch slovech, která v pozmeněných tvarech na místě ů mají o.

Stupňování samohlásek.

Příklady. Otec *vede* syna do školy. Matka dcerušku do školy *vodí*. — Nohy mě bolí, sotva je *vleku*. *Vlak* se vyšinul z kolejí. — Tento hoch jen jednou *hodil*, však onen ustavičně *házel*. — Vody se nejraději *napíjí*, jest to *nápoj* nejzdravější. — Hrobník *ryje* čerstvý *rov*.

Slova *vede* a *vodí* patrně jsou svým původem příbuzná; příbuznost jejich se jeví jednak ve významu, jednak i ve stejných hláskách *ved* a *vod*. Obě ta slova pocházejí z kořene *ved-*. Ve *vede* je kořenová samohláska *e* nezměněna, ve *vodí* je změněna v *o*.

Slova *vleku* a *vlak* pocházejí z kořene *vlek*. Ve *vleku* jest kořenová samohláska nezměněna, ve *vlak* je změněna v *a*. Ve slově *házel* jest kořenová samohláska *o* (hod) změněna v *á*. Ve slově *napíjí* je změněna samohláska *i* (napíjí) v *oj*. Ve slově *rov* je změněna samohláska *y* (ryje) v *ov*.

Takovéto změny samohlásek v kořeni slov, při nichž *e* se mění v *o* neb *a*, *o* v *á*, *i* v *oj*, *y* v *ov*, nazývají se stupňování samohlásek. Ve slovech *vede* a *vodí* jsou rozdílné stupně samohlásek kořenových: *e* je stupeň slabší, *o* je stupeň silnější (závažnější). Slovo *vodí* vzniklo ze slova *vede* stupňováním kořenové samohlásky.

Cvičení. Stupňováním kořenové samohlásky tvořte z těchto slov příbuzná slova: 1. (po příkladě *vedu* — *vodím* — *závod*) *nesu*, *teku*, *řeknu*, *ženu*, *pletu*, *beru*, *melu*; 2. (po příkladě *vleku* — *vlak* — *vláčím*) *sedím*, *střežu*; 3. (po příkladě *hodil* — *házel*) *honím*, *krojím*, *kloním*, *mořím*, *voditi*, *točiti*, *kročiti*, *kropiti*, *topiti*, *zvoniti*, *choditi*; 4. (po příkladě *napíjí* — *nápoj*) *hněje*, *lěje*, *víje*, *bíje*, *chvě(i)je*; 5. (po příkladě *ryje* — *rov*) *kryje*, *kuje*, *pluje*, *sluje*!

Změny souhlásek.

Příklady. *Hoch* — *hoši*. *Tvor* — *tvořiti*. *Jelen* — *jeleni*. *Vedu* — *vodím* — *voděn* — *provázeti*. *Zlato* — *zlatiti* — *ve zlatě* — *pozlacen*. *Báh* — *bozi* — *Bože*. *Pták* — *ptáci* — *ptáče*.

Tvrdé souhlásky před samohláskami úzkými se mění: *ch* v *š*, *r* v *ř*, *n* v *ň*, *d* v *ď* nebo v *z*, *t* v *ť* nebo v *c*, *h* v *z* nebo v *ž*, *k* v *c* nebo *č*.

Příklady. *Voziti* — *vožen*, *tesati* — *teši*, *něco* — *něčeho*.

Souhlásky *z*, *s* a *c* se někdy před *e* a *i* mění: *z* v *ž*, *s* v *š*, *c* v *č*.

Odsouvání a přisouvání hlásek.

Příklady. Dále — dál; záře — zář; sedlský — selský; velký — velký; do syti — dosti; dvadeset — dvadset — dvacet; mezi desítma — mezi dsítma — mecsítma [čtyřimecsítma = čtyři mezi (dvěma) desítkama]. — Páže — paždi; dlážiti — dlážditi; zábti — zábsti; vražedný — vražedlný; spravedný (pravda) — spravedlný; stč. mütiti — ně. rmoutiti; stč. zámutek — ně. zármutek.

Některé hlásky se někdy odsouvají, na př. ze slov dál, zář jest odsuto *e*, ze slova selský *d* a t. p. Nejčastěji se odsouvá *e*, *ě* a *i*.

Naproti tomu se někdy hlásky též přisouvají; na př. ve slově paždí jest přisuto *d*, ve slově vražedlný *l*, ve slově rmoutiti *r*.

Cvičení. Povězte, které hlásky se odsouvají (po případech jsou odsuty) z těchto slov: zase, přece, zvláště, kromě, skrze, dvanácte; kdosi, cosi, jakýsi, ty jsi, aby jsi, ocitnouti, ihned; jako, tako, kamo, tamo; tkadlci, sedlka; obaliti, obal, obrátiti, obrat, obléci, oblek!

Pohybné e.

Příklady. Nomin. den, gen. dne; nom. pátek, gen. pátku; nom. bázeň, gen. bázně; — nom. služba, gen. množ. služeb; nom. bitva, gen. množ. bitev; — tma, temný; protivný, protivenství; sepsati, spis; ze vsi, z lesa.

Vytčená v těchto slovech samohláska *e* na svém místě někdy bývá a někdy nebývá, i nazývá se proto *e* pohybné.

Pohybné *e* bývá v nominativu (a akkusativu, když je roven nominativu) jednotném, na př.

paprsek, okrsek — gen. paprsku, okrsku (trojslabičné); *l* se vynechává, a jest gen. paprsku, okrsku;

tkadlec — tkadlce (dvojslabičné); vynecháním *d* tkaľce;

stařec — starce; mudřec — mudrce;

žnec — žence, švec — ševce, pastvec — pastevece, kozlec — kozelce, podšev — podešvu;

křest — křtu, čest — (čsti) cti; lest — lsti.

Pohybné *e* bývá v genitivu množném, na př.

očko — oček, dno — den, sto — set, ňadra — ňader, veslo — vesel, palma — palm, vojna — vojen, panna — panen, Anna — Anen, modla — model, vrstva — vrstev, klatba — klateb, ovece — ovec, vejce — vajec, Slabce — Slabec.

Pohybné *e* bývá ve spojeních s předložkami, na př.

bráti — sebrati, zváti — sezvati, dráti — zedrati, hnáti — odehnati, psáti — předepsati;

čest — se ctí, ke*) cti, beze cti, pode ctí;
 den — ve dne, ze dne, ode dne, přede dnem;
 mne — ode mne, ke mně, se mnou;
 veš (ken) — nade vše, přese vše, ke všemu.

Pohybné *e* bývá ve mnohých slovech odvozených, na př.

čest pův. *čst-*; odtud odvozeno: počestný, (počstivý) poctivý;

čet- pův. *čt-*: *čtu*, *četl*, *čtli*, *četný*;

dlech- pův. *dch-*: *nadchnouti*, *nádech*, *vdechl*;

lest pův. *lst-*: *lestný*, *lstivý*;

mek- pův. *mk-*: *zamknouti*, *zámek*, *zámku*;

sech- pův. *sch-*: *uschnouti*, *usechl*, *uschla*;

tek- pův. *tk-*: *vetknouti*, *vtékl*, *vetkla*;

služba — služebný, písmo — písemný, společný — společenský.

Staročesky říkalo se *z země*, *ssaditi*, *k knězi*, *v středu*, *v skříní* a t. d.; jazyk nový volí za to raději předložku se samohláskou (vokalizovanou): *ze země*, *sesaditi*, *ke knězi*, *ve středu*, *ve skříní* a t. d.

Skupiny souhlásek *z země*, *ssaditi* a t. d. zní nám tvrdě, *e* do těch výrazů vloženo jest pro libozvuk. Libozvuku v jazyce šetřiti jest věc důležitá, a hoví se mu zvláště vokalizováním. V jazyce spisovném doby novější přihlíží se k tomu, ale chybuje se zase vkládáním *e*, kde ho býti nemusí, na př. *ve koši*, *ve Praze* a t. p. Nejlépe jest zachovávat tu míru, jakou tu zachovává jazyk obecný.

Slabiky a dělení jich.

Každá slabika má nějakou hlásku, na které úkol slabikotvorný zvláště spočívá; v češtině spisovné to bývá některá samohláska nebo dvojhláska anebo samohláskové *l*, *r*. Slovo má tedy tolik slabik, kolik má samohlásek a dvojhlásek; na př. *chu-do-ba*, *na-u-ka*, *pout-ník*, *vl-na*, *sr-na*.

Někdy bývá potřebí, slabiky dělití. Pravidla, kterými se při tom řídíme, jsou:

Ne-dě-le; *ve-li-ky*; *vl-ci*.

1. je-li mezi dvěma samohláskami souhláska jediná, tedy patří k slabice následující;

Pan-ský (odvozeno z podst. jm. *pán-* příponou *-ský*); moc-ný (moc- a příp. -ný); škol-ní (škol[a]- a příp. -ní); ten-ky; kost-mi; sed-lo; sed-te; nés-ti; pas-tva; slab-ší; draž-ší; služ-ba; druž-ka; dí-t-ko; šat-na; vůd-ce; pil-nost; zed-ník; bož-ství; kněžstvo.

*) Předložka *k* mívala samohlásku -u nejčastěji před *p*: *ku* příkladu, *ku* pomoci, *ku* Praze.

2. je-li mezi dvěma samohláskami souhlásek několik (skupina souhlásková), a vidíme-li, jak skupina ta z částí jednotlivých vznikla, dělíme ji podle tohoto jejího původu*);

Lu-sky; ú-sta; hou-šl; sté-blo; že-bro.

3. nepoznáváme-li, jak skupina souhlásková je složena, připojujeme z pravidla všechny souhlásky k slabice následující;

Po-doba; pod-obojí; na-duřiti; nad-užívati; noc-leh; pod-robiti; nad-robiti; do-tknu; ob-ličej; u-mře; zá-rmutek; roz-um.

4. dělíme-li slovo složené na tom místě, kde členové složeniny se stýkají, rozdělíme souhlásky tak, jak by kam patřily, když by se složenina rozložila.

H i a t.

Příklady. Od Pána Boha vše máme. Orel jest králem ptactva. Tataři poraženi byli u Olomouce. Žito nevzešlo, hospodář je dal zaorati.

Hiat (průz ev) jest, kdykoli se vyslovuje samohláska, před kterou není souhlásky; tedy také když slabika, která se začíná samohláskou, jest na začátku slova nebo následuje po slabice otevřené (samohláskou zakončené).

Čech hiatu nemiluje a proto, jak jen může, jej ruší. Obecná mluva přisouvá k slabikám a slovům, jež se začínají samohláskou, souhlásku *v* (vod Pána Boha, vorel) nebo *h* (u Holomouce); *v* (hiatové) vkládá též do složenin, jako: zavorati, černovoký. Jazyk spisovný toho nedopouští.

Příklady. Na stole leží péro i papír. Také on to tvrdil. Ranní ptáče dále uskáče. Pršelo, proto uchýlili se pod střechu.

Nejčastěji ruší se hiat:

1. přestavením slov, na př. péro i papír — papír i péro; kráva a kůň — kůň a kráva;

2. výměnou souznačných slov, na př. také on — též on; nyní učiním — teď učiním;

3. odsouváním samohlásek, na př. dále uskáče — dál uskáče; můžeme odejiti — můžem odejiti;

4. přisouváním souhlásek, na př. proto uchýlili se — protože uchýlili se; sirotkův obrana — sirotkův obrana.

Poznámka. Ve slově do-u-fa-ti (čtyřslabičné) zrušen byl hiat stažením: dou-fa-ti (trojslabičné); stažením odstraněn byl hiat též ve: *a on* = an, *a ona* = ana, *a ono* = ano, *a oni* = ani a t. d.

*) Češský a vlašský vyslovujeme i pšeme: český a vlaský, a dělíme: čc-ský, vla-ský. Podobně: nebe-ský, kupe-cký, kupe-ctvo.

Přízvuk.

Příklady. *Vezu*; *povezu*; *nepovezu*. — Dělník jest hoden *mzdy*. Nouze *železo* láme. Lékař *léčí*, Bůh *uzdravuje*.

Jednotlivé slabiky ve slově a jednotlivá slova ve větě vyslovují se hlasem nestejně mocným; na př. ve slově *vezu* vyslovuje se slabika *ve-* hlasem mocnějším, než slabika *-zu*, též tak ve slovech *povezu* a *nepovezu* slabiky *po* a *ne* vyslovují se hlasem mocnějším, než ostatní slabiky; ve větě: „dělník jest hoden *mzdy*“ slovo *mzdy* vyslovuje se hlasem mocnějším, než ostatní slova, též slovo *železo* ve druhé větě a slova *léčí* a *uzdravuje* ve třetí větě.

Mocnější hlas, jímž slabika některého slova nebo slovo některé věty vyniká nad ostatní, jmenuje se přízvuk.

Přízvuk, kterým jistá slabika ve slově nad ostatní vyniká, jest přízvuk slovný.

Přízvuk, kterým jisté slovo ve větě nad ostatní vyniká, jest přízvuk větný (důraz).

Přízvuk slovný napomáhá tomu, aby slabiky v jednotu slovní se vázaly; přízvuk větný váže zase slova do jednoty větné. Bez přízvuku věta a slovo rozsypají se ve směsici slabik bez souvislosti a významu.

Přízvuk slovný.

Příklady. 1. **Voda**. — 2. **Učitel**; **nepředvídaný**. — 3. **Pod** strom; **na** vysokou **horu**; dle **všeho**; kol **sochy**; skrz **les**; krom **toho**. — 4. **Po**volali ho; **slou**žil mi; **mat**ka i **dcera**.

Mluvíce pronášíme (vydechujeme) některé slabiky hlasem mocnějším, jiné zase hlasem slabším; mají tedy některé slabiky přízvuk, některé zase jsou bez přízvuku.

Přízvuk, který spočívá ve slově víceslabičném na jedné slabice, slove přízvuk slovný. Přízvuk slovný způsobuje se dechem (a nikoli změnou tónu), je to přízvuk výdechový.

1. V češtině je přízvuk slovný z pravidla na slabice první: **voda**.

2. Má-li slovo více slabik než dvě, bývá na slabice první přízvuk hlavní a vedle něho bývá na některé další slabice jeho přízvuk vedlejší.

Tento bývá nejčastěji na slabice třetí (**učitel**) a páté (**nepředvídaný**), vůbec na slabice počtem liché.

3. Předložka jednoslabičná připojuje se k svému slovu příslušnému a nejbližšímu, splývá s ním ve slovo jedno a má přízvuk jakožto první slabika tohoto celku; *na*-strom, **na**-vysokou *horu*.

Jenom předložky *dle*, *kol*, *skrz* a obyčejně i *krom* přízvuku nemívají: dle *všeho*, kol *sochy*, skrz *les*, krom *toho*.

4. Bez přízvuku jsou zájmena příklonná, t. j. taková, která k slovu předcházejícímu se připojují a s nimi přízvuk společný mají: *ho* (**p**ovolali ho), *mu, mi* (**s**loužil mi), *ti, si, mě, tě, se*.

Bezpřízvuké jsou i některé jednoslabičné spojky: *i* (**m**atka i **d**cera), *a, by, zda* a j.

Přízvuk větný.

Příklad. Železo jest kov **nej**užitečnější.

Dáme-li, že při větném přízvuku jisté slovo ve větě nad ostatní vyniká, míníme tím, že přízvuková slabika toho slova nad přízvukové slabiky slov ostatních ve větě vyniká.

I přízvuk větný je z pravidla výdechový; někdy však bývá i tonický, zvláště ve větách tázacích.

Příklady. Kopřiva **ne**zmrzne. Bratr jest **n**emocen. Netopýr **ne**ní pták.

1. V prosté větě náleží přízvuk větný z pravidla výrokovému slovesu (*kopřiva **ne**zmrzne*) nebo jménu výrokovému (*bratr jest **n**emocen, netopýr **n**ení pták*).

Výjimkou vyniká ve větě prosté přízvukem jméno podmětové. Kdyby osoba druhá na př. přeslechla podmět a tázala se: kdo že nezmrzne? kdo že je nemocen? kdo že není pták? odpovíme: **k**opřiva *nezmrzne, **b**ratr jest nemocen, **n**etopýr není pták*.

Výjimkou též pomocné sloveso ve výroku přízvukem vyniká. Kdyby osoba druhá na př. pochybovala o bratrově nemoci, řekli bychom: *bratr **j**est nemocen*; a kdyby tvrdila, že netopýr jest pták, řekli bychom: *netopýr **n**ení pták*.

Příklady. Nouze **ž**elezo láme. Bůh jest **m**ilostiv **h**říšáku. — Žebrák žebračku **m**ožny závidí. Bůh **d**ává pokorným **m**ilost.

2. Ve větě rozšířené doplňkem důraz spočívá na doplňku; má-li věta dva doplňky, věcný doplněk mává přízvuk silnější, než osobní.

I toto pravidlo připouští výjimky, na př. *zvířata jsou lidem **u**žitečna; ptáka **z**pěv prozrazuje*.

Příklady. Ryby žijí **v**e vodě. Ocún kvete **n**a podzim. Slavík **t**luče líbezně. Strom **p**o ovoci poznán **b**ývá. Kain zabil Abela **z**e závisti. — Nepouštěj se **b**ez vesla **n**a moře.

3. Příslovečné určení mává silnější přízvuk, než ostatní výrok; je-li ve větě několik určení příslovečných, mává z pravidla poslední z nich důraz.

Příklady. Hannibal byl **v**ytečný vojevůdce. Železo jest kov **nej**užitečnější. Postava **č**lověka jest **s**ličná. — I **č**erná kráva **b**ílé mléko **d**ává. **Z** malé jiskry **v**elký oheň.

4. Přívlastek mívá silnější přízvuk, než ostatní členy věty. Mají-li ve větě dva členy po přívlastku, vynikají oba přívlastky přízvukem svým nad ostatní členy věty.

Základním pravidlem větného přízvuku jest, že část věty grammaticky podřízenější silnějším hlasem se pronáší, nežli část grammaticky platnější.

Kvantita a její změny.

Příklady. Mladí se *radí* se zkušenějšími a *rádí* se jim podrobují.

Slabiky bývají nestejně také tím, že ta vyplňuje dobu delší, jiná dobu kratší. Na př. ve slově *radí* trvá *-dí* déle než *ra-*, ve slově *rádí* naopak *rá-* déle než *-dí*; a ovšem trvá také *rá-* (*rádí*) déle než *ra-* (*radí*), a *-dí* déle než *-di*. Rozdíl tento je časoměrný, poněvadž časem měřený.

Časoměrná hodnota jednotlivých slabik jmenuje se jejich kvantitou čili kolikostí, ježto udává, kolik času slabika vyplňuje.

Jsou dva stupně kvantity; rozeznávají se totiž slabiky dlouhé a krátké.

Příklady. Mo-ře; věž. — Dál; soud; pij!

O kvantitě slabik rozhodují jen samohlásky nebo dvojhlásky jejich, souhlásky nic. Slabiky se samohláskou krátkou (*mo-ře*) nebo dvojhláskou krátkou (*věž*) jsou krátké; slabiky pak se samohláskou dlouhou (*dál*) nebo dvojhláskou dlouhou (*soud*, *pij!*) jsou dlouhé.

Příklady. Mráz — gen. mrazu; náž — nože; sněh — sněhu; brána — gen. množ. bran; síla — síl; moucha — much; souditi — impt. sud! pán — panovati; mlád — mladý; pták — ptačí; krátký — kratší; káň — konfk; kráva — kravička; chvála — pochvala; vázati — vazač; běliti — bělič; prostírati — prostěradlo; kázati — kazatel; krása — krasopis.

Kvantita slabik se měnívá. Proměny v kvantitě jsou velice hojné a rozmanité. Z předechozích příkladů jest patrné, že dlouhé slabiky často se krátí; dlouhé samohlásky neb dvojhlásky mění se v krátké samohlásky.

Povězte, v co se měnívá *ů*, *í*, *ou*! Které jsou to grammatické změny (pochody), při kterých se v předechozích příkladech zkrátila samohláska neb dvojhláska? Ke každému příkladu uveďte ještě jiná slova, ve kterých právě takové krácení nastupuje!

Příklady. Suk — souček; kladu — nakládám; rostu — vyrůstám; vidím — vídám; daleko — dále, vysoko — výše; dotknouti — dítka; nakresliti — nákres; prolomiti — průlom; přetrhnutí — přítrž; vybrati — výběr; zakázati — zákaz.

Z předchozích příkladů jest patrné, že krátké slabiky často se dluží; krátké samohlásky mění se v dlouhé samohlásky nebo dvojhlásky.

Povězte, v co se měnívá *o, u, e!* Které jsou to grammatické změny (pochody), při nichžto se v předchozích příkladech prodloužila samohláska? Ke každému příkladu uveďte ještě jiná slova, ve kterých právě takové dlužení nastupuje!

Příklady. Struha = strouhá; kule = koule; kora = kára; sova = sáva; — baba — bába; svatost — svátost; město — místo; sedlo — sídlo; sluha — slouha; kostka — kástka; domysl — důmysl; hrozný — hrázný; měřím — mířím; svítiti — světiti; bída — běda.

Mnohdy totéž slovo dvojí kvantitu mívá; některé takové slovo má při kvantitě té i oné tíž význam, některé zase význam rozdílný. Vysvětlete to na předchozích příkladech!

II. Kmenosloví.

(Nauka o tvoření kmenů neboli slov).

Kmen; přípona ohýbací; přípona odvozovací.

Příklady. Nevyloodíš u vlk-a káže. Chyba člověk-em vládne. Anděl-é jsou pouzí duch-ové. Pochlebník-ům nevěř!

Čeho oči nevidí, to-ho srdce neželí. Ne po naše-m chtění, ale po božím dopuštění. Přěji zdaru dílu vaše-mu.

Aj, ty malý mravenečku, co to nese-š v svém ranečku? Na noc k odpočinku se klade-me. Jakou to píseň hude-te?

Vyznačená slova nejví se nám v předchozích větách ve svém původním tvaru, nýbrž ve tvaru ohnutém; podstatná jména a zájmena jsou skloněna (ve kterém pádě jest které a kterou tu má příponu ohýbací?), slovesa jsou časována (ve které osobě jest které? a kterou tu má příponu ohýbací?).

Odepneme-li od tvaru ohnutého (skloněného nebo časovaného) příponu ohýbací (pádovou neb osobní), dostaneme kmen.

Kmen ohnutého tvaru *vlka* jest *vlk*, tvaru *toho*: *to*, tvaru *neseš*: *nese* a t. d.

Příklady. Ryb(a) — rybář — rybářský; sedl(o) — sedlák — sedláčiti; chlad — chladný; Bůh — boží; pán — panovati.

Ze slova ryb(a) vzniklo rybář, ze slova rybář vzniklo rybářský. Sedl(o) je kmenem slovu sedlák, sedlák je kmenem

slovu sedlačiti. Kmen (slovo) chladný vznikl tak, že ku kmeni chlad připjala se slabika *-ný*; slovo boží odvozeno jest od slova Bůh příponou *-í*. Ze jména pán utvořeno jest sloveso panovati příponou *-ovati*.

Přípony, kterými se z kmenů nové kmeny (ze slov nová slova) tvoří, slovou přípony kmenotvorné neboli odvozovací.

Odepneme-li od kmene odvozeného příponu odvozovací, dostaneme kmen základní.

Poznámka. Příponu je rozeznávati od koncovky; koncovkou nazývána býti může kterákoli část slova na jeho konci, na př. u slova zahradnictví: *-í, -ví, -tví, -ctví* a t. d.

Cvičení 1. Jmenujte podstatná jména odvozená příponou:

-č: páli-ti — palič; váza-ti — vazač;

-áč: roh — roháč;

-ec: lov — lovec;

-ce: zraditi — zrádce;

-tel: uči-ti — učitel;

-dlo: díva-ti — divadlo;

-ák: hora — horák;

-ař neb *-ář*: kniha — knihař; mýdlo — mydlář;

-an: vesnice — vesničan;

-ník: zámek — zámečník;

-oun: tahati — tahoun;

-och: černý — černochoch;

-ba: sázeti — sazba;

-ina: cizí — cizina;

-árna neb *-árna*: kůň — konárna, káva — kavárna;

-sko: Boleslav — Boleslavsko;

-isko, -iště: oheň — ohniško — ohniště;

-stvo: kněz — kněžstvo;

-ství: bohat — bohatství!

Cvičení 2. Jmenujte přídavná jména tvrdého kmene (trojího zakončení) odvozená příponou:

-ý: mlád — mladý; padl — padlý; nucen — nucený;

-ný neb *-ěný*: moc — mocný; dřevo — dřevěný;

-vý neb *-avý*: hrátí — hravý; krev — krvavý;

-itý: hlína — hlinitý;

-atý neb *-natý*: roh — rohatý; les — lesnatý;

-ovatý neb *-ovitý*: jed — jedovatý; kuna — kunovitý;

-ský neb *-ovský*: pán — panský; syn — synovský!

Cvičení 3. Odvozujte přídavná jména měkkého kmene (jednoho zakončen) příponou:

-*i* od jmen podstatných, na př. pták — ptačí;

-*ci* od jmen podstatných, na př. hrabě — hraběcí;

-*ni* od jmen podstatných, na př. les — lesní;

-*ější* (*-ejší*) od příslovcí, na př. tam — tamější;

-*i* od přechodníku přítomného, na př. klečíc — klečící; tonouc — tonoucí;

-*ci* od infinitivu, na př. mláti-ti — mláti-cí; jedna-ti — jednací!

Poznámka. Od přídavných jmen na *-ci* odvozených od infinitivu jest rozeznávati přídavná jména na *-i* odvozená od přít. přechodníku, na př. mlátící stroj (kterým se mlátí) a mlátící žena (která mlátí); jednací řeč (kterou se jedná) a jednacící osoba (která jedná).

Cvičení 4. Tvořte slovesa s koncovkou *-iti*

a) z podstatných jmen: barva — barviti;

b) z přídavných jmen: černý — černiti!

Cvičení 5. Tvořte slovesa s koncovkou *-ovati*

a) z podstatných jmen: pán — panovati;

b) ze složených sloves na *-iti*: rozhlásiti — rozhlašovati!

Cvičení 6. Od těchto sloves odvozujte slovesa významem poněkud změněná vsouvající mezi infinitivní kmen a koncovku *-ti* slabiku *va*: nositi (nosivati), voziti, choditi, mluvíti, býti, volati, česati, spáti, dáti!

Přechylování.

Příklady. Kmotr — kmotra; Turek — Turkyně; přítel — přítelkyně; soused — sousedka; orel — orlice; mistr — mistrová.

Podstatná jména, která znamenají člověka neb živočicha, jsou namnoze rozdílná podle přirozeného pohlaví mužského a ženského. Jména ženská, jako kmotra, Turkyně a t. d. utvořena jsou z příslušných jmen mužských kmotr, Turek a t. d.

Tvoření toto má v mluvnicki název přechylování.

Které odvozovací přípony vyskytují se ve jménech přechylených? Jmenujte více jmen přechylených s tou kterou příponou!

Příklady. Vdovec — vdova; kačer — kachna; hokyně — hokynář. — Jelen — laň; kohout — slepice.

Některá sounáležitá jména mužská a ženská jsou původem ovšem příbuzná, ale ženské není utvořeno z mužského (*vdovec* — *vdova*; *kačer* — *kachna*); někdy je jméno mužské utvořeno podle ženského (*hokyně* — *hokynář*); někdy jsou ta jména původem docela rozdílná (*jelen* — *laň*; *kohout* — *slepice*).

Poznámka. Ve staré češtině znamenala jména *králová, císařová* choť královu, císařovu, *královna* pak a *císařovna* dceru. Nyní se místo *králová, císařová* z pravidla říká *královna, císařovna*.

Příklady. Karel *Stránský* — Karla *Stránská* (manželka nebo dcera). Josef *Novák* — Josefa *Nováková* (manželka nebo dcera).

K mužskému příjmení s koncovkou *-ý* jest ženské s *-á* (*Stránský* — *Stránská*), jinde jest *-ová* (*Novák* — *Nováková*).

Tvoření jmen zdrobnělých.

Příklady. Červ — červík; krok — krůček; plamen — plamének; brána — branka; tělo — tělko; vrata — vrátka; bílý — bělounek — běloučký; starý — staříček — stařínek.

Některá jména odvozená, podstatná i přídavná, znamenají předmět míry menší, než jména základní. Jména taková nazývají se zdrobnělá.

Při tvoření jmen zdrobnělých mění se často kvantita. Na př. krok — krůček; plamen — plamének; brána — branka; bílý — bělounek.

Cvičení. Jmenujte několik zdrobnělých jmen podstatných

1. na *-ík*, na př. červ — červík;
2. na *-ek*, na př. plamen — plamének; krok — krůček;
3. na *-ka*, na př. brána — branka; chvíle — chvilka; otep — otýpka;
4. na *-ko*, na př. tělo — tělko; těleso — tělísko; bidlo — bidélko;
5. na *-ička* (dušička), *-inka* (matinka), *-enka* (chvilinka)!

Tato již zdrobnělá jména zdrobněte ještě více: *nožík, hošík, vozík, malík; stolek, stromek, domek, kvítek!*

Kmeny jednoduché a složené.

Příklady. Hrad — Velehrad — předhradí; bílý — červeno-bílý; vše-mocný; nesu — vy-nesu.

Kmeny (slova) jsou buď jednoduché (*hrad, bílý, nesu*), nebo složené (*Velehrad, předhradí, červenobílý vynesu*). Kmeny složené neboli složeniny jsou z pravidla dvojčlenné; oba členové jsou kmeny. Ve složenině *Velehrad* jest prvním členem přídavné jméno (*vele = veliký*), druhým členem podstatné jméno. Ve složenině *červenobílý* jest prvním i druhým členem přídavné jméno. Ve složenině *všemocný* jest prvním členem číslovka, druhým pak příd. jméno. Ve složeninách *předhradí* a *ponesu* jest prvním členem předložka; složeniny, jejichž prvním členem jest předložka, nazývají se předložkové složeniny.*)

Cvičení 1. Jmenujte několik podstatných jmen složených, jejichžto druhým členem jest kmen: *-pis; -zpyt; -věda; -slovi; -var; -měř; -slav; -mír!*

*) Ku předložkám se tu počítá i *vy-* a *vz-*, ač jako předložky samostatné známy nejsou. Předložky ve spojení se slovesy zovou se též předpony.

Cvičení 2. Jmenujte několik přídavných jmen složených; jejichž druhým členem jest: *-volný; -myslný; -oký; -hnedý!*

Cvičení 3. Jmenujte složená jména podstatná nebo přídavná, jejichž prvním členem jest číslovka: *jedno-; dvoj-; tři-; pěti-; desíti-; sto-!*

Příklady. Pánbůh; pravděpodobný; bohumilý; duchaplný; trestuhodný; okamžení.

Některá slova složená nejsou vlastně složeniny, nýbrž jen volné sloučeniny a z té příčiny psávají se též odděleně, totiž: *Pán Bůh, pravdě podobný* a t. d.

Příklady. Blaho-věst — blahověstiti; noc-leh — noclehovati; přinést — přinášeti; do-kázat — důkaz.

Slovesa *blahověstiti, noclehovati* nejsou složena ze slov *blaho-* a *věstiti, noc-* a *lehovati*, nýbrž jsou odvozena od složených jmen *blahověst, nocleh*; sloveso *přinášeti* není složeno z předložky *při-* a slovesa *nášeti*, nýbrž jest odvozeno od složeného slovesa *přinést*; jméno *důkaz* není složeno z *dů-* a *kaz*, nýbrž jest odvozeno od složeného slovesa *dokázat* (kvantita předložky se změnila).

Cvičení 1. Po příkladě *přinést* — *přinášeti* tvořte z těchto sloves složených odvozená slovesa: zavézt, odvést, okrást, pomoci, zatlouci, provléci, zapnouti, přijmouti, zavřít, dopít, rozrýt, zacloniti, skloniti, sebrati, vyprati, ustlati, zahřát, posmát se!

Cvičení 2. Po příkladě *dokázat* — *důkaz* tvořte z těchto složených sloves odvozená jména podstatná: napsati, nahoditi (se), nalézt, nasaditi, napadnouti; připadnouti, přihoditi (se), připít, přidati, přivázat; uleviti, unést, uctít, ukázat, udělit; domyslet (se), dotknouti (se), dorazit, dovést, dovtípnouti; prokopati, proříznouti, protřhnouti, prolomit, provést; vykonati, vystřeliti, vybrati, vypravit, vyvézt; zapadnouti, zamknouti, zapsati, zacpat, zatknouti; povábiti, povést, potkati, pohnat!

Kořen. Čeleď slovní.

Příklady. Myš má uši *nálevkovité*. Polévka z masa příliš tučného bývá *lojovitá*. — Každý obchod, jde-li, jest *výnosný*. *Obnošený* kabát není spolehlivým znamením nemajetnosti. Za *donášeče* zpráv nemilých se ne-nabízej!

Příd. jméno *nálevkovité* jest odvozeno od podst. jména *nálevka*, kteréž vzniklo ze slovesa *nalévat*, odvozeného od složeného slovesa *na-liti*; jednoduché sloveso jest *liti*, jeho kmen *li* (*li-ji*). — Příd. jméno *lojovitá* jest odvozeno od jména (*loj*) *lůj*, jež vzniklo ze slovesa *lít*; kmen toho slovesa jest *li*.

Obnošený — *obnošen* — *ob-nositi* — *nositi* — *nésti*; kmen *nes* (nes-u).
 — *Donášec* — *donášeti* — *do-nésti* — *nésti*; kmen *nes* (nes-u).

Sledujeme-li vznik jednotlivých slov odpínající jejich přípony slovotvorné i jejich předpony, dopátráme se posléze kořene slov.

Slova: *nálevkovité*, *nálevka*, *nalévati*, *nalíti*, *líti*, *lojovitá*, *lůj* mají společný kořen (místy ovšem poněkud změněný), jsou to slova původem příbuzná.

Veškerá slova od téhož kořene odvozená činí dohromady čeleď slovní čili sousloví. Vymenujte slovní čeleď kořene *nes*!

Cvičení 1. Sledujte vznik těchto slov odpínající jejich přípony slovotvorné i předpony: *přivozník*; *opanovaný*; *výbojný*; *polcryvač*!

Cvičení 2. Hledejte slov odvozených od společného kořene: *ber* (beru, sbírám); *mr* (mru, umírám); *vez* (vezu, vozím, svážím); *pi* (piji, připíjím); *plet* (pletu, splétám); *rost* (rostu, vyrůstám); *klad* (kladu, nakládám); *krv* (krv); *pán* (pan); *čin*; *Báň*; *řez*; *zlat(o)*; *mil*; *syp*; *prac* (práce)!

III. Tvarosloví.

(Nauka o skloňování a časování).

O druhích slov.

Rozeznáváme devatero druhů slov:

1. *jména podstatná*,
2. *jména přídavná*,
3. *zájmena*,
4. *číslovky*,
5. *slovesa*,
6. *příslovce*,
7. *předložky*,
8. *spojky*,
9. *citoslovce*.

První čtyři druhy slov, totiž jména podstatná, přídavná, zájmena a číslovky nazýváme vůbec *jmény*; poslední čtyři, totiž příslovce, předložky, spojky a citoslovce slovou *částicemi*.

Jména a slovesa ohýbají se, jsou *ohybná*; ostatní druhy slov jsou *neohybné*.

Ohýbání jmen sluje skloňováním, ohýbání sloves sluje časováním.

Nauka o slovních tvarech ohýbaných, neb nauka o skloňování a časování zove se tvarosloví.

Aby však tvarosloví poskytovalo přehled *všech* druhů slov, přidává se k němu na konci též výklad o tvarech sloveí neohebných.

Průprava ke skloňování.

Ve skloňování přijímají jména rozličné přípony pádové; tyto přípony jsou rozdílné podle pádu, čísla a rodu.

Pádův máme sedm:

1. *nominativ*, na otázku *kdo? co?*
2. *genitiv*, na otázku *čí? koho? čeho?*
3. *dativ*, na otázku *komu? čemu?*
4. *akkusativ*, na otázku *koho? co?*
5. *vokativ*, při volání, na př. bratře!
6. *lokál*, na otázku *v kom? v čem? o kom? o čem? a p.*
7. *instrumentál*, na otázku *kým? čím?*

Nominativem přímo jmenujeme ve větě osobu neb věc (předmět), o níž výrok pronášíme; vokativem přímo oslovujeme osobu, s kterou hovoříme, neb kterou voláme. Nominativ a vokativ jsou pády přímé, ostatní slovou pády nepřímými.

Pádů přímých užíváme vždy bez předložek, nepřímých i bez předložek i s předložkami, vyjmeouc lokál, který bez předložky není. Genitiv, dativ, akkusativ, je-li bez předložky, zove se prostým, má-li však předložku, předložkovým. Název instrumentál (nástrojní pád) přísluší toliko prostému sedmému pádu, když jím označujeme nástroj, kterým něco konáme, na př. řezeme nožem, ořeme pluhem; označuje-li však 7. pád společnost (na př. matka *s dcerou*, otec *se synem*), zoveme jej sociativem (pádem spolčovacím). Sociativ vždy má předložku *s (se)*, a klademe jej po otázce *s kým? s čím?*

Příklady. *Oko* Páně bdí nad námi. *Ucho* u hrnce se ulomilo. *Oči* Páně bdí nad námi. *Ucha* u hrnců se ulámala.

Číslo, kterým počet osob nebo věcí označujeme, je troje:

1. *jednotné*, když o jedné osobě nebo věci mluvíme, na př. oko, ucho;
2. *dvojné*, když o dvou osobách neb věcech mluvíme, na př. oči;
3. *množné*, když o více osobách neb věcech mluvíme, na př. ucha.

Dvojného čísla užívalo se druhy vždy, když o dvou osobách nebo věcech se mluvilo. Nyní místo bývalých tvarů dvojných kladou se tvary čísla množného. Jenom v několika zbytecích zachovaly se tvary čísla dvojného dosud, jako: oči (mn. č. oka), uši (mn. č. ucha), ruce (mn. č. ruky), stě (mn. č. sta) a j.

Příklady. *List* padá se stromu. *Listy* padají se stromu. — *Měšťan* provozuje průmysl a obchod. *Měšťané* provozují průmysl a obchod. — *Tabule* jest utřena. *Tabule* jsou utřeny. — *Paní* jest smutna. *Paní* jsou smutny.

Kamna hřejí. *Vrata* se otvírají. *Housle* jsou naladěny. *Vinohrady* stále se zveličují.

Praha jest máti měst českých. *Listí* padá se stromu. *Železo* rez se žírá. *Prchlivost* člověka oslepuje.

Přemnohá podstatná jména mají jednotné i množné číslo, na př. list — listy, měšťan — měšťané, tabule — tabule, paní — paní. Některá podstatná jména mají jen číslo množné, na př. kamna, vrata, housle, Vinohrady; v mluvnicí nazývají se pomnožná. Některá podstatná jména mají jen číslo jednotné, a to zejména mnohá jména vlastní (místní, osobná), jména hromadná, jména látková, jména odtažitá.

Příklady. Otec, matka, dítě; papír, tužka, péro. — Bílý, bílá, bílé; jednoduchý, jednoduchá, jednoduché; dnešní (mráz), dnešní (mlha), dnešní (pověť); dvojitý (hrách), dvojitý (mouka), dvojitý (žito). — On, ona, ono; ten, ta, to; náš (dům), naše (louka), naše (pole); jeho (sešit), jeho (kniha), jeho (pravítko).

Rod jmen jest trojí: mužský, ženský a střední. Jména podstatná mají z pravidla každé jen jeden rod. Jména přídavná a všecka jména rázu přídavných připouštějí trojí rod, a to tak, že mají buď pro každý rod tvary zvláštní (bílý, jednoduchý; bílá, jednoduchá; bílé, jednoduché), nebo mají pro všechny tři rody jeden tvar společný (dnešní, dvojitý). Též většina zájmen připouští trojí rod, a mají buď pro každý rod tvary zvláštní (ona, ona, ono; ten, ta, to), nebo pro dva (náš, naše) neb i pro všechny tři rody jeden tvar společný (jeho).

Podstatná jména.

0 významě a původě jmen podstatných.

Příklady. Zle tomu *hospodáři*, u kterého se *myši* a *kočky* přátelí. *Lichva* a *lest* dělá ďáblu *čest*.

Podstatná jména jsou jména předmětův, a to buď skutečných, buď toliko na mysl představených. Dle významu dělíme je ve jména srostitá a odtažitá.

Označujeme-li podstatným jménem předmět skutečný, t. j. takový, ježž smysly svými, zejména pak hmatem postihnouti můžeme, jest to podstatné jméno srostité (konkretní), na př. hospodář, myši, kočky.

Označujeme-li podstatným jménem předmět jen na mysl představený, t. j. takový, o jehož jsoucnosti hmatem se přesvědčiti nemů-

žeme, a který toliko v myslí naší jest, je to podstatné jméno odtažitá (abstraktní), na př. lichva, lest, ďábel, čest.

Cvičení. Vyberte z těchto vět nejprve podstatná jména srostitá, potom odtažitá: Na suchém dřevě těžko listí trhati. Bůh bohat milostí. Kuřátko pije a k nebi pohlíží. Naše jest myšlení, ale boží vždy působení. Marno kamenu slzy do klína sypati. Milejší ctnost s chudobou, nežli hřích s ozdobou. Ve svém domě každý jest pánem. Přátelské služby si připomínej, na křivdy zapomínej! Cizí prosí oháníš, a tvé vrabci zobou. Vyjde pravda na vrch, jak olej nad vodu.

Příklady. 1. a) Český král Ludvík zemřel ve dvacátém roce věku svého. b) Doucha byl neplodnějším spisovatelem pro útlou mládež českou. c) Čechové, Poláci, Rusové, Srbochorvati, Slovinci a Bulhaři jsou Slované. d) Slezsko je nejmenší korunní země Rakouska, ba všeho Rakousko-Uherska. e) Hudlice leží nedaleko Berouna. f) Sněžka jest nejvyšší hora v Krkonoších. g) Vltava se vlévá do Labe, Labe do Severního moře; Severní moře je částí Atlantského oceánu.

2. Zámečník je řemeslník, řemeslník je výrobník. Jablůň je strom, strom je rostlina.

Voda je nápoj. Železo jest kov. Křída je nerost.

Vojsko brání vlasti. Lid se bouřil. Kamení se sypalo.

Podstatná jména srostitá jsou:

1. *jména vlastní*, kterými jednotlivou osobu nebo věc ode všech ostatních rozeznáváme; taková jsou:

- a) jména osobná;
- b) jména rodová;
- c) jména národův;
- d) jména zemí, státův a říší;
- e) jména místní;
- f) jména vyvýšenin zemských;
- g) jména vod;

2. *jména obecná*, kterými jmenujeme i celý rod (druh) osob nebo věcí, i každou jednotlivou osobu nebo věc k témuž rodu náležející. Ke jménům obecným patří také látková, kterými jmenujeme hmoty a látky, jichž každá část má totéž jméno jako celek: voda, železo, křída; dále jména hromadná, která jsou tvaru jednotného, ale významu množného: vojsko, lid, kamení.

Příklady. a) Prehlivost člověka oslepuje. b) Hlad žene do světa. c) Je to chůze po tom světě!

Odtažitá jména podstatná jsou:

- a) jména vlastností: prehlivost, mladost, síla, krása, délka a j.;

b) jména stavů: hlad, nemoc, strach, spaní, mír, život, hněv a j.;

c) jména dějů nebo činností: chůze, let, plavba, křik, skákání, kreslení a j.

Příklady. Kutná Hora — Bílá hora; Kašperské Hory — Krušné hory; — říše Rakousko-Uherská — vojsko rakouskouherské; země Česká — jazyk český; kraj Pražský — pražský kraj; okres Vinohradský — občan vinohradský; král Bavorský — pivo bavorské; — císař Ferdinand Dobrotivý.

Pravidlo pravopisné. Skládá-li se vlastní jméno místní z podstatného jména a přídavného, píše se obě slova velikým písmenem začátečním, na př. *Kutná Hora*, *Kašperské Hory*. Skládá-li se jiné vlastní jméno, než místní z podstatného jména a přídavného, píše se toliko přídavné jméno velikým písmenem začátečním, na př. *Bílá hora*, *Krušné hory*. Přídavná jména pochodící od jmen vlastních píše se velikým písmenem začátečním jen tehdy, když se jimi označuje titul, na př. říše *Rakousko-Uherská*, země *Česká*, král *Bavorský*, ne pak, když se jimi označuje vlastnost nebo vztah k místu nebo k původu, na př. vojsko *rakouskouherské*, jazyk *český*, kraj *pražský* a t. d. Přídavky, které za vlastními jmény osobními stávají a příjmením se podobají, píše se též velikým písmenem začátečním, na př. *Ferdinand Dobrotivý*, *Bedřich Bojovný*, *Richard Lvísrdec*.

Podle toho, značí-li podstatné jméno bytost živou či neživou, neboli zkratka podle bytosti dělíme podstatná jména v životná a neživotná, na př. člověk, zvíře — rostlina, nerost.

Dle původu dělíme podstatná jména v domácí čili původní a cizí čili vypůjčená. Tato vzata jsou buď z řečtiny, buď z latiny, buď z němčiny, jako: almužna (ř. eleemosyne), apoštol (ř. apostolos), barva (n. Farbe), bažant (l. phasianus), Benátky (l. Venetiae), biskup (ř. episkopos), činže (n. Zins, l. census), ďábel (l. diabolus), epištola (ř. epistole), fara (n. Pfarre), groš (l. grossus), hejtman (n. Hauptmann), hrabě (n. Graf), hřbitov (břítov n. Friedhof), kabát (stn. kawati = oděv), kafr (ř. camphora), kaštan (l. castanea), kejklř (n. Gaukler), klášter (l. claustrum), kmín (l. cuminum), kornata (l. caminata), komora (l. camera), koruna (l. corona), krejcar (n. Kreuzer), kruchta (l. gructa), křišťál (ř. krystallon), kůr (ř. choros), kříž (l. crux), loktuše (n. Lackentuch), Labe (l. Albis), merunka (l. amarina), mnich (ř. monachos), mramor (l. marmor), mše (l. missa), ořera (l. offero), oltář (l. altare), opat (stn. Abbat), orloj (ř. horologion), ošlejš (n. Aschlauch), palác (l. palatium), pohan (l. paganus), rafije (l. graphium), růže (l. rosa), Řek (l. Graecus), řehole (l. regula), Řehoř (ř. Gregorios), skříň (l. scrinium), šavle (n. Säbel), šest (l. sex), škola (l. schola), varhany (l. organum), žalm (ř. psalmos), žaltář (l. psalterium), žemle (n. Semmel), žok (n. Sack), žold (l. solidus).

Skloňování jmen podstatných.

Skloňující jména podstatná dbáme 1. jejich rodu, 2. jejich zakončení. Při podstatných jménech mužských mimo to ještě jest přihlížeti, jsou-li životná, nebo neživotná. Podstatná jména téhož rodu a téhož zakončení (jsou-li mužského rodu, i též bytosti) z pravidla mají stejné skloňování; tudíž uvádí se v mluvnici pro každou takovou skupinu jedno jako vzor, dle něhož se všechna ostatní skloňují. Jako pak všechna pravidla připouštějí výjimky, tak i ve sklonbě podstatných jmen hojně jest výjimek a odchylek.

Skloňování podstatných jmen mužských.

Vzor *had, dub*.

	Jedn. nom. <i>had</i>	<i>dub</i>
	gen. <i>hada</i>	<i>dubu</i>
	dat. <i>hadu, -ovi</i>	<i>dubu</i>
	akk. <i>hada</i>	<i>dub</i>
	vok. <i>hade!</i>	<i>dube!</i>
	<i>synu!</i>	
	lok. <i>hadě, -u, -ovi</i>	<i>dubě, -u</i>
	instr. <i>hadem</i>	<i>dubem.</i>
Množ. nom., vok.	<i>hadí, -ové</i>	<i>duby, -ové</i>
	<i>andělé</i>	
	gen. <i>hadův, -ů</i>	<i>dubův, -ů</i>
	dat. <i>hadům</i>	<i>dubům</i>
	akk. <i>hady</i>	<i>duby</i>
	lok. <i>hadích, -ech</i>	<i>dubích, -ech</i>
	instr. <i>hadý</i>	<i>duby.</i>

Která podstatná jména skloňují se dle *had* a která dle *dub*? Ve kterých pádech jedn. a ve kterých pádech množ. čísla jeví se rozdíl mezi *had* a *dub*? Povězte několik jmen tohoto sklonění!

Jednotné číslo.

Příklady. Jeli do Jičína, do Brandýsa, do Žamberka, do Mnichova. Přijeli hosté z Mostu (most), z Písku (písek), z Petrohradu (hrad). Pochází od Tábora. — Srpen března teplejší. U nás někdy mrzne až do května. — Zahál od pondělka. Je živ od včerejška do dneška. — Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Kdo se dobytka spouští, chleba se spouští. Hlad žene do světa.

Původně se skloňovala jména neživotná tak, jako životná, zejména byl jedn. genitiv *duba*, jako *hada*. Z té příčiny zachovala mnohá neživotná v genitivu koncovku *-a*.

Zejména mají *-a*:

1. jména místní, která nejsou též významu obecného; která však jsou spolu významu obecného, mají v gen. *-u*, vyjmouc *Tábor, Náchod, Újezd*;
2. jména měsícův, pokud k tomuto sklonění patří, vyjmouc *listopad*;
3. jména dnův, pokud sem patří, vyjmouc *pátek*;
4. mnohá jiná.

Cvičení. Jmenujte místní jména tohoto sklonění, a určete, mají-li v gen. *-u* neb *-a*! Vytkněte všechna jména měsícův, která k tomuto sklonění patří! Vytkněte všechna jména dnů, která sem patří! Jmenujte jiná jména než míst, měsícův a dnů, která mají v gen. *-a*!

Příklady. Toho roku pořád přšelo. Do roka se přec uvidíme. — Krejčovští pomocníci mívají plat od kusu. Ten člověk nemá kusa rozumu. — Nehleďte ve mně zlého úmyslu! Stalo se to náhodou a nikoli z úmyslu. — Všichni se zhrozili toho snu. Mluvil ze sna.

Některá neživotná jména tohoto sklonění mívají v gen. dílem *-u* a dílem *-a*.

Příklady. Pocestný lekl se toho podivného zeměplazu. Vlastovky zbavují nás škodlivého hmyzu. Na travnatých stránkách horských pasou se stáda skotu i bravu. Na slavnost sešlo se mnoho lidu. Rádi čítáme o slavné minulosti českého národu (národa).

Koncovka *-u* jest také u životného jm. *zeměplaz* a u hromadných: *hmyz, skot, brav, lid, národ*.

Příklady. Mistr mistru (mistrovi) nerad ukazuje. Lenocho (lenochovi) se Bůh nedodá. Bratr bratru (bratrovi) jako silná věž. — Proti Bohu nic nezmožu. Děkuje Bohu! Židé rouhali se Kristu. Člověk člověku Bůh i ďábel. K člověku lakomému o pomoc nechoď! U Čechů velice oblíbeny jsou písně k sv. Václavu a k sv. Vojtěchu. — Hálkovi nejlépe lyrika svědčila, Čechovi zase nejlépe svědět epika. Rudolf nepřál Otakarovi. Otakar musil podrobiti se Rudolfovi. Josefu Jungmannovi dostalo se hojného uznání za jeho zásluhy. Pavlu Šafařkovi dostalo se v domě otcovském výborného vychování. Odevzdejte ten list panu Václavu (Václavovi) Novákovi!

V dativu mají životná koncovku *-u* i *-ovi*, ale jména *Bůh, Kristus, člověk*, potom jména světců mají jen *-u*, nikoli též *-ovi*.

Jen koncovku *-ovi* a nikoli též *-u* mají příjmení a jména křesťní o sobě stojící. Stojí-li jméno křesťní u příjmení, má ono *-u*, toto *-ovi*. Je-li před křesťním jménem, za nímž je příjmení, slovo *pan*, má toto i jméno křesťní *-u*, příjmení pak *-ovi*, anebo jen slovo *pan -u*, křesťní jméno pak a příjmení *-ovi*.

Příklady. Pro *Báň*, co se děje? Na *svatý Jan* tě jistě navštívím. Tam se slaví posvícení na *svatý Havel*.

Původně akkus. životných rovnal se akkus. neživotných. Tento starý akkus. život. zachoval se dosud v některých rčenicích.

Příklady. Bože (*Báň*), posilň nás! Duše (*duch*) svatý, osvět nás! Člověče (*člověk*), pomni na smrt! Bratře (*bratr*), zanechme krve prolévání! Duj, větre, nebo neduj! — Slavný sbore obecních starších! Pane doktore, poraďte mi! Navštivte mne, pane *Müllere*! Sv. *Jene*, oroduj za nás! — Nečič se, pátku, neděli! Jdi k mravenci, ó, lenochu! Buď zdravý, milý strýčku! Děs se, vrahu!

Ve vokativě mají některá *-e*, některá *-u*. Před koncovkou *-e* mění se kmenové *h*, *ch*, *k* v *ž*, *š*, *č*, a *r* v *ř*. Jméno *Jan* mění ve vok. *a* v *e*. Ve jméně *sbora* a v cizích jménech na *-r* měkčení není v obyčejí. Koncovka *-u* bývá nejčastěji při kmenové souhlásce hrdelné.

Cvičení. Jmenujte jiná jména tohoto sklonění, a povězte, zda mají ve vok. *-e* neb *u*!

Příklady. Byli jsme v *Jičíně*, v *Brandýse*, v *Žamberce*, v *Mnichově* a též v *Písku*, v *Kumzákku*, v *Božím Daru*, v *Boru*, v *Adršpachu*. — Hovořili o *Puchmajerovi*, o *Markovi*, o *Kollárovi*. Po *Ludvíkovi* (po *Ludvíku*) nastoupil *Ferdinand*, po *Ferdinandovi* (po *Ferdinandu*) *Maxmilian*. Po *Karlku Erbenovi* zůstalo nám mnoho krásných ballad. Legendy o sv. *Václavu*, o sv. *Martínu*, o sv. *Křištofu* sepsal *Frant. Sušil*. Stalo se to o sv. *Janě* (kdy?), po sv. *Jakubě*, při *Havle*, o sv. *Duše*. Příhodilo se to někdy po sv. *Duchu*, po sv. *Prokopu*, po sv. *Štěpánu*, po sv. *Marku*. — V lednu mlhy přivodí mokré jaro. — Je tu ticho jako na *hřbitově*. V *hněvu* se nerozcházejte! *Kristus* se narodil v *Betlemě* v *chlévě*. *Kořím* se ti v *prachu*. Po účinku *zlá rada*. Vše je tam čisto jako na *sloupku*. Na *chodníku* bláta nebývá. V *kožiše* (v *kožichu*) do vody nelez!

Jedn. lokál má koncovky *-ě*, *-e*, *-u*, *-ovi*. Málokdy všechny tyto koncovky u téhož jména býti mohou, obyčejně jen té neb oné se užívá.

Jména místní mají z pravidla *-ě* (*e*), zřídka tu bývá *-u*.

Jména rodová, stojí-li o sobě, mají *-ovi*; křestní jména o sobě stojící mají buď *-ovi* neb *-u*; stojí-li za jménem křestním jméno rodové, má ono *-u*, toto pak *-ovi*. Při jménech světců bývá *-u*; když se jménem takovým rozumí svátek, bývá *-ě* (*e*), ale někdy též *-u*.

Jména měsícův mají *-u*.

Jména jiná mívají dílem *-ě* (*e*), dílem *-u*; jména na *-ek* a *-ík* z pravidla mají *-u*. Zřídka užívá se při témže jméně koncovky *-ě* i *-u*; v případech takových náleží přednost koncovce *-ě* (*e*).

Množné číslo.

Příklady. Kde maso, tam psi. Lesy mlčí, podřimují. Co vlci schvátí, neradi vrátí. Blesky se křížovaly. Čechové jsou národ dobrý. Ohavností jsou Hospodinu rtové lživí (rty lživé). Andělé jsou pouzí duchové.

Množný nominativ má *-i, -y, -ové, -é.*

Koncovka *-i* bývá jen u jmen životných; kmenová souhláska mění se před ní způsobem náležitým (*k v c a t. d.*).

Koncovku *-y* mají jen jména neživotná.

Koncovku *-ové* mají jména životná. V ušlechtilejším slohu dává se ta koncovka též jménům neživotným; v tom případě pokládají se za životná.

Cvičení. Tyto věty vyjádřete množným číslem: Srb jest ohnivější povahy, nežli Švéd. I ten nepatrný ptáček jest tvor boží. Vystoupil proti němu křivý svědek. Papoušek a špaček i slova žvatlati se naučí. Krtek zaslужuje ušetření. — Živel se proti plavečům vzbouřil. I vítr Krista poslouchal. Dobrý skutek i za hrobem se za nás přimlouvá. Sbor andělský pěl chválu Hospodinu. Zemský stav se tomu opřel. Hřích jeho volal do nebe o pomstu. Div ten úžasem každého naplnil.

Příklady. Andělé jsou pouzí duchové. Královští manželé (král a královna) k nám zavítali. Vědí sousedé, jak se komu vede. Židé jsou po všem světě rozptýleni. Dobří hosté vždy vítání. — Občané (obec — občan) mají povinnosti i práva. Pražané jsou výborní znalci hudby. Kde mrtvola, tu i havraní. Skřivani jsou zvěstovatelé jara. Lesní velikáni sklenuli se v šerotajnou bání. — Na poradu vikariatní sjeli se všickni děkani, faráři i kaplani. Před dávnými časy přebývali ve vlasti naši Markomani. Indiáni jsou původní obyvatelé Ameriky. Táborité se znesvářili s Pražany. Gymnasisté se připravují na vysoké učení.

Koncovka *-é* v nomin. množném bývá u jmen:

1. andělé, manželé (muž a žena), židé, sousedé, hosté;
2. u jmen odvozených na *-an*: občan, Pražan; jména živočišná na *-an* neb *-án* (havran, skřivan, beran, skokan, velikán), potom jména cizí (děkan, kaplan, Indián) mají koncovku *-i*;
3. vlastní jména, jakož i jména obecná na *-ita* (Táborita) a *-ista* (gymnasista).

Cvičení. Jmenujte jiná odvozená jména na *-an*! Jmenujte jiná jména na *-ita* a *-ista*!

Příklady. Úřadové pátrali po vrazích. Zrak jeho spočinul na těch švarných jinoších. Po skutečích lidi poznáte. Četli pohádku o třech zlatých měštcích (měštcích). Komu Bůh přeje, tomu ve snách padne. — Tekutiny uchovávají se obyčejně v sudech. Slovo mu vážlo na rtech. Blažený život v dobrých činech záleží. Netoužil po takových darech.

Množný lokál má *-ích* neb *-ech*.

Před koncovkou *-ích* mění se kmenové souhlásky způsobem náležitým (*h* v *z*, *ch* v *š* a t. p.). Jména na *-ček* (měsíček) mívají též koncovku *-ách*; tato koncovka jest i ve výraze *ve snách*. Koncovka *-ech* bývá po *-d*, *-t*, *-n*, *-r*.

Cvičení. Jmenujte jiná jména tohoto sklonění, a povězte, jak zní jejich množný lokál!

Poznámka. Jméno *prsa* přejalo v nom. koncovku vzoru město; gen. (z *prsou*) a lok. (na *prsou*) jest zbytek dvojného čísla; ostatní pády jsou podle město. Skloňujte to jméno!

Změna kvantity.

Příklady. Lepší hrách doma, nežli na hostině zvěřina. V cizí naději hrachu nevař! — Mráz kopřivy nespálí. Lháře Pán Bůh káře, ne-li mrazem, tedy provazem. — Hůře bude, až překročíme práh otcovský. Nikdo od práhu věčného se nevrátil. — Cizí chléb vždy lépe chutná. Ne samým chlebem živ jest člověk. — Sněh osení přikrývá. Lonského sněhu nevzpomínej! — Když se pán směje, i dvůr vesel bývá. Blaze tomu při dvoře, komu doma pluh oře. — Půst sedm neděl trvá. Pes postu nedrží. — Kam vítr, tam pláší. Korouhvička po větru se obrací. — Všeho do času, Pán Bůh na věky. S Pánem Bohem vše počítej! — Páv má krásné peří. Nohy páva jsou ohyzné.

Mnohá podstatná jména, která jsou v jednotném nom. jednoslabičná a dlouhá, krátí kmenovou samohlásku v těch pádech, kde jsou tvaru víceslabičného, na př. sněh — sněhu. Dvojslabičné jméno *vítr*, jež ve staré češtině bylo jednoslabičné, patří sem též. Naproti tomu u jiných zůstává kmenová samohláska nezkrácena, na př. páv — páva, kár, trůn.

Cvičení. Skloňujte tato jména: hrách, mráz, pás, práh, chléb, sněh, vítr, dvůr, Bůh, půst, vůz! Skloňujte dále: páv, chlív, díl, týl!

Některá jednotlivá jména s tvrdou kmenovou souhláskou.

Příklady. Anděle (a nikoliv: anděli) boží, strážce můj! Děti modlily se k andělu (k andělovi, a nikoli: k anděli) strážnému. Sv. Petře, apoštolo (a nikoliv: apoštolí) Páně! O tom konšelu (konšelovi, a nikoli: konšeli) šla chvalná pověst. Navrať se brzo, manžele (a nikoliv: manželí) můj milý! Nemohl se zbavití toho mozolu (a nikoli: mozole). Sláma vzhála se od žhavého popela (a nikoli: popele). Pokoj budiž jeho popelu (a nikoli: popelí)! Nemocný cítil prudkou bolest v týle (a nikoli: v týli). Chodil sem tam beze všeho účelu (a nikoliv: účele). To se nehodí k mému účelu (a nikoliv: účeli). Přímký protínají se v pravém úhlu (a nikoliv: úhlí; vedle toho: sláma vzhála se od uhle). Sestupovali s vrcholu (a nikoliv: s vrchole) hovy. Ten muž zemřel na vrcholu (a nikoliv: na vrcholí) své slávy.

Jména na *-l* v předchozích větách vytčená skloňuje mluva obecná, ba na mnoze i spisovná, tu a tam nesprávně dle vzoru *oráč, meč*, ač náležejí ke sklonění *had, dub*.

Cvičení. Skloňujte: anděl, apoštol, konšel, manžel, mozol, popel, týl, účel, úhel, vrchol!

Poznámka 1. Jiná jména tohoto sklonění na *-l* jsou: *Karel, Pavel, Šavel, hýřil, Doležal, úděl, záděl, poděl, rozděl, důl, hlahol, hrbol, hýl, chochol, chrástal, kůl, osel, smysl, sysel, toul, úkol, uzal, živel.*

Poznámka 2. Jména *kotel* (do kotla i do kotle), *koral* (koralý i koralé), *titul* (tituly i titule), *artikul* (artikuly i artikule) kolísají mezi skloněním *had, dub* a skloněním *oráč, meč*.

Příklady. *Bratr* bratru jako silná věže. *Bratr* bratra až nad propast přivede, ale do ní ho nevrže. — *Bratři* (bratří) prodali Josefa do Egypta. *Josef* byl od svých bratrů (bratří) prodán. *Josef* nedal se svým bratrům (bratřím) poznati. *Josef* hojně obdaroval své bratry (bratří). *Bratři* (bratří), přiveďte otce do Egypta! *Otec* vzkázal po bratřech (bratřích) svých pro *Benjamina*. *Benjamin* byl svými bratry (bratřimi) přiveden do Egypta.

Jméno *bratr* má v jedn. čísle sklonění náležité; v čísle množném skloňuje se buď dle svého vzoru, nebo takto: nom. vok. bratří, gen. bratří, dat. bratřím, akk. bratří, lok. o bratřích, instr. bratřimi.

Příklady. Dobrý *host* vždy vítán. Nenadáli se tak vzácného hosti (hosta). K vůli hosti (hostu) hospodář statek nasadí. Nezvaného hosti (hosta) pod stůl sázejí. Vítej, milý hosti (hoste)! Po hosti (hostu, -ovi) se nesháněj, přijdeť sám. Jsem tu na světě *hostem*. — Dobří hosté (hosti) vždy vítáni. Nenadáli se tak vzácných hostí (hostův). K vůli *hostem* (hostům) hospodář statek nasadí. Nezvané hosti (hosty) pod stůl sázejí. Vítejte, milí hosté (hosti)! Po *hostech* se neshánějte, přijdouť sami. Jsme tu na světě *hostmi* (hosty).

Jméno *host* skloňuje se nyní téměř napořád dle *had*; avšak správněji jest skloňovati to slovo, zvláště ve slohu vyšší, dle vzoru *kost* (akk. roven gen., instr. *hostem*), jak v některých pádech čísla množného posud jest v obyčejí.

Příklady. *Člověk* časem se mění. Obličej jest *člověka* zrádce. Při zlém *člověku* nemá ctnost vzniku. Chyba *člověkem* vládne. — *Lidé* pro nás stromy sázeli, sázejme my též! Svět—ten všech lidí domov. Cizí hoře lidem smích. Pod sladkým medem tráví lidé lidi medem. Lidé, přičiňte se! Neštěstí po *lidech* se tluče. Se všemi lidmi pokoj mějte!

Jméno *člověk* jen v jedn. čísle se skloňuje dle *had*; množné číslo jest *lidé* a skloňuje se jako *host*.

Příklady. Památné město *Hrobý* leží v horách *Krušných*. *Rokycany* leží nedaleko *Plzně*. Jeli do *Hrobův*, do *Rokycan*. Přijeli ke *Hrobům*,

k *Rokycanům*. Navštívili *Hroby*, *Rokycany*. Byli ve *Hrobech*, v *Rokycanech*. Zastavili před *Hroby*, před *Rokycany*. — *Uhry* jsou největší země našeho mocnářství. Z Dolních Rakous Dunaj teče do *Uher*. Sedmihradsko náleží k *Uhrám* (k *Uhrům*). V *Uhrách* (v *Uhřích*) přebývají rozliční národové. Morava na východě hraničí s *Uhrami* (s *Uhry*).

Pomnožná jména místní na *-y* jsou namnoze rodu mužského a skloňují se dle *dub*; ta, která jsou též významu obecného (*Hroby*, *Žleby*, *Králfky*, *Klobouky*, *Kouty*, *Zlatníky*), skloňují se tak veskrz, ostatní pak mají genitiv bez *-ův* (*ů*) (*Rakousy*, *Bavory*, *Rokycany*, *Brozany*, *Březany*, *Hradčany*). Jméno *Uhry* má v dat. místo *-ům* spíš *-ám* (též: *Čechy*), v lok. místo *-ích* spíš *-ách* (též: *Čechy*), v instr. místo *-y* spíš *-ami* (též: *Čechy*).

Poznámka. Pomnožná jména místní na *-átky* (*Benátky*, *Počátky*), *-ánky* (*Dolánky*, *Brozánky*), *-inky* (*Rovinky*, *Sovinky*), *-ičky* (*Janovičky*, *Rosičky*), potom cizí jména na *-y* (*Athény*, *Théby*, *Alpy*, *Karpaty*), mimo to též *Pečky*, *Zdounky*, jsou rodu ženského a skloňují se dle *ryba*.

Cvičení. Skloňujte: *Králfky*, *Žleby* — *Rakousy*, *Bavory*, *Hradčany* — *Čechy*!

Vzor oráč, meč.

Jedn. nom.	<i>oráč</i>	<i>meč</i>
gen.	<i>oráčě</i>	<i>meče</i>
dat.	<i>oráči, -ovi</i>	<i>meči</i>
akk.	<i>oráčě</i>	<i>meč</i>
vok.	<i>oráči!</i>	<i>meči!</i>
	<i>kupče!</i>	
lok.	<i>oráči, -ovi</i>	<i>meči</i>
instr.	<i>oráčem</i>	<i>mečem.</i>
Množ. nom., vok.	<i>oráči, -ové</i>	<i>meče, -ové</i>
gen.	<i>oráčův, -ů</i>	<i>mečův, -ů</i>
dat.	<i>oráčům</i>	<i>mečům</i>
akk.	<i>oráče</i>	<i>meče</i>
lok.	<i>oráčích</i>	<i>mečích</i>
instr.	<i>oráči</i>	<i>meči.</i>

Která podstatná jména skloňují se dle *oráč* a která dle *meč*? Ve kterých pádech jedn. a ve kterých pádech množ. Číslo jest rozdíl mezi *oráč* a *meč*? Povězte několik jmen tohoto sklonění!

Příklady. Půjčil knihu *Benešovi*. Sháněli se po *Krulišovi*. Odevzdej to *Ondřejovi* (*Ondřejí*)! Hovořili o *Tobiášovi* (o *Tobiáši*). To péro náleží *Tomáši Benešovi*. Ptali se po *Matouši Hlaváčovi*. To psaní náleží *panu Vladivoji Rebcovi*. Jest to modlitba k *panu Ježíši*. Četli o sv. *Zachariáši*.

V jednotném dat. a lok. mají příjmení jen *-ovi*, a nikoli též *-i*. Jména křestní (i jiná jim podobná) mají *-ovi* i *-i*. Stojí-li před příjmením jméno křestní, má toto *-i*, ono *-ovi*. Stojí-li před jménem *Ježíš* slovo pán a před jménem světce slovo svatý, má dat. i lok. *-i*.

Příklady. Vsedl *na kůň*. Šla *za muž* (vdala se). Jsou *za jeden muž* (spojili se).

Akkusativ životný způsobu starého zachoval se ve rčeních *na kůň* a *za muž*.

Příklady. Kupec — kupče! Otec — otče! Chodec — chodče! — Dědic — dědici! dědiče! Panic — panici! paniče! Královic — královici! královiče! — Rytíři! Paliči! Jidáši!

Ve vokativě mají koncovku *-e* jména na *-ec*; jména na *-ic* mají *-i* neb *-e*. Ostatní jména mají *-i*.

Příklady. Naši *otcové* byli stateční vlasti své obhajcové. Přišli též jeho *strýcové* (*ujcové*). *Učňové*, poslušni buďte mistrů svých! Tři *věžňové* propuštění byli na svobodu. *Papežové* mají své sídlo v Římě. V tom městě se sjeli tři *císařové*. — *Bohatci* (*hohatcové*) srdcem ke statkům přiléhají. *Sekáči* (*sekáčové*) časně z rána do práce se dávají. *Tesaři* (*tesařové*) kladou krov. — Dva *ohňové* tu hořeli. Slova ta do srdce jejich bodala jako plamenní *mečové*. Památal *dějové* ti zlatými písmeny jsou zapsáni v dějinách českého národa.

Ve množ. nom. a vok. mají životná jména některá raději *-ové* než *-i*, jiná zase (a těch jest mnohem více) raději mají *-i* než *-ové*. V ušlechtilějším slohu dává se koncovka *-ové* i neživotným.

Příklady. Z velkého oblaku malý *děšť*. Vypráhla země *deště* žádá.

Jméno *děšť* ve znění dvojslabičném krátí kmenovou samohlásku. Ale i v nom. a akk. bývá krátká samohláska.

Některá jednotlivá jména tohoto sklonění.

Příklady. Dobrý *přítel* zlato převažuje. Sobec nemá *přítele*. Přítel *příteli* ochrance. Vol *přítele* po své mysli! *Příteli*, pomoz! Člověk na jednom *příteli* dosti nemá. *Přítelem* buď až do hrobu. — Dokud Bůh a *přátelé*, ničeho netřeba se báti. Sám dělej, *přátel* nečekej! Království České má půl šesta milionu *obyvatel* (*obyvatelův*). Ve vlasti jsou hroby našich *učitelův* a *vychovatelův*. Živ buď vlasti, *přítelům*! Povolnost *přítele* činí. Nezakládej si na penězích, zakládej si na *přátelích*! Nehraď se plotem, ale *přáteli*!

Jména na *-tel* mají v množ. nom. a vok. koncovku *-telé*, pády ostatní se shodují se vzorem *oráč*. Jména *přítel* a *nepřítel* mění v množ. čísle kmenové *i* v *á*: *přátelé*, *nepřátelé*; gen. jest *přátel*, *nepřátel*; jméno *obyvatel* má v množ. gen. vedle *obyvatel* též *obyvatelův*.

Cvičení. Doplňte příslušnými příponami: Učitel- jsou zá-
roveň též vychovatel-. Soudec vězením potrestal všechny rušitel- míru.
Obyvatel- vsí hlavně orbou se zabývají. Pájčka činí přítel-, upomínka
nepřítel-. Spisovatel- duševním pokrmem nás opatřují. Nepoctivou vahou
odrazil si obchodník všechny odběratel-. Krtkové jsou pilní hubitel- ponrav
a červův. Padělatel- peněz zákon přísně tresce. Vlaštovky jsou spolehliví
zvěstovatel- jara. Bol. Jablonský hlavně mezi mládeží českou hojně má
ctitel-. Výteční stavitel- bdí nad stavbou českého musea. Karel IV. povolal
výborné učitel- na universitu pražskou.

Příklady. Za kráde holce byla za groš ovce. Bůh poslal anděla *Gabriele*
do Nazaréta. Děravého *pytle* nenaplňš a lakomce se nedodáš. Uhel od *uhle*
se hřeje. Dobře *chmeli*, když se tyčky drží. Nejvíce housenek bývá na *topoli*.
V tom žitě jest mnoho *koukole*. Veselé srdce s *kuzele* přede. Pomohl si od
kašle. Krátký je život *motýle*. V kabátě jest dirka od *mole*. Včely zapudily
čmele od *úle*. Neoddávej se přílišnému *želi*! Ptáka *datle* šetřiti jest.

Podstatná jména na -l v předchozích větách vytčená skloňují se
dle vzoru *oráč, meč*. Skloňujte je!

Cvičení. Doplňte příslušnými příponami: Každý má svého mol-, jenž
ho hryze. Blesk udeřil do topol-. Ke žhavému uhl- slámy neklad! Koukol-
nedej se rozplemeniti! Až jsi úhledný, koukol-, přece nikdo o tě nestojí.
Oči jeho se leskly jako dva žhavé uhl-. Na návsi kaplička, kolem ní čtyři
topol-. Hoši motýl- do sítěk chytají. Rozeznáváme několikery datl-. Divoké
kočky honí se za datl-. Stalo se to tu neděli před svatými Třemi král-
Ženci odpočívali pod vysokými topol-.

Poznámka. Z podstatných jmen na -l skloňují se dle vzoru *oráč, meč*
kromě svrchu řečených ještě: *cíl, kachel, korbel, mandel, ortel, pantofel,*
šindel, věrtel, Abel, Daniel, Samuel, Ezechiel, Izrael, chramostýl, chuchel,
chumel, chundel, jetel, jitrocel, hřídél, svízel, trupel, povrhel, vyrhél, zřétel.

Příklady. Pokryvač pracuje na *hřebení* střechy. Do Jana Křitele
nechval *ječmene*. Těžko z *kamene* olej vytlačití. Na dobrém *kmeni* dobré
též ovoce. Namoklo až ke *kořeni*. Z *křemene* ocelem oheň vyrážíme. Lupen
po *lupeni* opadával. Hospodin ukazoval se v *plameni* ohně. *Pramene* dlaní
ustavíš, ale řeky nepřebředeš. Jezdci se vysmekla noha ze *střemene*. —
Hřebeny z rohů se dělají. Vichřice lámala i mohutné *kmeny*. Pod *kořeny*
olší raci se rádi zdržují. *Plameny* vysoko šlehaly.

Podst. jména *hřeben, ječmen, kámen, kmen, kořen, křemen, lupen,*
plamen, pramen, střemen skloňují se v jedn. čísle dle vzoru *meč*, ale
v množ. čísle dle vzoru *dub*. Skloňujte je!

Poznámka. Podst. jm. *kámen* krátkí první slabiku v pádech, kde je
tvar trojslabičný. V gen. množném je vedle tvaru *kamenův* také zastaralý
tvar *kamen* (deset *kamen* masa) ve výrazích, kde *kámen* znamená váhu.

Stejně zastaralý jest gen. jména *kořen* ve výraze (*do kořen* = *dokořán*), na př. dveře jsou otevřeny *dokořán* (do kořen).

Příklady. *Den dni* pravdu zvěstuje. Nemoudří den *po dni* živi jsou. Pracovali *ve dne* v noci. — Ještě všechny *dni* nezapadly. *Dnové* mládí rychle ubíhají. Od té doby uplynulo mnoho *dnů*. *Za dnů* mladosti bývalo více radostí. Ke *dnům* mladosti nejmíc upomínek se táhne. Každý rád vzpomíná na *dni* (*dný*) svého mládí. *Dnové* krásní, slasti čisté! Po *dnech* radosti i *dnové* žalosti se dostávají. Ještě před čtrnácti *dný* bylo lépe.

Podst. jm. *den* skloňuje se v jedn. čísle dle *meč*, avšak lokál má vedle *dni* též *dne*, a to ve výraze *ve dne*; v množ. čísle skloňuje se dle *dub*, avšak nom. má vedle *-ové* též *-i*, gen. vedle *-ův* též *-í*, akk. vedle *-y* též *-i*.

Poznámka 1. Podst. jm. složené *týden* skloňuje se: jedn. nom. a akk. *týden*, gen. *týdne*, dat. lok. *týdnu*, *-i*, instr. *týdnem*, nebo takto: gen. *téhodne*, dat., lok. *téhodnu*, *-i*, instr. *téhodnem*. V množ. čísle první člen složeniny (zájmeno *tý* = *týž*) buď zůstává neskloněn ve všech pádech, neb jest ve všech pádech *tého-*. Avšak se zřídka užívá množ. čísla, neboť za tvar *týdny* (téhodny) klademe raději slovo *neděle*: tři neděle, za pět neděl, před čtyřmi nedělemi.

Poznámka 2. Podst. jm. *poledne* (půl dne) skloňuje se: jedn. nom. a akk. *poledne*, gen. *poledne*, dat. a lok. *poledni*, instr. *polednem*. Množ. čísla nemá, avšak v lok. užíváme rádi tvaru množného: o *polednách* (přihodilo se to právě o polednách).

Jméno kněz.

1. Kdo káže slovo boží?	<i>kněz</i> — <i>kněží</i> .
2. Koho uposlechl?	<i>kněze</i> — <i>kněží</i> .
3. Komu důvěřujeme?	<i>knězi</i> — <i>kněžím</i> .
4. Koho povolali?	<i>kněze</i> — <i>kněží</i> ,
5. Ó, jen nás pokárej (pokárejte),	<i>kněže!</i> — <i>kněží!</i>
6. Na kom leží veliká odpovědnost?	na <i>knězi</i> — na <i>kněžích</i> .
7. Kým byl hříšník k lítosti pohnut?	<i>knězem</i> — <i>kněžimi</i> .

Podstatné jméno *kněz* skloňuje se v jedn. čísle dle *oráč*, avšak vok. jest *kněže*. V množ. čísle skloňuje se takto: nom. (vok.) *kněží*, gen. *kněží*, dat. *kněžím*, akk. *kněží*, lok. *kněžích*, instr. *kněžimi*.

Jméno peníz a peníze.

1. Kdo jest vzácný?	ten <i>peníz</i> — ti <i>penízové</i> .
2. Čí rub jest již otřen?	toho <i>peníze</i> — těch <i>penízův</i> .
3. Čemu přikládají velikou cenu?	tomu <i>penízi</i> — těm <i>penízům</i> .
4. Co si zavěsila na krk?	ten <i>peníz</i> — ty <i>peníze</i> .
5. Velkou cenu máš (máte),	<i>penízi!</i> — <i>penízové!</i>
6. Po čem se sháněl?	po <i>penízi</i> — po <i>penízích</i> .
7. Čím se neplatí?	tím <i>penízem</i> — těmi <i>penízi</i> .

Peníze mnoho mohou, a pravda kraluje. Kdo pochlebníka poslechne, prodá své zboží bez *peněz*. *Peněžům* svědčí počítání. Nebe za *peníze* nekoupíš. *Peníze*, k vám je celý svět tváří obrácen! Lakota po *peněžích* bažil. Bez nouze věk prožívá, kdo *penězi* oplývá.

Jméno *peníz* má číslo jednotné i množné, jméno *peníze* však jest pomnožné. Obě jména skloňují se dle *meč*, však jméno *peníze* má gen. bez *-ův*; mimo to krátkí druhou slabiku v gen. (*peněž*), dat. (*peněžům*), lok. (*peněžích*) a instr. (*penězi*); jméno *peníz* té slabiky nekrátí.

Ze jmen na *-z* patří k tomuto sklonění ještě tato: *vítěz*, *robotěz*, *zimostváz*, *markýz*, *Francouz*. Skloňujte je!

Jméno *městys* skloňuje se dle *meč*. Skloňujte je!

Podst. jm. *roděč* má množ. nom. *roděče*. Skloňujte je!

Příklady. *Koně* seno do vody zvrátili. Uvrlil *koně* i jezdce do moře. Dobré slovo mnohdy lepší než pár *koňův* (*koní*). Dám-li *koňům* (*koním*) ovsu, oni skáčí hopsa! Propovíši-li slovo plaše, tisíce *koní* (*koňmi*) neutáhneš ho zase.

Podst. jm. *kaň* má množ. nom., akk. a vok. *koně*, podle neživotných; gen. *koňův* a vedle toho také *koní*, dat. *koňům* nebo *koním*, instr. *koní* nebo *koňmi*.

Jména na *-ce*.

1. Kdo soudí?	<i>soudce</i>	—	<i>soudcové</i> .
2. Koho se vinník zhrzil?	<i>soudce</i>	—	<i>soudcův</i> .
3. Komu se podrobujeme?	<i>soudci</i>	—	<i>soudcům</i> .
4. Koho ctíme?	<i>soudce</i>	—	<i>soudce</i> .
5. Ušetři (ušetřte) nás,	<i>soudce!</i>	—	<i>soudcové!</i>
6. O kom s úctou mluvíme?	<i>o soudci</i>	—	<i>o soudcích</i> .
7. Kým byl obžalovaný napomenut?	<i>soudcem</i>	—	<i>soudci</i> .

Jména na *-ce* mají ve skloňování tytéž koncovky, jako vzor *oráč*. Jmenujte jich několik, a skloňujte je!

Pozor jest dáti při těchto podst. jménech na vokativ, jenž nemá *-če*, jak v obecném životě nezřídka slyšíme, nýbrž *-ce*.

Cvičení. Doplňte příslušnými koncovkami: Bože, mocný divotvor! Přísný Soud- všech hříšníkův! Přeji vám hojně úrody, pane správ-! Ochraň nás, Tvár- náš! Do tvých rukou se odevzdáváme, vůd- náš! Kaj se již, škůd- zlý! Stůj, zrád-! Díky tobě, ochran- můj! Vzpomeň na nás, Dár- všeho dobra! Ujmi se nás, obhaj- nevinných!

Poznámka 1. Podst. jm. *rukojmě* má v jedn. čísle koncovky tohoto sklonění; v množ. čísle se skloňuje takto: nom., akk., vok. *rukojmě*, gen. *rukojmí*, dat. *rukojmím*, lok. *rukojmích*, instr. *rukojměmi*.

Příklady. Strakonice jsou rodiště básníka Čelakovského. Kolem *Budějovic* rovina se rozkládá. Až k *Pardubicům* Labe zachovává směr jižní. Proslulý lékař *Purkyně* narodil se v *Libochovicích*. Miletín, rodiště *Erbenovo*, leží za *Hořici* (za *Hořicemi*). — Z *Vysokého* do *Krkonoš* nedaleko. Kolem *Rataj* lesů dosti. Z *Podola* do *Dvorců* blízko. Na *Zvíkov* se chodí buď ze *Čimelic* nebo z *Ostrovce*. Blížíme se *Krkonošům*, *Ratajům*, *Dvorcům*. Dvůr *Králové* leží pod *Krkonoši* (*Krkonošemi*). Byli jsme až za *Rataji* (za *Ratajemi*), za *Hrnčiči* (za *Hrnčičemi*), za *Košiči* (za *Košičemi*), za *Dvorce*, za *Ostrovci*.

Pomnožná jména místní na *-ice* a *-e* skloňují se dle *meče*; gen. jest bez *-ův*, jen jména na *-ce* (*Dvorce*, *Ostrovce*) mají *-ův*; v instrumentále bývá vedle náležitého *-i* též *-emi* (jména na *-ce* *-emi* nemívají).

Jméno loket.

Příklady. Než u nás byly zavedeny míry francouzské, býval *loket* měrou na zboží střížné. *Loket* jest část páže. Město *Loket* leží poblíž *Karlovyh Varův*. Metr je delší *lokte*. Neuhoď se do *lokte*! Odjeli do *Lokte*. Šest decimetrů se rovná bývalému *lokti*. Rukavice sahala až k *lokti*. Blížíme se k *Lokti*. Prohlédli si město *Loket*. *Lokti*, jak jsi vzdálen! Připlatilo deset krejcarů na *lokti*. Cítí bolest v *lokti*. *Falknov* leží za *Loktem*. — *Lokty* toho kabátu jsou již rozedřeny. Toho plátna byly tři *lokte*. Neklad *loktů* na stůl! Švadlena rozstříhala na šaty patnáct *loket* látky. Věnuj více pozornosti svým *loktům*! Spotřeboval té látky ke dvaceti *loktům*. Hochu, pamatuj na své *lokty*! Zpozdil vše na dlouhé *lokte* měří. Děcko v *loktech* mateřě spává. Nadějí všemi duše *lokty* obejmi!

Jméno *loket* (též vlastní jméno místní *Loket*) skloňuje se v jedn. čísle dle *meč*, v množ. čísle dle *dub*, anebo též takto: nom., akk., vok. *lokte*, gen. *loket*, dat. *loktům*, lok. v *loktech*, instr. *lokty*.

Jako *loket* skloňují se podstat. jména: *drobet*, *drochet*, *krapet*, *nehet*, *pazneht* (v množ. čísle spíše dle *lokty* než dle *lokte*). Skloňujte je!

Vzor Jiří.

Příklady. Na oltáři jest vymalován sv. *Jiří*. Kostel sv. *Jiří* jest na *Hradčanech*. Bydleli v tom domě od *Jiří* do *Jakuba*. Modlil se k sv. *Jiří*. Vzával sv. *Jiří*. Pomož nám, sv. *Jiří*! Po sv. *Jiří* stromoví v plném květu bývá. Svátek sv. *Vojtěcha* jest před sv. *Jiřím*. — Král *Jiří* byl panovnický výtečný. *Matyáš Korvín* byl zetěm krále *Jiřího*. Králi *Jiřimu* nebylo popřáno dlouhého věku. Krále *Jiřího* počítáme k nejslavnějším panovníkům českým. Po králi *Jiřím* povolán na trůn český *Jagajlovec Vladislav*. S králem *Jiřím* *Čechové* rádi do boje se brali.

Jméno *Jiří* nyní dvojnásobem se skloňuje: stojí-li u něho příd. jméno *svatý* (a též značí-li se jím doba), skloňují je dle vzoru *znamení*, jinak však dle přídavného jména *domácí*. Náležitě sklonění ve všech případech jest dle *znamení*, tedy: dobrého Jiří, našeho Jiří, za krále Jiří; dobrému Jiří, našemu Jiří, králi Jiří atd., tvary dle *domácí*, jako: *Jiřího, Jiřímu, o Jiřím* jsou novotvary.

Poznámka. Co tuto pověděno o jméně *Jiří*, platí též o *Jiljí* a *Brikcí*. Též obecná jména *klí* (nč. klej, gen. kleje), *pondělí, září* skloňují se dle *znamení*.

Vzor *sudí*.

1. Kdo požívá vážnosti? pan *sudí* — páni *sudí*.
2. Koho si lid váží? pana *sudího (sudí)* — pánů *sudích (sudí)*.
3. Ke komu má lid dů-
věru? k panu *sudímu* — k pánům *sudím*.
4. Koho ctí lid? pana *sudího (sudí)* — pány *sudí*.
5. Vítej (vítejte) nám, pane *sudí* — páni *sudí!*
6. Na kom mnoho zá-
leží? na panu *sudím* — na pánech *sudích*.
7. Kým byl lid napo-
menut? panem *sudím* — pány *sudími*.

Podst. jméno *sudí* skloňuje se dle příd. jména *domácí*; v jedn. gen. a akk. jest vedle *sudího* též *sudí*, v množ. gen. vedle *sudích* též *sudí*. Právě tak skloňují se též podst. jména na *-čí*: *křeččí, koččí, lovčí, mluvčí, výběřčí, přírůčí*. Skloňujte je!

Poznámka 1. Složeniny podst. jména *hrabě (hrabí)*, jako *purkrabí, markrabí, lankrabí, falekrabí* skloňují se buď dle *sudí*, nebo též dle vzoru *kuře*: *markrabě — markraběte — markraběti* atd.

Poznámka 2. Podst. jména *sloužící, cestující, bližní, podsudní* jsou tvarem svým vlastně jména přídavná a skloňují se veskrz dle *domácí*. Skloňujte je!

Vzor *vladyka*.

1. Kdo přišel na sněm? *vladyka* — *vladykové*.
2. Koho tázal se kníže o
radu? *vladyky* — *vladykův*.
3. Komu kynul kníže? *vladykovi* — *vladykům*.
4. Koho chválil kníže? *vladyku* — *vladyky*.
5. Zdráv (zdrávi) buď (buďte), *vladyko* — *vladykové!*
6. V kom měl kníže oporu? ve *vladykovi* — ve *vladykách*, ve *vladycích*.
7. S kým se radil? s *vladykou* — s *vladykami*.

Mužská podstatná jména na *-a* skloňují se dílem dle vzoru *ryba*, dílem dle vzoru *had*. Skloňujte: *vévoda, starosta, sluha, pastucha, vozka, hrdina!*

Poznámka 1. Vlastní, též obecná jména na *-ita* a *-i-ta* (Táborita, gymnasista) mají v množ. nom. a vok. *-é* (Taborité, gymnasisté), v lok. *-ech* (Taboritech, gymnasistech), v instr. *-y* (Tabority, gymnasisty). Skloňujte: *Husita, Jakobita, evangelista, houslista!*

Poznámka 2. Jména *Máša, Váňa, paša, báta* mají v jedn. gen. a v množ. instr. *-i*.

Skloňování podstatných jmen ženských.

Vzor **ryba**.

Číslo jednotné:

nom. *ryba*

gen. *ryby*

dat. *rybě*

akk. *rybu*

vok. *rybo!*

lok. *rybě*

instr. *rybou*

Číslo množné:

ryby

ryb

rybám

ryby

ryby!

rybách

rybami.

Která podst. jména skloňují se dle vzoru *ryba*? Povězte několik podst. jmen tohoto sklonění, a skloňujte některá z nich!

Příklady. *Nůžky* jsou z ocele. Těžko krejčímu bez *nůžek*. Co schází těm *nůžkám*? *Nůžky* nožíř hotoví. Švadlena se shání po *nůžkách*. *Nůžkami* stříháme. — *Benátky* rozkládají se na 117 ostrůvcích. Průmysl a obchod *Benátek* v novější době velice poklesl. Dalmacie náležela druhdy k *Benátkám*. Rakousko v r. 1866. postoupilo *Benátky* Itálii. V *Benátkách* je kolem půl čtvrtá sta mostův. Mezi Terstem a *Benátkami* lodí stále jezdí.

Pomnožná jména obecná a též mnohá pomnožná jména vlastní na *-y* skloňují se dle *ryby*. Skloňujte: *dudy, klevety, necky, osypky, podávky, oddávky, varhany; jmenoviny, křtiny, narozeniny, prvotiny* — *Athény, Thébý, Alpy, Karpaty, Počátky, Pečky!*

Cvičení. Doplňte: Seno se podává na vůz podávka-. Pod neck- sucho nebývá. Dudák rozveselil společnost svými dud-. Nemocný stížen jest souchotin-. Měchy bývají za varhan-. Jeho domov jest až za Tatr-. Tyroly prostoupeny jsou Alp-, Itálie Apennin-. Za Počátk- Morava se počíná. Pocestný stanul před Benátk-, Pečk-, Lounk-. Na východě hraničí Bavyry s Čech-, Morava zase s Uhr-.

Příklady. Těsná je brána a úzká cesta k životu. Za Strahovskou branou rozkládá se Bílá hora. Spravedlivá buď míra i váha vaše! Jakou měrou měříte, takovou vám bude naměřeno. Hroudy na poli rolníka netěší. Oře-li se za mokra, nadělá se mnoho hrud. Ty jámy jsou nebezpečny. Vylněte se těm jamám! Cévy krevné zovou se též žíly. V žilách jeho bujná krev proudí. Kolem kapličky stojí lípy. Za parného dne sedáváme pod lípami.

Mnohá jména dvojslabičná, jež mají slabiku první dlouhou, skracují ji v instr. jednotném a v gen., dat., lok. a instr. množném. Skloňujte: brána, pára, jáma, rána, tráva, vrána, sláma, žába, skála, váha, míra, déra, víra, žíla, síla, síra, lípa! Též pomnožné jméno máry skracuje první svou slabikou v gen., dat., lok. a instr. Skloňujte je!

Poznámka. Jména kláda, páka, spála, káva a mn. j. slabiky té nekrátí.

Cvičení. Hřech svou dr-hou táhne. Kr-vou zajíce neuhoníš. Mlýny ženou se též p-rrou. Zabil dvě mouchy jednou r-nou. Pod sk-lou prýští se čistá vodička. Šli jsme svou v-hou (zvolna). Kočka i malou d-rrou se protáhne. Pod l-pou v tiché chaloupce jsou skryty moje statky. Lékaři nyní nepouštějí ž-lou. Skopec vši s-lou vrážel do dubových vrat. Do Prahy druhdy vedlo sedm br-n. V březnu stár, boj se m-r! Kolik d-r, tolik sysláv. Ze srdce žene se krev do ž-l. Bydlí v domě „u tří l-p“. Rozumíme dobře novým m-rám i v-hám. Kamzci umějí dobře po sk-lách skákat. Řípa jest uložena v j-mách. Myši skrývají se v podzemních d-rách. Leží na m-rách. Na podzim vzduch nejvíce naplněn bývá p-rami. Zorané pole rolník br-nami srovnává. Trojúhelník omezen jest třemi přínými č-rami. Kaplička stojí pod l-pami.

Poznámka. U některých jmen vyskytují se ve všech pádech tvary se samohláskou dlouhou a spolu též s krátkou, na př. strouha a také struha, sůva a také sova, kůra a také kora, řpa a také řepa, smůla a také smola.

Příklady. Čím víc hub roste, tím větší zima naroste. Orel much ne-lapá. Zvuky válečných trub krajem se rozléhaly.

Některá jména tohoto sklonění skracují první svou slabiku toliko v množ. gen., na př. houby — hub, mouchy — much, trouby — trub, stoupy — stup, kroupy — krup, jáhly — jahel.

J m é n o p e r l a .

1. Co má krásný lesk?	<i>perla, perle — perly, perle.</i>
2. Čí lesk brzo se ztrácí?	<i>perly, perle — perel, perlí.</i>
3. Čemu podobá se rosná krůpěj?	<i>perle, perli — perlám, perlím.</i>
4. Co vytváří perlorodka?	<i>perlu, perli — perly, perle.</i>
5. Pomtější je tvá (vaše) krása,	<i>perlo, perle — perly, perle!</i>
6. V čem bývají cizí tělíska?	<i>v perle, perli — v perlách, v perlích.</i>
7. Čím ozdobil klenotník prsten?	<i>perlou, perli — perlami, perlemi.</i>

Jména: *perla, berla, kukla* skloňují se dle *ryba* i dle *duše*.

Poznámka. Podst. jméno *slza* (gen. *slzy* a t. d.) mívá v čísle množném vedle tvarů náležitých také tvary podle vzoru *duše*. Skloňujte je! — Jméno *husa* má gen. množ. vedle *hus* též *husí*.

Zbytky dvojného čísla.

Příklady. Bílé *ruce* cizí práci milují. Kde hlava bloudí, i *nohy* se mylí. — Spěšné dlo z *rukou* padá. Bolest vrazila se do *nohou*. — Jen *rukám* pilným odměna kyne. Zle *nohám* pod nemoudrou hlavou. — Kde hospodyně líná, dává i čeled *ruce* do klína. Skoupý k almužně má lenivé *nohy*. — *Ruce* boží, *ruce* divotvorné! Neste mne, *nohy*, kam chcete! — Všickni jsme v *rukou* božích. Kdo nemá v hlavě, musí mítí v *nohou*. — Hni *rukama*, a zhostiš se bídy. Běda, komu kvítí pod *nohama* roste!

Podst. jm. *ruka* (dvojn. č. *ruce*) zachovalo koncovky dvojného čísla ve všech pádech kromě dativu, jenž má koncovku vzoru *ryba* (*rybám* — *rukám*). Podstatné jm. *noha* (dvoj. i množ. č. *nohy*) zachovalo koncovky dvoj. čísla v gen., lok. a instr. Skloňujte jména *noha* (na př. u postele) a *ruka* (na př. na sloupě u silnice) též v množ. čísle!

Vzor *duše*.

Číslo jednotné:	Číslo množné:
nom. <i>duše</i>	<i>duše</i>
gen. <i>duše</i>	<i>duši; miš</i>
dat. <i>duši</i>	<i>duším</i>
akk. <i>duši</i>	<i>duše</i>
vok. <i>duše</i>	<i>duše!</i>
lok. <i>duši</i>	<i>duších</i>
instr. <i>duši</i>	<i>dušemi.</i>

Která podst. jména skloňují se dle vzoru *duše*? Povězte několik jmen tohoto sklonění, a skloňujte z nich některá! Skloňujte: *Marie, Emilie, Anglie, Francie, Roudnice* (jest), *Lomnice* (jest), *Budyně* (jest)!

Příklady. Bolesti jako *kleště* nás svírají. Dostal se do *kleští*, z nichž sotva vyvázne. Nesnáze lidské ku *kleštím* se přirovnávají. Proto má kovář *kleště*, aby se nespálil. Již je v *kleštích*. Zараžené hřebíky vytahují se *kleštěmi*.

Pomnožná jména na -ě (e) skloňují se dle vzoru *duše*. Skloňujte: *brejle, housle, jesle, šle, vidle, chřípě, saze, okuje, pomyje!* Jméno *dveře* má v dat. *dveřím* i *dveřám*, instr. *dveřmi*. Skloňujte je!

Příklady. *Práce* člověka živí. Vítej slunce s *prací* v rukou! *Práce* bezděčné nebývají vděčné. Škoda velikých *prací*, kde malé stačí. Dívky se učí

ženským ručním *pracím*. Dobrá mzda za dobré *práce*. V ručních *pracích* dívky zafbení mívají. Chudé dívky ručními *pracemi* se živí.

Některá jména dvojslabičná, jež mají slabiku první dlouhou, skrácují ji v jednotném instr. a v množném gen., dat., lok. a instr. Skloňujte: *práce, kůže; sáně, lžíce!*

Ovčeni. Vlk *k-ží* platí. Úsilím a *pr-cí* i nebe koupíš. Pokrmu si nabíráme *lž-cí*. Kožešník z *k-ží* kožichy strojí. Škoda velkých *pr-cí*, kde malé stačí. Mnoho *lž-c*, málo chleba. V zimě zaprahají do *s-ní*. Co schází těm *lž-cím*? Na zimu *k-žím* připláci. K *s-ním* lze také střechu přidělati. Oddej se užitečným *pr-cím*! V letních a zimních *k-žích* jest rozdíl. Výhra i prohra na jedněch *s-ních* jezdívají. Na *lž-cích* nebylo ani poskvrny. Lidé se prvotně odvívali zvířecími *k-žemi*. Cizími *s-němi* nejezdi! *Lž-cemi* to vybrali. Jest *pr-cemi* stále zanesen.

Poznámka 1. Říkáme *stěží* (stěží toho dosáhneme) a *pod tíží* (klesal pod tíží takovou). Ve výraze prvním, příslovečně užívaném, zachovalo se staré krácení.

Poznámka 2. Jméno *koule* mívá první slabiku ve všech pádech dlouhou (*koule*) a spolu též krátkou (*kule*).

Příklady. Byly to krásné *chvilé*. V zahálce mnoho *chvil* se zmaří. Patnáct kilometrů jsou dvě *míle*. Bylo slyšeti rachot děl na kolik *míl* cesty. Chlubné *plíce* lezou z hrnce. Někdy huňv z *plíc*, ze srdce nic. *Svíce* dohořívaly. Více *svíc* (svěc), více světla.

Některá jména dvojslabičná, jež mají slabiku první dlouhou, skrácují ji v množném gen., na př. *chvilé* — *chvil*, *míle* — *míl*, *plíce* — *plíc*, *svíce* — *svíc* (svěc). Tato podst. jm. mimo to mají množný gen. bez *-í*. Genitiv bez *-í* je starší a zachoval se dále:

při podst. jm. *ovce*: stádo *ovcí*, sto *ovec*;

při podst. jm. na *-ice*: *studnice* — *studnic*;

při podst. jm. na *-yně*: *bohyně* — *bohyň*; bývá tu však také *-yní*;

při podst. jm. *košile, neděle*.

Příklady. Již se blíží *vánoce* (*velikonoce, hromnice, letnice*). Čekali až do *vánoc* (*do velikonoc, do hromnic, do letnic*). Navštívíme vás až někdy k *vánocům* (*k velikonocům, k hromnicům, k letnicům*). Stalo se to o *vánocích* (*o velikonocích, o hromnicích, o letnicích*). Bylo to někdy před *vánocemi* (*vánoci; před velikonocemi, velikonoci; před hromnicemi, hromnici; před letnicemi, letnici*).

Pomnožná jména *vánoce, velikonoce, hromnice, letnice* skloňují se náležitě podle vzoru *duše*, ale v dat. a instr. přecházejí ke vzoru *meč*.

Příklady. Ježkova *skrýše* (*skrýš*) jest pod zemí. Ježek má svou *skrýši* (*skrýš*) pod zemí. — Vlast má je česká *země* (*zem*). *Zemí* (*zem*) českou

vlastí svou nazývám. — Jeho mocná *páže* (*páž*) se pozdvihla. Pozdvihl svou mocnou *páží* (*páž*).

V jednotném nomin. bývá koncovka *-ě* (*-e*) často odsuta. Na př. říká se a často i píše *skrýš* místo *skrýše*, *zem* m. *země*, *páž* m. *páže*, *bán* m. *báně*, *dáseň* m. *dásně*, *dál* m. *dále* (= *dálka*), *dél* m. *déle* (= *délka*), *hloub* m. *hloubě* (= *hloubka*), *šíř* m. *šíře* (= *šířka*), *tloušť* m. *tlouště* (= *tloušťka*), *výš* m. *výše* (= *výška*), a podobně *dáseň*, *díž*, *houšť*, *hráz*, *kadeř*, *kratochvíl*, *koudel*, *kuchyň*, *mez*, *mříž*, *nesnáz*, *obec*, *oj*, *peleš*, *postel*, *poušť*, *rohož*, *rez* (m. *rze*), *skráň*, *souš*, *stráž*, *šij* (m. *štje*), *tíž*, *tvrz*, *vášeň*, *věž*, *zář*, *zbroj*.

Některá z těchto jmen nemívají koncovky *-ě* (*-e*) nikdy, na př. *obec*, *postel*, *peleš*, *vášeň* a j. U jiných drží se oboje tvary vedle sebe, na př. *skrýše* i *skrýš*, *země* i *zem*, *tíže* i *tíž* a j. V jazyce spisovném žádá se, aby koncovka *-ě* (*-e*) co možná se zachovávala. U týchže jmen, kde v jedn. nom. bývá odsuto *-ě* (*e*-), bývá také v jedn. akk. koncovka *-i* odsuta. V jazyce spisovném má se koncovka *-i* co možná zachovávatí. Která jména nemívají nikdy *-ě* (*-e*) v nom., nemívají také *-i* v akk.

Příklady. Věž Eiffelova v Paříži je z *výši* (zvyší) tří set metrův. Karlův kamenný most v Praze je z *děli* (zděli) sedmi set krokův a z *šíři* (zšíři) desíti a půl metru. Vajíčka motýle bývají z *víci* (zvíci, více = velikost) makového semene.

Ve výrazech z *výši*, z *děli*, z *šíři*, z *víci*, z *tloušti*, z *hloubi* jest předložka z (původně *vz*) s akkusativy podst. jmen *výše*, *déle*, *šíře*, *více*, *tlouště*, *hloubě*. Poněvadž se výrazů těch užívá příslovečně, psávají se též takto: *zvyší*, *zděli* a t. d., právě tak, jako příslovce *zcela*, *docela*.

Vzor **tykev**.

1. Co mívá veliké plody?	<i>tykev</i>	<i>tykve</i> .
2. Čí lupen jest pětilaločný?	<i>tykve</i>	<i>tykvi</i> .
3. Čemu je třeba vláhy?	<i>tykvi</i>	<i>tykvím</i> .
4. Co ošetřují děti?	<i>tykev</i>	<i>tykve</i> .
5. Mám z tebe radost,	<i>tykvi</i>	<i>tykve!</i>
6. Na čem housenek není?	na <i>tykvi</i>	<i>tykvích</i> .
7. Pod čím se ptáci popelí?	pod <i>tykvi</i>	<i>tykvemi</i> .

Sklonění podst. jm. *tykev* shoduje se v mnohých pádech se skloněním vzoru *duše*; ve kterých? V koncovce *-ev* jest pohybné *-e-*; vyskytuje se jen v těch pádech, kde se tvar končí na *-ev*, v pádech ostatních zaniká; *-e* na př. v jedn. gen. (*tykve*) jest pádová přípona, a nikoliv *e* pohybné.

Podle vzoru *tykev* skloňují se podst. jména: *broskev*, *brukev*, *církev*, *dratev*, *houžev*, *konev*, *koroptev*, *kotev*, *krev*, *krokev*, *mrkev*, *pánev*, *rakov*, *řadkev*, *štoudev*, *větev*, *vikev* a j.

Skloňujte: *církev, koroptev, kotel, krokev!*

Podst. jm. *láhev* krátí prvou slabiku v jedn. instr. a v množ. gen., dat., lok., instr. Skloňujte je!

Vzor *kost*.

Jednotné číslo:

nom. *kost*
gen. *kosti*
dat. *kosti*
akk. *kost*
vok. *kosti*
lok. *kosti*
instr. *kostí.*

Množné číslo:

kosti
kostí
kostem
kosti
kosti!
kostech
kostmi.

Dle tohoto vzoru skloňují se podst. jména ženská, zakončená souhláskou. Povězte několik takových jmen! Ve kterých pádech liší se vzor *kost* od vzoru *duše*?

Skloňujte v jednot. i množ. čísle: *řeč, seč; noc, věc, nemoc; ctnost, zkušenost, těžkost, mrzutost, starost, nepravost, sladkost, hořkost, příležitost, milost, slast, strast, past, přest, vlast, část, mast, hrst, kořist, čelist, pověst, pelest, ratolest, lest, paměť!*

Skloňujte toliko v jedn. čísle: *ozim, jař, obuv, sběř, běl, modř, čern, zvěř, čeled, havěd, hrud, chamrad, měd, čest, nat, plst, prst, rtuť, smrt, srst, závist, nenávist, směs, žluč, mosaz, kleč!*

Jméno *daň*.

1. Co se odvádí na úřadě?	<i>daň</i>	<i>daně.</i>
2. Dle čeho se řídí přirážky?	dle <i>daně</i>	<i>daní.</i>
3. K čemu má stát právo?	k <i>dani</i>	<i>daním.</i>
4. Co platí občané?	<i>daň</i>	<i>daně.</i>
5. Kéž tě (vás) mohu zaplatiti,	<i>dani</i>	<i>daně!</i>
6. O čem rozmlouvají občané?	o <i>dani</i>	<i>daních.</i>
7. Čím přispíváme na potřeby státu?	<i>daní</i>	<i>daněmi.</i>

Podst. jméno *daň* skloňovalo se kdys úplně jako *kost*, nyní má v jedn. gen. -ě (jako vzor *duše*), v množ. čísle pak úplně přešlo ke vzoru *duše*.

Tímto způsobem skloňují se všechna tohoto druhu jména na -ň, na př. *zbraň, dlaň, jabloň, dřeň, jeseň, pláň* (planý strom), *stráň; saň, síň, žeň, zeleň, báseň, píseň, plíseň, tíseň, bázeň, kázeň, lázeň, přízeň, trýzeň, žízeň.*

Skloňujte: *zbraň, jabloň, báseň, lázeň!*

Jméno zed.

1. Co obkličuje zahradu?	zed	zdi, zdě.
2. Čeho nepřelezete?	zdi, zdě	zdi.
3. K čemu se postavili?	ke zdi,	zdem, zdím.
4. Co zbořili?	zed	zdi, zdě.
5. Dlouho jsi (jste) tu stála (stály),	zdi	zdi, zdě!
6. Na čem pracují zedníci?	na zdi	zdech, zdích.
7. Čím jest ohrazen dvůr?	zdi	zedmi, zděmi.

Některá podst. jm. tohoto druhu mívají vedle tvarů náležitých ze vzoru *kost* také ještě tvary ze vzoru *duše*, na př. *zed, vůl, tvář, kád, loď, pídl, otep, čtvrt, labut, perut, chuť, síť* a j. Tvarům náležitým jazyk spisovný sice dává přednost, ale nejsou-li v užívání, nahrazuje je obdobnými tvary ze vzoru *duše*. Na př. psáti v množ. dat. *tvářem, otepem, čtvrtěm* místo obyčejného *tvářím, otepím, čtvrtím*, v lok. *káděch, labutěch, sítěch* místo *kádích, labutích, sítích*, v instr. *tvářmi, pídlmi, síťmi* místo *tvářemi, pídlěmi, sítěmi* bylo by strojené.

Skloňujte: *hut, lat, nit, oprat, sděř, debř* (údolí)!

Vlastní jména místní tohoto druhu mají v gen. -ě (-e): do Boleslavě, do Čáslavě, do Chrudimě, do Kouřimě, do Ledče, do Roztěže.

Cvičení. Ze železa (měď) nevykujеш. Bezodné (kád) se nedoliješ. Tomu sláva, čest, kdo statné (mysl) jest. (Otep) nepřelomíš, však po prutu všecko zlámeš. Z (tvář) mysl září. Dá Pán Bůh deště, dá i (rež). Mnoho čeled-, mnoho nepřijemnosti. Čistá voda nemá chut-. Člun odrazil od lod-. Sejde s očí, sejde s mysl-. Upadl do nemoc-. Pracoval až do noc-. Neměl ni oděvu ni obuv-. Chlouby s pytel a lž- se dva. Zač je kilogram té směs-? Které jsou součásti sol-? — Dle hvězd lod- plovou. Mysl- všech byly naplněny hořkostí. Obě lod- se rozkotaly. Ve městě se šířily nakažlivé nemoc-. V zimě jsou krátké dni a dlouhé noc-. Jsou ještě jiné sol- kromě kuchyňské. Divně chut- lidé mají. Měsíc má čtyři čtvrt-. Vozka koupil tři otep- sena. Ta zpráva radostí naplnila mysl- všech. — Nedejte víry takovým řeč-! Divili se těm věc-. Zvykejte nejen radost- a slast-, nýbrž i žalost- a strast-! Jsme živi v samých starost-, těžkost-, hořkost-, úzkost-. — Cukr (myši) chutná. O školní budovy pečovatí náleží obc-. Červená barva sluší tvář-. Nebezpečí hrozilo všem lod-. Tašky leží na lat-. Kovy se dobývají z rud v hut-. Hojnost ryb bylo ve všech sft-. Život lidský jest protkán hojnými slast- i strast-, radost- i žalost-. Zlostník hrozil zatatými pěst-. Ptáček zatřepetal svými perut-. Orlové honili se za labut-. Kočí šlehl koně oprat-. Spokojenost se prozrazuje veselými tvář-.

Vzor paní.

1. Kdo pečuje o domácnost?	<i>paní</i>	<i>paní.</i>
2. Koho si služky mají vážit?	<i>paní</i>	<i>paní.</i>
3. Komu mají věrnými býti?	<i>paní</i>	<i>paním.</i>
4. Koho mají ctít?	<i>paní</i>	<i>paní.</i>
5. Veliká je vaše starost,	<i>paní</i>	<i>paní!</i>
6. Na kom leží starost o domácnost?	<i>na paní</i>	<i>paních.</i>
7. S kým se radí služky?	<i>s paní</i>	<i>paními.</i>

Jako podst. jméno *paní* skloňují se: *pradlí, švadlí, přadlí* (staré tvary tyto přetvořil jazyk nynější v *pradlena, švadlena, přadlena*), *bibli, kommissí* *), *kvitancí, obligací* (místo těchto užívá se nyní většinou tvarů *bible, kommisse, obligace*), *Maří, Samaří*.

Skloňujte: *pradlí, švadlí, přadlí!*

Vzor máti.

1. Kdo jest dětem nade vše milý?	<i>máti</i>	<i>mateře.</i>
2. Koho jsou děti poslušny?	<i>mateře</i>	<i>mateří.</i>
3. Ke komu děti láskou lnou?	<i>k mateři</i>	<i>mateřem, -eřím.</i>
4. Koho nade vše milují?	<i>máteř</i>	<i>mateře.</i>
5. Bůh tě (vás) opatruj,	<i>máti</i>	<i>mateře!</i>
6. O kom děti nejraději hovoří?	<i>o mateři</i>	<i>mateřech, -eřích.</i>
7. S kým se těší?	<i>s mateří</i>	<i>mateřmi.</i>

Jako jméno *máti* skloňuje se podst. jm. *neř*. Skloňujte je!

Jméno *máti* (nom. též *mát*) má slabiku první dlouhou jenom ve tvarech dvouslabičných, v trojslabičných ji krátí. Sklonění toto víc a více zaniká; místo *máti, mateře* a t. d. volí se raději tvary *matka, matky* a t. d.

Jméno *dcí* (*dcera*) se druhdy skloňovalo jako *máti*; ze starého sklonění zachoval se jen jedn. dat. a lok. (*dceři*), ostatní pády mají tvar sklonění *ryba*. Skloňujte jméno *dcera*!

Skloňování podstatných jmen středních.

Vzor město.

Číslo jednotné:	Číslo množné:
nom., vok., akk. <i>město</i>	<i>města</i>
gen. <i>města</i>	<i>měst</i>
dat. <i>městu</i>	<i>městům</i>
lok. <i>městě, -u</i>	<i>městech, slovích</i>
instr. <i>městem</i>	<i>městy.</i>

*) *Kommissí* (komise) = úkol, něco obstarati, vyříditi neb vyšetřiti; též úředníci neb znalci, vyslaní něco vyšetřiti neb ohlédati.

Která podstatná jména skloňují se dle vzoru *město*? Povězte jich několik, a skloňujte některá z nich!

Příklady. Začal na *zlatě*, skončil na *blátě*. Kdo nebyl při *děle*, nebuď také při *jídle*! Doufej směle, dokud duše *v těle*. Rybář *v jezeře* sítí loví. Pokrytec je jako vlk *v rouše* beránčím. Byl *v Lipště* (*v Lipsku*), *v Polště*, na *Hradečtě* (na *Hradecku*). — Zůstane to *v přátelstvu*. Stalo se mu *po právu*. Vyšel si *po ránu* do polí. Přicházíme *ve jménu* Páně. Slepice zrnko *po zrnku* zobe. Má něco *v uchu*, *v oku*.

Jedn. *lokál* má koncovky *-ě (-e)* a *-u*. Před *-ě (-e)* mění se kmenová souhláska způsobem náležitým. Jazyk spisovný dává přednost koncovce *-ě (-e)*, pokud jest v užívání (na *zlatě*, na *blátě*); někdy však u téhož jména připouští obě koncovky (*v Lipště*, *v Lipsku*; *ve vojště*, *ve vojsku*); někdy jen koncovky *-u* se užívá (*v přátelstvu*, *po právu*).

Příklady. Pěkné slovo i *železná vrata* otvírá. Hospodář stojí *ve vratech*. Kočár se zastavil před *vraty*. Dej pozor na *svá ústa*! Slepice kdáčíc zrna *v ústech* nezdrží. Pokrytec *ústý* kazí bližního svého. Do očí chváíl, za *zády* haní. *Železná kamna* dřívě hřejí, než *hliněná*. Nestav se ke *kamnům*! Kočka je nejraději za *kamny*. Vzal veliké břímě na *svá bedra*. Vše leží nyní na jeho *bedrech (bedrách)*. Někteří lidé mají veliká *játva*. Stálé sedění nesvědčí *játrům (játrám)*. Památku po drahé matce za *ňadry (ňadrami)* nosí.

Pomnožná jména na *-a* jsou rodu středního a skloňují se většinou dle *města*; však jména *bedra*, *játva*, *ňadva* mají v dat., lok. a instr. také koncovky podle vzoru *ryba*. Skloňujte tato jména!

Přejímá-li jméno mužské (na př. *oblak*) nebo ženské (*louka*, *muka*) v množ. čísle koncovku vzoru *město* (*oblaka*, *luka*, *muka*), jest v množ. čísle rodu stř.: *jasná oblaka*, *zaplavená luka*, *hrozná muka*. Jméno *oblaka* skloňuje se dle *města*, však *luka* a *muka* mají v dat., lok. a instr. koncovky podle vzoru *ryba*. Skloňujte je! Tytéž koncovky mají též jména *dvířka*, *lýtka*; skloňujte je!

Příklady. Kdo chce *jader* okusiti, musí skořepinu rozluštiti. Z *jater* žluč se vyměšuje. Pavích a pětrosích *per* užívá se za ozdobu. Není dědiců dobrých *jmen*. Šafařík mnoho vědeckých děl nám zůstavil. — *Léto* za *letem* uchází. Prostě-li *žiješ*, sta *let* dožiješ. *Letům* ani cvalem neutečeš. I ve mladých letech starý rozum bývá. Rozum s *lety* roste.

Jména *jádva*, *játva*, *jména*, *díla*, *péra* krátí v gen. svou první slabiku; jméno *léto* krátí ji v jedn. instr. a v množ. gen., dat., lok. a instr.

Příklady. Co v srdci *vře*, v ústech *kypí*. Co platen *meč*, když ruce v *poutech*? Nešťěstí *lítá* na *křídlech*. Dlouho přemýšlel o těch *slovec (slovích)*. Pochutnal si na *jablkách*. Trhy bývají nejen v *městech*, nýbrž i v *městečkách*.

Množ. lokál má z pravidla koncovku *-ech*, v řídkých případech též *-ích*; některá jména mívají koncovku *-ách*, zvláště jména na *-ko*, *-ěko*.

Příklady. Zde bydlí pan Vočadlo. Jest to dům pana Vočadla (Vočadly). Ta zahrada náleží panu Vočadlovi. Znáte-li pana Vočadlo (Vočadlu)? Sháněli se po panu Vočadlovi. Sešli se s panem Vočadlem (Vočadlou).

Mužská příjmení tohoto vzoru mají v gen. *-a* neb *-y*, v dat. a lok. *-ovi*, v akk. *-o* neb *-u*, v instr. *-em* neb *-ou*.

Skloňujte: *Stýblo, Sluníčko, Otto!*

Příklady. Pravda jest dítko boží. Dobré dítky — krásný statek. Kdo se ujme těch ubohých dítek? Matka láskou lne ku svým dítkám. Dočkají se radosti na svých dítkách. Chůvy necht opatrně zacházejí s dítkami.

Jméno *dítka* jest v jedn. čísle rodu středního a skloňuje se dle vzoru *město*, v množ. čísle je rodu ženského a skloňuje se dle *ryba*.

Zbytky dvojného čísla.

Příklady. Na kolena padáme. Bolest vešla do kolenou. Punčochy sahají až ke kolenům. Lezl po kolenou. Píchá mě pod koleny.

Gen. a lok. jména *kolena* (kolenou) jest zbytek čísla dvojného, koncovky ostatních pádů jsou ze vzoru *město*.

Příklady. Oči jako jáma: nenasytí se. Mnoho jest ve světě očí. Svým očím více věř, než cizím řečem! Ústa zavírej, oči otvírej! Jak dlouho na očích, tak dlouho i na mysli. Kdo neprohlédá očima, prohlédá měšcem.

Jméno *uši* skloňuje se právě tak, jako *oči*; skloňujte je!

Tvary *oči, uši*, gen. *očí, uší*, instr. *očima, ušima* jsou čísla dvojného: dvě oči, obě uši; ale berou se také za číslo množné, když se rozumějí údy tělesné: tři oči, čtyři uši. Dativ *očím, uším*, a lok. *očích, uších* jsou utvořeny podle čísla množného.

Nerozumí-li se jménem *oko, ucho* úd tělesný, nýbrž nějaké jiné oko (oko na ptáky, oko na polévce), ucho (ucho u džbánu), jest množný nom. *oka, ucha*. V množ. čísle mají ta jména sklonění náležitá: gen. *ok, uch*, dat. *okům, uchům* (neb *-ám*), lok. *okách, uchách*, instr. *oky, uchy*.

Vzor moře.

Číslo jednotné:	Číslo množné:
nom., akk., vok. <i>moře</i>	<i>moře</i>
gen. <i>moře</i>	<i>moří</i>
dat. <i>moří</i>	<i>mořím</i>
lok. <i>moří</i>	<i>mořích</i>
instr. <i>mořem</i>	<i>moří.</i>

Skloňujte: *pole, srdce, slunce, role, lože, Labe, Hradiště, bojiště, pastviště!*

Příklady. Těžko jest vejce na špičku postaviti. Žloutek některého vejce bledý bývá. Jest mu podoben jako vejce vejci. Na některém vejci místo skořápky bývá jen blanka. Kukačka ráda svým vejcem cizí hnízdo obdaří. Kuřata lhnou se z vajec. Na zimu vejcím připlácí. Co počneme s tolika vejci?

Podst. jm. vejce správně jen dle vzoru *moře* se skloňuje, však množ. gen. jest *vajec*.

Příklady. Moudrý hospodář hned po žních zorává všechna strniště. Občané v role proměnili všecka svá pastviště. Bylo tam bohužel mnoho nezoraných strnišť (strniští). K tomu velkostatku náleží také několik hektarů pastvišť.

Jména na *-iště* skloňují se v jedn. i množ. čísle jen dle vzoru *moře*, avšak množ. gen. dílem má *-í*, dílem jest též bez něho.

Poznámka. Mužská příjmení tohoto vzoru, na př. *Srdce*, mají v jedn. dat. a lok. též koncovku *-ovi*: panu *Srdci* nebo panu *Srdcovi*.

Příklady. Co s nebe přiš, nikomu neškodí. Úsilím a prací i nebe koupíš. Nesečteš hvězd na nebi. Bez hříchu nikdo pod nebem není. — Plná jsou nebesa slávy boží. Bůh je pánem nebes i země. Vroucí modlitby k nebesům vyslali. Byt sova pod nebesa litala, sokolem nebude. Na nebesích Hospodin utvrdil trůn svůj.

Jméno *nebe* má v čísle jednotném koncovky podle vzoru *moře*, ve množném podle *město*.

Vzor **kuře**.

Číslo jednotné:	Číslo množné:
nom., vok., akk. <i>kuře</i>	<i>kuřata</i>
gen. <i>kuřete</i>	<i>kuřat</i>
dat. <i>kuřeti</i>	<i>kuřatům</i>
lok. <i>kuřeti</i>	<i>kuřatech</i>
instr. <i>kuřetem</i>	<i>kuřaty.</i>

Tak skloňují se jména, jež znamenají živočišná mláďata, jako na př. *ptáče, holoubě, sele, kůzle, jehně, srně, lvíče, hříbě, hádě, zvíře* (vlastně = mládě zvířecí) a t. d.; potom také jiná podle nich utvořená, nebo do jejich druhu pojatá, na př. *mládě, dvojče, vnouče, kníže, hrabě, poupě, doupe, koště*.

Poznámka 1. Jedn. akk. jmen *kníže, hrabě, markrabě, lantkrabě* rovná se gen., jelikož jména ta označují osoby muž. rodu.

Poznámka 2. Jméno *dítě* jest v jedn. čísle rodu středního a skloňuje se tu dle tohoto vzoru, však v množ. čísle je rodu ženského (dobré děti) a skloňuje se tu dle vzoru *kost*. Skloňujte je!

Vzor **břímě**.

Číslo jednotné:	Číslo množné:
nom., akk., vok. <i>břímě</i>	<i>břemena</i>
gen. <i>břemene</i>	<i>břemen</i>
dat. <i>břemeni</i>	<i>břemenům</i>
lok. <i>břemeni</i>	<i>břemenech</i>
instr. <i>břemenem</i>	<i>břemeny</i> .

Tak se skloňují podst. jména *rámě, plémě, símě, témě, výmě, slémě* (= nejvyšší trám ve střeše). První slabika jejich jest dlouhá jen v jedn. nom., akk. a vok., v ostatních pádech jest krátká. Koncovky v čísle množném jsou podle vzoru *město*; podle téhož vzoru vznikly též novotvary pro číslo jednotné, s koncovkou *-meno* místo *-mě*, totiž: *břemeno, plemeno* a t. d.; sklonění jest podle *město*. Ve jméně *písmeno* (novotvar k *písmě*) a *jméno* (novotvar ke *jmě*) jest první slabika dlouhá.

Poznámka. Jméno *výmě* má gen. *vymene*, dat. *vymeni* a t. d.

Zbytky dvojného čísla.

Příklady. Zmohou-li tu tíž její slabá ramena? Šňal plášt s ramenou svých. Je menší, nežli bratr jeho, sahá mu sotva k ramenům. Nesl ho na ramenou svých. Uchopil ho rameny svými.

Zbytek čísla dvojného sklonění tohoto jest gen. a lok. *ramenou*.

Vzor **znamení**.

Číslo jednotné:	Číslo množné:
nom., akk., vok. <i>znamení</i>	<i>znamení</i>
gen. <i>znamení</i>	<i>znamení</i>
dat. <i>znamení</i>	<i>znamením</i>
lok. <i>znamení</i>	<i>znameních</i>
instr. <i>znamením</i>	<i>znameními</i> .

Která podst. jména skloňují se dle vzoru *znamení*? Povězte jich několik, a skloňujte některá z nich!

Cvičení. Karlův kamenný most vystavěn byl před pěti stolet. Praha jest bohata krásnými náměst. Promarnil své mládí samými vyražen. Řídíme se božmi příkazan. Vojáci bránili se ostrými kop. Slohovými cvičen- na-

býváme obratnosti pronášeti své myšlenky. Dobrodin- jej téměř zasypávali. Asie nad jiné pevniny vyniká vysokými pohoř-. Nad údol- nejdříve mlha bývá. Velice se zmohli těmi dědictv-. Mnichové kláštera sázavského roz- manitými uměn- se zabývali.

Přídavná jména.

Příklady. Pán Bůh dobrý jest. Domácí chléb nejlépe chutná. Dělník jest hoden mzdy. Přemyslův nástupce byl Nezamysl. Drahomířin manžel slul Valdemar.

Dle tvaru dělíme přídavná jména na určitá a neurčitá; určitá jsou v mužském rodě zakončena samohláskou (dobrý, domácí), neurčitá souhláskou (hoden, Přemyslův, Drahomířin).

Určitá přídavná jména jsou buď trojího zakončení (dobrý, -á, -é), nebo jednoho (domácí, -í, -í), čili buď tvrdého kmene (dobr-ý), neb měkkého (domác-í).

Neurčitá přídavná jména jsou podle svého významu buď jakostná (hoden), nebo přivlastňovací (Přemyslův, Drahomířin).

Skloňování přídavných jmen.

1. Určitá příd. jm. trojího zakončení.

Rodu mužsk.	žensk.	střed.
jedn. nom., vok. <i>dobrý</i>	<i>dobrá</i>	<i>dobré</i>
gen. <i>dobrého</i>	<i>dobré</i>	<i>dobrého</i>
dat. <i>dobrému</i>	<i>dobré</i>	<i>dobrému</i>
akk. <i>dobrého</i> (živ.) <i>dobrý</i> (neživ.)	<i>dobrou</i>	<i>dobré</i>
lok. <i>dobrém</i>	<i>dobré</i>	<i>dobrém</i>
instr. <i>dobrým</i>	<i>dobrou</i>	<i>dobrým</i>
množ. nom., vok. <i>dobří</i> (živ.) <i>dobré</i> (neživ.)	<i>dobré</i>	<i>dobrá</i>
gen. <i>dobrých</i>	<i>dobrých</i>	<i>dobrých</i>
dat. <i>dobrým</i>	<i>dobrým</i>	<i>dobrým</i>
akk. <i>dobré</i>	<i>dobré</i>	<i>dobrá</i>
lok. <i>dobrých</i>	<i>dobrých</i>	<i>dobrých</i>
instr. <i>dobrými</i>	<i>dobrými</i>	<i>dobrými</i>

Tak se skloňují také jména, jež jsou původem svým jména přídavná, ale vzata jsou za podstatná, dílem obecná (hajný, komorní,

mýtné), dílem vlastní (Palacký, Vysoký = příjmení i jméno místní; Němcová, Lysá; Hostimné). Povězte jich víc!

Příklady. Dobří přátelé nad zlato. Dlouhonozí čápi v balnech loví. Čeští králové sdílívali na Hradčanech. Němečtí císařové bývali korunováni v Cáchách.

V nom. a vok. množném rodu mužského živ. mění se kmenová souhláska způsobem náležitým: dobrý — dobří, dlouhonohý — dlouhonozí, český — čeští, německý — němečtí.

Cvičení. Vyznačená jména v těchto větách vyjádřete číslem množným: Městský úředník z obecní pokladny jest placen. Městského úředníka ustanovuje městské zastupitelstvo. Štědrý host všude vítán bývá. Štědrého hosta služebnictvo uctivě vítá. Pražský výletník po lesnaté krajině se shání. Na pražského výletníka venkované se těšívají. Francouzský spisovatel za své literární práce hojně odměněn bývá. Francouzského spisovatele francouzský knihkupec štědřeji odměňuje, nežli český knihkupec českého literáta. Katolický křesťan v pátek se postí. Papežové vyzývali katolického křesťana k boji proti nevěřícím. Zkušený kmet dobře radí. Zkušeného kmeta král na radu brával. Pokorný prosebník nebývá oslyšán. Pokorného prosebníka každý laskavě přijímá. Ubohý člověče, jak tebe litujeme! Bože, shlédni na mne, ubohého člověka! Anglický obchodník téměř se všemi díly světa spojení mívá. Anglického obchodníka toho roku veliká pohroma potkala. Ustaň již, zhoubný větře! Dlouho budeme mítí v paměti ten zhoubný vítr. — Předsevzetí lidské jest nestálé. Červivé jablko se stromu padá. Vínो obveseluje srdce lidské. Suché kolo vrzá. Dubové prkno jest těžké. Mírné slovo lépe účinkuje nežli hněvivé. Hvězda jest těleso nebeské. Černé mračno bouří věští. Kdy se rozvíješ, poupě růžové? — Píšeme ocelovým, a nikoli brkovým pérem. Pod stinným stromem rádi sedáváme. Ten člověk jest chud statkem hmotným, ale bohat vědomostí hlubokou. Obcuj se spolužákem mravným, s nemravným ničeho neměj!

2. Určitá příd. jména jednoho zakončení.

	Rodu mužsk.	žensk.	střed.
jedn. nom., vok.	<i>domáci</i>	<i>domáci</i>	<i>domáci</i>
gen.	<i>domáciho</i>	<i>domáci</i>	<i>domáciho</i>
dat.	<i>domáciťmu</i>	<i>domáci</i>	<i>domáciťmu</i>
akk.	<i>domáciho</i> (živ.) <i>domáci</i> (neživ.)	<i>domáci</i>	<i>domáci</i>
lok.	<i>domáciťm</i>	<i>domáci</i>	<i>domáci</i>
instr.	<i>domáciťm</i>	<i>domáci</i>	<i>domáciťm.</i>

Rodu mužsk.	žensk.	střed.
množ. nom., vok. <i>domáci</i>	<i>domáci</i>	<i>domáci</i>
gen. <i>domácích</i>	<i>domácích</i>	<i>domácích</i>
dat. <i>domácím</i>	<i>domácím</i>	<i>domácím</i>
akk. <i>domáci</i>	<i>domáci</i>	<i>domáci</i>
lok. <i>domácích</i>	<i>domácích</i>	<i>domácích</i>
instr. <i>domácími</i>	<i>domácími</i>	<i>domácími</i>

Příklady. Kozí zdraví, vlčí hlad. Služebník, byt i hraběcí, přec jen služebník. Ranní déšť a večerní smlouva jsou nestálé. V čerejší štěstí jistější, nežli zítřejší. Ovece neposlouchající pastýře vlku kořist. Hasicí náradí vždy po ruce býti má.

Od kterých slov jsou odvozena vyznačená jména přídavná v předchozích větách? Které jsou tu odvozovací přípony? Povězte více příd. jmen tím způsobem odvozených!

Příklady. Ryzí kov, ryzí povaha, ryzí stříbro. Cizí hoch, cizí dívka, cizí dítě.

Určitá příd. jm. *ryzí, cizí* nejsou trojího, nýbrž jednoho zakončení.

Cvičení. Ciz- oběd sladký, ale nesyť. Ciz- chléb chutnější. Ciz- hoře lidem smích. Z ciz-ho nezbohatneš. Ciz-ho jídla nesol! Dobrý dlužník ciz-měšce hospodář. Ciz- volem chleba se nedořeš. Ciz- rozumem nežij! Blbé ruce milují ciz- práci. Po ciz-m chvátil a své z huby ztratil. Kdo stojí o ciz-, přichází o své. Kdo za ciz- vlnou dochází, sám ostřížen domů dochází. Ciz- zlé na slunce, své do stínu rádi stavíme. Chvále ciz- večere otvírej také sám dveře! Kdo sobě ciz- štěstí cukruje, zbytečně své si zhořčuje. V ciz- dvoře pěknější jehňata. Z ryz-ho zlata se peníze nerazí. Ryz-ho charakteru pomluva se netkne.

3. Neurčitá příd. jm. jakostná.

Příklady. Otec jest již zdráv. Je-li též matka zdráva? Pachole bylo již včera zdrávo. Přátelé, buďte zdrávi! Budou-li ty jasany zase zdrávy? Sestry jsou nyní zdrávy. Pacholata jsou též zdráva.

Neurčitá příd. jm. jakostná jsou zakončena v jedn. nom. muž. rodu souhláskou (jako *had, dub*), žen. rodu samohláskou *-a* (jako *ryba*), stř. rodu *-o* (jako *město*); v množ. nom. muž. rodu bytostí živé samohláskou *-i* (jako *hadí*), bytostí pak neživé *-y* (jako *duby*), žen. rodu *-y* (jako *ryby*), stř. rodu *-a* (jako *města*).

Neurčitá příd. jm. jakostná bývají ve větě výrokovým dodatkem (přísudkem) slovesa *býti*.

Cvičení. Přemluvač jest nutiteli podob-. Žádný prorok není vzác- ve vlasti své. Čiň dobře všem, a sobě nebuď škod-! Kdo mnohomluv-, zřídka

bývá slibu věr-. Člověk v nesnázích důvtip- bývá. Kdo náchyl- ke smíchu, náchyl- také ku pláči. Bůh není náhli-, ale pamětlí-. Kdo závisti-, sám sobě kří-. Ten boha-, kdo bez viny. — Ne každá oběť Bohu jest příjemn-. Chudoba je bezpečn- a proto vesel-. Je-li myš syt-, hořk- jí mouka. Ani radost věčn-, ani žalost nekonečn-. Smrt pro vlast mřl- i chvaln-. Bez opatrnosti i moudrost slep-. Dokud člověk zdrav-, i voda mu sladk-. Práce každému jest užitečn-. Ranní doba k učení příležit-. Vrchem jest půda such-, spodem mokr-. Paní Závist ještě jest živ-. Zdravému i těžká práce je snadn-. — Příteli se poroučeti zbytečn-. Třeba chaloupka dřevěná, jen když v ní srdce zdrav-. Nemocnému vše hořk-. Co tělu lib-, duši žel. Zbožnému chváliti Hospodina mřl- jest a rozkošn-. To není tebe důstojn-. Roucho tvé buď vždy čist-! — Vděčn- buďte dobrodincům svým! Jste ovšem bohat-, a my chud-; ale jste churav-, a my zdrav- i čerstv-. Služebníci, buďte věrn-pánům svým! Synové, buďte nápomocn- rodičům svým! Občané jsou statkem i životem bezpečn-. — Parohy jelenu nejsou těžk-. Dívky jsou čistoty bedliv-. Statky jeho jsou dluhů prost-. Peníze jsou moudrým lidem prospěšn-. Dobré děti jsou rodičům mřl-. Poklady lakomci nic nejsou platn-. — Hříbata jsou bujn-. Kuřata byla lačn- i žízniv-. Ta slova nebyla ho důstojn-. Tři děv-čata nebyla přítomn-. Ta mračna jsou blížk-.

Příklady. Život náš jest krátký. Cesta jest krátká. Den byl chladný. Noci jsou chladny.

Mnohých přídavných jmen neuzívá se ve tvaru neurčitém, pokud jsou rodu mužského, tedy klademe tu jejich tvar určitý (místo krátek krátký, místo chlazen chladný, m. dobr dobrý, m. velik veliký a t. d.), za to však v ženském a středním rodě jedn. čísla a ve všech rodech množ. čísla bývají krátké koncovky: -a, -o, -i, -y, -a.

Příklady. Je-li otec již zdrav? Je-li ten nápoj zdravý? Bratr jest dnes vesel. Ten jinoch je veselý. Ten dělník je nyní leniv. Ten dělník jest lenivý.

Ačkoliv se ve výroku z pravidla užívá příd. jména neurčitého, přece jsou případy, že raději klademe určité, a to zejména tehdy, když se podmětu přisuzuje stálá vlastnost, na př. je-li ten nápoj zdravý? ten jinoch jest veselý, t. j. vždy, ustavičně.

Příklady. Uzřel jsem otce vesela. Nalezl jsem matku nemocnu. Učini pachole zdrávo! Viděl bratry (sestry) šťastny. Nalezl pacholata smutna.

Táhne-li se příd. jméno neurčité ku předmětu v akk., bývá též v akk., a tu mívá rod mužský koncovku -a (hada), rod ženský -u (rybu) rod střední -o (město), v množ. čísle pak -y (hady, ryby) a -a (města).

Cvičení. Řeč tvá znám- tebe činí. Syna poslušného bohat- učini Hospodin. Šlechtnost ctn- člověka činí. Nah- jej ostavivše pryč zašli. Pro-

pustil jej svobodn-. — Nalezl matku zdráv-. Biskup ji skroušen- a pokorn- uzřel. Přivezl tetu nemocn-. Opustil stařenu živ- i zdráv-. — Uzřel bratry šťastn-. Nalezl sousedy bohat- a vesel-. Shledal obžalované vši viny prost- a propustil je svobodn-.

Příklady. Otcí (matce, dítěti) nelze spokojenu býti. Křestanům sluší býti pokornu.

Táhne-li se příd. jméno neurčité ku předmětu v dativě, bývá též v dat., a tu mívá ve všech rodech jak jedn., tak i množ. čísla kouvku -u.

Cvičení. Nesluší mi vesel- býti. Dobrým a statečným lřbo jest vzácna ml- býti. Zle jest úst svých mocn- nebýti. Uhlříri není hanba čern- býti. Radím vám opatrn býti. Lepřší jest mi samotn- býti. Nevřme, dlouho-li nám bude živ- býti. Hektor kázal všem k boji býti hotov-. Dejme my jí živ- býti!

4. Neurčítá příd. jm. přivlastřovací.

	Rodu muž.	žen.	stř.
jedn. nom.	králřv	králřva	králřvo
gen.	králřva	králřvy	králřva
dat.	králřvu	králřvě	králřvu
akk.	králřva (živ.) králřv (neživ.)	králřvu	králřvo
lok.	králřvě, -ovu	králřvě	králřvě, -ovu
instr.	[králřvřm]	králřvou	[králřvřm]
mnoř. nom.	králřvi (živ.) králřvy (neživ.)	králřvy	králřva
akk.	králřvy	králřvy	králřva
gen.	[králřvřch]	} pro všecky rody.	
dat.	[králřvřm]		
lok.	[králřvřch]		
instr.	[králřvřmi]		

Příd. jm. přivlastřovací skloňují se v muž. rodě dle *had*, v žen. rodě dle *ryba*, ve stř. rodě dle *město*, však instr. rodu muž. a stř. má tvar urč. příd. jména trojřho zakončení; třž tvar má gen., dat., lok. a instr. množ. čřsla (tvary určitého příd. jm. jsou zde označeny závorkami).

Cvičení. 1. Skloňujte: *matřin bratr, tetin dřm, Bořenina kniha, Franřtiřřino péro; Golřřv Jenřkov, Kardařova Řečice, Vlachovo Březř, Karřlovř Vary!*

Cvičení 2. Měšťané oslavili příchod posla král-. O Chrudoši a Štáhlavovi dovidáme se z „Libuš- soudu“. To jsou řádky z péra Božen-. Kdo vychází z domu strýc-? Přicházíme od pole tet-. Bydlíme nedaleko Jungmann- náměstí. Nemožno z řeči lichometnk- pravdy se dopídití. Sám si škodí, kdo nedbá moudré rady otc- a nevěšmá si řeči matč-. Kázně Hospodine zamítej! Nepřátelé říše Velkomoravské báli se moci Svatopluk-. Odstěhovali se do Hálk- ulice. Vešli jsme do chatrče rybař-, do chýše lamač-. Nevyhledávej společnosti podvodnk-! Nedbej řeči utrhač-!

Kdo věří slova lhář-, na písku staví. Šel směrem ke Karl- náměstí. Podivili jsme se písmu Bedřišč-. Smáli se nápadu hoch-. Taková slova protivila se útlému srdci dívč-. Bydlíme naproti továrně Daňk-. Došel až k Elišč- třídě. Ta oddanost nelíbila se snaše Lidmil-. Lékař navštěvuje sou- sed- syna. Město uctivě přivítalo posla král-. Potkali jsme Václav- mistra, Ráženč- učitele, Hlaváčk- vnuka.

Na čepci babičč- jest pěkné vyšívání. Rozjímáme o utrpení Krist-. Hovořili o neštěstí Drahomíř-. Toužil po zlatě boháč-. Na náměstí Karl- pěkné sady se rozkládají. V Elišč- třídě jsou dobře zařízené lázně. V lásce matč- spočívá štěstí dítěte. Na domě kupc- červenobílý prapor vlaje. V Kain- oběti neměl Bůh zalsbení, za to však v oběti Abel-. Slovem Hospodine besa učiněna jsou. Listem dceř- rodiče se potěšili. Neklan- nástupcem byl Hostivít. Bořivoj- a Lidmil- působením šířeno bylo v Čechách křestanství. Diváci byli okouzleni obrazem umělc-, dílem sochař-, výtwarem řezbář-. Naše louka leží za polem kmotř-.

Zahynou nepřátelé Hospodin-. Sady Chotk- rozkošny jsou. Dcery Krok- moudrostí slynuły. Kovář- kladiva jsou těžká. Bratři Josef- šli do Egypta nakoupit obilí. Obrazy Skrét- a Brandl- velkou cenu mají. Řeči utrhač- do duše ho ranily. Dřla Hospodin- dokonalá jsou. Prokop- slova dojala knížete Oldřicha. Václav a Boleslav byli synové Vratislav- i Drahomíř-, a vnukové Bořivoj- i Lidmil-. — Mojžíš vyvedl z Egypta potomky Jakub-. Zdárný syn ochotně plní rozkazy otc- i matč-. Rádi čítáme spisy Tyl-. Měj na paměti slova učitel-! Římské papeže pokládáme za nástupce Krist-.

Příklady. Závod páně Tučkův jest velmi rozsáhlý. Přicházíme ze závodu páně Tučková. Závodu páně Tučkovu dobře se daří. Prohlédli jsme si závod páně Tučkův. Byli jsme v závodě páně Tučkově. Stáli jsme před závodem páně Tučkovým.

Cvičení. Do předchozích vět místo závod páně Tučkův vložte: továrna páně Jelínkova, knihkupectví páně Kobrovo!

Poznámka. Přijmení na -ů (místo -ův), na př. Petřů, Janů neskloňují se nyní, je tedy gen. pana Petřů, dat. panu Petřů a. t. d.

Stupňování přídavných jmen.

Vlastnosti, které přídavnými jmény jakostnými označujeme, jevívají se na rozličných osobách nebo věcech v rozličných stupních. Dle toho rozeznáváme u přídavných jmen jakostných tři stupně:

- a) stupeň první čili pozitiv, jímž osobám nebo věcem nějakou vlastnost vůbec přisuzujeme: bratr jest bedliv; stříbro jest kov měkký;
- b) stupeň druhý čili komparativ, kterým jedné ze dvou osob nebo věcí přisuzujeme nějakou vlastnost u větší míře: bratr jest bedlivější, nežli sestra; cín jest měkkčí, nežli stříbro;
- c) stupeň třetí čili superlativ, kterým jedné z více než dvou osob nebo věcí přisuzujeme nějaké vlastnosti míru nejsvrchovanější: bratr je z nás dětí nejbedlivější; olovo jest kov nejměkkčí.

Příklady. a) známý — známější;

b) chudý — chudší;

c) snadný — snazší;

d) lehký — lehčí.

Komparativ máme tvaru čtvēřého:

a) s koncovkou *-ější (-ejší)*;

b) s koncovkou *-ší* a souhláskou kmeňovou nezměněnou;

c) s koncovkou *-ší* a souhláskou kmenovou změněnou;

d) s koncovkou *-í* z několika přídavných jmen na *-lý*, zejména: *lehký — lehčí, hezký — hezčí, vlhký — vlhčí, měkký — měkkčí, mělký — mělkčí, prudký — prudčí*.

Stupňujte některá jiná příd. jména, a povězte, který z těchto čtyř tvarů má jejich komparativ!

Příklady. Krátký — kratší; blízký — bližší; nízký — nižší; úzký — užší; řídký — řidší; bílý — bělejší; stálý — stálejší; moudrý — moudřejší.

Některé komparativy mají slabiku kmenovou krátkou proti dlouhé v pozitivu.

Příklady. a) Snadný — (snadnější) snazší;

zadní — (zadnější) zazší;

b) sladký — sladší;

tenký — tenší;

hluboký — hlubší;

vysoký — vyšší;

daleký — další;

c) dobrý — lepší;

zlý — horší;

veliký — větší;

malý — menší.

Některá přídavná jména tvoří komparativ z kmene jiného, než který jest v pozitivu; příd. jména snadný a zadní tvoří jej z kmenův *snad-* a *zad-*; příd. jména s koncovkou *-ký, -oký, -eký* tvoří jej z kmenů bez těchto koncovek; příd. jm. *dobrý, zlý, veliký, malý* mají komparativy z kmenů původem zcela rozdílných a jenom významem příbuzných.

Superlativ jmen přídavných tvoří se složením příslušného komparativu s *nej-*; na př. *nejdelší, nejsvětější*.

Cvičení. Nedopsané komparativy i superlativy doplňte: Matčiny ruce měk- a heb- nad hedvábl. Co jest hezké, je nám lehké; čím hez-, tím leh-. Nevděk jedu hoř- jest. Lidé a štěstí nade sklo křeh-. Život trpký, a smrt přece trp-. V nouzi a potřebě všecko dra-. Roste-li den, je tu- zima. Čím su- dřevo, tím lépe hoří. Co od Boha, slad- jest nad med. Čím vzhod vy-, tím pád ni-. Ti- vody jsou hlub-. Tlust- tělo, ten- rozum. Bliz- košile kabátu. Buď ni- vlídný a přívětivý, rovným služebný, vy- uctivě povolný! Čím kdo se výše vyzdvihuje, tím těž- pečemi se obklíčuje. — Kde nouze nejvy-, tam Bůh nejbli-. Duše nejdra- zboží. Každý sobě nejbli-. Chudoba marnotratnosti nejbli- dědička. Nejvy- hory nejtě- hromobití snášejí. Nejdra- klenot jsou rtové, umělí.

Poznámka. Chceme-li vyznačiti zvláště velikou aneb i největší míru jisté vlastnosti, zesilujeme positiv příslovci *velmi, tuze* a p., na př. *velmi pilný, tuze ostrý, hodně těžký, příliš krátký, nesmírně daleký, náramně prudký, nad míru dobrotivý, nejvýš mocný, nanejvýš dobrotivý*; též předrážíme positivu slovece *pře-* (přemilý), *vše-* (všemocný), *vele-* (veleslavný), *roz-* (rozmilý); *pra-* (prastarý). Naproti tomu zeslabujeme positiv i komparativ slovy *něco* (něco lepší), *trochu* (trochu větší), *dostí* (dostí dobrý), *nelhrubě* (nelhrubě valný).

Zájmena (náměstky).

Zájmena jsou šestero:

1. osobná, jež zastupují jména osob. Osoba mluvící (první) označuje se zájmenem *já, my*; osobu oslovenou (druhou) označujeme zájmenem *ty, vy*; osobu neb věc, o které rozmlouváme (třetí), označujeme nechtíce stále jména jejího opakovati zájmenem *on, ona, ono* — *oni, ony, ona*. Místo vyznačených zde zájmen osobných klade se někdy osobné zájmeno *se*, a to v takových větách, kde výrokem se značí činnost, která nepřechází na jiný předmět, nýbrž se k podmětu vrací, na př. vidím *se* (místo mě) v zrcadle, vidíš *se* (m. tě), vidí *se* (m. jeho) a t. d. Osobné zájmeno *se* zove se z této příčiny *zvrátným*;

2. přivlastňovací, jimiž označujeme, které osoby (či) co jest; náleželi co osobě první, označujeme to zájmenem *můj, má, mé* — *náš, naše, naše*;

osobě druhé přivlastňujeme předměty zájmenem *tvůj, tvá, tvé* — *váš, vaše, vaše*, osobě pak třetí zájmenem *jeho, její, jeho* — *jejich*. Místo těchto přivlastňovacích zájmen klade se někdy přivl. zájmeno *svůj, svá, své*, a to v takových větách, kde osoba nebo věc, která se zájmenem přivlastňuje, samému podmětu náleží, na př. brousím *svůj* (místo *můj*) nůž; brousíš *svůj* (m. *tvůj*) nůž, dcera mluví o *své* (m. o *její*) matce a t. d.;

3. ukazovací, jimiž na osoby neb věci ukazujeme: *ten, ta, to; tento, tato, toto; onen, ona, ono; týž, táž, též; takový, taková, takové*;

4. vztažná, kterými v souvětích připínáme větu vedlejší k větě hlavní: *jenž, který, jaký, kdo, co*;

5. neurčitá, jimiž osoby a věci způsobem povšechným a tudíž neurčitým označujeme; proti určitým zájmenům osobním jsou tato neurčitá: *někdo, nikdo; něco, nic; kdokoliv, cokoliv; leckdo, lecco; kdosi, cosi*; proti urč. zájmenům přivlastňovacím jsou neurčitá: *něčí, číkoliv*; proti urč. zájmenům ukazovacím jsou tato neurčitá: *některý, každý, všeliký, žádný, jiný*;

6. tázací, kterými se po osobách neb věcech tážeme: *kdo? co? čím? kým? který? jaký?*

1. Zájmena osobná.

Sklonění zájmen *já, ty, se*:

os. 1.	os. 2.	zvrát.
jedn. nom., vok. <i>já</i>	<i>ty</i>	—
gen. <i>mne</i>	<i>tebe</i>	<i>sebe</i>
dat. <i>mně, mi</i>	<i>tobě, ti</i>	<i>sobě, si</i>
akk. <i>mě, mne</i>	<i>tě, tebe</i>	<i>se, sebe</i>
lok. <i>mně</i>	<i>tobě</i>	<i>sobě</i>
instr. <i>mnou</i>	<i>tabou</i>	<i>sebou.</i>
množ. nom., vok. <i>my</i>	<i>vy</i>	—
gen. <i>nás</i>	<i>vás</i>	—
dat. <i>nám</i>	<i>vám</i>	—
akk. <i>nás</i>	<i>vás</i>	—
lok. <i>nás</i>	<i>vás</i>	—
instr. <i>námi</i>	<i>vámi</i>	—

Zájmeno zvrátané nemá tvarů zvláštních v čísle množném; tvary jednotné jsou zároveň tvary pro číslo množné.

V akk. jedn. jsou tvary vlastní *mě, tě, se*; tvary *mne, tebe, sebe* jsou genitivy vzaté do platnosti akkusativní. V jedn. dat. jsou vedle tvarů silnějších *mně, tobě, sobě* tvary slabší *mi, ti, si*, podobně jsou v akk. tvary *mne, tebe, sebe* silnější, než *mě, tě, se*. Tvarů silnějších užívá se pod

důrazem, tvarů slabších kromě důrazu; na př. tebe volám, tobě děkuji — proti: volám tě, děkuji ti.

Cvičení 1. Tam, kde jest —, vložte zájmeno *já* v příslušném pádě: Kdo — dává, učí — dávatí. Kdo — loni bil, ani dnes — není mřl. Moudrost praví: „Já miluji — miluji, a kteří — pilně hledají, nalézají —“. Český otec, česká máti učili — jazyk znáti. Máš —, nedbáš —; ztratíš —, poznáš —. Kdo nevěřil, nemá u — víry. Nasyt —, a potom — poroučej! Do očí-li — chválíš, písek — v oči házíš. Kdo — důvěřuje, ten se ve — nezklame. Pomůže-li — Báh, i lidé pomáhati budou. Neodvracej ruky své ode —!

Cvičení 2. Tam, kde jest —, vložte dle smyslu buď *mi* (jedn. dat.) nebo *my* (množ. nom.): Věř —, že — tím vinni nejsme. Domlouval —, proč jsme ho také — nenavštívili. Že bychom — byli nevděčnými, to — známo není. Abychom také — přišli, důtklivě — domlouval. Vzkázal —, abychom — sami se o tu věc pokusili.

Sklonění zájmena třetí osoby **on, ona, ono** :

	Rod muž.	žen.	stř.
jedn. nom.	<i>on</i>	<i>ona</i>	<i>ono</i>
gen.	<i>jeho, ho</i>	<i>jí</i>	<i>jeho, ho</i>
dat.	<i>jemu, mu</i>	<i>jí</i>	<i>jemu, mu</i>
akk.	<i>jej, jeho, ho</i>	<i>jí</i>	<i>je</i>
lok. (v)	<i>něm</i>	<i>ní</i>	<i>něm</i>
instr.	<i>jím</i>	<i>jí</i>	<i>jím</i>
množ. nom.	<i>oni</i> (živ.) <i>ony</i> (neživ.)	<i>ony</i>	<i>ona</i>
gen.	<i>jich</i>	<i>jich</i>	<i>jich</i>
dat.	<i>jim</i>	<i>jim</i>	<i>jim</i>
akk.	<i>je</i>	<i>je</i>	<i>je</i>
lok. (v)	<i>nich</i>	<i>nich</i>	<i>nich</i>
instr.	<i>jimi</i>	<i>jimi</i>	<i>jimi</i>

Tvary *ho* a *mu* v jedn. gen., akk. a dat. muž. a střed. rodu vznikly z tvarů plných *jeho* a *jemu* tím, že se slabika *je-* odsula. Užívá se *jich* mimo důraz, na př. bojím se ho, volal jsem ho, pověděl jsem mu to, proti důraznému: jeho se bojím, volal jsem jeho, jemu jsem to pověděl.

V jedn. akk. muž. jest *jej* tvar vlastní a vždy oprávněný, na př. viděl jsem jej (člověka, ptáka, strom). Vedle něho jest tvar z genitivu přejatý *jeho, ho*, kterého se užívá jen při významu životném, na př. viděl jsem ho (člověka, ptáka).

Genitiv zájmena *on* jest *jeho*, s předložkou *něho*; nikoliv tedy *bez něj*, *nýbrž bez něho*, *do něho* a t. d.; akk. jest *jej*, s předložkou *něj*: *na něj*, *pro něj* a t. d.

Cvičení 1. Tam, kde jest —, vložte náměstku *on* v příslušném pádě: Bůh je všeho světa pánem; bez — nic nezmohu, do — skládám všecku svou naději, od — se neuchýlím, u — najdu vždy ochrany; věřím v —, spoléhám se na — (naň), život bych dal pro —. Běd se každý chraň, nežli přijdou na —. Mnohý utne teprv stonek, když se bodne o —. Kdo do tebe kamenem, ty do — chlebem. Lípa sladký má květ; z — vzácný lék se vaří, na — včely rády sedají. Otcův obraz pověsili jsme doprostřed; nad — jsme zavěsili obraz matčin, pod — obraz tetin, v pravo pak od — a v levo obrazy nás dětí.

Akkusativ zájmena *ona* má krátké *i*, v jiných pádech jest dlouhé *í*.

Cvičení 2. Tam, kde jest —, vložte zájmeno *ona* v příslušném pádě: Závist zlá věc; — stále živa, — není konce, ač v — stálosti není; bohatství — nejčastěji zplozuje. Kdo sám cti nemá, jinému — nedá. Pravda nezná ustoupiti zlobě; kdo — laje, ten — zastává, ke cti jsou — slova rouhavá. Vlast tobě život dala, — obětuj jej zas; vlast tobě lásku dala, — vroucně miluj zas; vlast tobě slávu dala, — slávu získej zas; vlast tobě jmění dala, — nes je v obět zas! Spytihněva prosila vdova o příspěvní; on — vyslechl a ku právu — dopomohl. Už se cenu pravdy náležitě znáti; čím více — poznáš, tím více — budeš milovati. Dobrá Zuzanka byla jediným potěšením matky své; o — matka dnem i nocí pečovala, za — se modlila, — všecko své pohodlí obětovala, nad — ustavičně bděla.

Akkusativ zájmena *ono* jest *je*; akkusativ předložkový *ně*, jen v genitivě bývá *něho*.

Cvičení 3. Tam, kde jest —, vložte zájmeno *ono* v příslušném pádě: Služka myjíc okno rozbila —. Kolo se nám rozbořilo; koláři, spravte —! Péro jest mokro, vytři —! Pole jest ulehlé; bude třeba zorati —. Pravé oko tvé jest zaníceno; zavaž si —! Tělo tvé jest zemdleno; posilni — spánkem! Chlapec zalepiv psaní napsal na — adresu. Na cestě bylo trní; hoši popíchali se o —. Dítě těžce stůně; matka modlí se za —. Pachole se zatoulalo; dojdi pro —! Vojsko stálo v řadě; vojevůdce postavil se před —. — Předsevzetí mé jest pevné, neustoupím od —, neboť kyne mi užitek z —. Obilí jest vzácný dar boží; z — meleme mouku na chléb vezdejší, bez — zle by nám bylo.

Prostý instrumentál osobného zájmena 3. osoby jednotného i množného čísla má v násloví *j*, a nikoli *ň*.

Cvičení 4. Tam, kde jest —, vložte příslušné zájmeno: Je-li nůž ostrý, dobře se — řeže. Je-li péro tvrdé, špatně se — píše. Vody jest nám nevyhnutelně třeba: — ukájíme žízeň, — čistíme své tělo, — ženou se mlýny

i jiné stroje, — hasíme zhoubný požár. Stromy jsou našimi dobrodinci: — zásobování býváme chutným ovocem i potřebným dřívím, — zbavování jsme škodlivé kyseliny uhlíkaté, — okrašlujeme osady i krajiny své. Čtení poučných knih s velkým jest pro nás užitkem: — se vzděláváme, — zaplašujeme mnohdy trudné myšlenky, — sobě příjemně dlouhou chvíli ukracujeme. Pravou rukou veškeré důležitější práce konáme: — píšeme, — pokrm ústům podáváme, — v nutných potřebách i přísaháme. Sliby se blázní radují, moudří se — kají. I nepatrní lidé mohou ti ku prospěchu býti, pročez nezhrdej —! Čím vyšší stromy, tím více — větry lomcují. Někomu Bůh tak hojně ušetřil statků pozemských, že — oplývá; přece však neradno bývá, plýtvati —.

2. Zájmena přivlastňovací.

Zájmena **můj, tvůj, svůj** skloňují se jako urč. příd. jména trojího zakončení.

Rodu muž.	žen.	stř.
jedn. nom., vok. <i>můj</i>	<i>moje, má</i>	<i>moje, mé</i>
gen. <i>mého</i>	<i>mé</i>	<i>mého</i>
dat. <i>mému</i>	<i>mé</i>	<i>mému</i>
akk. <i>mého</i> (živ.)	<i>moji, mou</i>	<i>moje, mé</i>
<i>můj</i> (neživ.)		
lok. <i>mém</i>	<i>mé</i>	<i>mém</i>
instr. <i>mým</i>	<i>mou</i>	<i>mým</i>
množ. nom., vok. <i>moji</i>	<i>moje, mé</i>	<i>moje, má</i>
gen. <i>mých</i>	<i>mých</i>	<i>mých</i>
dat. <i>mým</i>	<i>mým</i>	<i>mým</i>
akk. <i>moje, mé</i>	<i>moje, mé</i>	<i>moje, má</i>
lok. <i>mých</i>	<i>mých</i>	<i>mých</i>
instr. <i>mými</i>	<i>mými</i>	<i>mými.</i>

V některých pádech mohou míti zájmena *můj, tvůj, svůj* dva tvary, buď delší, nebo kratší; ve kterých?

Skloňujte: *můj soused, můj účel, tvoje práce, tvoje dílo!*

Zájmena **naš, váš** skloňují se jako osobná zájmena *on, ona, ono*.

Rodu muž.	žen.	stř.
jedn. nom., vok. <i>naš</i>	<i>naše</i>	<i>naše</i>
gen. <i>našeho</i>	<i>naši</i>	<i>našeho</i>
dat. <i>našemu</i>	<i>naši</i>	<i>našemu</i>
akk. <i>našeho</i> (živ.)	<i>naši</i>	<i>naše</i>
<i>naš</i> (neživ.)		
lok. <i>našem</i>	<i>naši</i>	<i>našem</i>
instr. <i>naším</i>	<i>naši</i>	<i>naším.</i>

Rodu muž.	žen.	střed.
množ. nom., vok. <i>naši</i> (živ.) <i>naše</i> (neživ.)	<i>naše</i>	<i>naše</i>
gen. <i>našich</i>	<i>našich</i>	<i>našich</i>
dat. <i>našim</i>	<i>našim</i>	<i>našim</i>
akk. <i>naše</i>	<i>naše</i>	<i>naše</i>
lok. <i>našich</i>	<i>našich</i>	<i>našich</i>
instr. <i>našimi</i>	<i>našimi</i>	<i>našimi</i> .

Skloňujte: *náš soudce, váš hřeben, naše máti, vaše ruka, naše rámě!*

Cvičení 1. Zájmena *naše, vaše* v těchto větách doplňte: Bez vůle boží ani vlas s hlavy naš- nesejde. Přijímáme vaš- radu. Z vaš- pšenice chutnější mouka, nežli z naš-. Šediny kryly hlavu vaš-. Pod naš- lipou mlo jest si odpočinouti. Spoléháme na vaš- poctivost. Divíme se odhodlanosti vaš-. Naš- vlast těžké pohromy stihly. Vaš- odhodlaností vyvázli jsme z nebezpečí.

Cvičení 2. Doplňte: Vaš- strojem dobře se mlátí. Naš- neštěstím neopatrnost jest vinna. Slovo boží jest svíce nohám naš- a světlo stezkám naš-. Vše na světě se děje ne naš- rozumem, ale božím soudem. Nerozumím slovům vaš-. Vaš- příčiněním mnoho zlého od něho odvráceno. Bůh žehnej dítkám vaš-! V naš- řečách nyní málo lososův. Po skutcích vaš- poznáváme vás. Bůh vstoupil do srdcí naš-. Zasvítí slunce i před naš- vraty. Souhlasí-li svědomí vaše se skutky vaš-, dobré jsou. Meč Damoklův visel nad hlavami naš-. Proč metete před naš- dveřmi? Víte-li, co se děje za vaš- zády?

Cvičení 3. Tyto věty vyjádřete číslem množným: Můj souseď listí má hebounké. Náš den (-ové) jest sečten. Skutek (-ové) tvůj budiž tobě ke cti, vlastní ku prospěchu! Svůj k svému! Potřen bude nepřítel váš. Vítám tě, můj drahý! Tvůj poddaný miluje tě, ó králi! Náš bratr Polák taktéž upřímně k říši lne. Upustí-li od hněvu svého protivník váš?

Příklady. Národu svému služ, neboť jeho sláva tvá je sláva. Kdo sliby ruší, běda jeho duši. To jsou jeho nepřátelé. V jeho úkolech nebylo ni jedné chyby. — Ti rodiče jsou zarmouceni: jejich syn (dcera, dítě, jejich děti) povážlivě ochuravěl (-a, -o, -y). Běda jim: meč Damoklův visí nad hlavami jejich.

Zájmena *jeho* a *jejich* jsou tvary nesklonné.

Příklady. Její matka jest zámožná. To je dům její matky. Hovořili o její matce. — Její syn (dítě, její synové, dcery, pacholata) jest pilný. Mravy jejího syna (dítěte, jejich synův) jsou bezúhonné. Jejím synovi (dítěti, jejím synům) dobře se vede. Jejího syna (její dítě, její syny) každý chválí. O jejím synovi (dítěti, o jejich synech) jde dobrá pověst. S jejím synem (dítětem, s jejími syny) každý jest spokojen.

Zájmeno její jsouc přívlastkem podst. jména rodu ženského a čísla jednotného neskloňuje se; je-li však spojeno s podst. jménem mužským nebo středním čísla jednotného, anebo s podst. jménem kteréhokoli rodu čísla množného, skloňuje se jako příd. jm. *domácí*.

Skloňujte: *její net, její brámb!*

3. Zájmena ukazovací.

Zájmena **ten** a **onen** takto se skloňují:

Rodu muž.	žen.	stř.
jedn. nom., vok. <i>ten</i>	<i>ta</i>	<i>ten</i>
gen. <i>toho</i>	<i>té</i>	<i>toho</i>
dat. <i>tomu</i>	<i>té</i>	<i>tomu</i>
akk. <i>toho</i> (živ.)	<i>tu</i>	<i>to</i>
<i>ten</i> (neživ.)		
lok. <i>tom</i>	<i>tě</i>	<i>tom</i>
instr. <i>tím</i>	<i>tou</i>	<i>tím</i>
množ. nom., vok. <i>ti</i> (živ.)	<i>ty</i>	<i>ta</i>
<i>ty</i> (neživ.)		
gen. <i>těch</i>	<i>těch</i>	<i>těch</i>
dat. <i>těm</i>	<i>těm</i>	<i>těm</i>
akk. <i>ty</i>	<i>ty</i>	<i>ta</i>
lok. <i>těch</i>	<i>těch</i>	<i>těch</i>
instr. <i>těmi</i>	<i>těmi</i>	<i>těmi</i>

Skloňujte: *ten dobrý člověk, tento starý topol, ona neznámá paní, ono veliké vejce!*

Cvičení 1. Zájmena *ten* a *onen* v těchto větách doplňte: Honosil se t- a on- činem, ale nic pravdy na tom nebylo. Vichřice lomcovala t- i on- dubem, ale žádný jí nepodleh. Druhdy zhrdal t- i on- chuďasem, a teď oba jsou mu dobří. S t- i on- pánem přátelství míval, leč nyní ho žádný nezná. — (Množné číslo) Ujímal se t- i on-, však marně. Přijímal dary od t- i on-, a nyní nevděkem jim splácí. Když mu zase štěstí přálo, odměnil se t- i on-. Nezáleželi ti ani na t- ani na on-? Oko Páně bdí nad t- i on-.

Cvičení 2. Tyto věty vyjádřete číslem množným: Ten člověk je nepolepšitelný. Zavolej toho člověka! Tento kaň je příliš bujný. Neseďte na toho koně! Tenhle mladík krásně zpívá. Tohohle mladíka jistě vezmou na vojnu. Onen voják se pozdravil. Nepřítel zajal onoho vojína. To slovo mně dojalo. Toto přání sotva se vyplní.

Tohle napomenutí v paměť sobě vštěp! Ono pole dobře rodí, po kterém hospodář chodí. Ten skutek (skutky, skutkové) o pomstu volá! Ten vítr burácí. Onen hřích již jest odčiněn. Ten živel zuřil. Onen národ utonul v moři germánském.

Poznámka. Často klade se zájmeno *tento, tato, toto* chybně: a) kde zájmena žádného třeba není: přemluvil mladíka, že tento slíbil; hodil chléb havranu, aby tento hlady nezahynul; b) kde stačí zájmeno *on, ona, ono*: císař obrátiv se ku svým radám tázal se těchto (= jich).

Chybně se klade zájmeno *ten* při superlativě, nejde-li o důrazné vy-tčení věci známé: vybral si tu nejpěknější květinu. Zájmeno *to* často se klade, kde ho třeba není: jest mi to mlo, že jste přišli; trvalo to dlouho, nežli se vrátil.

Zájmeno **týž, táž, též** skloňuje se dle příd. jména *dobrý*.

Rodu muž.	žen.	stř.
jedn. nom., vok. <i>týž</i>	<i>táž</i>	<i>těž</i>
gen. <i>téhož</i>	<i>těž</i>	<i>téhož</i>
dat. <i>témuž</i>	<i>těž</i>	<i>témuž</i>
akk. <i>téhož</i> (živ.)	<i>touž</i>	<i>těž</i>
<i>týž</i> (neživ.)		
lok. <i>témž</i>	<i>těž</i>	<i>témž</i>
instr. <i>týmž</i>	<i>touž</i>	<i>týmž</i>
množ. nom., vok. <i>tíž</i> (živ.)	<i>těž</i>	<i>táž</i>
<i>těž</i> (neživ.)		
gen. <i>týchž</i>	<i>týchž</i>	<i>týchž</i>
dat. <i>týmž</i>	<i>týmž</i>	<i>týmž</i>
akk. <i>těž</i>	<i>těž</i>	<i>táž</i>
lok. <i>týchž</i>	<i>týchž</i>	<i>týchž</i>
instr. <i>týmiž</i>	<i>týmiž</i>	<i>týmiž</i>

V nominativě jedn. i množ. užívá se též zesilněného *tentýž, tatáž, totěž* — *titíž, tytéž, tatáž*.

Skloňujte: *týž kněz, tentýž peníz, táž kůže, též léto!*

Skloňujte zájmeno *takový, taková, takové!* Jak se skloňuje?

Cvičení. Tam, kde jest —, vložte náměstku *týž, táž, též*: Císař Karel IV. kázal vystavěti v Praze kamenný most přes Vltavu; zakladatelem Karlova Týna byl — panovník; že vysoké školy v Čechách byly založeny, jest zásluhou — panovníka; chrám sv. Víta jest památkou po — panovníkovi; Hladová zeď byla — panovníkem vystavěna. Kněžna Dúbravka manželka svého Mečislava na víru Kristovu obrátila; — kněžna o Polany vůbec

velkých zásluh si dobyla; přičiněním — kněžny křesťanství po vší Polsce se rozšířilo; biskupství v Poznani — kněžně má děkovati za původ svůj; — kněžnu národ polský slaví jako svou věrověstkyni. Jsem příslušníkem — města, ve kterém i ty své domovské právo máš; k — městu jako k svému domovu se hlásím; na — město často vzpomínám; s — městem se začasté v duchu obírám. Řecku užil — výrazů co jeho předchůdce. Hájl se — slovy. Římané — bohům se klaněli. Po — lidech se sháníme. Jednali jsme o té záležitosti s — pány. Byli to — ptáci. Byly prodány — domy, a ne jiné. Divili se — slovům. Sedávali jsme pod — lipami.

Příklady. Tajné sám Bůh soudí. Pravda sama se hájí. Dobré samo děkuje. Co sami neradi máte, at jinému neděláte. Žernovy samy nejedí a lidem mouku dávají. Dívky samy na to vzpomněly. Děvčata sama tu slavnost uspořádala. — Dotud vlk nosí, až jej samá ponese. Matku samu to překvapilo. Dřlo samo pochválili, o původci nemluvili. — Co chceš mítí tajného, měj u sebe samého. Ne samým chlebem živ jest člověk. Po-chlebníci sobě samým nahánějí.

Jedn. i množný nom. a akk. zájmena *sám* mají tvar neurčitého příd. jména, ostatní pak pády jsou dle urč. příd. jména *dobrý*.

4. Zájmena vztazná.

Vztazné zájmeno **jenž, jež, jež** skloňuje se jako osobné zájmeno *on, ona, ono*.

	Rodu muž.	žen.	stř.
jedn. nom.	<i>jenž</i>	<i>jež</i>	<i>jež</i>
gen.	<i>jehož</i>	<i>jíž</i>	<i>jehož</i>
dat.	<i>jemuž</i>	<i>jíž</i>	<i>jemuž</i>
akk.	<i>ježž, jehož</i>	<i>jíž</i>	<i>jež</i>
lok. (v)	<i>němž</i>	<i>níž</i>	<i>němž</i>
instr.	<i>jímž</i>	<i>jíž</i>	<i>jímž</i>
množ. nom.	<i>jíž</i> (živ.) <i>jež</i> (neživ.)	<i>jež</i>	<i>jež</i>
gen.	<i>jichž</i>	<i>jichž</i>	<i>jichž</i>
dat.	<i>jímž</i>	<i>jímž</i>	<i>jímž</i>
akk.	<i>jež</i>	<i>jež</i>	<i>jež</i>
lok. (v)	<i>nichž</i>	<i>nichž</i>	<i>nichž</i>
instr.	<i>jimiž</i>	<i>jimiž</i>	<i>jimiž</i>

Cvičení 1. Tam, kde jest —, vložte náměstkou *jenž* ve příslušném rodě a pádě: Vidí vše Bůh, — mraky shání a rozptyluje.

Bludná jesti každá věda, — Boha zapírá. Železo, — jest nejužitečnější kov, málo kde ryzí bývá. Zle koni, kolem — osli hýkají. Jako člověk, — dána svoboda a božský duch, jediného máš jen Pána. Laciný přítel, — dobrým slovem a kloboukem koupiti můžeš. Nejvíce chutnává jádro, — jsme sami vyluštili; nejvíce těšívá zlato, — jsme sami objevili. Bůh, po — touží duše má, jest samá dobrota.

Cvičení 2. Dívka, — se ta paní ujala, vděčností dobroditelece své odměniti se snaží. Pravda bezděky ukojí bolest, — plodí. Duha jestit slavná brána, — stavěl Tvůrce sám. Buď vůle tvá, — se koří nebeské tvorstvo světlem oděné. Tu vodu pij, po — ploveš! Zemřela jim dcera, na — všecku svou péči vynaložili. Paní, o — hovořte, již tu nebydlí. Dívka, za — jste se přimlouvali, jest důvěry vaší hodna. Marno hledati té radosti, — by žalost neskvřnila. Dobrý neděsí se hrobu pustoty, — nevěra se bojí. Zpráva, — jste nám přinesli, velice nás potěšila. Chléb, — se živíme, voda, — — žízeň ukájíme, a roucho, — se odíváme, darové přírody jsou. Péro, — — píšeme, tužka, — kreslíme, barva, — malujeme, umělé jsou výrobky. Nože, — krájíme, dláta, — dlabeme, pily, — řezeme, z ocele jsou. Přemnoho jesti metel, — Bůh národy káře.

Cvičení. Doplňte: Rozmilí zpěváčkové, — na podzim nás opustili, opět se k nám vracejí. Stromy, — jsou největší rostliny, nejvíce kyslíku nám poskytují. Hvězdy, — stkví se na nebi, rozmanité skupiny tvoří, — říkáme souhvězdí. Mladá léta, — tak rychle ubíhají, nikdy již se nenavrátní. Kovy, — z rud dobýváme, k velikému jsou nám užitku. Slunce nedbá kalných mrakův, z — hřímá nebes dělo. Z bylin, — druhy léčivá moc byla připisována, nyní zřídka léky se připravují. A ty krásné hvězdy zlaté, — Bůh nasil na nebe, nesvítl jen pro bohaté, ale také pro tebe. Posvátná jsou místa, po — kráčíme.

Příklady. Otec, jehož syn jest zdárný, šťastným se zvatí může. Otec, jehož syna se ten lidumil ujal, velice si toho dobrodiní váží. Otec, jehož synovi ten lidumil tolik dobrodiní prokazuje, vděčně ta dobrodiní uznává. Otec, jehož syna ten lidumil podporuje, za veliké štěstí si to pokládá. Otec, o jehož synovi ten lidumil začasť hovoří, blaženým se cítí. Otec, s jehož synem ten lidumil v pravdě otcovsky zachází, velikou vděčností jest naplněn.

Cvičení 1. Do předchozích vět vložte místo *jehož syn*: *jehož dcera*, *jehož děvče*!

Cvičení 2. Místo slov: *otec*, *jehož syn* vložte do těch vět slova: *matka*, *jejíž syn*; *matka*, *jejíž dcera*; *matka*, *jejíž dítě*; *matka*, *jejíž synové*; *rodiče*, *jejichž synové*!

Genitivů *jehož*, *jejíž* a *jejichž*, visí-li na podstatném jméně, užívá se jako nominativů zvláštních zájmen; v tom případě *jehož* a *jejichž* jsou

tvary nesklonné, *jejíž* pak se skloňuje jako příd. jm. *domáci*, avšak jen tehdy, když jest spojeno s podst. jm. mužským nebo středním čísla jednotného, anebo s podst. jm. kteréhokoli rodu čísla množného.

Skloňujte zájmena *kteřý, jaký*! Jak se skloňují? Skloňujte zájmena *kdo, co*!

5. Zájmena tázací a neurčitá.

Cvičení 1. Určete, která zájmena v těchto větách jsou tázacími a která vztažnými: Kdo stvořil svět? Kdo svět stvořil, ten jej i zachovává. Co naseješ, to žítí budeš. Co tě puďl z oule ven? Koho se bojíte? Koho se bojíme, toho se chráníme. Čeho nemáš, tím se nechlub! Čeho se odříkáš? Čí jest tento obraz i nápis? Komu se nelení, tomu se zelení. Ke komu se uchýlím? Který člověk se nenarodil a přece zemřel? Nešťastný jest člověk, který nemá důvěry v Boha. Železná ruda, která železo k sobě přitahuje, sluje magnet. Která voda jest tvrdá? Jaký rozum, taková řeč. Jakou to řeč vedeš? Jaký pán, takový sluha.

Cvičení 2. V těchto větách vytkněte zájmena neurčitá: Někdo bohatým se dělá a nemá nic; někdo zase dělá se chudým a má statků mnoho. Někomu se všechno daří, pod někým i korek tone. Nikdo bez práce nejlí koláče. Tvrdošíjný nikomu milý. Kdo nic nemá, přeje si něčeho; kdo něco má, přeje si všeho. Komu štěstí slouží, po ničem netouží. Když dub padne, ledakdos třísky sbírá. K bohatému leckdo se hlásí, k chudému málokdo. Veselého ledacos obveselí, mrzutého máloco. Kdosi se tu po vás sháněl. Šeptal mu cosi do ucha. Kdokoli ti ublíží, mně ublíží. Cokoli tě potká, vše snášeš trpělivě! Žádný prorok není vzácen ve vlasti své. Chytrůst nejsou žádné čáry. Každá švestka svou pecku má. Kdo se chce zalíbiti každému, nezalíbí se žádnému. Všeliký strom, který nenese ovoce dobrého, vyřat bude. Chudému se nedostává všeličeho, lakomci všeho. Některá rostlina i na skále se daří.

Číslovky.

Rozeznáváme číslovky určité a neurčité.

Číslovky určité dělíme

1. v základní (kolik?): jeden, dva, tři a t. d.;
2. v řadové (kolikátý?): první, druhý, třetí a t. d.;
3. v druhové (kolikerý?): dvojí, trojí, čtverý a t. d.;
4. v násobné (kolikeronásobný): jednoduchý, dvojnásobný, trojnásobný a t. d.;
5. v příslovečné (kolikrát? po kolika? po kolikáté? za kolikáté?): jednou, dvakrát; po jednom, po dvou; po prvé, po druhé; za třetí, za čtvrté a t. d.

Číslovky neurčité jsou: *mnoho, málo, kolik, několik, tolik, vše, veškeren.*

Číslovka základní **jeden, jedna, jedno** skloňuje se jako *ten, ta, to*.

Rodu muž.	žen.	stř.
jedn. nom., vok. <i>jeden</i>	<i>jedna</i>	<i>jedno</i>
gen. <i>jednoho</i>	<i>jedné</i>	<i>jednoho</i>
dat. <i>jednomu</i>	<i>jedné</i>	<i>jednomu</i>
akk. <i>jednoho</i> (živ.) <i>jeden</i> (neživ.)	<i>jednu</i>	<i>jedno</i>
lok. <i>jednom</i>	<i>jedné</i>	<i>jednom</i>
instr. <i>jedním</i>	<i>jednou</i>	<i>jedním</i>
množ. nom., vok. <i>jedni</i> (živ.) <i>jedny</i> (neživ.)	<i>jedny</i>	<i>jedna</i>
gen. <i>jedněch</i>	<i>jedněch</i>	<i>jedněch</i>
dat. <i>jedněm</i>	<i>jedněm</i>	<i>jedněm</i>
akk. <i>jedny</i>	<i>jedny</i>	<i>jedna</i>
lok. <i>jedněch</i>	<i>jedněch</i>	<i>jedněch</i>
instr. <i>jedněmi</i>	<i>jedněmi</i>	<i>jedněmi</i>

Cvičení. Doplněte: Bůh nedává všeho dobrého jedn- člověku. V jedn- Boha věříme. Člověk na jedn- Bohu, ale ne na jedn- příteli dosti má. Jedn- dechem dubu neporazíš. Často jedn- slovem mnoho se pokazí. Bůd v mě- řictví označujeme jedn- písmenem. Důstojník jedn- rázem hadovi hlavu uřízl. Nelze každého slova napsati jedn- tahem. Všichni zvolali jako jedn- hlasem. — Dvoji žáci ve škole bývají: jedn- dbalí, druhí neteční; jedn- učitel chválí, druhé kárá. Proč má člověk dvě uši, ale jen jedn- ústa? U naší stodoly jsou jen jedn- vrata. Tolik sazí z jedn- kamen? Jedn- pout se zbavil, do druhých vlezl. Což nemáte ani jedn- hodin? Dvě ruce, a nestačí ani jedn- ústům? Jedn- se zachoval, druhých si polněval. Visí tam troje housle, ale jen na jedn- jsou struny. Na jedn- hodinách jest devět, na druhých půl desáté. Na jedn- marách dědeček, na druhých babička. Jedn- vraty se vyjíždí, druhými vyjíždí. Jedn- dveřmi přišel, druhými odešel. Jedn- branami toho pole za den nezvláčíte. S jedn- se spřátelil, s druhými se rozkmotil.

Sklonění základních číslovek **dva** (*dvě*), **oba** (*obě*) jest zbytek dvojn-ého čísla.

Rodu muž.	žen. a stř.
nom., akk. <i>dva, oba</i>	<i>dvě, obě</i>
gen., lok. <i>dvou, obou</i>	<i>dvou, obou</i>
dat., instr. <i>dvěma, oběma</i>	<i>dvěma, oběma.</i>

Cvičení. Doplňte: Jeden dům dv- pánů netrpí. Kůň dv- pánů — hubenec. S jednoho vola dv- koží neberou. Kdo se dv- břehů drží, oba se s ním utrhnou. Od ob- stolů hosté vstali. Ze školy chodíme po dv-. Nosí na ob- ramenou. Dv- pánům nelze sloužiti. Ob- stranám se nezachováš. Dv- nepřítelům těžko odolati. K ob- se stejně tvářil. Na slavnost sešlo se lidí ke dv- tisícům. Otec žehnal ob- synům. Všudy chléb se dv- kůrkami. Lakomec ob- rukama shrabuje. Přímka označuje se dv- písmeny. Poslouchám ob- ušima. Chrám karlínský honosí se dv- ztepilými věžemi.

Číslovky základní **tři, čtyři** skloňují se podle vzoru *kost*, takto:

Rodu muž., žen., stě.
 nom., akk. *tři, čtyři*
 gen. *tří, čtyř*
 dat. *třem, čtyřem*
 lok. *třech, čtyřech*
 instr. *třemi, čtyřmi*.

Cvičení. Doplňte: Nepřítel obklíčil město se tř- stran. Do tř- dnů musíš zaplatiti. Říkají tam „u tř- kosův“. Čekali naň do tř- hodin. Bylo nám jíti okolo tř- rybníkův. Ve tř- dnech práci dokončíme. Mají byt o tř- pokojích. Přijelo hostů na tř- kočářích. — Co vidí čty- oči, vidí i dvacet čty-. Čty- města lehla popelem. Hospodář najal čty- dělníky. Vojsko rozprášílo nepřítelů do všech čty- úhlů světa. Býváme ve škole do čty- hodin. Těžko jest jednomu čty- se ubrániti. Je tam škola o čty- třídách. Lezli po čty-. Knižata jezdívají čty-. Čtyřúhelník omezen jest čty- přímkami.

Příklady. Pět žáků bylo pochváleno. Mravy těch pěti žáků jsou vzorné. Pěti žákům dostalo se veřejné pochvaly. Pochválili pět žáků v. O těch pěti žácích po vsi obci se vypravovalo. S těmi pěti žáky byli učitelé nejvíce spokojeni.

U nom. i akk. číslovek *pět, šest, sedm* a t. d. jest jméno předmětu počítaného v genitivu; ostatní pády jsou souhlasné.

Cvičení. Skloňujte: *deset zlatých, padesát krejcarův; dvacet a jeden kilogram, třicet dvě tuny, čtyřicet tři kilometry, padesát čtyři litry!*

Poznámka. V několika případech zachovalo se staré skloňování: půl čtvrtá zlatého, půl pátá metru, před půl šesta rokem, po půl čtvrtu krejcaru, po půl osmu litru.

Základní číslovka *sto* skloňuje se podle vzoru *město*; při ní uchoval se i zbytek čísla dvojného: nom., akk. *dvě stě* (proti: *tři sta*). Předmět počítaný bývá vůbec v genitivě: *sto lidí, ze sta lidí, ke stu lidí, o stu lidí, plným stem lidí*. Někdy však skloňuje se jméno předmětu počíta-

ného, a číslovka *sto* nechává se neskloněna; na př. ze *sto* lidí, ke *sto* lidem, ve *sto* lidech, se *sto* lidmi.

Tisíc skloňuje se jako *meč*; v gen. množ. bývá místo: (pět) *tisícův* spíše: (pět) *tisíc*.

Million skloňuje se podle vzoru *dub*.

Příklady. Dvoje orání (dvě orby), dvojí chléb (dvě sklizně). U školy bývají dvoje vrata. Troje dveře vedou do té světnice. Ten kupec má jen dvojí kávu, onen trojí. V tom pokoji jsou čtvery hodiny. U žeznka bývá čtveré maso.

Číslovky druhové mívají někdy význam číslovek základních.

Příklady. Obětovali dvě (vstupné) holoubátek. Zůstalo jim tré dítě. Rozeznáváme sedmero (město) svátostí. Čtverka (ryba) na vysvědčení žáka zarmoutila. Uplynulo čtvrt (kost) hodiny.

Číslovky mívají někdy tvar i sklonění podst. jména. Skloňujte: *sedmero svátostí, desatero příkázání!*

Příklady. Začátek v 7 (sedm) hodin. Začátek o 7. (sedmé) hodině. Konec v 10 hodin. Konec po 10. hodině. Pšenice byla po 9 zlatých. Jak zní 9. příkázání?

Za řadovými číslovkami, píšeme-li je číslicemi, děláme tečku; za číslovkami základními tečky nebývá.

Jak se skloňují řadové číslovky *první, třetí, tisíci*? Podle čeho se skloňují řadové číslovky *první, druhý, *) pátý, stý*?

Jak se skloňují číslovky násobné? druhové?

Cvičení. Mnoho řečí, málo skutkův. Ze mnoh- řemesel nejjistší žebrota. Kdo si má- neváží, po mnoh- at nebaží. Bud povděčen má- jak mnoh-! Málo k má- činí mnoho. Kdo se na má- ptá, z má- se mu odpovídá. Dobrého po má-! Stejně zakládej si na má- jako na mno-! Spokoj se mno- i má-!

Neurčité číslovky *mnoho* a *málo* skloňují se podle *město*.

Číslovky *mnoho* a *málo* se též stupňují; stupňujte je!

Neurčitá číslovka **veš** (*všechn*, *všecken*, *všecek*), **vše**, **vše** takto se skloňuje:

	Rodu muž.	žen.	stí.
jedn. nom.	<i>všechn</i>	<i>všechna</i>	<i>všechno</i>
gen.	<i>všeho</i>	<i>vší</i>	<i>všeho</i>
dat.	<i>všemu</i>	<i>vší</i>	<i>všemu</i>
akk.	<i>všeho</i> (živ.) <i>všechn</i> (neživ.)	<i>všechnu</i>	<i>všechno</i>
lok.	<i>všem</i>	<i>vší</i>	<i>všem</i>
instr.	<i>vším</i>	<i>vší</i>	<i>vším.</i>

*) Za *druhý* užíváno ve st. č. *vterý*, z kteréž příčiny druhý den po neděli jmenujeme *úterý*.

	Rodu muž.	žen.	střed.
množ. nom.	<i>všichni</i> (živ.) <i>všechny</i> (neživ.)	<i>všechny</i>	<i>všechna</i>
gen.	<i>všech</i>	<i>všech</i>	<i>všech</i>
dat.	<i>všem</i>	<i>všem</i>	<i>všem</i>
akk.	<i>všechny</i>	<i>všechny</i>	<i>všechna</i>
lok.	<i>všech</i>	<i>všech</i>	<i>všech</i>
instr.	<i>všemi</i>	<i>všemi</i>	<i>všemi</i>

Cvičení. Vš- tvorové se hrůzou chvěli. Vš- živočichové se strachem třesou. Vš- stromy uschly. Vš- kuřata zahynula. Vš- psaní jsme přečtli. Čas vš- věci mění. Bůh nás vš- bude souditi. Vš- děti byly hodné. Vš- hosté odjeli. Povolal k sobě vš- syny své. Sekáči vš- luka pokosili. Vš- oči všecko vidí. Vš- mne zapřeli. Byli mu odpuštěni vš- hříchové. Znáš vás vš-.

Poznámka. *Veškeren, veškera, veškero* vyskytá se v neurčitém tvaru již jen v nom. a akk. jedn. i množ.; ostatní pády řídí se vzorem *dobry*.

Slovesa.

O významě sloves.

Příklady. 1. Dítě pláče. Hodiny stojí.

2. a) Prut zlomíš, otepi nezlámeš. Kolumbus objevil Ameriku.
b) Pamatuj na Boha! Bída učí rozumu. Vyprahlá země deště žádá. Velbloud i na suchém bodláčí přestává. Vichr zmítá lodí.

3. Učím se. Pošetilý sám se chváí. Škodíš si svou neústupností. Ryba sebou mrštila. — Dám se obnovuje (místo: obnovují dům). Milujeme se. Najím se.

4. Prší. Svítá. Tmí se.

5. Nikdo *nemůže* dvěma pánům sloužiti. Kdo *chce* nemoc stříasti, *nemá* se klásti. *Počal* se mistrů tázati. Král *ráčil* své svolení dáti. — *Zpíval jsem.* *Budu* psáti. *Pracoval bych.* *Byl* trestán.

Podle významu rozeznáváme slovesa:

1. *Podmětná*, jež označují činnost v podmětě uzavřenou a tudíž žádného předmětu nezasahující, na př. *plakati, zvučeti, zníti, choditi, běhati*. Jimi označujeme též pokojný stav podmětu, na př. *státi, seděti, klečeti, ležeti, spáti, bděti, odpočívati*. Podmětná slovesa vyjadřují činnost úplně a nepotřebují tudíž doplnění.

2. *Předmětná*, jež označují činnost od podmětu na předmět nějaký se táhnoucí. Jimi činnost neb děj nevyjadřuje se úplně, nýbrž potřebují doplnění.

Slovesa předmětná dělíme:

- a) na přechodná, jež mají doplněk, zde předmět, v akkusativě prostém, jsou-li kladná; pakli jsou záporná, mívají doplněk v genitivě, na př. *prut zlomíš, otepi nezlámeš*;
- b) na nepřechodná, jež mají doplněk buď v akkusativě předložkovém, nebo v některém jiném pádě.

Poznámka. Některá slovesa podmětná byvše složena s předložkami stávají se přechodnými, na př. dlouho jsme chodili — všacka místa svatá jsme schodili; dobře spal, kdo celou noc na lavici *přespal*. Sloves předmětných užívá se mnohdy též jako podmětných, na př. otec píše list — otec teď píše; dítě děkuje rodičům — soused zdraví, strýc děkuje.

3. *Zvratná*, která označují činnost od podnětu vycházející a zase k němu se vracějící, na př. učím bratra — učím *se*, chválil syna — chválil *se*, škodíš stromům — škodíš *si*, mrštil kopím — mrštil *sebou*.

Některá slovesa mají sice zvrtné zájmeno *se (si)*, ale nemají významu sloves zvrtných, nýbrž podmětných (postím *se*, potím *se*), nebo předmětných (sova *se* štítí s větla, lakomec zakládá *si* na bohatství). Někdy spojujeme sloveso přechodné se zájmenem *se* chtějí vyjádřiti rod trpný, na př. dům *se obnovuje*, obilí *se mlátí*; někdy zase tím spojením označujeme vzájemnost, na př. *milujeme se, soudili se, vítali se*; spojením tím označuje se též účinek činnosti nějaké, na př. *najím se, uběhám se, dovolám se*.

4. *Neosobná*, jež označují děj nemající podnětu; mezi nimi mnohá mají zvrtné zájmeno *se*, na př. tmí *se*, rozednívá, smráká *se*, blýská *se*, chumelí *se*.

5. *Pomocná*, jež spojují infinitivní výrok s podmětem, na př. musíme (umřítí), může (sloužití), chce (střásti), má (se klásti), počal (se tázati), ráčil (dátí) a p. Sloveso *býti* jest pomocným, pomáhal-li k vyjádření indikativu času minulého neb budoucího (zpíval *jsem, budu zpívati*), neb kondicionalu (zapomněl *bych, byl bych* zapomněl), neb trpného rodu (*jest* odměněn, *byl* odměněn, *bude* odměněn).

Cvičení. Povězte, jaká jsou slovesa v těchto větách podle významu: Každý svou píseň hude. Hledej sobě zisku bez jiných nátisku! Při dobrém větru na bouři pamatuj! Pověst letí jako pták. Nikdo nemůže celému světu koláčů napéci. Žij střídně, nebudeš stonati. Kázáním slova božského rozum se osvětluje. Každý strom po ovoci svém poznán bývá. Jednou ranou dub nepadne. Tichá voda břehy ryje. Přílišná hádka pravdě škodí. I mistr tesař se utne. Co má viseti, neutone. Rozum s lety roste. Nemoc a bída zatajiti se nedá. Kdo před deštěm běží, snadno v louži leží. Ctnost sílu přemáhá. Blažený život v dobrých činech záleží. Již se připozdívá. Zahřmělo. Kdo chce

ryby jísti, musí se zmokřiti. Nechoď na hody, nejsi-li pozván. Sokol se hvozdu nedíví. Napřed se mlátí, potom se platí. Stojatá voda hnije. Bezedné kádi se nedoliješ.

O jakosti děje.

Příklady. 1. Jezdec *bodl* koně. Posel přinesl kupci dopis.

2. Květina *vadla*. Posel *nesl* kupci dopis. Posel *nosil* kupci dopisy. Posel *nosíval* druhy kupci dopisy.

Slovesa *bodl* a *přinesl* označují děj dokonaný; to jsou slovesa *skonalá*.

Slovesa *vadla*, *nesl*, *nosil*, *nosíval* označují děj nedokonaný; to jsou slovesa *neskonalá*.

1. *Skonalá* slovesa jsou buď okamžitá neb končící.

Okamžitá slovesa označují děj, který, sotva že vznikl, ihned zaniká, na př. jezdec *bodl* koně, myslivec *střelil* po zajíci. Slovesa okamžitá lze znázorniti bodem (·).

Končící slovesa označují děj, který nějakou dobu trval neb se vyvíjel, nežli konce svého došel, na př. posel *přinesl* kupci dopis, květina *zvadla*. Lze je znázorniti vodorovnou, stejně silnou přímkou, na konci omezenou: —| B.

2. *Neskonalá* slovesa jsou buď počínavá, buď trvací, buď opěťovací, buď různodobá.

Počínavá slovesa označují vznik a nenáhlý počátek nového stavu, na př. květina *vadla*, náš soused *bohatne*. Lze je znázorniti přímkou od bodu A se nenáhle zesilující: A ———

Trvací slovesa označují děj v téže době nepřerušeně trvajícím a se vyvíjejícím, na př. posel *nesl* kupci dopis, matka *vede* dítě do školy. Lze je znázorniti přímkou stejně silnou, neomezenou: ———

Opěťovací slovesa označují, že děj buď okamžitý (*bodl*), buď trvací (*nesl*, *vedl*), buď končící (*přinesl*) v určitých od sebe oddělených dobách se opětuje, na př. jezdec *bodal* koně, posel *nosil* kupci dopisy, matka *vodí* dítě do školy, posel *přináší* dopisy. Lze je znázorniti buď body po sobě jdoucími: (= opěťování děje okamžitého), buď čárkami stejných mezer: — — — — (= opěťování děje trvacího), buď čárkami omezenými: —| —| —| —| (= opěťování děje končícího).

Různodobá slovesa označují činnost, která zvykem se stavší po čase v dobách různých se koná, na př. posel *nosíval* druhy kupci dopisy, matka *vodívá* dítě do školy.

Příklady. Vadnouti — zvadnouti; nésti — přinéstí; nositi — nanositi.

Slovesa končící tvoříme z počínavých, trvacích a opěťovacích, složíme-li je s předložkou.

Tvořte slovesa končící z jiných sloves počínavých, trvacích, opětovacích!

Poznámka 1. Předložkou *po* sloveso trvací někdy nemění se v končící, ale zůstává trvací — v budoucnosti, na př. nesu — *ponesu*, vedu — *po*vedu, vezu — *povezu*, lezu — *polezu*, kvetu — *pokvetu*.

Poznámka 2. Složíme-li trvací sloveso s předložkou *zá-*, *ná-*, *pří-*, *dá-*, zůstává sice trvacím, ale mění svůj význam, na př. ležeti — *záležeti*, viděti — *záviděti*, viděti — *náviděti* (nenáviděti), slušeti — *příslušeti*, věřiti — *důvěřovati*.

Poznámka 3. Složíme-li sloveso okamžité s předložkou, zůstává okamžitým, na př. říznu — *uříznu*, střelím — *vystřelím*.

Příklady. Nésti — *vynésti* — *vynáseti*; mříti — *umřítí* — *umíratí*; psáti — *zapsati* — *zapisovati*.

Cvičení. Z těchto sloves trvacích tvořte končící, ta pak proměňte v opětovací: vézti, vésti, krásti, tlouci, vléci, pnouti, jmouti, věřti, třítí, bítí, pítí, rýtí, hájiti, kojiti, kloniti, mluvití, vařiti, nutiti, souditi, hraditi, smáti se!

Příklady. Bodnouti — *bodati* — *bodávati*; hoditi — *házeti* — *házívati*; vzítí — *brátí* — *brávati*.

Cvičení. Z těchto sloves okamžitých tvořte opětovací, ta pak proměňte v různodobá: říznouti, seknouti, padnouti, kleknouti, sednouti, střeliti, kročití, pustiti, vrátiti, říci, vřei!

Příklady. Nésti — *nositi* — *nosívati*; jíti — *choditi* — *chodívati*; jísti — *jídati* — *jídvati*.

Cvičení. Z těchto sloves trvacích tvořte opětovací, ta pak proměňte v různodobá: vézti, vésti, běžeti, hnáti, jeti, jísti, čísti, břístí, viděti, péci!

Poznámka. Chceme-li různodobým slovesem označiti, že mezery mezi jednotlivými dobami jsou delší, opakujeme slabiku *-vá*, na př. chodívá — *chodívává*, nechává — *nechávává*. Tato slabika *-vá* jest vůbec známkou sloves různodobých.

Cvičení. O slovesech v těchto větách povězte, jaká jsou dle jakosti děje: Radost po žalosti chodívá. Struna příliš natažená praskne. Tělo stárne, neduhy mládnou. Rozum s lety roste. Kdo prosí, ten nosí. Dobré bydllo mívá rohy. Jakou přízi napředeš, takovou i setkáš. Vše pomine, jediná pravda nezhyne. Kdo zlosynům promíjí, hodných ubíjí. Rostliny bez vláhy chřadnou, vadnou, schnou. Co v srdci vře, v ústech kypí. Co vlk jednou chytí, ne tak snadno pustí. I staří lidé se dívají. Boha vzývej, sám ruky přikládej! Vojnou jeden zbohatne, a sto jiných zchudne. Zahradník sází, zloděj ovoce sráží. Ne tak starostí šedivější vlasy, jako starostmi. Bůh dlouho shovívá, ale pak do živého ranívá. Kdo ve dluhy zabřeде, nesnadno vybřeде. Nůž, kterým se pořád krájí, nerezaví. Bohatnouti není hřích.

Minulý čas sloves skonalých zove se min. čas skonalý (bodl jsem, zazpíval jsem), sloves pak neskonalých min. čas neskonalý (květiny vadly, posel nesl, posel nosil, posel nosíval). Podobně rozeznáváme i budoucí čas skonalý (bodnu, zazpívám) a neskonalý (budu zpívati, budu nositi, budu vynášeti).

Cvičení. Na slovesech v těchto větách rozeznávejte minulý a budoucí čas skonalý i neskonalý: Nežertuj, s kým jsi nerostl! Nedočkavost bez počtu lidí zavedla. Letům ani cvalem neutečeš. Poznej krásu ctnosti, a milovati ji budeš. S pomocí kdo dlouho váhal, často již se opozdil; a kdo v slepé vášni jednal, skoro vždy zle pochodil. Smrt pokyne, všecko mine. Blahoslavení pokojní, neboť oni synové boží slouti budou.

O rodě sloves.

Příklady. Otec volá syna. Otec jest na úřad volán. Sestra napomenula bratra. Sestra byla od rodičů napomenuta. Přemůžeme nepřítel. Budeme od nepřítel přemoženi.

Rod slovesa jest dvojí:

1. činný, když tvar slovesa naznačuje, že podmět jest původem činnosti: *volá, napomenula, přemůžeme*;

2. trpný, když tvar slovesa naznačuje, že podmět jest cílem činnosti, která má svůj zvláštní původ: *jest volán, byla napomenuta, budeme přemoženi*.

Příklady. Libuše založila Prahu. Praha byla od Libuše (Libuši) založena. — Rodiče milují děti. Děti jsou od rodičů milovány.

Ve větách, jejichž hlavním slovem výrokovým jest sloveso přechodné, lze proměnit činný rod slovesa v trpný; při té proměně stává se předmět věty podmětem, podmět pak příslovečným určením příčiny.

Cvičení. Proměňte v těchto větách činný rod sloves v trpný: Římané rozkotali Jerusálém. Slabý David přemohl obra Goliáše. Karel Veliký obrátil pohanské Sasy na víru Kristovu. V zimě pokrývá snh zemi. Zahálka již mnohého do záhuby uvrhla. Bůh dal desatero přikázání na hoře Sinai. Sfla vodní páry žene i největší stroje. Dítky mají zachovávatí dobrá naučení svých rodičův. Konstantin vyhlásil náboženství křesťanské za náboženství státní. Mnich Švarc vynalezl prý střelný prach. Dělání zlata druhdy zavedlo mnoho lidí pošetilých. Námořní cestu do východní Indie našli Portugalci. Závist obyčejně jen šlechtné lidi pronásleduje. Jedna vlast nás zrodila. Jen zvolovníci tupí řeč naši. Pán Ježíš všechny lidi vykoupil a spasil.

Rod činný slovesa proměňuje se v trpný též tak, že sloveso přechodné se spojí se zájmenem *se*, na př. mlynář mele obilí — obilí *se mele*, obnovují dům — dům *se obnovuje*, žnou trávu — tráva *se žne*.

Osoba, číslo, čas sloves.

Příklady. Proti Bohu nic nemohu. Ze železa mědi nevykujješ. Syn (dcera, dítě) poslouchá rodičů svých. Den ke dni k smrti rosteme. Ručíte nám zaň. Mužové (ženy, děti) pracují.

Grammatická *osoba*, která slovesem bývá vyjádřena, jest trojí:

osoba první jednotná: *mohu, mohl jsem, mohl bych* — já;
 množná: *rosteme, rostli jsme, rostme, rostli bychom* — my;
 druhá jednotná: *kujješ, kul jsi, kuj, kul bys* — ty;
 množná: *ručíte, ručili jste, ručte, ručili byste* — vy;
 třetí jednotná: *poslouchá, poslouchal, poslouchej, poslouchal by* —
 on (ona, ono).
 množná: *pracují, pracovali, pracovali by* — oni (ony, ona).

Příklady. 1. Štěstí o berli se vleče. 2. Otec psal synovi důtklivý list; právě jej dopsal. 3. Budeš tak dlouho na okno tlouci, až je roztlučješ.

Čas rozeznáváme na slovese trojí:

1. přítomný (praesens), kterým označujeme činnost v přítomnosti trvajících;

2. minulý

a) neskonalý, kterým označujeme činnost v minulosti trvajících;

b) skonalý, kterým označujeme činnost ve přítomnosti ukončenou;

3. budoucí

a) neskonalý, kterým označujeme činnost v budoucnosti trvajících;

b) skonalý, kterým označujeme činnost v budoucnosti ukončenou.

Užívání časů slovesných.

Příklady. a) Bratr z lesa domů jede, javorové dřevo veze. b) Peníze jedněm panují, druhým slouží. c) V sobotu ráno začali mezi sebou rokovati; jedni rokují, druhí do města lezou.

Praesentního tvaru sloves užívá se:

a) když se děj vyvíjí v též době, kdy se o něm mluví; tudíž slovesa skonala přítomného děje označovati nemohou, a čas jejich přítomný označuje děj budoucí;

b) když činnost (děj) pravidelně se koná (přihází), byť i nevyvíjela se právě v té době, kdy se o ní mluví; to bývá zejména v příslovích; proto v příslovích přítomný čas sloves skonalých označuje netoliko děj budoucí, nýbrž i přítomný a ovšem též minulý, na př. jedna ovce prašivá celé stádo nakazí;

c) když chceme událost minulou živě vylíčiti (praesens historické).

Příklady. a) Pohanství pomalu mizelo, avšak dokonce nezmizelo. Vítr ponenáhlu ulevoval, až dokonce utichl. b) Král zámku dobýval, ale nedobyl. Nemohli dvoru zapáliti, ač zapalovali tu i onde.

Minulým časem sloves trvacích a opětovacích označuje se

a) děj v minulosti se vyvíjející (minulým časem sloves skonalých děj v minulosti dovršený);

b) děj, jež podmět uskutečniti se snažil (minulý čas snahový).

Příklady. Zdrávi byli! Vzal ho čas!

Někdy se minulým časem vyjadřuje imperativ.

Příklady. A hvězda, kterou byli viděli na východě, předcházela je. I padl Saul na zemi, neb se byl ulekl náramně slov Samuelových.

Minulý čas sloves skonalých i neskonalých přibírá k sobě někdy přičestí slovesa *býti* na označenou děje uplynulého dříve jiného děje minulého.

Příklady. a) A hned po soužení těch dnů slunce se zatmí, a měsíc nedá světla svého, a hvězdy budou padatí s nebe a moci nebeské budou se pohybovati. b) Za hodinu mli ujedu. Starého vrabce plevami neošidíš. c) Mistrě dobrý, co učiním (= co učiniti mám), abych života věčného obdržel? Dáme-li či nedáme? d) Nepokradeš! Tam nepůjdete!

a) Budoucím časem sloves neskonalých označujeme děj v budoucnosti trvajícím nebo se opětujiícím; budoucím časem sloves skonalých (podle tvaru praesentem) děj v budoucnosti nastupující, jednodobý;

b) začasté budoucím časem sloves skonalých označujeme, že podmět s to jest anebo není, aby děj nějaký vykonal;

c) ve větách tázacích někdy budoucím časem označujeme rozvažování;

d) někdy budoucím časem vyjadřujeme imperativ.

Způsob sloves.

Příklady. 1. Otec pracuje. Bůh dal, Bůh vzal. Častá krůpěj i kámen vydlabe. — 2. Otec by pracoval (kdyby byl zdrav). Otec by byl pracoval (kdyby byl zdrav býval). — 3. Človče, pracuj!

Způsob slovesa jest trojí:

1. *oznamovací* (indikativ), když sloveso svým tvarem označuje, že se v skutku něco děje, dále nebo diti bude;

2. *podmiňovací* (kondicionál), když sloveso svým tvarem označuje, že by se něco dalo (bylo dalo) za jistých podmínek:

3. *rozkazovací* (imperativ), když sloveso svým tvarem označuje pobídku k činnosti, nebo zákaz činnosti nějaké.

Na indikativě rozeznáváme čas přítomný, minulý a budoucí, na kondicionále toliko přítomný (někdy mívá též význam budoucí) a minulý; imperativ jest jeden a má význam budoucí.

Indikativ, kondicionál a imperativ rozeznáváme nejen na slovesích rodu činného, nýbrž i na slovesech rodu trpného, na př. *jest (byl, bude) chválen, byl by (byl by býval) chválen, buď chválen*.

Cvičení. Na slovesech v těchto větách rozeznávejte rod, způsob a čas: Kdo bije, bývá bit. Nemiluj snu, abys neschudl! Strom, který nenese ovoce, budiž vyfat a na oheň uvržen! Tlucte, bude vám otevřeno. Kdyby byl nezbeda postížen býval, trest by ho byl neminul. Hněvejte se, jenom nehřešte! Pochválena a pozdravena budiž nejsvětější svátost oltářní! Zřídka se scházejí štěstí a rozum. Napřed se mlátí, potom se platí. Naši dnové sečtení jsou. Nebylo slýcháno, že by nedbalec pochválen byl. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. Dokud sfla, hledme dfla! Lenocho i pod svou střechou zmokne. Nic není tak zlého, aby se neobrátilo v něco dobrého. Řeč na váze měř, málo komu věř! Bez nádobí zle se robí. Kdo šetří větru, nebude sfti; a kdo hledí na oblaky, nebude žfti. Kéž by se otec uzdravil! Kéž byste za svou dobrotu odměnění byli!

Imperativní tvary jsou tyto:

v 2. a 3. os. jedn.: *nes, nesi-ž; jdi, tiskni*;

v 1. os. množ.: *nesme, pecme; jděme, tiskněme*;

v 2. os. množ.: *neste, pecte; jděte, tiskněte*.

Pro os. 1. jedn. a 3. množnou imperativu není.

V imperativech tiskni — tiskněme — tiskněte, rci — rceme — rcete, dále v imperativech nesiž, vediž a t. p. zachovala se samohláska *i, ě, e*, kdežto ve *veď — vedme — vedte, nes — nesme — neste* jest vynechána. Původně bylo také *vedi — veděme — veděte* a t. p. pravidlem. Časem začala se samohláska zde zanedbávati, až se většinou vytratila; zachovala se jen tam, kde by bez ní bylo nesnadné a neoblíbené skupení souhlásek (*padni, tiskni, padněme, tiskněme* a t. p.), tudíž také před příklonným *-ž* (*nesiž, vediž*).

Některá slovesa v imperativě mění kvantitu; krátí se: vrátiti — vrať, vraťte; ráčiti — rač; vážiti — važ; souditi — sud, sudme; sloužiti — služ; snížiti — sniž; popáliti si — popál si; svítiti — svěť; pospšiti — pospěš; navštíviti — navštěv; nemýliti se — nemyl se; zvýšiti — zvýš a t. d.; dlouží se: stojím — stáť, stáťme, stáťte.

Užívání způsobů slovesných.

Příklady. a) Na pěkný kvítek i včela letí. b) Ach, kéž se Bůh smiluje! c) Nepůjdeš nikam! Vzal ho ďas! d) Cos učinil?

Indikativem pronáší se:

- a) úsudek (ve větě vypořádací);
- b) přání (ve větě práci); tu bývá se slovcí *kéž, bodejž*;
- c) zákaz, rozkaz (ve větě rozkazovací);
- d) otázka (ve větě tázací).

Netoliko v hlavních větách, nýbrž i ve vedlejších pronáší se výrok indikativem, na př. Uznávám, že nám zlé věci nastávají. Když to jinak nemůže býti, již to musím učiniti.

Příklady. a) Jedl bych. Nevzal bych si to na starost. Nemyslil bych.

b) Abychom šli! Abys se do toho dal! Mohl bys mi pomoci!

Kondicionálem pronášíme výrok

- a) ve větách vypořádacích, zejména když jej chceme skromně pronésti, na př. nemyslil bych, že je to dobře (místo: to není dobře);
- b) ve větách povzbuzovacích.

Častěji, nežli v hlavních větách, pronáší se výrok kondicionálem ve větách vedlejších. Na př. Kdyby Bůh pokaždé pastuchu vyslyšel, všecko stádo by přes léto pozdychalo. V podřadném souvětí, jehož vedlejší věta vyjadřuje podmínku, bývá výrok nejen vedlejší, nýbrž i hlavní věty pronesen kondicionálem. V jiných případech bývá jenom výrok vedlejší věty pronesen indikativem, na př. Není nikdy slýcháno, aby ovce vlky dávaly. A pocítila na těle, že by uzdravena byla. Věděl jsem, jak by to nesnadno bylo. Proto vlčka bijí, aby se starý vtípil. Kniha tu bylo, že by jich na tři vozy nenabral. Málo jest lidí, aby nevědělo, co jest píseň. Může-li slepý slepého vésti, aby oba do jámy neupadli?

Příklady. a) Pravdu sobě huďme, dobří spolu buďme! b) Zaveď to dítě k matce! c) Nepouštěj se bez vesla na moře!

Imperativem se pronáší

- a) žádost,
- b) rozkaz, napomenutí, rada,
- c) zákaz.

Imperativem pronáší se výrok ve větě hlavní, v řídkých případech též ve větě vedlejší; tu zejména v připouštěcí a podmíněčné, na př. Dělej ty z toho co dělej (= ať děláš), přeceť je to veliké štěstí. Čiň čertu dobře (= učiníš-li), peklem se ti odmění. Pust' psa pod stůl (= pustíš-li), poleze i na stůl.

Příklady. a) Po vojně kopím v trní! Na ptáky lepem, ne cepem. b) Nepromluviš proti bližnímu svému křivého svědectví! Milovati budete nepřátele své! c) Ať nekraluje hřích ve vašem těle! Nechat neupadneš! d) Abyste šli! Abychom se do toho dali!

a) Imperativ se někdy vypouštívá;

- b) někdy se vyjadřuje indikativem času budoucího;
 c) někdy indikativem se slovci *ať, nech, nechat*;
 d) někdy kondicionálem.

Infinitiv (neurčitý způsob).

Příklady. Mluvíti stříbro, mlčeti zlato. Od dobrých chváleno býti radost jest. Bohu říci učiniti jest.

Tvar slovesa, jenž označuje pouze činnost a rod (činný nebo trpný), nikoli pak osobu, číslo a čas, zove se infinitiv čili způsob neurčitý. Koncovka infinitivu jest *-ti* nebo *-ci*.

Infinitivy dvojslabičné mají slabiku první z pravidla zdloženou, na př. *nesu* — *nésti*, *vedu* — *vésti*, *kladu* — *klásti*, *hráji* — *hráti*, *kryji* — *krýti*, *chtěl* — *chtíti*, *mřel* — *mříti*, *ctil* — *ctíti*, *vleku* — *vléci* a t. d.

Z pravidla tohoto vyjímají se jenom slovesa: *moci*, *jeti*, *pěti* (pěji), *spěti* (spěchati).

Některá slovesa mívají někdy slabiku zdloženou, někdy nezdloženou, na př. *čníti* a *čněti*, *pníti* a *pněti*, *smíti* a *směti*, *chvíti* a *chvěti*.

Příklady. *Spáti* — *zaspáti*, *nespáti*; *váti* — *zaváti*. *Píti* — *připíti*; *vříti* — *otevříti*; *krýti* — *odkrýti*.

Když infinitiv dvojslabičný složíme s předložkou nebo s *ne-* a tím jej učiníme trojslabičným neb i čtyřslabičným, bývá slabika kořenová někdy zdložená, někdy nezdložená. Pravidlo jest toto:

1. Za dlouhé *-áti* infinitivu dvojslabičného mívá infinitiv víceslabičný krátké *-ati*, na př. *dáti* — *vydati*, *podati*, *nedati*; *znáti* — *poznati*; *ptáti* — *zeptati*; *tkáti* — *utkati*; *hnáti* — *zahnati*; *bráti* — *sebrati*; *zváti* — *pozvati*; *stláti* — *ustlati*; *státi* (stanu) — *přestati*; *dbáti* — *nedbati*.

Ale některá slovesa podrží dlouhé *-áti* i v infinitivě víceslabičném, jako: *báti* — *nebáti*, *státi* (stojím) — *postáti*, *láti* — *vyláti*, *smáti* — *zasmáti*, *táti* — *roztáti*, *hřáti* — *ohřáti*.

2. Za dlouhé *-íti* infinitivu dvojslabičného mívá infinitiv víceslabičný krátké *-iti*, na př. *bíti* — *zabíti*; *šíti* — *ušíti*; *žíti* (žiji) — *zažíti*; *líti* — *vylíti*; *ctíti* — *uctíti*; *mstíti* — *pomstíti*; *křtíti* — *okřtíti*.

Některá slovesa zase podrží dlouhé *-íti* i v infinitivě víceslabičném, jako: *títi* — *přetíti*; *vzíti* — *nevzíti*; *žíti* (žnu) — *požíti*; *mříti* — *umříti*; *přítí* — *zapřítí*; *chtíti* — *nechtíti*; *rdíti* — *zardíti*; *jíti* (jdu) — *přijíti*.

3. Dlouhé *-ýti* vesměs zůstává i v infinitivě víceslabičném: *býti* — *dobýti*, *nabýti*, *pobýti*; *mýti* — *umýti*; *rýti* — *vyrýti*; *výti* — *zavýti*.

4. U sloves první třídy vzorů *vésti* a *nésti* vesměs zůstává kořenová slabika zdložená i v infinitivech víceslabičných, na př. *vésti* — *přivésti*; *nésti* — *unésti*; *lézti* — *vylézti*; *mésti* — *zamésti*; *klásti* — *naklásti*; též u sloves vzoru *péci*, na př. *tlouci* — *zatlouci*; *vléci* — *odvléci*.

Příklady. Budu čísti. Budeš nositi. Bude zapisovati.

Budoucí čas neskonale vyjadřuje se pomocným slovesem *budu*, *budeš*, *bude* a infinitivem slovesa příslušného.

Užívání infinitivu.

Příklady. a) Nebeské věci spatřovati a svého jazyka neuměti hanba jest. b) Tlachati není cepem mlátiti. c) Umřítí se nebojím. d) Máme moc trestati tě. e) Nemáte-li čerstvé vody napítí se? f) Ó, tenkrát já býti blesků pánem! Co zapírati a tajiti? g) Nevysazovati děti na slunce!

Podle toho, jakou platnost infinitiv má u větě, rozeznáváme několikero způsobův infinitivu:

- a) infinitiv podmětný;
- b) infinitiv přísudkový;
- c) infinitiv doplňkový;
- d) infinitiv přívlastkový;
- e) infinitiv účelný;
- f) infinitiv přací a rozvažovací;
- g) infinitiv rozkazovací.

Cvičení. Určete, jakou platnost má ten který infinitiv v těchto větách: Mnoho ovoce zůstalo sbíratí. Prádlo jest ještě váletí. Nejsou hodni na zemi nikdež trpěni býti. Měl svobodu k nim vcházeti. Věděti já to! Neotvírati oken! Na koni jezdití zvyká. Řekové slíbili to učiniti. Stromy jsou jenom kvísti. Nedávěřovati není nevěřiti, ale k víře dohlédati.

Poznámka. K infinitivu nutnosti často chybně se přičiňuje sloveso *musiti*, na př. Všichni lidé musí umřítí (m. všem lidem jest umřítí). Všichni musí z mrtvých vstáti (m. je z mrtvých vstáti všem). V prvním věku máme cvičiti pamět (m. v prvním věku jest cvičiti pamět). — Chybný jsou věty: Hora jest viděti (m. horu jest viděti). Vojáci jsou viděti (m. vojáky jest viděti). — Dáti s infinitivem znamená způsobiti, aby se co stalo; nedati s infinitivem znamená překážeti, odpor činiti; *nechati*, *nepřekážeti*. Špatný jsou tedy vazby: *Nechal si boty ušiti* (m. dal). *Nenechal ho k sobě přistoupiti* (m. nedal mu). *Veliký strom nenechá se ohnouti* (m. nedá se). *Nedá se vypsati* (m. nelze vypsati). *Není možno toho dokázati* (m. nelze toho dokázati). — K infinitivu závislému na slovese *míti* často zbytečně

a chybně přičiňuje se *co* vedle jiného akkusativu: Měl mnoho *co* vypravovati. Pán se mnou neměl nic *co* činiti. — Chybně a zbytečně užívá se slovesa *zůstat* s infinitivem: Zůstaň státi, seděti (m. stůj, sed). Hodiny zůstaly státi (m. zastavily se, došly). Zůstal vězeti v blátě (m. uvázl, uvízl). — Chybná jest věta: Naučil jsem se ho znáti (m. poznal jsem ho). — Chybný jsou věty: Neměl času ani místa ku psaní (m. neměl kdy ani kde psáti). Neměl prostředků ke koupení (m. neměl zač koupiti). — V nynějším slohu podst. jména slovesná příliš se rozmohla na úkor ryzosti a leposti řeči české; správněji místo nich klademe infinitiv: Delší setrvání při této věci bylo se škodou (= déle setrvati). Šíření osvěty jest úlohou každého vzdělance (= šířiti osvětu). Zápověď vyvážení obilí dlouho byla v platnosti (= vyvážeti obilí). Vůdce odhodlal se k přerušení bitvy (= přerušiti bitvu.) Dychtili po pokošení svých nepřátel (= pokošiti své nepřátele). Překáželi nám v provedení dobrého úmyslu (= provésti dobrý úmysl).

Supinum (dostižný způsob).

Příklady. Když se hlava klepe, jdi *spat*. Apoštolé rozešli se po světě *kázat* slova božského. Kristus přijde *soudit* živých i mrtvých.

Ten tvar slovesný, kterým se činnost označuje jakožto cíl, za kterým se někdo bere, zove se supinum (dostižný způsob). Supinum jest slovesný tvar infinitivu podobný; infinitiv se končí na *-ti*, supinum na *-t*. Supinum bývá jen v takových větách, ve kterých jest hlavním slovem výrokovým sloveso pohybu čili ruchu; supinem se tu označuje účel toho pohybu. Supinum doplňuje se z pravidla genitivem, a nikoliv akkusativem.

Cvičení. Rozeznávejte v těchto větách supinum od infinitivu: Modliti se Bohu povždy hodí se. Za mořského odlivu přichází chudina sbírat lasturu a raků mořských. Těžko jest dobro vídati, ale snadno poznati. Sjeli se na libickém hradě poklonit se lechu starostovi. Kněz šel sloužit mše. Do skály stříletí — střely mařiti. Otec běžel trestat synův. Filopojmén vytrhl pokořiti odbojných. Nemožná věc, slovy hlad zahnatí. Spasitel nepřišel zákona rušit, ale naplnit. Kdo o dluh upomíná, žebrat chodí. Ohně nelze upáliti, vody utopiti, větru udusiti a pravdě zahynouti.

Příčestí činné i trpné.

Příklady. Mluvil jsem, mluvila jsem, mluvilo jsem; mluvil jsi, mluvila jsi, mluvilo jsi. Bratr mluvil (jest), sestra mluvila (jest), pachole mluvilo (jest).

Žák byl pochválen — žákyně pochválena — děvče pochváleno. Nápoj bývá pít — voda pita — mléko pito.

Slovesné tvary mluvil — mluvila — mluvilo, pochválen — pochválena — pochváleno, bit — bita — bito podobají se zakončením svým přídavným jménům neurčitým, na př. vesel — vesela — veselo, pilen — pilna — pilno, syt — syta — syto.

Slovesný tvar podobající se přídavnému jménu neurčitému zove se příčestí.

Příčestí nebývá ve větě samo, nýbrž se k němu pojívá pomocné sloveso býti nebo bývati.

Činný rod slovesa (některé jeho způsoby a časy) vyjadřuje se pomocným slovesem *býti* (*bývati*) a příčestím končícím se v mužském rodě na *-l*. Trpný rod slovesa vyjadřuje se pomocným slovesem *býti* (*bývati*) a příčestím končícím se v mužském rodě na *-n* nebo na *-t*.

Příčestí, kterým vyjadřujeme činný rod slovesa, zove se příčestí činné: volal (volala, volalo).

Příčestí, kterým vyjadřujeme trpný rod slovesa, zove se příčestí trpné: pochválen (pochválena, pochváleno), bit (bita, bito).

Příčestím činným a pomocným slovesem *býti* vyjadřujeme:

1. indikativu čas minulý (skonalý i neskonalý): mluvil (-a, -o) jsem, mluvil jsi, mluvil (jest); mluvili (-y, -a) jsme, mluvili jste, mluvili (jsou). V 3. os. jedn. i množ. pomocné sloveso jest, jsou z pravidla se vynechává: mluvil (-a, -o), mluvili (-y, -a); jenom v řeči velebné se zachovává, na př. vstal^l jest této chvíle ctný Vykupitel, viděly jsou oči mé Spasitele;

2. kondicionalu čas přítomný i minulý: mluvil (-a, -o; -i, -y, -a) bych (bys, by; bychom, byste, by); byl (-a, -o; -i, -y, -a) bych (bys, by; bychom, byste, by) mluvil (-a, -o; -i, -y, -a). Slova *bych*, *bys*, *by*, *bychom*, *byste*, *by* jest zastaralý tvar slovesa *býti*; mívá význam spojky. Místo *byste* psává se chybně *by jste*, v dopisech dokonce *by Jste*. Místo *bych*, *bys* mívá kondicionál někdy *abych*, *abys*, nebo *kdybych*, *kdybys*.

Poznámka. Při výraze „rád bych“ příčestí činné se vypouští: Když rybu vyloví, ráda by do vody. Zabučela kráva, že by ráda na pole.

Cvičení 1. Tyto věty vyjádřete v čísle množném: Kohout kokrhal, slepice kdákala, kuře tklalo. Sedmikráska kvetla. Strom pučel. Kos hvízdal, pěnkava pěla, vlaštovka šveholila, house štěbetalo. Mráz uškodil osení. Býk mumlal, kráva bučela, house štěbetalo. Muž sekal, žena vázala, děvče sbíralo. Les se modral. Trávník se zelenal. Hospodář oral, hospodyně vařila, pachole si hrálo. Potok se rozvodnil. Vítr se utiřil. Hřích jeho o pomstu volal.

Cvičení 2. Doplňte: Synové i dcery navštívil- nemocnou matku. Slepice i kuřata rozprchl- se. Sešity i péra se ztratil-. Jeleni i laně po oboře pobíhal-. Dveře i okna byl- otevřen-. Hrušky i jablka bývají sušen-. Hospo-

dáři, hospodyně i služebná děvčata do chrámu spěchal. Starci, stařenky a pacholátka zůstal- doma.

Příčestím trpným a pomocným slovesem *býti* (*bývati*) vyjadřují se všechny tři způsoby rodu trpného: *jsem* pochválen, *byl jsem* pochválen, *budu* pochválen; *byl bych* pochválen, *byl bych* pochválen *býval*; *buď* pochválen; dále infinitiv (pochválenu býti) i přechodník (jsa [byv, budá] pochválen).

Příklady. Minul — minulý. Učen — učený; zabit — zabitý.

Z příčestí činného i trpného koncovkou *-ý* (*-á, -é*) tvoří se určité přídavné jméno.

Cvičení. Tvořte přídavná jména z příčestí těchto sloves: *bývati*, *padnouti*, *vysloužiti*, *zblouditi*, *zmrznouti*, *sednouti*, *zvadnouti*, *omdlíti*, *vyležeti*, *zatvrdnouti*, *ztuchnouti*, *zplsnivěti*, *zkameněti*, *nasáknouti*, *propadnouti*, *zamoдрати*, *zežloutnouti*, *zchudnouti* — *překonati*, *přibiti*, *natáhnouti*, *dobýti*, *rozházeti*, *ukrýti*, *zastřeliti*, *rozrýti*, *oblíti*, *umýti*, *odfíti*, *obouti*, *ušiti*; *oznobiliti*, *vylíti*, *zapnouti*, *ověňčiti*, *sníti*, *odnfíti*, *ozdobiti*, *klenouti*, *ohnouti*, *shrnouti*, *vypásti*, *vykrmiti*!

Příklady. Veden — vedení; donesen — donesení; pečen — pečení; napjat — napětí; zajat — zajetí; třen — tření; pit — pití; vytištěn — vytištění; uměn — umění; slyšen — slyšení; prošen — prošení; udělán — udělán; brán — braní; vyobcován — vyobcování.

Z příčestí trpného koncovkou *-í* tvoří se podstatné jméno slovesné.

Příklady. Stání — braní. Chtění, pítí. Pokání.

Předposlední slabika podst. jmen slovesných bývá někdy krátká, někdy dlouhá, totiž:

- a) když je tu samohláska *-a-* a tvar je dvojslabičný, je buď *-ání* (stání, bání, lání, tání, suání, vání, dání, přání), neb *-aní* (braní, zvaní, draní, praní, cpaní, stlaní, lhaní, psaní, spaní);
- b) když je tu jiná samohláska než *-a*, je slabika vždy krátká, na př. chtění, pění, chvění, pítí, šití, jítí, mýtí, vytí, rytí, krytí, hnatí, dutí;
- c) když je slabik více než dvě, bývá *-ání* vždy dlouhé, na př. pokání, volání, koupání, rozmlouvání, pozvání, zapisování a t. d.

Přechodník.

Příklady. Hoch loučí se s rodiči a pláče. = Hoch *louče* se s rodiči pláče. Sluha metl světnici a našel peníz. = Sluha *meta* světnici našel peníz.

Hoch rozloučil se s rodiči a potom odjel do ciziny. = Hoch *rozloučiv* se s rodiči odjel do ciziny. Sluha zametl světnici, načež otevřel okna. = Sluha *zamet* světnici otevřel okna.

Až se hoch rozloučí s rodiči, odjede do ciziny. = Hoch *rozlouče* se s rodiči odjede do ciziny. Až sluha zamete světnici, otevře okna. = Sluha *zameta* světnici otevře okna.

Náleží-li ve větě (v souvětí) k témuž podmětu dva nebo více výrokův, může se ten (nebo ty), kterým (kterými) se označuje děj vedlejší (podřízený), vyjádřiti přechodníkem.

Jsou-li děje těmi výroky označené současně, užije se přechodníku přítomného (současnosti): hoch *louče* se pláče, dívka *loučíc* se pláče, pachole *loučíc* se pláče, hoši (dívky, pacholata) *loučíce* se pláčí; sluha *meta* nalezl, služka *metouc* nalezla, děvče *metouc* nalezlo, sluhové (služky, děvčata) *metouce* nalezli (-y, -a).

Koncovky přít. přechodníku jsou: v muž. r. -e (ě), v žen. a stř. r. -íc, v množ. č. -íce, neb -a, -ouc, -ouce.

Nejsou-li děje současné, užíváme buď přechodníku minulého, nebo budoucího.

Minulého přechodníku užíváme, jestliže děj hlavní teprv potom nastal, když byl dokonán děj vedlejší: Hoch *rozloučiv* se odjel, dívka *rozloučivši* se odjela, pachole *rozloučivši* se odjelo; hoši (dívky, pacholata) *rozloučivše* se odjeli. Sluha *zamet* otevřel, služka (děvče) *zametši* otevřela (-o); sluhové (služky, děvčata) *zametše* otevřeli (-y, -a). Koncovky jeho jsou: v muž. rodě -v, v žen. a stř. -vši, v množ. čísle -vše, aneb je muž. rod bez -v, žen. a stř. má -ši, množ. číslo -še.

Budoucího přechodníku užíváme, jestliže děj hlavní teprv potom nastane, až bude dokonán děj vedlejší: Hoch *rozlouče* se odjede, dívka (pachole) *rozloučíc* se odjede; hoši (dívky, pacholata) *rozloučíce* se odjedou. Sluha *zameta* otevře, služka (děvče) *zametouc* otevře; sluhové (služky, děvčata) *zametouce* otevrou. Koncovky jeho jsou tytéž jako u přechodníku přítomného.

Cvičení. Určete, který z přechodníků v těchto větách je přítomný, který minulý, který budoucí: Syt jsa chleba neodhazuj! Učimiv dobře nelituj! Ve dluchy zabředa zřídka kdy vybředeš. Vodu rozleje nikdy nechytíš. Koupej se drže se břehu. Pekař napek chleba šel spat. Děti domů se navrátivše uctivě svých rodičův pozdravily. Všechen tvor se bázni chvěje slyše strašný hromu třesk. Teplí větěrci s májem přiletíce přírody slaviti budou vzkříšení. Prokop vystoupiv před stan velice byl dojat prosbou dítek. Znenáhla dělající víc uděláte. Pocestní zatloukše na vrata prosili o přístřeší. Vystřele koule nechytíš. Nábožný modle se očí k nebi pozvedá. Turci ob-

lehše hrad udeřili naň. Kozlové potýkajíce se spadli do hluboké řeky. Rostlina vláhu v sebe pije živí se.

Příklady. (Oni) nesou — nesa, -ouc, -ouce; pekou — peka -ouc, -ouce; tonou — tona, -ouc, ouce. (Oni) umějí — uměje, -íc, -íce; házejí — házeje, -íc, -íce; krácejí — kráčeje, -íc, -íce. (Oni) chodí — chodě, -íc, -íce; myslí — mysle, -íc, -íce.

Přítomný přechodník (podle něho i budoucí) končí se buď na -a, -ouc, -ouce, nebo na -e (ě), -íc, -íce: která slovesa mají ve 3. množ. osobě indikativu koncovku -ou, mají v přítomném i budoucím přechodníku -a, -ouc, -ouce, která však tu mají -í, v přít. a bud. přechodníku mají -e (ě), -íc, -íce. Od toho pravidla se odchyľují: *dáti* (dada, -ouc, -ouce), *věděti* (věda), *viděti* (vida), *jísti* (jeda).

Některá slovesa mají ve 3. množ. osobě koncovku -ějí (-ejí), na př. *umějí*, *házejí*, *krácejí*, některá jen -í, na př. *chodí*, *myslí*. Koncovku -ějí (ejí) mají ta, která v imperativě mají -ěj (-ej), na př. *uměj!* — *umějí*, *házej!* — *házejí*, *krájej!* — *krájejí*; všechna ostatní mají -í: *choď!* — *chodí*, *mysli!* — *myslí*. Slovesa *věděti*, *viděti*, *jísti* mají: *věz!* — *vědí*, *viz!* — *vědí*, *jez!* — *jedí*. Od imperativů *volej*, *konej*, *dělej* (jsou to slovesa na -ati: *volati* a t. d.) jest ovšem 3. množ. osoba *volají* a t. d., čehož Čechovi připomínati netřeba.

Cvičení 1. Tvořte nejprve 3. množ. osobu, potom přít. přechodník z těchto infinitivů: přísti, klásti, másti, péci, říci, vléci, tonouti, vadnouti!

Cvičení 2. Tvořte z těchto infinitivů nejprve imperativ, potom 3. množ. osobu ind. přít., posléze přít. (po případě budoucí) přechodník: práchnivěti, činiti, modliti se, kráčetí, procházeti se, nositi, trpěti, rozuměti, rděti se, čnřti, churavěti, hubeněti, poraziti, porážeti, udělití, uděletí, potopiti se, pótápěti se, pustiti, pouštěti, střeliti, střřletí, klaněti se, skláněti, vařiti, zavářeti!

Příklady. Tonouc — tonoucí, utřkajíc — utřkající, klečíc — klečící.

Z přechodníku přít. rodu žensk. tvoříme urč. příd. jména.

Cvičení. Tvořte příd. jména z přít. přechodníku těchto sloves: nésti, kvřsti, přřsti, věděti, viděti, jřti, tēci, vřřti, hořeti, choditi, milovati, pracovati, panovati!

Příklady. Pominouti — pominul — pominuv, -šř, -šē; zavolati — zavolař — zavolav; učiniti — učinil — učiniv. Padnouti — padř — padř, -šř, -šē; přřnēsti — přřnesř — přřnes, -šř, -šē; upēci — upekř — upek, -šř, -šē.

Minulý přechodník lze tvořiti z činného přřčestř, a to tak, zamēni-li se koncovka -l za -v, k němuž v řen. a střř. rodě přřstupuje -šř, v množ. čísle -šē; má-li však činné přřčestř před -l souhlřsku, koncovka -l se nezamēni za -v, nýbrž prostě se vypustř; -šř a -šē přřstupuje pak k té souhlřsce.

Cvičení. Tvořte naznačeným způsobem minulý přechodník sloves: zakopati, spatřiti, vytisknouti, sepřísti, odkvísti, přečísti, ušiti, přikrýti, zatlouci, trhnouti, kleknouti, vyléztí, setřítí, dodělati!

Poznámka. Z minulého přechodníku tvoří se přídavné jméno určité s koncovkou *-ší* nebo *-vší*, na př. *padší, byvší*. Hůře jest nemajícimu, nežli neměvšímu. Více bývá ctěn panující než panovavší.

Slovesné výrazy určité a neurčité.

Příklady. Nesu (já). Nesl jsi (ty). Poneseme (my). Nesla by (ona). Byli byste nesli (vy). Nes (ty)! — Nésti. Nest. Nesl; nesen. Nesa; přines; přinesa.

Slovesné výrazy, ve kterých jest vyjádřena grammatická osoba podmětu, jsou slovesné výrazy určité; neurčité pak jsou ty výrazy, ve kterých grammatická osoba podmětu vyjádřena není.

Určité výrazy jsou všechny tři grammatické způsoby rodu čin. i trp., totiž indikativ (nesu, nesl jsem, ponesu; jsem [byl jsem, budu] nesen), kondicional (nesla by, byli byste nesli, byl by nesen, byl by nesen býval) a imperativ (nes, buď nesen).

Neurčité výrazy jsou: infinitiv (nésti, nesenu býti), supinum (nest), obě příčestí (nesl, nesen) a přechodník (nesa, nes; jsa [byv, buda] nesen).

Slovesné výrazy jednoduché a složité.

Příklady. Volám. Volal jsem. Bodnu. Budu volati. — Volal bych. Byl bych volal. — Volej! — Jsem volán. Byl jsem volán. Budu volán. — Volati. Volat. Volaje; volav. Volal; volán.

Některé výrazy slovesné jsou jen o jednom slově, jako: *volám, bodnu, volej, volati, volat, volaje, volal*; to jsou slovesné výrazy jednoduché. Některé slovesné výrazy jsou složeny z několika slov; to jsou výrazy složité.

Jednoduché výrazy slovesné jsou:

Činný rod:

- a) indikativu čas přítomný (volám, voláš, volá, voláme, voláte, volají) a budoucí skonalý (bodnu, bodneš, bodne a t. d.);
- b) imperativ: volej, volejme, volejte;
- c) infinitiv: volati;
- d) supinum: volat;
- e) přechodník: volaje, volav;
- f) příčestí: volal.

Trpný rod slovesa má jediný výraz jednoduchý, a to příčestí: volán.

Složitě výrazy slovesné jsou:

1. *Činný rod:*

- a) indikativu čas minulý (skonaleý i neskonaleý: bodl jsem, volal jsem) a budoucí neskonaleý (budu volati);
- b) kondicionálu čas přítomný i minulý (volal bych, byl bych volal).

2. *Trpný rod:*

- a) indikativ: jsem (byl jsem, budu) volán;
- b) kondicionál: byl bych volán, byl bych volán býval;
- c) imperativ: buď volán;
- d) infinitiv: volánu býti;
- e) přechodník: jsa (byv, будa) volán.

Časování sloves.

Příklady. 1. *Ved-u* — vésti (vzniklo z *vedti*); *nes-u* — nésti; *pek-u* — péci (vzniklo z *pekti*); *pn-u* — pnouti; *tr-u* — tříti; *kry-ji* — krýti.

2. *Mi-nu* — minouti; *tisk-nu* — tisknouti.

3. *Um-ím* — uměti; *slyš-ím* — slyšeti.

4. *Pros-ím* — prositi.

5. *Děl-ám* — dělati; *sáz-ím* — sázeti (ze staršho *sázati*); *teš-i* — tešati; *ber-u* — bráti (ze staršho *berati*); *la-ji* — láti (ze staršho *lajati*).

6. *Kup-uji* — kupovati.

Infinitiv má koncovku *-ti*, na př. *nésti*, *prositi*, *dělati*. Když tuto koncovku odepneme, dostaneme kmen infinitivní, tedy *nes-*, *prosi-*, *děla-*. Infinitivním kmenem slovesa *nésti* jest kořen sám (*nes*); infinitivním kmenem slovesa *prositi* jest jeho kořen (*pros*) s příponou *-i*, slovesa *dělati* jeho kořen (*děl*) s příponou *-a*. Přípony tyto na rozdíl od jiných přípon nazýváme příznaky.

Kmen infinitivní jest v češtině šestera druhu, a podle toho dělí se slovesa v šestero tříd.

Třída první obsahuje slovesa, jejichžto kmen infinitivní nemá nijakého příznaku, na př. *vésti* (*ved-*), *nésti* (*nes-*), *péci* (*pek-*), *pnouti* (kořen a tudíž i infin. km. tohoto slovesa není *pnou-*, nýbrž *pn-*), *tříti* (kořen a tedy i kmen infin. není tu *tří-*, nýbrž *tr-*), *krýti* (*kry-*). Kmeny *ved-*, *nes-*, *pek-*, *pn-*, *tr-* se končí souhláskou, kmen *kry-* pak samohláskou; ony jsou souhláskové čili zavřené, tento jest samohláskový čili otevřený.

Třída druhá obsahuje slovesa, jejichžto kmen infinitivní má příznak *-nou-*, na př. *minouti*, *trhnouti*. Kořen *mi-* jest otevřený, *trh-* zavřený.

Třída třetí obsahuje slovesa, jejichžto kmen infinitivní má příznak *-ě* neb *-e*, na př. *uměti*, *Slyšeti*.

Třída čtvrtá obsahuje slovesa, jejichžto kmen infinitivní má příznak *-i*, na př. *prositi*.

Třída pátá obsahuje slovesa, jejichžto kmen infinitivní má příznak *-a* (*dělati*, *tesati*, *berati* = *bráti*, *lajati* = *láti*) neb *-e* (*ě*) vzniklé ze staršího *-a* (*sázati* = *sázeti*, *půščati* = *poušřeti*). Slovesa *házeti*, *poušřeti* a jiná na *-eti* (*-ěti*) rozeznávají se od sloves třetí třídy (*uměti*, *Slyšeti*) tím, že mají kořenovou samohlásku (*ház*) neb dvojhlásku (*poušř*) dlouhou.

Třída šestá obsahuje slovesa, jejichžto kmen infinitivní má příznak *-ova*, na př. *kupovati*.

Cvičení. O slovesech v těchto větách povězte, do které třídy které náleží: Mluvíti stříbro, mlčeti zlato. Nedávěřovati není nevěřiti, ale k víře dohlédati. Bohu říci učiniti jest. Lépe vodu píti v radosti, nežli med v žalosti. Nepokojné svědomí hryze až do hrobu. Osudu nelze utéci. Jedno minouti, druhé svinouti, k třetímu pomlčeti: cesta ku pokoji. Těžko sytého častovati a bohatému darovati. Lenosti hověti nesluší. Pravdu těžko utajiti. Lépe křivdy snášeti, nežli činiti. I dobrý časem pláče, a zlý skáče. Komu Bůh přeje, tomu ve snách padne. Jak vítr věje, tak slunce hřeje. Nežaluj, neběduj, veselou nadějí se tu potěšuj!

Příklady. Vězti — voziti — svážeti; hoditi — házeti — vyhazovati; dechnouti — dýchati — oddechovati.

Změnou jakosti děje mění se i kmen infinitivní, a slovesa následkem té změny přecházejí ze třídy do třídy.

Cvičení. Určete, do které třídy které z těchto sloves náleží: říci, vyřknouti. říkati; pěti, zpívati, prozpěvovati; kročiti, kráčeti, vykračovati; trhnouti, trhati, vytrhovati; píti, upíjeti; štíti, zaštvati; chytiti, chytati, zachycovati; vésti, voditi, prováděti, provázeti.

Třída první.

1. Vzory: **vésti, vedu; nésti, nesu.**

	Praes. indikativ:	Imperativ:
čís. jedn.	1. <i>vedu; nesu</i>	—
	2. <i>vedeš; neseš</i>	<i>ved, vediž; nes, nesiz</i>
	3. <i>vede; nese</i>	<i>ved, vediž; nes, nesiz</i>
množ.	1. <i>vedeme; neseme</i>	<i>vedme, nesme</i>
	2. <i>vedete; nesete</i>	<i>vedte, neste</i>
	3. <i>vedou; nesou.</i>	—

Infinitiv: *vésti, nésti*.

Přechodník přítomný: *veda, -ouc, -ouce; nesa, -ouc, -ouce;*

minulý: *ved, -ši, -še; nes, -ši, -še*.

Příčestí činné: *vedl, -a, -o, -i, -y, -a; nesl, -a, -o, -i, -y, -a;*

trpné: *veden, -a, -o, -i, -y, -a; nesen, -a, -o, -i, -y, -a*.

Ke vzoru *vésti* patří slovesa, jejichž souhláska kmenová jest *d* nebo *t*, na př. *huďu, metu, kvetu*.

Ke vzoru *nésti* patří slovesa, jejichž souhláska kmenová jest *s* nebo *z*, na př. *pasu, třasu (třesu), lezu, vezu*.

Cvičení. Vyznačená v těchto větách slovesa časujte: Nouze naučila Dalibora housti. Těsto na pečivo bílé řádně se musí hnísti. Těžko bezrohému s rohatým se bůsti. Bylo nám vodou se břísti. Ke ctnosti třeba od dítěte dej se vésti! Nemusíš se do všeho plésti. V zimě bude nám přísti. Stromy jsou jen kvísti. Ničím nedej se másti! Bez košťate těžko mésti. Osení nemá vláhy, nemůže růsti. I mezi řádky lze čísti.

Poznámka 1. Slovesa *býti* indik. přít. času jest: *jsem, jsi, jest*; přít. přechodník: *jsa, jsouc, jsouce*; min. přechodník však a obě příčestí tvoří se z jiného kořene, totiž z *by* (býti): *byv; byl; byt*. Indik. bud. času, imperativ a bud. přechodník tvoří se zase z kořene *bud-*: *budu, budeš, bude* a t. d.; *bud, budme, budte; bude, budouc, budouce*. Kořen *bud-* patří ke vzoru *vésti* (*ved-*). Také složená slovesa *nabýti, dobýti, pobýti* a t. d. tvoří indik. bud. času, imperativ a bud. přechodník podle vzoru *vésti*. V složených těchto slovesech mluva obecná mění kořen *bud* v *byd*, což jest nesprávné.

Cvičení. Doplňte: Až v hrobě budeš, pak hoře zb-deš. Jazykem lidi odb-deš, ale svědomí nepozb-deš. Co se lehce nab-de, lehce se odb-de. S boží milostí dob-de si každý štěstí. Pob-dem, nebudem, světa nepřeb-dem. Živá hlava klobouku dob-de.

Poznámka 2. Sloveso *jíti* tvoří některé tvary z kořene *jd-*: *jdu, jdeš*, a t. d.; *jdi, jděme; jda, jdouc, jdouce*; jiné zase z kořene *šel-*: *šel, šedši, šedše; šel* [še(d)l], *šla, šlo*. Příčestí trpného se neužívá. Tak časují se i slovesa složená *najíti, přijíti* a t. d. Jaký je rozdíl mezi: *kůň půjde* a *kůň pojde*? mezi *pojď* a *pojdi*?

Poznámka 3. Sloveso *jísti* má některé tvary podle tohoto, jiné podle jiného vzoru: (jím, jíš, jí, jíme, jíte) *jedí; jedá, jedl, jeden*; impř. *jez!*

Trpné příčestí slovesa *čísti* jest *čten* (a nikoli *čtěn*), *nésti* — *nesen* (a nikoli *nešen*), *véztí* — *vezen* (a nikoli *vežen*) *hrýzti* — *hryzen*. Následovně též podst. jméno *nesení* má *s* a nikoli *š*, *vezení, hryzení* z a nikoli *ž*.

Cvičení. Doplňte: Sečt- jsou dnové naši. Tara byla od váhy hrubé odečt-. Ten skutek bude k zásluhám vašim připočt-. Jsou-li noviny již přečt-? Ten poklések byl mu již několikrát vyčt-. Ostatky sv. Vojtěcha z Hnězdna do Prahy byly přene-. Jitka byla Břetislavem une-. Zboží bylo bez překážky

přes hranice prone-. Jest pracemi stále zane-. Nešťastník byl z pod zřícenin mrtev vyne- a do umřelí komory odne-. Svázané snopy byly na hromadu sne-. Zločinec do Sibíře byl zave-. Nemocný byl do nemocnice dove-. Strůmek byl od zajců všecek ohry-. Oděv jest od molů prohry-. Provaz nalezen přehry-. — V té schůzi stalo se důležité sne-. Na obraze jest vymalováno přene- ostatků sv. Vojtěcha. Zaplatil-lis za done- toho listu? Jak zní ono ministerské vyne-? Bylo mu zaplatiti 5 zl. od přive- zboží. Uhožák nařikal na veliké hry-.

Cvičení na min. přechodník. Kuchař přines maso naložil je. Slepice snesši vejce kdákala. Hoši vylezše na strom sbírali housenky. Žák přečet knihu vrátil ji. Děvčata napletše věncův ozdobila jimi oltáře.

Poznámka 4. V infinitivě *zábsti* je mezi kmenovou retnicí *b* a *-ti* vloženo *s*.

2. Vzor péci, peku.

Praes. indikativ:	Imperativ:
čís. jedn. 1. <i>peku</i>	—
2. <i>pečeš</i>	<i>pec, pečiž</i>
3. <i>peče</i>	<i>pec, pečiž</i>
množ. 1. <i>pečeme</i>	<i>pecme</i>
2. <i>pečete</i>	<i>pecte</i>
3. <i>pekcou.</i>	—

Infinitiv: *péci.*

Přechodník přítomný: *peka, -ouc, -ouce;*
minulý: *pek, -ši, -še.*

Příčestí činné: *pekł, -a, -o, -i, -y, -a;*
trpné: *pečen, -a, -o, -i, -y, -a.*

K tomuto vzoru patří slovesa, jejichž souhláska kmenová jest *h* nebo *k*, na př. *mohu, střehu, vrhu, žhu, řku, seku, teku, tluku, vleku.*

Cvičení 1. Vyznačená v těchto větách slovesa časujte: Bídňě se musí životem vléci. Bohu říci učiniti jest. Je-li tráva uvadlá, nelze ji síci. Musí-li stále krev téci? Slyším na vrata tlouci. Chceš-li se v záhubu uvrci? Ty-li bys mi nechtěl pomoci? Nemohl se práva svého domoci. Zahálky se máme stříci. Kdo ti, žháři, velěl žíci?

Cvičení 2. Tyto věty vyjádřete číslem množným: Pekař peče chléb. Dobrý kůň předem seče, zadem vleče. Který člověk mnoho hrozí, málo může. Kupec sebe střeže a jiného střiže. Pro zlato slza teče. Pocestný tluče na dveře. I rce mu učeník jeho. Soused ti pomůže. Vytrvalý i největší překážky přemůže a cíle svého se domůže. Silák slabocha snadno zmůže. Žhář ze msty žže.

V imperativě hrdelnice *h* se mění v *z* a nikoli v *ž*, *k* v *c* a nikoli v *č*.

Cvičení. Doplňte imperativy: Matičko, nape- nám koláčův! Pekaři, pe-te spravedlivý chléb žitný! Tlu- hlavou o zeď, co si vytlučeš? Tlu-te, a bude vám otevřeno. Te-, potáčku, k mojim drahým! Přátelé, neutete nám! Neunesete-li břemene, vle-te je! Po dobrém skutku vr- konce u vodu! Zahálky se stře-me jako zrádce! Oka stře-! Kdo chce kam, pomo-me mu tam! Dobrý pane, vymo-te mu té podpory!

Cvičení na minulý přechodník. Paní dořekši to zamlčela se. Občan domohl se práva svého radoval se. Žena pomohši choré vstáti dovedla ji na lůžko. Čechové přemohše nepřítelů vzdali díky Pánu. Postřelená laň dovlekši se do houští zahynula.

3. Vzor **píti, pnouti, pnu.**

Praes. indikativ:	Imperativ:
čís. jedn. 1. <i>pnu</i>	—
2. <i>pneš</i>	<i>pni</i>
3. <i>pne</i>	<i>pni</i>
množ. 1. <i>pneme</i>	<i>pněme</i>
2. <i>pnete</i>	<i>pněte</i>
3. <i>pnou.</i>	—

Infinitiv: *píti* (stč. *pieti*), *pnouti*.

Přechodník přítomný: *pna*, *-ouc*, *-ouce*;

minulý: *pav*, *-ši*, *-še*, nebo *pvav*, *-ši*, *-še*.

Příčestí činné: *pal*, *-a*, *-o*, nebo *pjal*, *-a*, *-o*;

trpné: *pat*, *-a*, *-o*, nebo *pjat*, *-a*, *-o*.

K tomuto vzoru patří slovesa, jejichž souhláska kmenová jest *n* nebo *m*, na př. *pnu*, *žnu*, *tnu*, *knu*, *mnu*, *čnu*, *dmu*, *jnu*.

Správný infinitiv slovesa *pnu* jest *píti*; že však též tak zní infinitiv slovesa *píji*, užívá se pro uvarování nezřetelnosti místo *píti* *pnouti*, místo *napíti* *napnouti*, místo *připíti* *připnouti*; rovněž tak místo *jíti* (*jmu*) *jmouti*, *přijmouti*, *zajmouti*, na rozdíl od *jíti* (*jdu*), *přijíti*, *zajíti*; místo *míti* (*mnu*) *mnouti*, na rozdíl od *míti* (*mám*); místo *žíti* (*žnu*) *žnouti*, na rozdíl od *žíti* (*žiji*); místo *číti* (*čnu*) *čnouti*, na rozdíl od *číti* (*čiji*). Kde však se toho potřeba nevidí, užívá se správného infinitivu s *-í*, na př. *začíti*, *počítí*, *títi*, *sníti* (a ne *sejmouti*), *odníti* (a ne *odejmouti*), *vyníti* (a ne *vyjmouti*), *vzítí* (a ne *vezmouti*). Sloveso *douti* původně mělo jen *dmu*, *dmeš* a t. d.; nyní mívá *dmouti*, *dma*, nebo *douti*,

duji, dajesh. Rovněž tak zdvojnásobnilo se sloveso *klíti*; mívá buď *klnouti*, *klnou*, neb *klíti*, *klejí*.

Činné přičestí jest *pal* nebo *pjal* a nikoliv *pnul*, *zajal* a nikoliv *zajmul*, *tal* a nikoli *tnul*; trpné přičestí *pat* nebo *pjat* a nikoliv *pnut* a t. d., minulý přechodník *pav* nebo *pjav* a nikoli *pnuv*.

Cvičení. Nepravda se světem počala, se světem i skoná. Kdo se práce podjal, má ji ukončiti. Kůň napjal všechny své síly. Dítě sepalo ruce. Vojín připjal si šavli, ale zase ji odepjal. Chodci rozepali kabáty, ale brzo je zase zapali. Upjali zraky své k nebi. Důstojník jedním rázem hadovi hlavu utal. Břetislav přetal řetěz. Hospodář neplodný strom vytal. Naši zajali zástup nepřátelského vojska. Úředník daru toho nepřijal. Syn přejal obchod po otci. Příchozí sňal klobouk s hlavy a vyňal psaní z kapsy. Děvečka všecku trávu požala. Kdo tu mez vyžal? Žnec užal zající nohu. Mnoho důstojníků bylo zajato. Ten žák byl přijat do gymnasia. Neplodný strom bude vytat. Kristus byl s kříže sňat. Nebude odňata berla od Judy. Vojín odepav šavli na stěnu ji pověsil. Žena upjavši zraky k nebi vroucně se modlila. Zbožný poutník sňav klobouk s hlavy křížem svatým se poznamenal. Vojsko zajavši vyzvědače na pevnost ho zavezlo.

4. Vzor **třítí**, **trou**.

Praes. indikativ:	Imperativ:
čís. jedn. 1. <i>tru</i>	—
2. <i>třeš</i>	<i>tři</i>
3. <i>tře</i>	<i>tři</i>
množ. 1. <i>třeme</i>	<i>třeme</i>
2. <i>třete</i>	<i>třete</i>
3. <i>trou</i> .	—

Infinitiv: *třítí*.

Přechodník přítomný: *tra*, *-ouc*, *-ouce*;

minulý: *třev*, *-ši*, *-še*.

Přičestí činné: *třel*, *-a*, *-o*;

trpné: *třen*, *-a*, *-o*.

K tomuto vzoru patří slovesa třídy první, jejichž souhláska kmenová jest *r*, *l*, na př. *drú*, *mrú*, *prú*, *strú*, *vrú*, *meú*.

Cvičení 1. Tyto věty vyjádřete číslem množným: Malíř *tře* barvy. Natěrač *natře* dveře. Kuchařka *rozetře* máslo. Každý člověk *zemře*. Mírumilovný se *nepře*. Dívka *zastře* okna. Brána se *zavře*. Střevíc se *rozédře*. Lhář *vše zapře*. Okno se *otevře*. Rybář *rozestře* síť. Ten člověk mi *ničeho neodepře*.

5. Vzor **krýti, kryji.**

Praes. indikativ:		Imperativ:
čís. jedn.	1. <i>krýji</i>	—
	2. <i>kryješ</i>	<i>kryj</i>
	3. <i>kryje</i>	<i>kryj</i>
množ.	1. <i>krýjeme</i>	<i>krýjme</i>
	2. <i>kryjete</i>	<i>kryjte</i>
	3. <i>kryjí.</i>	—

Infinitiv: *krýti.*

Přechodník přítomný: *kryje, -íc-, íce;*

minulý: *kryvo, -ši, -še.*

Příčestí činné: *kryl, -a, -o;*

trpné: *kryt, -a, -o.*

K tomuto vzoru patří slovesa, jejichžto kmen infinitivní se končí samohláskou, na př. *bíti, píti, hníti, šíti, víti, žíti, číti, klíti, plíti (pleji), pěti, spěti, douti, kouti, plouti, slouti, -outi (obouti, zouti), mýti, nýti, rýti, týti, výti.*

Některá slovesa časem se zdvojnásobila, na př. *kouti, kuji — kovati, kovu* nebo *kovám; plouti, pluji — plovati, plovu* n. *plovám; plíti, plíji — plvati, plvám; říti, říji — řvati, řvu.* (O *douti* a *klíti* promluveno již u vzoru *pnouti*).

Některá slovesa mají některé tvary podle tohoto, jiné zas podle jiného vzoru, na př. infin. *slouti*, praes. *sluji, sluješ* nebo *slovu, sloveš; pěti, spěti, klíti, chvěti* má trpné přič. *pěn* (podst. jm. *pění*), *spěn, klen (klení), chvěn (chvění)*; *smíti (směti)* má praes. *smím, smíš . . .* 3. os. množ. *smějí.*

Sloveso *žiti* (*žiji, žiješ*) mívalo druhdy *živu, živeš*; z tohoto starého časování zachoval se dosud přít. přechodník v příd. jméně *živoucí*, na př. Jar. Vrehlický náleží k nejpřednějším básníkům *živoucím.*

Cvičení. Tyto věty vyjádřete číslm množným: Vlk leže netyje. Člověk, který mnoho pije, svou hlavu bije. Stojatá voda hnije. Tichá voda břehy ryje. Vlk s vlky vyje. Dobrý i po suché kůrce tyje, a zlý ani masa nezažije. On vítr seje, pročež bouři kliditi bude. Který hospodář za pluhem kleje, zlé semeno seje. Pilný štěstí sobě kuje. Zrno tone, pleva pluje, proto přece plevou sluje. Na jaře vlažný vítr duje.

Třída druhá.

Vzory: **minouti, minu; tisknouti, tisknu.**

Praes. indikativ:		Imperativ:
čís. jedn.	1. <i>minu, tisknu</i>	— —
	2. <i>mineš, tiskneš</i>	<i>miň, miniž; tiskni</i>
	3. <i>mine, tiskne</i>	<i>miň, miniž; tiskni</i>

Praes. indikativ:	Imperativ:
množ. 1. <i>mineme, tiskneme</i>	<i>miňme, tiskněme</i>
2. <i>minete, tisknete</i>	<i>miňte, tiskněte</i>
3. <i>minou, tisknou.</i>	— —

Infinitiv: *minouti, tisknouti.*

Přechodník přítomný: *mina, -ouc, -ouce; tiskna, -ouc, -ouce;*
minulý: *minuv, -ši, -še; tisk, -ši, -še.*

Příčestí činné: *minul, -a, -o; tiskl, -a, -o;*

trpné: *minut, -a, -o; tištěn, -a, -o.*

Ke vzoru *minouti* patří slovesa, jejichžto kořen jest otevřený, na př. *vi-nouti, va-nouti, to-nouti, ta-nouti, ply-nouti, kle-nouti, ři-nouti, sly-nouti, hy-nouti, ka-nouti, ky-nouti, pla-nouti, ši-nouti* (pošínouti, vyšínouti), *klí-nouti* (vyklinouti), (*vzpo*)*me-nouti* (zapomenouti, rozpomenouti), (*odpo*)*či-nouti* (spočínouti), *kl-nouti* (zde jest *l* samohláskou), *hr-nouti.*

Ke vzoru *tisknouti* patří slovesa, jejichžto kořen jest zavřený, na př. *leh-nouti, trh-nouti, sáh-nouti, (z)dvih-nouti, (na)dch-nouti, (do)tk-nouti, (za)mk-nouti* a t. d.

Rozdíl v imperativě. Jedno miň, druhé sviň, pokoj bude. Tichá hvězdo, jen plaň věčným leskem! Pluj, ale neutoň! Zedníci, kleňte opatrně! Slovo otcovo, stále mi na mysli taniž! Plyň, potůčku, tišel Zhyň, zrádce vlasti! Pokyňte, a poslechneme. Tresci mě, jen mi neklň! — Na chytrého mrkni, hloupého trkni! Trhni zvoncem! Sáhni výše! Zdvihněme podkovu! Ani se toho netkni!

Rozdíl v přechodníku minulém. Chodec odpočinuv sobě dále se ubíral. Vlak vyšínuv se z kolejí sjel s náspu. Pán pokynuv mluvití se jal. — Zbohatše (zbohatnuvše) zpyšněli. Švadlena přetřhši (přetrhnuvši) nit navázala ji. Dosáh (dosáhnuv) cíle svého nereptej! Žena dotekši (dotknuvši) se roucha jeho uzdravila se.

Rozdíl v příčestí činném. Zloděj se chytře provinul, ale zkáza ho neminula. Co bylo, s vodou uplynulo. Pot se mu s čela řinul. Slzy jako hrachy mu z očí kanuly. — Neusiluj, abys zbohatl! Jak kdo zapřáhl, tak potáhne. Nemiluj snu, abys neschudl! Sněh osení přikrývá, aby nezmrzlo. Nevstane k životu, v hříchu co kleslo. Žena dotkla se roucha jeho.

Rozdíl v příčestí trpném. Žije v cizině ode všech zapomenut. Plátno bylo švinuto. Přízemek bude vyklenut. — Nezdárný syn byl od rodičů zavržen. Zločinec byl při činu postižen. Je-li světlice zamčena? Podzřelý cizinec byl zatčen. Koně jsou již zapraženi. Spis ten není ještě vytištěn.

Poznámka. Sloveso *státi* má v praes. indikativě *stojím* a též *stanu*, ve složení *přestati*, *přestanu*, *přestál* a též *přestátí*, *přestojím*, *přestál*.

Třída třetí.

Vzory: **uměti, umím; slyšeti, slyším.**

Praes. indikativ:

čís. jedn. 1. *umím, slyším*
2. *umíš, slyšíš*
3. *umí, slyší*

Imperativ:

— —
uměj; slyš, slyšiž
uměj; slyš, slyšiž

množ. 1. *umíme, slyšíme*
2. *umíte, slyšíte*
3. *umějí, slyší.*

umějme, slyšme
umějte, slyšte
— —

Infinitiv: *uměti, slyšeti.*

Přechodník přítomný: *uměje, -íc, -íce; slyše, -íc, -ce;*

minulý: *uměv, -ši, -še; slyšev, -ši, -še.*

Příčestí činné: *uměl, -a, -o; slyšel, -a, -o;*

trpné: *uměn, -a, -o; slyšen, -a, -o.*

Podle vzoru *uměti* časují se ta slovesa třetí třídy, která mají v imperativě koncovku *-ěj (-ej)*, následovně ve 3. množ. osobě *-ějí (-ejí)* a v přít. přechodníku *-ěje (eje)*, *-ějíc, -ějíce*; na př. *rozuměj, rozumějí, rozuměje*; *červivěj, červivějí, červivěje*.

Ostatní slovesa této třídy časují se dle vzoru *slyšeti* a mají ve 3. množ. osobě jen *-í*, v přít. přechodníku *-e (-ě)*, *-íc, -íce*, na př. *hořeti — hoř, hoří, hoře*.

Cvičení. Tyto věty vyjádřete ve množném čísle: Vrchol hory se bělí. Jablko červíví. Vystěhovalc málokdy v cizině zdomácní. Kůň hubení. Stařec churaví. Lakomec po penězích lační. Nemocnému úd mrtví. Leknutím člověk i oněmí. Tělo v hrobě práchniví. Člověk od starostí šediví. Moudrý i nechvilně přetrpěti umí. Sytý lačnému nerozumí. Však mi pán porozumí. Soused se s námi dorozumí. — Obraz visí na stěně. Slepec nevidí. Skála tam strmí. Vojevůdce velí. Bratr se mrzí. Vrabec se vrtí. Pták letí. Vinník se stydí. Válkou občan velice trpí. Panna před oltářem klečí. Moudrý mlčí. Zajíc běží přes pole. Hluchý neslyší.

Podle vzoru *slyšeti* časují se též některá slovesa dvojslabičná, na př.

čpíti (čpěti), čpím, impt. čpi, 3. mn. os. čpí, přech. čpě a t. d.;

čniti, impt. čni, 3. mn. os. ční, přech. čně;

rditi, impt. rdi, 3. mn. os. rdí, přech. rdě;

mniti, impt. (po)mní, 3. mn. os. mní, přech. mně;

pníti (pněti), *pní*, *pní*, *pně*;

zníti, *zní*, *zní*, *zně*; vedle toho též *znějí*, *zněje*;

zříti, *zří*, *zří*, *zře*;

stkvíti, *stkvi*, *stkví*, *stkvě*; však příd. jm. *stkvoucí* není utvořeno z přechodníku *stkvě-*, *-íc*;

chtíti (chci, chceš, chce, chceme, chcete), *chtí* nebo *chtějí*; impt. *chtěj*, přech. *chtě* nebo *chtěje*;

spáti, *spím*, *spí*, 3. mn. os. *spí*, přech. *spě*;

báti, *bojím*, *boj*, *bojí*, *boje*;

státi, *stojím*, *stáj*, *stojí*, *stojě*; vedle toho *stanu* (přestanu), (pře)staň (dle *minouti*).

Dvojslabičná slovesa *mlíti*, *tlíti* časují se dle *uměti*: impt. *mlěj*, *tlej*, 3. mn. os. *mlějí*, *tlejí*, přech. *mlěje*, *tleje*. Sloveso *míti* (stč. *jměti*) má praes. *mám*, *máš* ... 3. mn. os. *mají*, přech. *maje* (trpné příč. *jmín* [jmění]); složené sloveso *poměti se* má tvary podle *krýti*: *pomějí se*, *poměj*, *poměje*.

Slovesa *viděti*, *věděti* mají imperativ *viz*, *věz*, 3. mn. os. *vidí*, *vědí*, přech. *vida*, *věda*.

Složeniny *náležeti*, *záležeti* mají impt. *náležej*, *záležej*, 3. mn. os. *náležejí*, *záležejí*, přech. *náležeje*, *záležejě*; složeniny *náviděti*, *záviděti* mají impt. *návid*, *závid*, 3. mn. os. *návidí*, *závidí*, přech. *návidě*, *závidě*.

Cvičení. Tyto věty vyjádřete číslem množným: Skalisko z moře ční. Dívka se rdí. Ruka mi mdlí. Zvon smutně zní. Co tam zří oko tvé? Starý strom tlí. Hvězda se stkví na nebeské báni. Dobrý člověk klidně spí. Komu náleží to pole? Nepřítel mi závidí. V čem záleží statek pozemský?

Cvičení na přechodník. Kleče modlím se. Trpě mnoho i kámen praskne. Vida neviz, slyše neslyš! Hledě na les nevyrosteš. Kdo se staral neboje se, bývá živ nestydě se. Stařenka churavějíc zůstala doma. Tělo práchnivějíc rozpadá se. Nesuď o věci nerozuměje jí! Některé stromy tlejíce ještě plodí.

Třída čtvrtá.

Vzor *prositi*, *prosím*.

Praes. indikativ:	Imperativ:
čís. jedn. 1. <i>prosím</i>	—
2. <i>prosíš</i>	<i>pros</i> , <i>prosiš</i>
3. <i>prosí</i>	<i>pros</i> , <i>prosiš</i>
množ. 1. <i>prosíme</i>	<i>prosme</i>
2. <i>prosíte</i>	<i>proste</i>
3. <i>prosí</i> .	—.

Infinitiv: *prositi*.

Přechodník přítomný: *prose, -íc, -íce*;

minulý: *prošiv, -ši, -še*.

Příčestí činné: *prošil, -a, -o*;

trpné: *prošen, -a, -o*.

Cvičení. Tyto věty vyjádřete v čísle množném: Ten nosí, kdo prosí. Bázlivý člověk nemnoho spraví. Co vlk schvátí, nerad vrátí. Jeden se postí, druhý se hostí. Starý hřích novou hanbu činí. Pro svár a neshodu tratí člověk svobodu. Cizinec bloudí. Zločinec soudu se děsí. Vojín hájí vlasti. Dbalý rolník pilně hnojí. Had se plazí. Rybář loví. Lhář lež mluví. Dítě se modlí. Velbloud nosí. Co muž slíbí, také splní. Kolo se točí. Jeho syn dobře se učí. Chudá žena z vody vaří.

Příklady. Požárem bylo všecko obilí na sýpce zkaženo. Cizí jmění strachem ohrazeno. Vlák je zpožděn. Dluh neplacen, hřích neodpuštěn.

U mnohých sloves čtvrté třídy mění se v trpném příčestí souhláska, jíž jest kořen zavřen, a to:

s v š: prositi — prošen, broušiti — broušen, nositi — nošen, dusiti — dušen, hasiti — hašen, kvasiti — kvašen, věsiti — věšen; však spasiti — spasen, pokositi — pokosen;

z v ž: zkažiti — zkažen, voziti — vožen, raziti — ražen; však zameziti — zamezen, odciziti — odcizen;

ř v z: hraditi — hrazen (a ne hražen), hladiti — hlazen, cežiti — cezen, řídití — řízen, roditi — rozen, souditi — soúzen, hoditi — hozen; však děditi — děděn, kaditi — kaděn, ciditi — ciděn, voditi — voděn, laditi — laděn;

t v c: platiti — plácen, chvátiti — chvácen, krotiti — krocen, nužiti — nucen, vrátiti — vrácen, chyžiti — chycen, mlátiti — mlácen; však cítiti — citěn, šlechtiti — šlechtěn, pečetiiti — pečeten;

st v št: pustiti — puštěn, pomstíiti — pomštěn, pohostiti — pohoštěn, přelstíiti — přelštěn, čistiti — čistěn, jistiti — jištěn, klestíiti — kleštěn, mastiti — maštěn;

zd v žd: zpozđiti — zpožděn, hyzditi — hyžděn;

zdň v ždň: zaneprázđniti — zaneprázđněn;

sl v šl: mysliti — myšlen; však kresliti — kreslen.

Třída pátá.

1. Vzor dělati, dělám.

Praes. indikativ:	Imperativ:
čís. jedn. 1. dělám	—
2. děláš	dělej
3. dělá	dělej

Praes. indikativ:	Imperativ:
množ. 1. <i>děláme</i>	<i>dělejme</i>
2. <i>děláte</i>	<i>dělejte</i>
3. <i>dělají.</i>	—.

Infinitiv: *dělati.*

Přechodník přítomný: *dělaje, -íc, -íce;*

minulý: *dělav, -ši, -še.*

Příčestí činné: *dělal, -a, -o;*

trpné: *dělán, -a, -o.*

Ke vzoru *dělati* patří slovesa třídy páté, která v přít. čase mají koncovky *-ám, -áš, -á*, na př. čekati, volati, doufati, vzývati, nechati, hněvati, přijímati, vybíráti, vídati, chodívati a t. d.; též některá dvoj-slabičná, jako: *znáti, ptáti, tkáti, dáti* (přechodník přít. však: *dada, zdáti se*).

Cvičení. Nemocných se ptá vají, zdravým dávají. Dle vůle boží osudy se tkají národův. Ve vlasti krásněji růže zakvítají, a slavíci svými hlasy libezněji klokotají. Znenáhla dělaje víc uděláš. Utrhač toulaje se pronáší tajnosti. Kdo je zaměstnán, snadno mu den uběhne. Peníze i v ošumělém měšci jsou vítány. Toho nebylo vidáno ani slýcháno.

2. Vzor *sázeti, sázím.*

Praes. indikativ:	Imperativ:
čís. jedn. 1. <i>sázím</i>	—
2. <i>sázíš</i>	<i>sázej</i>
3. <i>sází</i>	<i>sázej</i>
množ. 1. <i>sázíme</i>	<i>sázejme</i>
2. <i>sázíte</i>	<i>sázejte</i>
3. <i>sázejí.</i>	—.

Infinitiv: *sázeti.*

Přechodník přítomný: *sázeje, -ejíc, -ejíce;*

minulý: *sázev, -ši, -še.*

Příčestí činné: *sázel, -a, -o;*

trpné: *sázen, -a, -o.*

Ke vzoru *sázeti* patří slovesa od jiných sloves odvozená, která původní svou koncovku *-ati* během času v *-eti* (*-ěti*) změnila, na př. *saditi* — *sázati* — *sázeti*; kořenová slabika jest z pravidla dlouhá.

Cvičení 1. Po příkladě *saditi* — *sázeti* tvořte z těchto sloves (užívající ozávorkovaných předložek) slovesa na *-eti* (*-ěti*): hoditi, kročiti, valiti, kotiti, močiti, střeliti, pustiti, kuliti, honiti (vy), buditi (pro), hleděti (po), bíti (po),

přítí (za), dělití (u), jezdití (vy), clonítí (za), chodítí (pro), kojítí (u), kazítí (pře), klouítí (u), kropítí (s), platítí (před), pravítí (roz), razítí (u), točítí (vy), topítí se (po), tratítí (u), vonětí (za), vodítí (pro), vozítí (vy), vařítí (za), zvonítí (vy), pobídnoutí, napojítí, ostudítí, popudítí!

Poznámka. Slovesa *stavětí, věšetí, mizetí, klanětí se, vracetí* mají slabiku kořenovou krátkou.

Cvičení 2. Tyto věty vyjádřete v množném čísle: Hodný hoch kamenfm nehází. Zahradník sází stromy. Chodec statně ku předu kráčí. Mračno se po nebi válí. Drvoštěp kácí jedli. Myslivec střílí. Lékař nyní žilou nepouští. Zedník staví. Pradlena vší prádlo. Mrak mizí. Pochlebník stále se klaní. Vystěhovalec se vrací do vlasti. Jezdec uhání k lesu. Stinná lípa vybízí k odpočinku. Dítě pohlíží smutně na odcházející matku. Bednář pobíjí sudy. Kněz udílí požehnání. Pocestný odjíždí. Host připijí oslavenci. Poupě se rozvíjí. Jeden druhému zaclání. Pán se prochází. Sekáč vodou nebo mlékem žízeň ukájí. Mrak slunci překáží. Dítě slzami hrob matčin skrání. Poctivý dlužník dle možnosti dluh svůj splácí. Občan rozpráví s ředitelem školy. Řezník poráží na jatkách za městem. Stařeček se potácí. Husa se potápí. Ten člověk zbytečně peníze utrací. Statek pozemský pomíjí. Hospodář odvádí vodu z luk trativodem. Kostelník na „velkou“ vyzvání. Rolník vyváží hnůj na pole. Křeček ze sna se probouzí. Kuchařka zaváří ovoce na zimu. Koroptev již zavání. Děvečka napájí dobytek. Mírumilovný nikoho nepopouzí.

3. Vzor **tesati, teši.**

Praes. indikativ:	Imperativ:
čís. jedn. 1. <i>teši</i>	—
2. <i>tešeš</i>	<i>teš, tešiž</i>
3. <i>teše</i>	<i>teš, tešiž</i>
množ. 1. <i>tešeme</i>	<i>tešme</i>
2. <i>tešete</i>	<i>tešte</i>
3. <i>teši.</i>	—

Infinitiv: *tesati.*

Přechodník přítomný: *teše, -íc, -íce;*

minulý: *tesav, -ši, -še.*

Příčestí činné: *tesal, -a, -o;*

trpné: *tesán, -a, -o.*

Ke vzoru *tesati* patří slovesa na *-ati*, která v přít. čase mají koncovky *-i, -eš, -e, nebo -u, -eš, -e*, na př. *orati — oři, káratí — káři, pá-*

rati — páři, žebrati — žebrři, stonati — stůni, kašlati — kašli, poslati — pošli, řezati — řeži, kázati — káži, klouzati — klouži, lízati — líži, mazati — maži, tázati — táži, vázati — váži, česati — češi, khusati — kluši, křesati — křeši, kousati — kouši, kysati — kyši, psáti (pisati) — píši, strouhati — strouži, lháti — lži, dýchati — dýši, páchati — páši, plakati — pláči, skákati — skáči, týkati — týči, trestati — tresci, šeptati — šepci. V 1. os. jedn. místo -i -u a ve 3. os. množ. místo -í -ou mají ta, jejichžto kořen končí se souhláskou retnou, na př. *ljbati* — *ljbu*, *dlabati* — *dlabu*, *hrabati* — *hrabu*, *klubati* — *klubu*, *škubati* — *škubu*, *střebati* — *střebu*, *škrabati* — *škrabu*, *drápati* — *drápu*, *dupati* — *dupu*, *chrápati* — *chrápu*, *kapati* — *kapu*, *klepati* — *klepu*, *kopati* — *kopu*, *koupati* — *koupu*, *loupati* — *loupu*, *rýpati* — *rýpu*, *sypati* — *sypu*, *štřpati* — *štřpu*, *šlapati* — *šlapu*, *kjvati* — *kjvu*, *dřimati* — *dřimu*, *klamati* — *klamu*, *lámati* — *lámu*.

Cvičení. Lháře Pán Bůh káře. Pyšný žebrák nic nevyžebře. Když liška dřímá, hled se, kohoute! Saď dýše vůní jara. Kdo kouří a nekřeše? Nečeše líben hlavy, ale čas češe. Za pýchou hanba kluše. Smrt všecky v jeden snopek váže. Kdo miluje syna, za času jej tresce. Falešný přítel jako kočka: z předu líže, po zadu škrabe. U skoupého tolary pláčí, a u štědrého i haléře skáčí. Ptáci nesejí, aniž oří.

Vedle tvarů praesentních náležitých (-i [-u], -eš, -e, -eme, -ete, -í [-ou]) vyvíjejí a rozšiřují se novotvary podle vzoru *dělati*, na př. vedle *teši*, *tešeš*, *teše* jsou též novotvary *tesám*, *tesáš*, *tesá*, impt. *tesej*, přech. *tesaje*.

Jazyk spisovný šetří co možná tvarů vlastních, ale i novotvary mnohé se v něm ujaly. Někde tvary vlastní a novotvary vedle sebe se drží, na př. *hýbu* — *hýbám*, *klepu* — *klepám*, *koupu* — *koupám*, *oří* — *orám*, *skuhři* — *skuhrám*, *žebrři* — *žebrám*, *žehři* — *žehrá*, *řeži* — *řezám*, *pleši* — *plesám*, *strouži* — *strouhám*, *tresci* — *trestám*, *repci* — *reptám*, *řehci* — *řehtám*, *šepci* — *šeptám*, *štěbeci* — *štěbetám* a j.

Jinde tvar vlastní zanikl, a užívá se jen novotvaru, na př. *kolébám* (m. *kolébu*), *čerpám* (m. *čerpu*), *viklám* (m. *viklu*), *pykám* (m. *pyči*), *stýskám* (m. *stýšti*), *hlodám* (m. *hlozi*), *hvízdám* (m. *hvíždí*), *chechtám* (m. *chechci*), *kloktám* (m. *klokci*), *leptám* (m. *lepci*), *létám* (m. *léci*), *metám* (m. *meci*).

4. Vzor bráti, beru.

Praes. indikativ:

Imperativ:

čís. jedn. 1. *beru*

—

2. *béřeš* n. *beres*

beř n. *ber*, *beřiž*

3. *béře* n. *bere*

beř n. *ber*, *beřiž*

Praes. indikativ.

- množ. 1. *béřeme* n. *bereme*
 2. *béřete* n. *berete*
 3. *berou*.

Imperativ:

- beřme* n. *berme*
beřte n. *berte*
 —.

Infinitiv: *bráti*.

Přechodník přítomný: *bera*, *-ouc*, *-ouce*;
 minulý: *brav*, *-ši*, *-še*.

Příčestí činné: *bral*, *-a*, *-o*;trpné: *brán*, *-a*, *-o*.

Podle vzoru *bráti* časují se slovesa: *cpáti* (cpu), *dráti* (deru), *hnáti* (ženu), *práti* (peru), *rváti* (rvu), *řváti* (řvu), *stláti* (stelu), *štváti* (štvu), *zváti* (zvu), *žráti* (žeru), *žváti* (žvu). Některá z nich mají imperativ na *-i*: *epi*, *rvi*, *řvi*, *štvi*, *zvi*, *žvi*.

Cvičení. Spěšněji se vybere, nežli sebere. Dítě špiní a dere, matka šije a pere. Hlad vlka žene z lesa. Kdo na dva zajíce štve, nepopadne žádného. Kde tebe nezvou, nehrě se! Dva obědy se nervou. Nechoď na hody, nejsi-li pozván. Pokojné svědomí všude měkce má ustláno. Za štěstím se žena marně se uhoní. Obchází jako lev řvoucí. Dřeva je to rachot temný, zvoucí lid do chrámu Páně.

5. Vzor *láti*, *laji*.

Praes. indikativ:

- čís. jedn. 1. *laji*
 2. *lajješ*
 3. *laje*

Imperativ:

- *laj*
laj

- množ. 1. *lajeme*
 2. *lajete*
 3. *lají*.

- lajme*
lajte
 —.

Infinitiv: *láti*.

Přechodník přítomný: *laje*, *-íc*, *-íce*;
 minulý: *láv*, *-ši*, *-še*.

Příčestí činné: *lál*, *-a*, *-o*;trpné: *lán*, *-a*, *-o*.

Podle vzoru *láti* časují se slovesa: *hráti* (hraji, též *hrám*), *hřáti* (hřeji), *přáti* (přeji), *káti* (kaji), (o)*křáti* (okřeji), *pláti* (plaji), *smáti* (směji), *ssáti* (ssaji), *táti* (taji), *váti* (věji), *záti* (zeji), *zráti* (zraji), *díti* se (děje se, naději se, oději se, poději se).

Cvičení. Nevyprostíš-li, nevylaješ. Jak vítr věje, tak slunce hřeje. Jazyk hlavě nepřeje. Nevždy se tak děje, jak se kdo naděje. Blaze

tomu, kdo se cizím neštěstím kaje. Přej, a bude ti přáno. Uhlát kdo pije, jed do sebe lije. Nenadál se takového neštěstí. Peřím oděl Báh ptactvo nebeské. Kam se poděl? Zahřáv se znova do práce se dal. Pookřáv opět do práce se dal.

Třída šestá.

Vzor kupovati, kupuji.

Praes. indikativ:	Imperativ:
čís. jedn. 1. <i>kupuji</i>	—
2. <i>kupuješ</i>	<i>kupuj</i>
3. <i>kupuje</i>	<i>kupuj</i>
množ. 1. <i>kupujeme</i>	<i>kupujme</i>
2. <i>kupujete</i>	<i>kupujte</i>
3. <i>kupují.</i>	—

Infinitiv: *kupovati*.

Přechodník přítomný: *kupuje, -íc, -íce*;
minulý: *kupovav, -ši, -še*.

Příčestí činné: *kupoval, -a, -o*;
trpné: *kupován, -a, -o*.

Příklady. Koupiti — kupovati; vyjádřiti — vyjadřovati; rozšřiti — rozšřivati; pán — panovati; děl — dolovati.

Slovesa šesté třídy jsou vesměs odvozená, a to hlavně od sloves jiných, potom od podstatných jmen; jejich samohláska kořenová jest krátká.

Cvičení 1. Tvořte slovesa šesté třídy a) z těchto podstatných jmen: král, práce, čary, kříž, klín, křída, bída, dík, stál, jméno; b) z těchto sloves: oloupiti, rozsouditi, pobouřiti, vylouditi, zarmoutiti, ozářiti, skrátiti, vyházeti, zasázeti, rozhlásiti, osvětititi, roznítiti, naříditi, zmániti, vštípiti!

Cvičení 2. Rozeznávejte 1. os. jedn. od 3. osoby množné: Sváj-li hněv podmaňuji, statečnost tím dokazuji. Vodu piji a pracuji, zdrav pak při tom neběduji. Zlé zvyky pomalu se vluzují. Vášně člověka oslepují. Cizinu ctím, vlast svou miluji. Střídmostí si život prodlužují. Jak veliké hodiny ukazují, tak se malé po nich spravují. Udělují-li chudému; půjčují Hospodinu. Nedostatky okazují, jak málo lidé potřebují. Zahazují-li své, cizího nezasluhují.

Cvičení na trpné příčestí a na přít. přechodník: Úloha jest správně vypracována. Tři noví úředníci byli jmenováni. Podivná zvířata byla ve zvěřinci ukazována. Po výstavě byly odměny udělovány. Země ta jest

výtečně spravována. — Zevluje na lidi nezbohatneš. Učeník pracuje zpíval si. Pohan i zvířatům se klaní božskou úctou jim prokazuje. Ubožák běduje o přispění prosil.

Příslovce.

Příklady. Všude koukol mezi pšenicí. Kdo včera lhal, tomu ani zítra se nevěří. Člověk tak, Bůh jinak. Proto Bůh dobrých tresce, aby se zlí káli.

Podle významu máme příslovce:

I. místa, a to:

1. tázací: kde? odkud? kudy? kam? pokud?
2. ukazovací, jimiž omezujeme výrok hledíce
 - a) k místu činnosti, kde se děj koná, jako: zde, tu, tady, tam, onde, jinde, někde, nikde, všude, kdesi, ledakde, vnitř, vně, venku, nahore, dole, napřed, vzadu, navrchu, vespod, v levo, v pravo, uprostřed, doma, vysoko, nízko, blízko, daleko, hluboko;
 - b) k východišti, odkud činnost se počíná; taková jsou: odtud, odonud, odjinud, odněkud, odnikud, shora (shůry), zdola, zevnitř, zvenčí, zprostřed, ze zadu, z předu, s vrchu, ze spod, zdaleka, zblízka, znízka, svysoka, zhluboka;
 - c) ke směru, kudy se děj koná, jako: tudy, onudy, jinudy, někudy, nikudy, všady, horem, dolem, předem, zadem, vrchem, spodem;
 - d) k cíli, kam činnost směřuje, jako: sem, tam, onam, jinam, někam, nikam, kamsi, ledakam, kamkoli, dovnitř, ven, nahoru, vzhůru, dolů, ku předu, do zadu, navrch, do spodu, na levo, na pravo, do prostřed, domů, vysoko, nízko, blízko, daleko, hluboko, potud, potamtud;

II. času, a to:

1. tázací: kdy? odkud? dokud? dokavad?
2. ukazovací, jimiž omezujeme výrok hledíce k tomu, od které doby, jak dlouho, nebo dokud činnost trvá, jako: teď (nyní), tehdy, tehdáž, ondy (onehdy, ondyno), jindy, potom, po té, někdy, nikdy, ledakdy, mnohdy, brzy, pozdě, dnes, zítra, včera, dávno, letoš, loni, napřesrok, druhdy, hned (ihned), již, pořád, právě, příště, teprvé, prvé, nejprvé, vždy, potmě, od nynějška, od tehdejška, od onehdejška, ode dneška, od zítřka, od včerejška, ode dávna, od letoška, od lonska, od dřívějška, posud, podnes, do teďka, do dneška, do zítřka, do letoška, do lonska;

III. způsobu, a to:

1. tázací: jak? kterak? čím? jak velice? kolikráte? kolikonásob?
2. ukazovací: tak, onak, jinak, nikterak, nějak, jaksi, ledajak, nijak, naznak, opak, skoro, sotva, velmi, ovšem, aspoň, snad; vysoko, hluboko, nízko, dobře, ošklivě, pěkně; ba, ano, ne, ni, nikoliv a t. d.;

IV. *příčiny*, a to:

1. tázací: proč?
2. ukazovací: proto, protože, pročez.

Podle původu jsou příslovce:

1. prvotná, a to: ba, ni, ne, ně (někdo) a málo jiných původu temného;

2. odvozená, a to:

a) ode jmen podstatných; vyskytají pak se:

nominativy: třeba, tma, zima, možná;

genitivy: včera, zítra (= z jitra), spolu (= s polu), dopolou, zřídka, dokonce, zvláště, dosti (= do syti);

dativy: k vůli, ku podivu, po česku, po různu, domů (z býv. -o vi), dolů (těž);

akkusativy: napřed, nazad, naspěch, nakvap, drobet, trochu, věru, nahlas, vůbec (= v obec), vůči (= v oči), vzhůru (= vz-horu), zavděk, vhod, včas, vespolek, letos, dnes (den tento), vesměs, přece (= před se), zase (= za se), zděli, zšíři, napořád, naopak, opravdu, vstříc, zároveň a j.;

lokály: doma, vně, venku, loni, pozadu, pohromadě, dole, nahoře;

instrumentály: celkem, honem, dolem, kolem, spodem, dílem, přede-věírem, mimochodem a j.;

b) od přídavných jmen odvozená: pusto, jasno, snadno, lze (lehko), sucho, mokro, ticho, draho, sladko, volno, horko, různu, bolno — dobře, zle, pěkně, mile, sladce, vesele, líbezně, pohotově — zhruba, zvolna, zkrátka, znenáhla, zhluboka, zčistajasna, docela, dočista — po panskou, po česku, po anglicku, po městsku, po sedlsku, po lidsku, po starodávnu, po tichu, po různu — panský, lidský, německý, ruský;

c) od sloves odvozená: letmo, bodmo, stojmo, sečmo, tajmo, darmo, kolmo, mimo, okročmo, pošeptmo, pokradmo, závěsno — volky nevolky, chtěj nechtěj, takřka, arci, vůčihledě;

d) od číslovek odvozená: jednou, dvakrát, jednoduše, dvojnásob, jednak, po prvé, teprv, podruhé, po jednom, po dvou, po třech, dvojmo, čtvermo.

Příslovci: *kde, kam, kudy, odkud, pokud* i j. užívá se v souvětích podřadných jako spojek.

Příklady. Rychle — rychleji — nejrychleji. Vysoko — výše — nejvýše. Dobře — lépe — nejlépe. Zle — hůře — nejhůře. Snadno — snáze — nejsnáze. Brzo — dříve — nejdříve.

Některá příslovce se stupňují.

Cvičení. Určete stupeň příslovce v těchto větách: Oko hledí daleko, a mysl ještě dále. S poctivostí nejdál dojdeš. Snadno najít štěstí, ale ztratit snáze. Psota nejdéle trvá. Čím kdo výše sedí, tím více se potí. Úlisnost nejostřeji uškne. Lépe se ptáti, nežli chybovati. Dobrodílním člověka nejspíše získáš. Čím plnější klas, tím hlouběji se kloní. Která moucha rychle letí, hůř uštkne. Všude dobře, doma nejlépe. Čím ti volněji, tím se stav doleji! Nežli lampa shasne, svítí nejjasněji. Bezpečněji krokem, nežli skokem. Nežli kvítko zvadne, voní nejsilněji. Co tiše vzešlo, zdárněji prospívá. Když jest nejhůř, Bůh jest nejbliž. Ve vlasti bujněji zrají klasy, krásněji růže rozkvétají, a slavci lbezněji klokotají. Nejdřív mě nasyt, potom mi poroučej! Každý psík na svém dvoře směleji štěká.

Předložky.

Cvičení 1. Vyberte z těchto vět předložky, a určete, který pád řídí: Vydal se bez vesla na moře. Chodí jako tělo bez duše. Střelil Pánu Bohu do oken. Kousl do kyselého jablka. Od hněvu očima jiskří. Div se nerozpučí od žalosti srdce. Stál srdnatě jako žebrák u cesty. Nevyloodíš u vlka kůže. Ne z jedné peci chléb jedl. Nebude z toho mračna déšť. Dle hvězd lodi plovou. Vrána vedle vrány sedá. Oděv, stravu podle stavu! Člověk na světě okolo smrti se plete. Voda všecko opere kromě černé tváři a zlého jazyka. Užívá jazyka místo meče. Studni prostřed řeky kopá. — Medvěd se k medvědu zdráhá. Dítě má se k světu. Hladí ho proti srsti. Fara bývá naproti kostelu. Vyjdi hostem vstříc! — Tobě z úst, a jemu mimo uši šust! Mimo matku nebylo doma nikoho. Mimo dřevěnou tabuli máme ve škole také plátěnou. Štěstí s neštěstím ob jeden dvůr žive. Chodí tam ob den. Byl by dobrý pro smrt ho poslati. Pro krejcar by si koleno vrtati dal. Převlekl by ho přes desku. Není přes něj, kde jest sám. Třeba někdy skrze prsty hleděti. Dal mu skrze sklo med lízati. — Při dobrém větru na bouři pamatuj! Při tučné kosti psi se rádi svadí.

Toliko genitiv řídí: *bez, do, od, u, z; dle, vedle, podle, okolo, (vůkol), kromě, místo.*

Poznámka. Mnohdy též příslovce mívají význam předložek, na př. prostřed (uprostřed) lesa, nedaleko Prahy, blízko Žatce, vně města, vnitř (uvnitř) domu, drahně času a p.

Toliko dativ řídí: *k, (ke, ku), proti (protiv), naproti, vstříc.*

Toliko akkusativ řídí: *mimo, ob, pro, přes (přese), skrz (skrze)*.

Toliko lokál řídí: *při*.

Cvičení 2. Vyberte z těchto vět předložky, a určete, které pády řídí: Smrt nehledí na zuby. Má pravdu na jazyku a duši na dlani. Táhne vodu na své kolo. Sedí mu mračno na čele. Opřel se o kmen a tak stojí celý den. Mluví jako slepý o barvách. O prst by ho ovinul. Jest mu trnem v očích. Smrt všecky v jeden snopek váže. V okně ustavičně leží. V hrdlo se stydí. Ani krápěje poctivé krve v těle nemá. Snědl rozum až po desky. Hladí po srsti. Má toho až po krk. Jde jako po ledě. — Mezi sršně nedmýchej! Mezi dvěma stoličkami na zem padá. Vstrčil prst mezi dveře. Mezi slepými jednooký králem bývá. Čest nad bohatství. Mozek nad kloboukem nosí. Dobré svědomí nade všecko jmění. Jest jako pára nad hrncem. Pod zalehlý kámen ani voda nejde. Jest to ještě pod pokličkou. Prudký pes přichází vlku pod zub. Má oči jako pod skalou. Před ústa listu nebere. Má se jako vrabec přede žněmi. S pravdou před Boha i před lidi. Převrhl před samou stodolou.

Předložky, které řídí akkusativ a lokál, jsou: *na, o, po, v (ve)*.

Poznámka. Ve větách: „vše každému srdce po jazyku svému,“ „po hříchu tak učinil“ řídí *po* dativ; taktéž ve výrazech: po tichu, po česku, po předu a p.

Předložky, které řídí akkusativ a instrumentál jsou: *mezi, nad (nade), pod (pode), před (přede)*.

Poznámka. Předložky s dvojím pádem řídí akkusativ na otázku *kam?* lokál neb instrumentál na otázku *kde?*

Cvičení 3. Vyberte z těchto vět předložky, a určete, které pády řídí: Dal by i poslední košili s těla. Slovo s to! Poradil se s Vaňkem. Nerad darmo s lavice spadne. Chlouby s pytel a lži se dva. Dávej s rozumem, a bež s pamětí! Červivá jablka se stromu letí. Lepší s náprstek štěstí, nežli s korec rozumu. Milejší ctnost s chudobou, nežli hřích s ozdobou. Za jitra přišel, za tmy odešel. Trpí sýček za svůj jazýček. Smrt vždycky za pasem běží. Jedle za léta za zimy se zelená. Meče za ostří bráti nelze. Za pýchou hanba kluše. Za macechy hůře bude. Táhnou za jeden provaz. Lépe za svým snopem, nežli za cizím mandelem.

Spojky.

Příklady. Rány vidím a krev a hněv a vražednou jedněch k druhým nenávisť. Já jsem cesta i pravda i život. Vol sobě buď život, nebo smrt!

Čiňme od Boha počátek, a dobrý bude pořádek. Nepřítel rád by hlavu stal, ale Bůh ani vlasu nedá. Vše pomine, jenom Hospodin jest na věky.

— Nemožno jest, *aby* člověk nikdy nechybil. I zdálo se mu, že ve vodě ještě jiný kus masa vidí. *Když* je hra nejlepší, přestaň! Bál jsem se tebe, *protože* jsi člověk zlý.

Spojkami zoveme ty částice, kterými jednotlivá slova nebo věty v celek spojujeme.

Spojky, kterými jednotlivá slova, t. j. stejnorodé členy věty spojujeme, jakož i ty, kterými věty samostatné v souvětí souřadná slučujeme, zovou se spojky souřadné, na př. *a, i, buď, nebo, ale, jenom*.

Spojky, kterými se v souvětích podřadných věty vedlejší připojují k větám hlavním, zovou se spojky podřadné, na př. *aby, že, když, protože*.

Poznámka. Slova *kde, kam, odkud, jak, kolik* i jiná, jestliže jimi věty spojujeme, jsou též spojkami. Čím jsou, tážeme-li se jimi?

Cvičení. Z těchto vět a souvětí vyberte spojky, a určete, jaké jsou: Tvůj jest den, tvá jest také noc. Vy naprosto nic nejste, a dlo vaše tolikéž nic není. Jak nabyt, tak pozbyt. Kde nouze nejvyšší, tam Bůh nejbližší. Sluhové, poddáni buďte pánům svým netoliko dobrým, ale i zlým. Oni netoliko těch nepravostí neubíhali, alebrž jich ani za hříchy nepokládali. Loď jednak nahoru, jednak dolů se zmítá. Tec voda, kam Pán káže! Dokud Bůh a dobří přátelé, ničeho netřeba se báti. Syntaxe čili (neboli) skladba jest nauka o větě. Postí se, an nemá co jísti. Ráda kočka ryby jí, než do vody nechce. Cti otce svého i matku svou, ať se prodlí dnové tvoji na zemi! Netřeba se třtině báti, větrové kdy dub vyvrátí. Nebude zahlazeno tvé jméno, nýbrž v paměti zůstane. Povolně mluvití budu, vy pak poslouchejte! Kostel jest neveliký, však ozdobný. Smrti každý čeká, přece se jí leká. Nepomine pokolení toto, až se tyto všecky věci stanou. Dal mu louky potud, pokud potok teče. Hvězdy se nám malé býti zdají, jelikož jsou nesmírně od nás vzdáleny. Blázen by mohl při mudrcích seděti, kdyby uměl mlčeti. Buď jak buď, vždyť nějak bude. Bylo nám dobře, jen že tomu dávno. Nebyli jsme při tom, tudíž těžko jest nám co říci. Nic nemůže činiti, leč lakoměti. Jestliže kde vody průtoku nemají, dmou se. Hřešil-li by proti tobě bratr tvůj, jdi a potresci ho mezi sebou a jím samým! Ač má pštos křídla, přece létati nemůže. Třeba halena plátěná, jen když v ní srdce zdrávo. Občerstvován větrem a deštěm musí býti strom, sic bez toho mdlí a chřadne. Hlupci ani mluvití ani mlčeti neumějí. Ptáci nesejí aniž oří, a přece syti žijí. Nechtež ho, aniž kdo hýbej kostmi jeho!

Příklady. *Kde* člověk neváhá, tam Bůh pomáhá. *Kam* se štěstí kloní, tam i láska lidská. *Tec*ž voda, *kudy* dříve tekla! Dal mu louky potud, *pokud* potok teče. *Kdekoli* vrcholy podmořských výšin nad hladinu mořskou

vynikají, všude tam ostrovy povstávají. *Kamkoli* se svými vrazil, všudy nepřátelé padali jako snopy. *Kudykoli* kráčíme, skutky boží vidíme.

Podřadné spojky *místné* jsou: *kde, kam, kudy, pokud, kdekoli, kamkoli, kudykoli* a p.

Příklady. *Když* ptáčka lapají, pěkně mu pískají. *Co* mudrlec mudroval, hlupák hrad opanoval. *Dokud* jsi šťasten, dosti přátel najdeš. Čekali, až se lid rozešel. Vyjeli jsme, nežli slunce vyšlo. *Jakmile* zapadlo slunce, utichl boj Řeků s Peršany. *Sotva že* se jaro otevře, již jsou tu milí zpěváčkové. *Jak* jen milé ukáže se podletí, na sta kvítek jedna včelka obletí.

Podřadné spojky *časové* jsou: *když (kdy), co, dokud, až, než (nežli), jakmile, sotva že, jak* a p.

Příklady. Šel, *co* noha nohu mine. Pomáhejme bližnímu, *jak* můžeme. Bolest přestala, *jak by* utal. *Jak* nabyt, *tak* pozbyl. Pán Bůh má více, než rozdal. Žádná píseň tak dlouhá není, *aby* jí nebylo konce. Troubili, až se všecko rozléhalo.

Podř. spojky *způsobové* jsou: *co, jak, jak by, jak-tak, než, aby, až* a p.

Příklady. Lench se strhal, *že* nechtěl dvakrát jíti. Moudrý zahálce se neoddává, *protože (poněvadž, jelikož)* o škodlivosti její přesvědčen jest. Báť jsem se tebe, *ježto* jsi člověk přísný.

Podř. spojky *příčinné* jsou: *že, protože, poněvadž, jelikož, ježto.*

Příklady. Proto je štika v řece, *by (aby)* kapři nedřímali. Cti otce svého i matku svou, *ať* se prodlí dnové tvoji na zemi!

Podř. spojky *účelné* jsou: *by, aby, ať.*

Příklady. *Jestliže* vody průtoku nemají, dmou se. Propovš-li slovo plaše, koňmi nevtáhneš ho zase. Budete-li živi podle těla, zemřete; *pakli* duchem umrtvíte tělesné žádosti, živi budete. *Kdyby* sádlo křídla mělo, do nebe by vyletělo.

Podř. spojky *podmiňovací* jsou: *jestliže, -li, pakli, kdyby.*

Poznámka. Spojka *pakli* chybně se klade místo pouhého *-li*, na př. Zahyne, *pakliže* ve hříších setrvá, m. setrvá-li, nebo důraznějšího: *jestliže* setrvá. Dobře se užívá spojky té ve větě podmiňovací, která smyslem staví se proti předchozí větě podmiňovací, na př. Poslechne-li syn rady otce svého, dobře pochodí; *pakli* ne(poslechne), zle se mu povede. Mluvil-li jsem zle, svědectví vydej o zlém; *pakli* dobře, proč mě tepeš? Budeš-li mítí mnoho, dávej hojně; *pakli* málo, i z toho rád udílej!

Příklady. *Ať (ačkoli)* má pětros křídla, přece létati nemůže. *Ať* déšť přší neb sníh věje, vždy se vůle boží děje. *Jak* jsem peněz potřeben, toho bych si přece na svědomí nevzal. *Jakkoli* jsem křičel, přece mne nepropustili. *Třebas* slavík sebe krásněji zpíval, vrabce přece nenaučí. Nedá

pokoje, *ješto* jsem já mu jak živ nic neudělal. Každý skutek zlý přijde na jevo, *byť* sebe děle se skrýval.

Podřadné spojky *přípouštěcí* jsou: *ač, ačkoli, at, jakkoli, třebas, ješto, byť.*

Citoslovce.

Příklady. Ó, budoucnosti, tmavé moře věkův! Chudý *ach* a *uch!* ale při něm Bůh. *Hejsa*, jak se raduji! Svrchu *huj!* a uvnitř *fuj!* Po lese rozléhá se *pif, paf, puf!*

Částice, kterými buď city na jevo dáváme, nebo zvuky všeliké napodobujeme, jmenují se citoslovce.

Cvičení. Z těchto vět vyberte citoslovce: Ouvé! hlava mne bolí. Komu se nechutí dědina máti, ej! cizinou bude se káti. Neříkej hop! až přeskočíš. Jezdec se nese, zem se třese; než se ohlédneš, plesk! do bláta. Tobě z úst, a nám mimo uši šust! A, to krásné! Aha, již vím! Aj, co vidím! Fuj, styč se! A již husar i kočárek bouch, bác! letí do kouta. Hm, to je ku podivu! Ptáček udělal frnk! Ejhle, beránek boží! Hej, kam pak? Běda, cos učinil? Přísámbůh, toho nezapomenu! Věru, nevěděl jsem o tom! Bohužel, již není takovým, jakým býval.

Rozbor slovný.

Podstatná jména.

Rod mužský.

Vzor had, dub.

Hlad žene do *světa*. Která neživ. jm. mají v jedn. gen. *-a*?

Ptáci zbavují nás škodlivého *hmyzu*. Jmenujte živ. podst. jm., která mají v jedn. gen. *-u!*

Živlové se proti nim vzbouřili. Uveďte příklady ve větách, kde neživ. jména mají v množ. nom. *-ové!* Jmenujte živ. jména, která v množ. nom. i vok. raději *-ové* připínají, než *-i!*

Vědí *sousedé*, jak se komu vede. Jmenujte několik jednotlivých jmen, která v množ. nom. a vok. *-é* připínají! Odvozená jména na *-an* vesměs tu mají *-é*; jmenujte jich několik! Jmenujte podst. jména na *-an*, neb *-án*, která nikoliv *-é*, nýbrž *-i* mají v množ. nom. a vok.! Množný instr. jména *sousedé* jest *sousedy*; promlouvejte takto o ostatních jménech zde jmenovaných!

Cizí *chléb* vždy lépe chutná. Ve kterých pádech krátí jméno *chléb* samohlásku? Jmenujte několik takových jmen! Jmenujte jednosla-
bičná jména, která samohlásku nekrátí!

Pokoj budiž jeho *popel*! Dle kterého vzoru jest skloňovati jméno popel? Dle kterého vzoru nesprávně se skloňuje? Povězte více jmen na -l, která jest skloňovati dle vzoru had, dub, a nikoli dle vzoru oráč, meč!

Bratři, milujte se vespolek! Dle kterého vzoru skloňuje se jméno bratr? Však v množ. čísle lze je též jinak skloňovati; jak?

Dobrý *host* vždy vítán. Jak se skloňuje jméno host v obecné řeči? Jak jest je skloňovati ve slohu vyšším?

Člověk časem se mění. Jak se skloňuje jméno člověk v jedn. čísle? Jak se skloňuje v množ. čísle?

Poděbrady slavného nám krále daly. Jak se skloňují pomnožná jména místní na -y? Jmenujte několik takových, která mají v gen. -ův, a dále zas takových, která mají gen. bez -ův! Skloňujte jména Čechy, Uhry!

Vzor oráč, meč.

Naši *otcové* byli stateční vlasti své obhajcové. Povězte několik jmen na -ec! Jak jest jejich jedn. vok.? Povězte několik jmen na -ic! Jak jest jejich jedn. vok.? Jméno otec připíná v množ. nom. a vok. raději -ové, než -i; povězte takových jmen více!

Dobrý *přítel* zlato převažuje. Jak vzniklo jméno přítel? Povězte několik jmen na -tel! Dle kterého vzoru se skloňují? Některá z nich mají množ. gen. bez -ův; která?

Včely zapudily *čmele* od *úle*. Dle kterého vzoru jest skloňovati jméno čmel, jméno úl? Dle kterého vzoru nesprávně se skloňují? Povězte více jmen na -l, která jest skloňovati podle vzoru oráč, meč, a nikoli podle *had, dub!*

Těžko z *kamene* olej vytlačiti. Jak se skloňuje jméno kámen? Povězte několik podst. jmen, která se tak skloňují! Množ. instr. jména kámen jest kameny; promlouvejte takto o ostatních jménech zde jmenovaných!

Nemoudří *den* po dni živi jsou. Jak se skloňuje jméno den? Skloňujte jméno týden!

Peníze jsou zlý pán. Skloňujte pomnožné jméno peníze! Skloňujte jméno peníz v jedn. i mn. čísle! Která jména na -z skloňují se podle vzoru oráč, meč? Skloňujte jméno kněz!

Hněv zlý *rádce*. Jak vzniklo jméno rádce? Povězte několik tím způsobem odvozených jmen! Jak se skloňují? Jak jest jejich jedn. vok.?

Fr. L. Čelakovský ve *Strakonících* se narodil. Jmenujte několik pomnožných jmen místních na -ice neb -e! Jak se skloňují?

Každému stejným *loktem* měř! Jak se skloňuje jméno loket? Která ještě jména se tak skloňují?

Vzory: Jiří, sudi, vladyka.

Před *Jiřím* není léta. Co jest vám známo o skloňování jména Jiří? Jmenujte podst. jména, která se tak skloňují!

Představenému okresního soudu přísluší titul *sudí*. Jak se skloňuje jméno sudí? Která ještě jména se tak skloňují?

Sluhové, poddáni buďte pánům svým! Podle kterého vzoru skloňuje se jméno sluha? Povězte ještě jiná jména tohoto sklonění!

R o d ž e n s k ý.

Vzor ryba.

Lenocha-li nepohneš brkem, pohneš *podávkami*. Jak se skloňují pomnožná jména obecná na *-y*? Jmenujte jich několik! Jmenujte některá pomnožná jména místní na *-y*, která se skloňují dle ryby!

Hřích svou *drahou* táhne. Ve kterých pádech krátí jméno dráha první slabiku? Jmenujte několik takových jmen! Jmenujte několik jmen vzoru ryba, která první slabiky nekrátí! Množ. instr. jména dráha jest drahami; promlouvejte takto v ostatních jménech zde jmenovaných!

Orel *much* nelapá. Ve kterém pádě krátí jméno moucha první slabiku? Která ještě jména krátí v tom pádě první slabiku?

Rosná krůpěj *perle* (*perli*) se podobá. Jméno perla lze na dvojí způsob skloňovati; jak? Která ještě jména mají tu vlastnost? Jak se skloňuje jméno slza?

Vzor duše.

Jesle ke skotu nechodí. Jak se skloňují pomnožná jména na *-e*? Jmenujte jich několik! Instr. jména jesle jest jeslemi; promlouvejte takto o ostatních jménech zde jmenovaných!

Vlk *koží* platí. Ve kterých pádech krátí jméno kůže první slabiku? Jmenujte jiná jména taková!

V zahálce mnoho *chvil* se zmaří. Ve kterém pádě krátí jméno chvíle první slabiku? Jaký rozdíl je mezi gen. množ. vzoru duše a množ. gen. jména chvíle? Která ještě jména mají právě takový množ. gen. jako chvíle? U kterých ještě jmen zachoval se gen. bez *-i*?

Husté *vánoce*, řídký plat. Jak se skloňuje jméno vánoce? Která ještě jména se tak skloňují?

Vlast má je česká *země* (*zem*). U jména země bývá *-ě* odsuto; jmenujte jiná jména, ve kterých bývá koncovka *-ě* (*-e*) odsuta!

Věž Eiffelova je *vyšší* tři set metrův. Jak vzniklo slovo vyšší? Povězte více takových slov!

Vzor tykev.

Rakev každého změní. Dle kterého vzoru skloňuje se jméno rakev? Jmenujte více takových jmen! Ve kterých pádech shoduje se vzor tykev se vzorem duše? Co víte o samohlásce *-e-*, jež jest v jedn. nom. mezi *k-* a *-v*? Povězte několik jmen jiných vzorů, ve kterých jest pohybné *e*! Jedno jméno vzoru tykev krátí první slabiku; které? Ve kterých pádech ji krátí?

Vzor kost.

Rozum bez *ctnosti* neplatí. Dle kterého vzoru skloňuje se jméno *ctnost*? Povězte několik jmen tohoto vzoru! Množ. instr. jména *ctnost* jest *ctnostmi*; promlouvejte takto o ostatních jménech zde jmenovaných!

Každý smrti *daň* zaplatí. Jak se skloňovalo druhdy jméno *daň* a jak se skloňuje nyní? Která ještě jména se tak skloňují?

Zdi hlavou neprorazíš. Jak se skloňuje jméno *zeď*? Která ještě jména mívají vedle tvarů *náležitých* ze vzoru *kost* také ještě tvary ze vzoru *duše*? Skloňujte: Boleslav, Chrudim!

Vzory paní, máti.

Je-li zdráva vaše *paní máti*? Skloňujte jméno *paní*! Jmenujte podst. jména, která se podle vzoru *paní* skloňují! Mnolhá z nich jazyk *nynější* přetvořil; která? Jak se skloňují ty novotvary? Skloňujte jméno *máti*! Ve kterých tvarech krátí jméno *máti* první slabiku? Které podst. jméno skloňuje se podle vzoru *máti*? Jedno jméno vzoru *ryba* skloňovalo se druhdy podle vzoru *máti* a zachovalo ze starého sklonění některé pády; které jméno to jest? Které pády ze starého sklonění zachovalo?

R o d s t ř e d n í .

Vzor město.

Začal na *zlatě*, skončil na *blátě*. Stalo se mu po *právě*. Které koncove v jedn. lok. jazyk spisovný dává přednost? Uveďte případy, kde lok. připouští *-ě* i *-u*! Uveďte případy, kde lokál jen *-u* má!

Pěkné slovo i *železná vrata* otvíra. Podle kterého vzoru skloňuje se většina pomnožných jmen na *-a*? Povězte jich několik! Některá z nich mají dat., lok. a instr. také podle vzoru *ryba*; která? Některá se zcela podle vzoru *ryba* skloňují; která?

Z *jater* žluč se vyměšuje. Některá jména tohoto vzoru krátí v množ. gen. první slabiku; jmenujte je! Jedno jméno ji krátí v jedn. instr. a v množ. gen., dat., lok. a instr.; které? Skloňujte je!

Trhy bývají v *městech* i *městečkách*. Kterou koncovku má množ. lokál z pravidla? Která jména mívají však *-ách*? Množ. instr. jména městečko jest městečky; promlouvejte takto o ostatních jménech zde jmenovaných!

Ta kniha vyšla nákladem *J. Otta (Otty)*. Skloňujte příjmení: Otto, Sluníčko! Jak se skloňují mužská příjmení na *-o*?

Pravda jest *dítka* boží. Jak se skloňuje jméno dítě v jedn., jak v množ. čísle? Kterého rodu je v množ. čísle? Skloňujte je!

Vzor moře.

Jest mu podoben jako vejce *vejci*. Podle kterého vzoru skloňuje se jméno vejce správně? Podle kterého vzoru skloňuje se mnohdy nesprávně? Jak jest jeho množ. gen.? Skloňujte je!

Lučiště tuze napjaté puká. Podle kterého vzoru jest skloňovati jména na *-iště*? Povězte jich několik! Skloňujte: ohniště, pastviště! Množ. instr. jména lučiště jest lučišti; promlouvejte takto o ostatních jménech zde jmenovaných!

Plná jsou *nebesa* slávy jeho. Jak se skloňuje jméno nebe v jedn., jak v množ. čísle?

Vzory: kuře, břímě, znamení.

Štěně vyzrazuje, jaký pes bude. Podle kterého vzoru skloňuje se jméno štěně? Jmenujte takových jmen více! Skloňuje-li se jméno dítě i v množ. čísle podle toho vzoru? Skloňujte je! Kterého rodu jest jméno dítě v množ. čísle?

Jaké *símě*, také *plémě*. Podle kterého vzoru skloňují se jména símě, plémě? Skloňujte je! Ve kterých tvarech krátí ta jména první slabiku? Ke jménu símě jest novotvar semeno a t. p.; podle kterého vzoru skloňují se tyto novotvary? Skloňujte: písmeno, jméno!

Lenoch nalézá všude *trní*. Podle kterého vzoru skloňuje se jméno trní? Povězte několik jmen toho vzoru! Jméno trní jest sice jedn. čísla, a přece znamená množství trnův; jaké je proto? Jmenujte více hromadných jmen na *-í*, a podotkněte u každého, co znamená! Podle kterého vzoru skloňuje se jméno trn (trny)? Mají-li jména hromadná množné číslo? Jména na *-ství* nemají zase jednotného čísla; povězte jich několik! Řekněte množ. instr. těchto jmen: století, náměstí, vyražení, přikázání, kopí, cvičení, dobrodiní, pohoří, údolí, dědictví, umění!

Zbytky dvojného čísla.

Bolestný vzdech vydral se mu z *prsou*. Skloňujte jméno prsa! Které pády jsou zbytky dvojného čísla?

Všickni jsme v *rukou* božích. Podle kterého vzoru skloňuje se jméno ruka? Skloňujte je ve dvojném čísle! Které pády jsou zbytky dvojného čísla? Skloňujte jméno ruka v množ. čísle! Kterého ještě jména vzoru ryba užívá se ve dvojném čísle?

Dary oslepují *oči*. Podle kterého vzoru skloňuje se jméno oko? Skloňujte je ve dvojném čísle! Které pády jsou zbytky dvojného čísla? Skloňujte je v čísle množném! Kterého ještě jména vzoru město užívá se ve dvojném čísle?

Na *kolenou* o milost, prosil. Ku kterému vzoru patří jméno koleno? Skloňujte je ve dvojném čísle! Které pády jsou zbytky dvojného čísla? Skloňujte též jméno ramena ve dvojném čísle! Skloňujte je v množ. čísle (ramena řeky)!

Poznámka. Tu a tam se vyskytují instrumentály dvojného čísla s *-oma*, na př. rtoma, rohoma, křídloma, ramenoma, kolenoma. Instrumentály ty jsou strojené; lépe: *rtý, rohy, křídly, rameny, koleny*.

Přídavná jména.

Kdo *zlaté hory* slibuje, ani *olověných* nedá. Jaká jsou příd. jm. zlatý, olověný podle tvaru? Jak vzniklo příd. zlatý? Jak vzniklo příd. olověný? Povězte několik příd. jm. s příponou: *-ný* neb *-ěný*, *-vý* neb *-avý*, *-itý*, *-atý* neb *-natý*, *-ovatý* neb *-ovitý*, *-ský* neb *-ovský*! Povězte několik příd. jmen odvozených příponou *-ý* od přičestí *a)* činného, *b)* trpného! Povězte několik podstatných jmen, která se skloňují jako příd. jm. urč. trojho zakončení: *a)* muž. r., *b)* žen. r. *c)* stř. r.!

Kozí zdraví, *vlčí* hlad. Jaká jsou příd. jm. kozí, vlčí podle tvaru? Jak vznikla? Povězte několik příd. jm. odvozených *a)* od jmen podst. příponou *-í*, *-cí*, *-ní*; *b)* od příslovci příponou *-ější* (*-ejší*); *c)* od přechodníku přít. příponou *-í*; *d)* od infinitivu příponou *-cí*! Povězte několik podst. jmen, která se skloňují jako příd. urč. jednoho zakončení!

Žádný prorok není *vzácen* ve vlasti své. Jaké jest příd. jm. vzácen podle tvaru? Jaké jest podle významu? Povězte několik neurč. příd. jmen jakostných! Čím jsou zakončena? Čím bývají ve větě? Ve kterém případě klademe místo neurč. příd. jména raději určité? Které koncovky mívá neurč. příd. jméno, táhne-li se ku předmětu v akkusativě? Uveďte příklady! Kterou koncovku mívá, táhne-li se ku předmětu v dativě? Uveďte příklady!

Kovářovy děti nebojí se jisker. Jaké jest příd. jm. kovářovy podle tvaru? Jaké jest podle významu? Jak se skloňují příd. jm. přivlastňovací v rodě muž.? jak v rodě žen.? jak v rodě stř.? jak v množ. čísle? Skloňujte: Boženiu bratr, Eliščina sestra, Jindřiščino pouzdro; mlýn páně Odkolkův, knihtiskárna páně Wiesnerova, stavení páně starostovo!

V cizím dvoře *pěknější* jehňata. Kterou koncovku má tento komparativ? Povězte několik komparativů *a)* s koncovkou *-ější (-ejší)*; *b)* s koncovkou *-ší*; *c)* s koncovkou *-í* (přídavných jmen na *-lejší*)! Stupňujte tato příd. jména: blízký, nízký, úzký, vysoký, tichý, dobrý, zlý! Kterými slovy zesilujeme pozitiv, chceme-li vyznačiti zvláště velikou aneb i největší míru jisté vlastnosti? Kterými slovy zeslabujeme pozitiv? Uveďte příklady!

Zájmena.

Vlast *tobě* život dala, *jí* obětuj *jej* zas! Ve kterém pádě jest zájmeno *tobě*? *jí*? *jej*? Jak jest nom.? Jaká jsou to zájmena? Vyjmenujte všechna zájmena osobná! Ve kterých pádech zájmena *já* jest tvar mně? *mne*? Ve kterém pádě jest tvar *mě*? Kdy se užívá silnějších tvarů *mně*, *tobě*, *sobě* (dat.), *mne*, *tebe*, *sebe* (akk.) a kdy slabších *mi*, *ti*, *si* (dat.), *mě*, *tě*, *se* (akk.)? Uveďte příklady ve větách! Který pád zájmena *ona* má krátké *-i*? Uveďte příklady ve větách! Jak jest akkus. zájmena *ono*? Uveďte příklady! Jak jest prostý instr. zájmena *on*, *ona*, *ono*, *oni*? Uveďte příklady ve větách!

Bez vůle boží ani vlas s hlavy *vaši* nesejde. Jaké jest zájmeno *vaše*? Vyjmenujte všechna zájmena přivlastňovací! Jak se skloňují zájmena *můj*, *tvůj*, *svůj*? Jak se skloňují zájmena *náš*, *váš*? Ve kterém pádě má zájmeno *naše* (matka) krátké *-i*? Skloňuje-li se zájmeno *jeho*, *jejích*? Ve kterém případě jest zájmeno *její* tvarem sklonným, ve kterém případě jest tvarem nesklonným? Spojte zájmena *můj*, *tvůj*, *náš*, *váš* s těmito množ. nominativy: přátelé, sousedé, spolužáci, bratři, známí, příbuzní! Spojte zájmena *náš*, *váš* s těmito množ. instrumentály: sestrami, bratry, spolužáky, známými, příbuznými!

Ono pole dobře rodí, po kterém hospodář chodí. Jaké jest zájmeno *ono*? Vyjmenujte všechna zájmena ukazovací! Jak se skloňuje zájmeno *onen*? Spojte zájmeno *onen* s těmito instrumentály: člověkem, mužem, pánem, lesem; lidmi, muži, dětmi, chlapci! Spojte zájmena *ten*, *onen* s těmito množ. nominativy: mladíci, žáci, pánové, skutkové, hříchové; přání, znamení, města! Jak se skloňuje zájmeno *týž*, *táž*, *těž*? Spojte to zájmeno s těmito instrumentály: knížetem, králem, městem, slovem; lidmi, dětmi, hochy, děvčaty! Jak se skloňuje zájmeno *sám*?

Vidí vše Bůh, *jenž* mraky shání a rozptyluje. Jaké jest zájmeno *jenž*? Vyjmenujte všechna zájmena vztahná! Jak se skloňuje zájmeno *jenž*, *jež*, *jež*? Ve kterém pádě rodu žen. jest krátké *-i*? Uveďte příklady ve větách! Jak jest jedn. akkusativ rodu stř.? Uveďte příklady! Jak jest prostý instr. jedn. zájmena *jenž*, *jež*, *jež*? Uveďte příklady! Jak jest množ. instr.? Uveďte příklady! Výrazy: *jehož* syn, *jejíž* dcera, *jejíž* syn, *jejichž* synové skloňujte ve větách! Skloňujte zájmena *kdo*, *co*! Jak se skloňují zájmena *který*, *jaký*?

Co jest léto bez klasův? Jakým zájmenem je tu co? Vyjmenujte všecka zájmena tázací! Povězte několik vět, v nichž jsou zájmena tázací!

Pod *někým* i korek tone, a *jiného* slovo podnáší. Jak jest nom. tvaru *někým*? Jaké zájmeno to jest? Povězte několik zájmen neurčitých!

Číslovky.

Jedna vlašťovka nedělá jara. Ku kterému druhu slov náleží slovo jedna? Je-li to číslovka určitá či neurčitá? Kolikery druh číslovek určitých rozeznáváme? Jaká jest číslovka jedna? Proč? Jak se skloňuje číslovka jeden, jedna, jedno? Spojte ji s těmito instrumentály: člověkem, slovem, písmenem, rázem, hlasem, vraty, dveřmi, kamny, houslemi! Skloňujte: dva pánové, dvě věže, obě ruce, obě dvě oči! Spojte číslovky tři a čtyři s těmito genitivy: do — hodin, u — lip, se — stran, okolo — rybníkův, bez — zlatých! Spojte je s těmito lokály: po — krejcařích, na — kilogramech, ve — dnech! Čtěte tyto nominativy: 21 *m*, 32 *l*, 43 *hl*, 54 *kg*, 61 *zl*, 72 *kr*! Skloňujte: sto lidí, tisíc mužův!

Statku zle nabytého nedočká *třetí* koleno. Jaká jest číslovka třetí? Jak se skloňují číslovky první, druhý, pátý, stý? první, třetí, tisíci? Čím se rozeznávají číslovky řadové od základních, jsou-li napsány číslicemi? Uveďte příklady!

Rtové a zuby závory *dvojí*. Jaká jest číslovka dvojí? Jak se skloňují číslovky dvojí, trojí? čtverý, paterý, sterý? Jak se skloňují číslovky čtvero, patero, desatero?

Dobré símě *stonásobný* užitek přináší. Jaká jest číslovka stonásobný? Jak se skloňují číslovky násobné?

Čas *všecky* věci mění. Jaká jest číslovka všechny, určitá-li či neurčitá? Vyjmenujte číslovky neurčité! Spojte číslovku všechnen, všechna, všechno s těmito množ. nominativy: tvorové, stromy, kuřata, věci, hosté, ptáci, luka, oči, sousedé, děti, žáci! Jak se skloňují číslovky mnoho, málo?

Slovesa.

Stojatá voda *hnije*. Jaké jest sloveso hnije podle významu? Proč? Povězte několik vět, v nichž jest výrokem sloveso, které doplnění nepotřebuje! Jaká jsou ještě slovesa podle významu?

Povězte několik vět, v nichž jest výrokem sloveso předmětné, a to a) přechodné, b) nepřechodné! Po příkladě: češe sestru — češe se povězte několik vět, v nichž jest výrokem sloveso zvrtné! Má-li též sloveso postím se, stydím se význam zvrtný? Jaký význam má? Povězte několik takových sloves! Jaký význam má sloveso žádati ve větě: rolníci žádají si deště? Povězte několik takových vět! Co vyjadřujeme slovesy přechod-

nými, spojíme-li je se zájmenem *se*, na př. ve větě obilí se mlátí? Povězte několik takových vět! Co označujeme spojením sloves milujeme, hádáme, soudíme a p. se zájmenem *se*? Co označujeme spojením sloves najím, uběhám, dočkám, dovolám a p. se zájmenem *se*?

Povězte několik sloves neosobných *a*) se zájmenem *se*, *b*) bez toho zájmena!

Povězte několik vět, v nichž infinitivní výrok spojen jest s podmětem pomocným slovesem!

Kdo *tluče*, tomu se *otevře*. Jaké jest sloveso tlouci, protože označuje děj nedokonaný? Jaké jest sloveso otevřítí, protože označuje děj dokonaný? Kolikerá jsou slovesa skonalá? Jmenujte několik sloves *a*) okamžitých, *b*) končících! Kolikerá jsou slovesa neskonalá? Jmenujte několik sloves počínavých! Jmenujte několik sloves trvacích! Jmenujte několik sloves opětovacích, utvořených *a*) z okamžitých (bodnouti — bodati), *b*) z trvacích (nésti — nositi), *c*) z končících (přinéstí — přinášeti)! Jmenujte několik sloves různodobých (chodí — chodívá, zpívá — zpívává)!

V zimě *pokrývá* sníh zemi. V zimě *bývá* země sněhem *pokryta*. Kolikerý rod rozeznáváme na slovese? Kterého rodu jest sloveso pokrývá? Kterého rodu jest sloveso bývá pokryta? Čím se vyjadřuje trpný rod slovesa? Proměníme-li (viz větu svrchu uvedenou!) činný rod slovesa v trpný, čím se stává při té proměně předmět věty? Čím podmět? Povězte takových vět několik, a proměňte hned činný rod slovesa v trpný!

Co s nebe *prší*, nikomu *neškodí*. Kolikerý způsob slovesa rozeznáváme? Kterého způsobu jsou slovesa *prší*, *neškodí*? Kolikerý čas rozeznáváme na indikativě? Který čas označují slovesa *prší*, *neškodí*? Změňte je tak, aby značila čas minulý a dále budoucí! Který minulý (budoucí) čas to jest, skonalý-li či neskonalý? Která grammatická osoba jest vyjádřena slovesem *neškodilo*? Vyjádři 1. os. jedn.! Čím se vyjadřuje minulý čas? Ve které osobě vypouští se pomocné sloveso? Čím se vyjadřuje budoucí čas neskonalý? Jaký výraz slovesný jest *prší*, protože jest toliko o jednom slově? Kolikerý čas rozeznáváme na kondicionále? Čím se vyjadřuje kondicionál? Kolikerý čas a kolikerou osobu rozeznáváme na imperativě?

Spasitel nepřišel zákona *rušit*, ale *naplnit*. Který slovesný tvar jest *rušit*, *naplnit*? Čím se liší supinum od infinitivu? V kterých větách *bývá* supinum? Povězte několik takových vět!

Syt *jsa* chleba neodhazuj! Který slovesný tvar jest *jsa*? Kolikerý jest přechodník podle času? Které koncovky má přechodník přítomný? Která slovesa mají *-ě* (*-e*), *-íc*, *-íce* a která mají koncovky *-a*, *-ouc*, *-ouce*? Ve kterém případě lze užití přechodníku vůbec? Kdy se užívá přechodníku přítomného? Které koncovky má přechodník minulý? Kdy se ho užívá? Které

koncovky má přechodník budoucí? Kdy se ho užívá? Povězte několik vět s přechodníkem a) přítomným, b) minulým, c) budoucím!

Zřídka se *schítzejí* štěstí a rozum. Která slovesa mají v indik. 3. množ. osoby *-ejí* a která jen *-í*? Povězte několik imperativův, a tvořte podle nich 3. množ. os. a dále přít. přechodník! Ku kterým slovesným výrazům náleží přechodník, protože v něm grammatická osoba podmětu vyjádřena není? Vyjmenujte slovesné výrazy a) určité b) neurčité! Jaký slovesný výraz jest přechodník, protože jest toliko o jednom slově? Vyjmenujte slovesné výrazy a) jednoduché, b) složité!

Každý svou píseň *hude*. Do které třídy náleží sloveso *hude*? Proč? Podle kterého vzoru časuje se? Proč? Povězte několik vět, v nichž jsou slovesa toho vzoru!

Které sloveso jest časovacím vzorem těm slovesům první třídy, jejichž kořen zavřen jest souhláskou *s* nebo *z*? Jmenujte několik takových sloves! Jak jest těchto sloves trpné přičestí? Uveďte věty, v nichž jest trpné přičestí sloves: sečísti, odečísti, přečísti, přenéstí, zavéstí, ohrýzti!

Který jest další vzor sloves 1. třídy? Která slovesa časují se podle něho? Jmenujte jich několik! Jak jest jejich indikativu čas přítomný? Jak jest imperativ?

Který jest čtvrtý vzor sloves 1. třídy? Která slovesa patří k tomuto vzoru? Jak jest infinitiv těchto sloves: napnu, zapnu, ujmú, zajmu, sejmu, odejmu, žnu, začnu, utnu, vezmu? Jak jest jejich činné přičestí? Uveďte věty! Řekněte trpné přičestí! Řekněte minulý přechodník!

Který jest pátý vzor sloves 1. třídy? Která slovesa k němu patří? Jmenujte je! Jak jest indikativu čas přítomný?

Který jest šestý vzor sloves 1. třídy? Která slovesa k němu patří? Jmenujte je! Jak jest indikativu čas přít.? Některá slovesa tohoto vzoru mají indik. podle píti (píjí) i též podle sypati (5. tř. sypu nebo sypám); která? Stane-li se dvojslabičný infinitiv na *-íti* složením s předložkou trojslabičným, zkrátí se kořenová slabika, na př. píti — vypíti; uveďte jiné příklady!

Bez přátelství srdce *hynie*. Do které třídy náleží sloveso *hynouti*? Proč? Které vzory má 2. třída? Jaký jest mezi nimi rozdíl v infinitivě? v imperativě? v přechodníku minulém? v činném přičestí? v trpném přičestí? Uveďte na vše příklady!

Blázní teprv *rozumějí*, když se stane. Do které třídy náleží sloveso *rozuměti*? Proč? Které vzory má 3. třída? Která slovesa časují se podle vzoru *uměti*, která podle vzoru *slyšeti*? Jmenujte slovesa vzoru prvního i druhého takto promlouvající: infín. rozuměti, imper. rozuměj, 3. množ. os. rozumějí, přít. přech. rozuměje, -íc -íce! Jmenujte slovesa dvojslabičná, která se podle vzoru *slyšeti* časují!

Co vlk *schvátí*, nerad *vrátí*. Do které třídy náležejí slovesa *schvátiti*, *vrátiti*? Jmenujte několik sloves této třídy! Po příkladě: broušiti — broušen jmenujte slovesa, u kterých se v trpném přičestí mění a) *s* v *š*; b) *z* v *ž*; c) *d* v *z*; d) *t* v *c*; e) *st* v *šť*; f) *zd* v *žd*! Jmenujte slovesa, u kterých se *s*, *d*, *t* nemění!

Kdo v Boha *doufá*, ten si *nezoufá*. Do které třídy náležejí slovesa *doufati*, *zoufati*? Podle kterého vzoru se časují? Jmenujte slovesa tohoto vzoru! Též několik sloves dvojslabičných na *-áti* patří k tomuto vzoru; která?

Který jest druhý vzor sloves 5. třídy? Která slovesa patří k tomuto vzoru? Nač se končí jejich imper., a nač se končí 3. množ. os.? Jmenujte několik sloves tohoto vzoru takto promlouvající: infin. házetí, imp. házej, 3. množ. os. házejí, přít. přech. házeje, *-íc*, *-íce*! Která slovesa tohoto vzoru mají kořenovou samohlásku krátkou?

Který jest třetí vzor sloves 5. třídy? Jmenujte tohoto vzoru slovesa, jejichž 1. os. má před *-i* a) *š* (teši), b) *ž* (maži), c) *ř* (oři), d) *c* (tresci)! Kterou příponu v 1. os. jedn. a kterou ve 3. os. množ. mají ta, jejichžto kořen končí se souhláskou retnou (*b*, *p*, *m*, *v*)? Jmenujte jich několik!

Který jest čtvrtý vzor 5. třídy? Jmenujte slovesa, která se dle něho časují!

Který jest pátý vzor 5. třídy? Jmenujte slovesa, která se dle něho časují!

Svůj-li hněv *podmaňuji*, statečnost *dokazuji*. Do které třídy náležejí sloveso *podmaňovati*? Jmenujte několik sloves této třídy, a podotkněte u každého, jak vzniklo!

Příslovce.

Báň *vysoko* sedí a *daleko* hledí. Ku kterému druhu slov náležejí slova *vysoko*, *daleko*? Kolikerá jsou příslovce podle významu? Jmenujte několik příslovců místa na otázku a) kde? b) odkud? c) kudy? d) kam? Jmenujte několik příslovců času na otázku a) kdy? b) od kdy? c) dokud? Jmenujte několik příslovců způsobu a) pravých; b) od podst. jmen odvozených; c) od příd. jmen odvozených; d) od sloves odvozených; e) od číslovek odvozených! Jmenujte příslovce tázací! Stupňujte příslovce *vysoko*, *daleko* a jiná ještě!

Předložky.

Z proutku veliký strom bývá. Který pád řídí předložka *z*? Jmenujte předložky, které řídí toliko genitiv! Užijte jich v případných větách! Jmenujte předložky, které řídí toliko dativ! Užijte jich v případných větách! Jmenujte předložky, které řídí toliko akkusativ! Užijte jich v případných větách! Která předložka řídí toliko lokál? Uveďte příklady! Které předložky řídí akkus. a lokál? Uveďte příklady! Které předložky řídí akkus. a instr.? Uveďte příklady! Které předložky řídí tři pády? Uveďte příklady!

IV. Nauka o větě čili skladba.

Věta jednoduchá.

O podmětě.

Příklady. 1. Hřích miluje tmu. — 2. Nepotřebují zdraví lékaře. — 3. My se nikdy nechlubíme. Tito jsou přátelé naši. Svůj svého podpo-ruje. — 4. Jedni se radují, druzí pláčl. — 5. Neodůvěřovati jest opatrnost. — 6. Lepší jedno dnes, než dvoje zítra. V jest předložka.

Podmět věty se vyjadřuje:

1. nejčastěji jmény podstatnými;
2. jmény přídavnými, mají-li význam jmen podstatných;
3. zájmeny;
4. číslovkami;
5. infinitivy sloves;
6. kterýmkoli slovem jiným, pokud o něm nějaký výrok pro-nášíme.

Příklady. Orel much nelapá. Pros za nás, sv. Václave! Blaho-slaveni jsou čistého srdce.

Pádem podmětovým z pravidla bývá nominativ nebo vo-kativ, však někdy jím bývá též genitiv vlastnosti.

Příklady. Jsem churav. Pšeme. Začal na zlatě, skončil na blátě. Ptáka oklamávají zobem a člověka slovem.

Podmět se někdy nevyjadřuje, a to:

1. je-li jím zájmeno osobné; poznát se podmět na slovese; ale žádá-li toho důraz, vyjadřuje se, na př. ne *já*, ale *ty* jsi to řekl;
2. je-li jím neurčitá osoba, ať jednotného nebo množ. čísla.

Příklady. Prší. Zahřmělo. O hrdlo mu jde. Bylo mu hanba. Nebývalo železnic. Jest mi odejti. Přibylo vody. Bylo celý den bojováno. Zbylo jich čtyři sta. (Lidé vypravují ⇒) Vypravuje se. Zdálo se mi.

Věty, které nemají určitého podmětu, slovou bezpodměté.

Bezpodměté jsou ty věty, ve kterých jest výrokem sloveso ne-osobné, buď pravé (prší, zahřmělo), nebo nepravé, t. j. takové, jehož se jen někdy jako neosobného užívá (jde, bylo, nebývalo, jest, přibylo . .); často i slovesa se zájmenem *se* užívá se jako neosobného, a věta s takovým výrokem jest tudíž také bezpodmětá.

Příklady. Pták zpívá. Dva křesací kameny jiskry dělají.

Podmět o jediném slově nazýváme prostý, podmět o více slovích nazýváme rozvinutý. V podmětě rozvinutém jest vždy jisté slovo jádrem podmětu.

Příklady. Dluh z mísy jídá. Oheň a voda jsou dobří sluhové. Jeleni, daňci a srnci žijí v lesích.

Rozeznáváme věty o jednom, o dvou i více podmínkách.

Cvičení. Určete, která z těchto vět jest bezpodmětá, a u které jest podmět obsažen ve slovese; kde podmět vyjádřen jest, určete, čím jest vyjádřen; všimněte si též, je-li podmět jednoduchý či rozvinutý, a má-li věta jen jeden podmět či má-li jich více: Tonoucí i stébla se chytá. Na poušti nebylo vody. Šťítí osvětlu jest úlohou každého vzdělance. Nedostatek, nemoc a zlé svědomí jsou zlí společníci. V stáří ubývá rozumu i paměti. Fúj! jest výraz opovržení. Svého jazyka neuměti hanba jest. Ctnost a štěstí visí na tenké niti. Bude na tebe pamatováno. Nezůstalo ve zdi žádné mezery. Zdařbůh! jest pozdrav horníkův. Prázdný sud se nejvíce ozývá. Napadlo sněhu. Moudrý a blázen ve spaní jednostejní jsou. Naši vyhráli. Déle při té věci setrvatí bylo by se škodou. Naučení přijímej od mladosti až do šedin! Vedou do města vodu po troubách. Slyš, synu, kázeň otce svého! V tu dobu hospodáře doma nebylo. Mnoho stromů bylo vyvráceno. Budete těm dědinám oba v jedno vlasti! Laskavý pohled a laskavé slovo i divoké zvíře k sobě přivábí. Nic není před Bohem skrytého.

O výroku.

Příklady. Lékař léčí. Čtu. Při dobrém větru na bouři pamatuj! Hloupý závidí bohatému a posmívá se chudému. Rolník orá, sil a vláčel.

Výrok o jednom slově nazýváme prostý, výrok o více slovích nazýváme rozvinutý. V rozvinutém výroku jest jádrem určitý tvar slovesný.

Některé věty jsou o jednom, některé zas o dvou i více výrocích.

Příklady. Pták zpívá. Mlatci mlátí. Mohu — odejítí. Umím — kreslití. Nikdo se nenarodil — mudrcem. Dítě se narodilo — mrtvé.

Slovesa nemají stejné moci vypovídací. Někdy pouhým slovesem vypovíme vše, co si o podmětě myslíme, jindy je potřeba ke slovesu výrokovému ještě dodatkův.

Slovesa: *mohu, umím, chci, mám, smím, musím, ráčím, počnu, přestanu, jmu se* a j. v. mívají za dodatek infinitiv jiného slovesa; slovesa: *naroditi se, nazývati, státi se, zůstati, učiti se, ukázati se, psáti se* a j. v. mají za dodatek buď jméno podst. nebo přídavné.

Příklady. Myš jest malé zvíře. Bratr jest (byl, bude, není) zahradníkem. Jsem dobré mysli. Bůh jest bez počátku. Život náš jest krátký. Jeden jest Bůh. Budoucnost jest naše. Jsem zde. Do skály střelí jest střely mařiti.

Sloveso *býti* mívá za dodatek:

1. podstatné jméno
 - a) v nominativě, když se označuje trvalý stav podmětu;
 - b) v instrumentále, když se označuje nahodilý stav podmětu;
 - c) v genitivě;
 - d) v pádě předložkovém;
2. přídavné jméno;
3. číslovku;
4. zájmeno;
5. příslovce;
6. infinitiv jiného slovesa.

Znamená-li sloveso *býti* jsoucnost, nepotřebuje dodatku a jest samo o sobě výrokem věty, na př. Bůh jest, byl a bude. Jest zima. Bude vojna. Budiž světlo! Kde však potřebuje dodatku, není výrokem věty, nýbrž jen sponou; skutečným výrokem v takových větách jest dodatek. Spona bývá zhusta vypuštěna, na př. Bez ochoty — zlé roboty. Pěšky jako za vozem. Po práci mílo odpočinouti. Těžko pravdu mluvití a neuraziti. Taková věta slove výpustková.

Cvičení. Povězte, čím jest v těchto větách vyjádřen výrok: Na nejhlubších místech bývají řeky nejnižší. Jordán jest řeka neveliká. Sova sokolem nebude. Nebuďte malé vry! Ke ctnosti třeba, od dítěte dej se věsti! Nikdo nemůže celému světu koláčů napéci. Za nevděčnky Bůh se prokazuje vděčným. Učinili cikána králem. Zpověď má býti se studem. Josef Egyptský byl slíčného vzezření. Čechové Bořivoje knížetem zvolili. Bůh nikomu dlužen nezůstává. Sově zdá se tma noční polednem. Pomsta jest Hospodinova. Bohu sloužiti jest kralovati. Chtivého koně nemáš příliš hnáti. Věděním jen člověk člověkem se stává. Čech Kroka po sobě soudcem a správcem ustanovil. Jeden na druhého jal se žalovati. Václav z Budova byl obzvláštní vlasti své ozdobou. Tělo jest nástrojem duše rozumné. Chlapec jest ve dvanácti letech. Ta věc jest pro nás s užitkem. Pravé přátelství až do hrobu nepohnuté trvá. Tři jsou božské osoby. Všude koukol mezi pšenicí. Sv. Viktorin byl rodu knížecího. Na lišku musí se liškou štváti. Marně se namáhal z léčky se vymotati. Noc bude jasna. Oči jsou podvodnice. Buď vesel!

Věta prostá a rozvinutá.

Příklady. 1. Soudek — nezvučí. Plný soudek — nezvučí. 2. Bůh — nevyplácí. Bůh — nevyplácí každou sobotu. 3. Slovo — ukrocuje. Pokorné slovo — hněv ukrocuje.

Podmět a výrok jsou základní členy věty.

Věta, v níž oba základní členy věty jsou prosté, zove se prostá.

Věta, v níž buď jeden, buď oba základní členy věty jsou rozvinuté, zove se rozvinutá.

Věty, které mají více podmětů neb výroků, jsou též rozvinuté.

Poznámka. Věty: četl jsem, byla pochválena, dítě — se raduje, štěstí — jest vrtkavé, bratr — bude zahradníkem, musšs umřít a p. sluší pokládati též za rozvinuté, protože výrok jejich se skládá z více slov.

Z těch slov, kterými základní členy věty bývají vyjádřeny, jsou schopna rozvíjeti se: slovesa, podstatná jména, přídavná jména, příslovce a číslovky.

1. Sloveso se rozvíjí tím, že se doplňuje jeho význam, na př. rodiče milují — *dítky*, okusili jsme — *vína*, vítr zmitá — *lodí*, nebo že se určují okolnosti děje slovesem označeného, na př. umřel *dávno*, co dával *dávno*; nemoc *na koni* přijíždí a *pěšky* odchází.

Sloveso se tedy rozvíjením buď doplňuje, buď určuje. Člen doplňující slove doplněk, člen určující slove příslovečné určení; příslovečné proto, že lze se na ně právě tak ptáti, jako na příslovce; také proto, že nejčastěji bývá příslovcem vyjádřeno.

2. Podstatné jméno rozvíjí se jednak doplněním významu, na př. umývání *rukou*, výroba *zbrání*, jednak jeho určením, na př. cesta *lesem*, *rychlý* kůň. Leč jeho rozvíjecí člen má jediný jen název — *přívlastek*.

3. Přídavné jméno rozvíjí se buď doplňkem, na př. dělník jest *hoden* — *mzdy*, Bůh jest *milostiv* — *lidem*, neb určením příslovečným, na př. ten kůň jest *velmi rychlý*, ten člověk jest *úplně zdrav*.

4. Příslovce rozvíjí se jen příslovečným určením, na př. někteří ptáci létají *nad míru* vysoko; slavík zpívá *tuze krásně*.

5. Číslovky mají ráz tu podstatných jmen (třetina, polovice, patero), tu přídavných (první, trojí, dvojnásobný), tu zájmen (všechen) a podle toho se rozvíjejí. Jen základní číslovky, jež mají ráz jmen podstatných, doplňují se zase jen základními se spojkou *a*, na př. *pět a šest* jest jedenáct, nebo se určují číslovkami příslovečnými, na př. *dvakrát* pět jest deset.

Rozvíjecí části věty jsou tedy doplněk, přívlastek a příslovečné určení.

Příklady. Vítr zmitá *lodí*. Nemoc *na koni* přijíždí. *Rychlý* kůň se brzo užene.

Slovo, na kterém doplněk nebo příslovečné určení nebo přívlastek visí (jest závislý), jest slovem *řidícím*, doplněk pak sám nebo příslovečné určení nebo přívlastek jest slovem *podřizujm*. Na čem bývá závislý (kterému slovu bývá podřizen) doplněk? příslovečné určení? přívlastek?

O doplňku.

Příklady. Štěstí noclehy mění. Vítám vás. Čest životu se rovná. Oči hospodářovy střehou domu. Nedychti po marné slávě! Nedbá nic srdce ctnostné na lidské řeči zlostné. Posíláme otci list. Truhlice je plna dukátův. Syn bývá podoben otci svému. Oblékám se. Křesomysl kázal dále stavěti.

Doplňek doplňuje význam sloves doplňkových (předmětných). Doplňkem bývá buď podstatné jméno, nebo zájmeno a je v tom pádě, kterého žádá sloveso: při slovesích přechodných je v akkusativě bez předložky a slove předmět, při jiných slovesích je buď v akkus. předložkovém, buď v gen., buď v dativě, buď v lokále, buď v instrumentále. Některá slovesa mají dvojitý doplňek, na př. posíláme otci (dat.) list (akk.) Od doplňku dvojitého sluší rozeznávati dva doplňky souřadné, na př. Bůh stvořil nebe a zemi.

Doplňek doplňuje též význam přídavných jmen a je zase v tom pádě, kterého žádá přídavné jméno.

Doplňkem sloves zvratných jest zvratné zájmeno.

U některých sloves bývá doplňkem infinitiv slovesa.

Doplňek o jednom slově jmenuje se prostý, doplňek o více slovích jmennje se rozvinutý.

Poznámka. Dodatky sloves *mohu, umím, chci, mám, smím, musím, ráčím, počnu, přestanu*, jakož i sloves *naroditi se, nazývati se, státi se*, a t. d. sluší též za doplňky pokládati.

Cvičení. V těchto větách vytkněte doplňky, a určete, ve kterém jsou pádě a kterému slovu jsou podřízeny: Zpěv ptactva oživuje luhy i háje. Sýty lačnému nerozumí. Ohnivému koni není ostruh třeba. Přítel příteli hrad staví, nepřítel nepříteli rakev teše. Pastýř hledal svých ovec zabloudilých. Zdravému člověku i voda sladka. Zákony zapovídají kupovati ukradené věci. Kočce o myších se snívá. Uložili mi mlčeti. Neptej se na klevety! Malý oheň velký les spálí. Lakomec obecnému dobru překáží. Vděční buďte svým dobrodincům! Nauč lenocha nouze práci. Bůh seslal lidem vykupitele. Ty skutky chvály zasluhují. Odepřel nám své pomoci. Přátelské služby si připomínej! Jazyk vším tělem vládne. Srdcem zkroušeným Bůh nezhrdá. Občané nebyli ani majetkem ani životem bezpečni. Vyzuli se ze zlých návykův. Mladík na koni jezdit zvyká. Řekové slíbili to učiniti. Markéta tou ztrátou vinna nebyla. Zlému člověku ukrátí Bůh věku. Pravdomluvnosti vždy pilen buď! Klevětník rozlučuje přátele. Parohy jelenu nejsou těžky. Sněmu toho král nebyl přítomen. Ten odrodilec hanbí se česky mluvit. Bůh dal člověku rozum a svobodnou vůli. Vlachové pěstují rýži, kukuřici, víno a olivu.

Příklady. Učinil mi křivdu. Neučinil mi křivdy. Beran nosí zvonec. Vlk zvonce nenosí.

Přechodná slovesa doplňují se akkusativem, dokud se jich užívá kladně; užívá-li se jich však záporně, doplňují se genitivem (genitiv záporný).

Příklady. Není peněz. Nebývalo telegrafův. Přibýlo vody.

Genitivy závislé na slovesech neosobně užívaných sluší pokládati za doplňky těch sloves, třebaš by se podobaly podmětům.

Cvičení. Nedopsané doplňky dokončete: Při zlém návyku ctnost nemá vznik-. Sv. Prokop t- svět- nenáviděl. Bůh nemstí hned každ- vin-. Proměn- u Boha není. Hladový žaludek už- nemá. Liška slepi- a vlk ov- nenechá. Syt jsa chle- neodhazuj! Děrav- pyt- nenaplňš. Zanedbali vhodn- příležitost-. Nenalezlo se pro nás míst-. Vrána vráně ok- nevykline. Ošklivá tvář zrcadl- nemiluje. Cizí- jídl- nesol! Pleva zrn- nepotlačí. Dobr- pol- neprodávej! Nevezmeš jmén- boží- nadarmo! Neostanet žádn- kráv- na dvoře.

O přívlastku.

Příklady. 1. Zlatý klíček železné brány otvírá. Cizí hoře lidem smích. Přemyslovi potomci dlouho v Čechách panovali. — 2. Jeden strom nedělá háje. — 3. Mé oko hořem hasne. Ono pole dobře rodí. — 4. Tvá snaha zdokonalovati se jest šlechetná. — 5. To je pšenice jako zlato. — 6. Dočtli jsme se toho v časopise Světozoru. Cesta slávy na ledu stojí.

Přívlastek se vyjadřuje:

1. přídavným jménem určitým, nebo přívlastňovacím příd. jménem neurčitým;

2. číslovkou;

3. zájmenem;

4. infinitivem sloves;

5. příměrem uvedeným spojkou jako;

6. podstatným jménem; substantivný přívlastek jest dvojí: a) souřadný, je-li v témž pádě jako slovo řídicí; b) podřadný, je-li v jiném pádě nežli slovo řídicí.

Přívlastek vyjádřený příd. jménem, číslovkou, zájmenem jest přívlastek souřadný a shoduje se v rodě, čísle a pádě se slovem řídicím, sluší tedy slovo řídicí se souřadným přívlastkem pokládati za celek.

Cvičení. Vytkněte přívlastky, a určete, kterým slovem jest který vyjádřen: Každé slovo z úst plynoucí vtělená jest myšlenka. Důstojník posadil se na pahorek drnem porostlý. Libuše byla nejmladší dcera Krokova. Hlava vše tělo vede. Jedna vlaštovka nedělá léta. Mrzel ho ten život.

Vysvoboditel náš jest Pán. Jenom člověk slabých zrakův libuje si v temnu mrakův. Známost cizích věcí užitek přináší. Víno vzrostu bylo jako hrách. Všude chléb s dvěma kůrkami. Král Vladislav umřel ve čtvrtek před Květnou nedělí. Zápověď vyvážeti obilí dlouho byla v platnosti. Kněžna Drahomíra zavražditi kázala tchýni svou Lidmilu. Prádlo jest jako led. Předkové učinili v čas moru slib nositi tmavé šaty. Vzali na se péči rozšiřovati dobré knihy. Pověř všelikých byl nepřítel. Rusové slévali ze stříbra kousky ztíži ruble. Ovce bez pastýře stáda nečiní. Co jest nám prospěla chlouba našeho bohatství? Nepřítel člověk to učinil. Horlivost zachovati pořádek byla veliká. Milejší ctnost s chudobou, nežli hřích s ozdobou. Přišli do jeskyně čtyř kroků zděli.

Příklady. Doubravka, Dcera Boleslavova, vdala se za Mečislava, knížete Polského. Katakomby, podzemní hřbitovy starokřesťanské, okolo celého téměř Říma se táhnou.

Zvláštním druhem přívlastku substantivního jest přívlastek dodatečný, tak řečená *přístávka*. Přístávka bývá o několika slovích; jádrem jejím jest podstatné jméno, jež se v pádě shoduje se slovem řídicím. Před přístávkou klade se čárka; není-li na konci věty, nýbrž uprostřed, dělá se též za ní čárka.

Cvičení. Přístávky v těchto větách oddělte čárkami: Již Konstantin první císař křesťanský dal v Jerusalemě vystavěti nádherný chrám sv. hrobu. Helena matka Konstantinova u vysokém věku do Jerusalema putovala. Duch rytířský nejvlastnější znak středověku křížovými válkami se ušlechtil. Otec Kolumbův chudobný soukenník pocházel z rodiny plavecké. Léta 1521. dobyli Turci Bělehradu nejdůležitější pevnosti nad dolní Sávou. R. 1526. stal se nástupcem Ludvíka Jagajlovce Ferdina I. manžel Anny sestry Ludvíkovy. Ze všech kovů nejdražší je zlato král mezi kovy. Chléb boží dárek sytí a sílí. Lišák chytrá hlava mrknul po straně na člověka. Heřman syn zahradníkův všetečně vzal do ruky stkvostnou sklenici. Vršovci rod usedlý kolem Řípu a na dolní Ohři od nepaměti byli nepřátelé Slavňkovcův. Eliška jedna z dcer Václava II. zasnoubena jest Janovi synu Jindřicha Lucemburského. Vlastislava bojovného knížete Luckého porazil a zabil Čestmír vůdce vojsk Neklanových. Císař Zikmund syn Karla IV. pojal za manželku Marii dceru krále Ludvíka. Sokrates jeden z největších mudrců starého věku zemřel jako mučenník za pravdu. A tvé srdce perla všeho podobej se slávku! Lev nejsilnější zvíře častokrát nejspatnějším ptákům za potravu slouží.

O příslovečném určení.

Příklady. Před Bohem nikde se ukryti nemůžeme. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Poutníci šli svou cestou.

Rozeznáváme:

1. Přísl. určení *místa*, na otázku kde? kam? odkud? kudy?

Vyjadřujeme je:

a) příslovci;

b) podstatnými jmény buď v instrumentále, nebo v pádě předložkovém.

Příklady. Ruka Páně není dosud skrácena. Jarního času bývají povodně. Tu noc třikrát zahřmělo. Časem štěstí samo do rukou leze. Odejel na měsíc. Kopřiva ze země lezouc páli.

2. Přísl. určení *času*, na otázku kdy? jak dlouho? dokud? od které doby?

Vyjadřujeme je:

a) příslovci;

b) podst. jmény v prostém gen., akk. a instr., nebo v některém pádě předložkovém;

c) přechodníkem sloves.

Příklady. Kdo lehce věří, snadno pochybí. Žertem pravdu prohoditi neškodí. S poctivostí nejdál dojdeš. Stál tu jako opařený. Pasáci pásli koně za uzdu je držlice.

3. Přísl. určení *způsobu*, na otázku jak?

Vyjadřujeme je:

a) příslovci;

b) podst. jmény v instrumentále, nebo v některém pádě předložkovém;

c) příměrem uvedeným spojkou jako;

d) přechodníkem sloves.

Příklady. Zdvořilostí nezhrěšíš. Pro pravdu se lidé nejvíce hněvají. Tvrdá voda k mytí ani ku praní se nehodí. Nevěda si ni rady ni pomoci v zoufalství upadal.

4. Přísl. určení *příčiny* neb *účelu*, na otázku proč? k čemu?

Vyjadřujeme je:

a) podstatnými jmény v instr. nebo v pádě předložkovém;

b) přechodníkem sloves.

Cvičení. Vytkněte příslovečná určení: Na skálu vystoupil silný Záboj. U skoupého toлары pláčí, a u štědrého i halěře skáčí. Král pobyl ve Vratislavi přes masopúst. Moudrý v hádce ustoupí. I zasténal pláčem holubíným. Vše se děje po vůli boží. Pracujíce jezte více! U kostelních dveří žebře seděl. Nemohouce déle čekati odešli. Křivdu chudým činili nepravě soudíce. Vlk pozřev kost měl muku velikou. K jeho veliké prosbě to učinili. Skoupý k almužně lenivé má nohy. Hloupost a pýcha na jednom stromě rostou. Mezi slepými jednooký jest králem. Po žalosti radost chodívá. Prška po kapkách začíná. Vlk loupí z přirození. Na chválené hrozny ber malý košík!

(Další přísl. urč. pro II. tř.)

Příklady. Bylo nás okolo padesáti. Žeň bývá jednou za rok. Obvyčejné tužky po krejcaru se prodávají. Klobouk byl za pět zlatých. Chlouby s pytel a lží se dva.

5. Přísl. určení *kolikosti* (*máry*), na otázku kolik? kolikrát? po čem? za č?

Příklady. Od včely pochází med, od hada jed. Universita pražská založena byla Karlem IV.

6. Přísl. určení *původu* (*původce*), na otázku od koho? kým?

Příklady. Co napsáno pérem, nevyhladíš ani toporem. Vzkázal nám to po poslu.

7. Přísl. určení *prostředku* (*prostředníka*) neb *nástroje*, na otázku čím? po kom?

Příklad. Bůh bydlí s anděly a se svatými v nebi.

8. Přísl. určení *společnosti*, na otázku s kým?

Příklady. Naplnili džbán vínem. Bůh stvořil člověka z hlíny.

9. Přísl. určení *látky*, na otázku čím? z čeho?

Příklady. Čechy jsou bohaty léčivými zřídly. Na zraku i sluchu velice schází.

10. Přísl. určení *vztahu*; jím se vytýká, na které jen věci (osoby) se výrok věty vztahuje.

Příklady. Bez přátelství srdce hyne. Do města nikdo pod velikou pokutou nesměl.

11. Přísl. určení *podmínky*; jím se určuje, čím jest výrok věty podmíněn.

Cvičení. Vytkněte příslovečná určení: Chleba i vína měli s potřebu. Utrhač svým jazykem více raní, než nepřítel ostrou zbraní. Kožišník z koží kožichy strojí. Při svorné vůli jde vše do hůry. Dobré svědomí za tisíc svědků stojí. Více bolí od jazyka, než od meče. Vlídností se každému zavděčíš. Bůh z červánků duhu na obzoru klene. Oheň bez podnětu nehoří. Cizím volem chleba se nedoořeš. Žižka byl slepý na obě oči. Pobyl vesele s přáteli svými. Člověka lapají za jazyk. Král Albrecht umřel od červené nemoci. Dívky z viol a růží kytice vázaly. On město vedle jiných řídí. Již se naplnilo, co nebeský Stvořitel skrze své proroky světu slíbil. Hraje na housle. Jordán zšíří jest na deset i dvanácte krokův. Císař zmrtvěl v těle, zbledl v líci. Těžko berana s vlkem smířiti.

O družích vět jednoduchých.

Příklady. Žák píše. Žáku, piš! Píše-li žák?

První větou něco vypovídám, druhou k něčemu povzbuzuji, třetí se na něco táži.

Věty hlavní jsou svým tvarem trojí: 1. vypovídací, 2. povzbuzovací, 3. tázací.

Větou vypovídací pronášíme:

- a) svůj soud, na př. otec pracuje; odpočívati není lhřích;
- b) svou pochybnost, na př. bratr sotva přijde; přítel stěžl se dostaví;
- c) připuštění možnosti, na př. snad přijde; přítel se bezpochyby dostaví;
- d) vzvolání, na př. ten to vyvedl! že se nestydíš! tys tomu dal!

Větou povzbuzovací pronášíme:

- a) přání, na př. kéž se tak stane!
- b) prosbu, na př. Pane, přispěj nám!
- c) vybídnutí, na př. zahrajme si! vylez nahoru!
- d) radu, na př. zkus to! hleď na to zapomenouti!
- e) dovolení, na př. jdi si! tedy si zahraj!
- f) rozkaz, na př. pracuj! ať se učíš! napišeš psaní!
- g) zákaz, na př. neodcházej! nepokradeš!
- h) výstrahu, na př. chraň se ho! střež se jich!

Ve větách tázacích vyjadřuje se otázka buď tázacími zájmeny nebo příslovci (otázka slovní), buď slovesy (otázka větná), na př. kdo to řekl? kde s' byl? jak to bylo? — půjdeš-li? je-li otec tvůj zdrav?

O významě a účelu pádů ve větě.

(Pro II. tř.)

O pádech prostých.

Nominativ.

Příklady. a) Pták zpívá. Bratr jest nemocen. — b) Železo jest kov. Sestra jest nemocna. Bratr jmenuje se Josef. Můj přítel nazývá se Jan. — c) Bylo zima. Je ho škoda. — d) Ó, já nešťastný!

Nominativ jest pádem

- a) podmětu;
- b) dodatku slovesa býti, jakož i sloves jmenovati se, nazývati se, slouti a p.;
- c) příslovečného určení slovesa býti ve větách bezpodmětých;
- d) vzvolání.

Vokativ.

Příklady. Sv. Prokope, pomoz mi! Svět, měsíčku, pěkně s večera!
Vokativ jest pádem volání neb oslovování; ve větě povzbuzovací jest podmětem. Ve větě vypovídací, na př. hledáme vás, přátelé! mívá význam přístávky.

Genitiv.

Příklady. 1. Světlo měsíce jest mdlé. Cesta slávy na ledu stojí. — 2. Hříšník lituje hříchů svých. Buď pamětliv slibu svého! — 3. a) Třetího dne vstal z mrtvých. b) Delfin bývá zděli dvou metrův. c) Srdce jeho jest tvrdší kamene. — 4. Ó, té ošemetnosti!

Genitiv bývá:

1. přívlastkem podst. jména;
 2. doplňkem slovesa nebo příd. jména;
 3. příslovečným určením:
- a) času,
 - b) míry,
 - c) srovnávacím;
 4. zvoláním.

I. Genitiv jest přívlastkem.

Příklady. a) Bude viděti západ slunce (či západ?) . Znamenejte příchod pána Krista (či příchod?)! — b) Drobného peří ptáci k sobě se táhnou (kteří ptáci?) . Jenom člověk slabých zrakův libuje si v temnu mrakův (který člověk?) . — c) Větší díl města Benátek u vodě a na kolích stojí (nikoli celé město Benátky, nýbrž jen větší díl). Lepší hrst jistoty (nikoli všecka jistota, nýbrž jen hrst), nežli pytel naděje.

Význam genitivního přívlastku různý bývá; hlavně pak tu rozeznáváme:

- a) genitiv přívlastňovací, jímž se označuje osoba neb věc, které něco náleží, od které něco původ svůj bere;
- b) genitiv vlastnosti, jímž se označuje vlastnost nějaké osoby nebo věci;
- c) genitiv celkový, jímž se označuje celek, o jehož jisté části se hovoří.

Poznámka 1. Genitiv přívlastňovací bývá i dodatkem sloves býti a slouti: Jsem chudobných rodičův. Kostel slove sv. Václava. Místo přívlastňovacího gen. bývá přívlast. příd. jméno: To je zahrada matčina.

Poznámka 2. Genitiv vlastnosti bývá i dodatkem slovesa býti: Jest cizího původu. Byl dobré mysli. Vlastnost lze označiti též pádem předložkovým: Je tam škola o pěti třídách. Přišel k nám hoch s kučeravými vlasy.

Poznámka 3. Genitiv celkový klade se nejen po jménech podst., ale i po číslovkách základních od pěti počínajíc (pět smyslův, sto zlatých), po číslovkách druhových, pokud mají platnost jmen podstatných (sedmero svátostí, desatero přikázání), a neurčitých (málo peněz), dále po pří-

slovcích (hojně hladu, drahně času, dosti bídy). Slovo řídící často se vypouští: Tam je pokladův (rozuměj mnoho)! Genitiv po superlativu je též gen. celkovým: Sokrates byl všech lidí nejmoudřejší.

Cvičení 1. Určete, který z genitivů v těchto větách jest přivlastňovací, který celkový a který jest genitiv vlastnosti: Slavník byl muž veselé tváří. Lilie jest obrazem nevinnosti. Dá Hospodin všeho dobrého dosti. Pál světa skáče, a pál pláče. Člověk jest koruna stvoření. Vidím kmeta vlasů bílých. Tu slyšeti zvuk trub a třeskot bubnův. Lepší doma krajíc chleba, než v cizině kráva celá. Mnoho křiku, málo vlny. Řím je hlavní město Italie. Mně se líbí muži vroucího ducha a ušlechtilého těla. Přátelství jest slunce života. Thales byl první všech mudrcův. Zpěvy královského pěvce Davida velebné jsou. Sešlo se jich sto. Překročili meze slušnosti. Železo jest všech kovů nejužitečnější.

Cvičení 2. Určete, který z genitivů v těchto větách jest přísl. určením času, který přísl. určením míry a který jest gen. srovnávacím: Dnes je člověk pevnější kamene a zítra je vody slabší. Času jarního potok velmi se rozvodnil. Tu stojí sloup člověka zvýši. Díra jest zhloubi tří decimetrův. Té chvíle bylo v Praze všecko lacino. Přátelská láska lepší kamenných hradeb. Král Ptolemaeus udělal strouhu třiceti metrů zšíří. Studená rosenka té noci padala.

2. Genitiv jest doplňkem.

Příklady. 1. Chudoba cti netratí. — 2. Vystěhovalec zapomněl v cizině řeči české. Jest dalek vši viny. — 3. Přejde soudit živých i mrtvých.

Genitivu doplňkového hlavně tři druhy rozeznáváme:

1. genitiv záporný, jímž se vyjadřuje doplněk záporných sloves přechodných;

2. genitiv kladný, jímž se vyjadřuje doplněk sloves kladných a jmen přídavných;

3. genitiv po supinu.

Poznámka. K záporným slovesům přísluší též *nechati, zanedbati, nenáviděti*, pročež pojí se tato slovesa s genitivem, na př. Nechejme všech svárův! Zanedbali vhodné příležitosti. Sv. Prokop tohoto světa nenáviděl. — Za věty záporné sluší pokládati i takovéto věty: Kdyby bylo mouky (= není mouky)! Může-li býti bídnějšího tvora nade mne (= nemůže býti)? — Mnohdy přechodné sloveso záporné mívá u sebe nejen doplněk záporný, nýbrž i jeho protivu — doplněk kladný, na př. Nezastřelil ničeho, leč jedinou koroptev. Nezov k sobě neznabohův, ale dobré a šlechetné! Nemám peněz, toliko trojník. V takových případech jenom

doplněk záporný jest v genitivu, doplněk kladný však v akkusativu; tento bývá tu uveden spojkou: *leč, než, ale, jenom, toliko*.

Příklady. a) Liška nemohla hroznů doskočiti. Cizím volem chleba se nedoořeš. — b) Zlého se straň a jak haďa chraň! Zlého se sprostíš, i smutku se zhostíš.

Genitivu kladného zvláště tyto dva druhy sluší vytknouti:

- a) genitiv dotykový, jímž se označuje osoba nebo věc, které se podmět buď již dotýká, nebo teprv dotknouti, dosíci se snaží;
- b) genitiv odluky, jímž se označuje osoba neb věc, od níž podmět buď se odlučuje, neb odloučen jest.

Cvičení 1. Pozorujte, která slovesa se doplňují genitivem, a určete, zdali který z genitivů jest dotykový neb odluky: Bráním se zlého pokušením. Cizil se své rodiny. Čekáme sluníčka z oblakův. Dejte nám chleba a vody (neurčitou část)! Ve Spartě dbali jen výcviku vojenského. Chleba se nedospíš. (Slovesa pohybu a snahy složená s předložkou *do-* pojí se s gen. dotykovým: dosíci, dobytí, dojeti, dojítí, dodělati se, domakati se, domnívati se, doprositi se, dorůstí [veliké výšky], dosednouti [koně], dostoupiti [vrcholu].) Hájil své rodné země. Hanbí se společnosti za svůj přestupek. Hleďte nejprve království božího! V každé věci hleď konce! Zbožný čistě chová srdce svého. Každý chrání jmění svého. Chci vody (část). Chytá se břehu. Koupil chleba (část). Nepřátelé kryli hlav svých. Blaženi, kteří lačnější a žízní spravedlnosti. Zlý duch láká křesťanských duší. Lkají cizího neštěstí. Bůh mstí každé viny, ale ne hned. Do sklepa nateklo vody. (Slovesa složená s předložkou *na-* pojí se s genitivem 1. znamenají-li částečnost děje: nabrati vody, nažítí trávy, naložití sena [naproti tomu: naložil seno, t. j. všecko], nakapatí balzámu, nastrouhati křenu; 2. znamenají-li hojnost děje: najedl se masa, nazval si hostí, nanosili se slámy, navozili se dříví, nazpívali se písní.) Nadál jsem se toho. Učitel napomíná neposlušných žákův. Očistil se své viny. Odsoudili ho cti, statku i hrdla. Musil pluhu na poli odběhnouti. Otcovské země odumři, ale neodcházej! Plakala (želela) matička syna svého. Poskytl mu pomoci. (Slovesa s předložkou *po-* složená pojí se větším dílem s genitivem: pohřešovati, pomníti, poslouchati, postoupiti, postrádati, potvrditi, pozvati, pojísti.) Prosím (žádám, hledám) vaší rady. Přál (žádal) jsem mu dobrého zdraví. Přidali nám mouky. Pykal provinění svého. Radil se (tázal se) moudrých lidí. Snaž se (hledej) vždy dobrého! Spílal mu hloupých. Což se strašíš (bojíš) těžké práce? Anděl Páně střeže dítek nevinných. Svěřil nám všech svých tajemství. Šetři svého zdraví! Tajili toho před ním. Toužíme (žádáme) lepších časův. Přítel lichometného ubíhej! (Slovesa odluky složená s předložkou *u-* pojí se s genitivem: ubrati něčeho, ubývati, uchovati, ujíti, utéci.) Král nás ubezpečil své milosti. Užasl jsem se (bál, styděl) tvého příchodu. Volali (hledali) pomoci. Hříchem Boha se

vzdaľujeme. Vzal si jablek (část). Vzpomínejte často přátel svých! Zhojil se nemocí. (Slovesa odluky složená s předložkou *z-* pojí se s genitivem: zbaviti [někoho] něčeho, zbýti se něčeho, zdráhati se něčeho, zdržeti se, zpovídati se něčeho.) Vystěhovalc zapomněl v cizině řeči české. (Slovesa s předložkou *za-* složená pojí se větším dlem s genitivem: zakusiti něčeho, zapírati, zasluhovati, zastávati, záviděti.) V neštěstí zkusíš přátel svých. Zželelo se mi člověka toho. Žádal jsem práva svého. Žádal velké odměny. Slepý almužny žebře.

Cvičení 2. Pozorujte, která přídavná jména pojí se s genitivem odluky, která s genitivem dotykovým: Buď bedliv povinností svých! Bezpečni byli svých životův i statkův. Jest blížek svého skončení. Roucho je čisto všech poskvrn. Dalek byl vši nepoctivosti. Buď svých věcí dbalý! Jest důstojen úřadu svého. Až mi té nedbalosti hněvno bylo. Jest chtivý cizího jmění. Byli jisti naší nevinny. Lačen jsem byl slova vlídného. Každý má býti milovný jazyka svého mateřského. Bůh mocen jest všech věcí. Pravdomluvnosti napřed pilen buď! Jsme potřebni cizí pomoci. Nebyl povědom cesty. Do třetího dne měl města prázden býti. Nebyl prost všeho podezření. Sněmu toho nebyl přítomen. Ústa starcova byla zubů pusta. Byli té zprávy velice radostni. Svého úřadu buď snažen! Jest svědom obyčejův starodávných. Takový úklad nebyl tajen krále Václava. Byl účasten všech porad. Toho dobrodině do smrti byl vděčen. Jest zběhlý všech umění. Hektor žádostiv byl boje.

Dativ.

Příklady. 1. Ne škole, ne rodičům, ale sobě prospíváme svou pilností. Žala kravám travičku. — 2. Té dívce jest dvanáct let. Podle srsti psu jméno.

Dativ jest doplňkem slovesa nebo příd. jména.

Dva druhy dativu zvláště sluší vytknouti:

1. dativ prospěchový, jímž se označuje osoba nebo věc, jejíž prospěchu, škody, cti děj nějaký se týká;

2. dativ přivlastňovací, jímž se označuje osoba, kteréž co náleží nebo která něčeho nabývá; se slovesem *býti* pojí se.

Cvičení. Vytkněte slovesa a příd. jména, která se pojí s dativem, a určete, zdali některý z těch dativů jest prospěchový nebo přivlastňovací: Bráníme se přesile nepřátelské. Králová té kratochvíli se dívala. Všem se jest narodil Kristus. Radost jest andělům i všem, když se hříšný člověk kaje. Doufejme Bohu a králi svému. Otec tomu nechce. Bohu živému modlíti se budeme. Bohu živ jsem byl, Bohu i umru. Tuť bude hrdým nemalá žalost. Obcovali jsme službám božím. Peníze jedněm panují, druhým slouží. Ne sobě samým, ale všem vůbec pracovali. Jednomu bylo jméno Josef, druhému Jan.

Vladislavovi přezdívali král Dobře. Lidé se radují létu, a včelky květu. Jednomu každému souditi chtí spravedlivě. Těšm se příchodu otcova (= že přijde; těšm se z příchodu otcova = že přišel). Hmyz škodí rostlinám. Ani mně ani tobě ten mlýn nebude. Voda je hlavě dobrá. Sv. Prokop byl štědrý hostem. Zlým byl hrozný, dobrým ochotný. Co tělu líbo, duši žel. Bohu živ jsem. Kdo závistiv, sám sobě křiv. Poklady lakomci nejsou platny.

Akkusativ.

Příklady. 1. Práce zdobí člověka. Pevná vůle divy činí. — 2. Odtud jej zdráva domů přivedl. Biskup ji zkroušenu a pokornu uzřel. — 3. a) Spal jsem celou noc. b) Šli jsme až konec lesa. c) Kapku je to lepší. — 4. Kýho výra! Ďasa!

Akkusativem se vyjadřuje:

1. předmět sloves přechodných;
2. určení předmětu; v takových větách jest tedy dvoji akkusativ: předmětný, jímž jest podst. jméno neb zájmeno, a určovací, jímž jest neurčité jméno přídavné;

3. příslovečné určení

- a) času,
- b) místa,
- c) míry, kolikosti;

4. zvolání.

Cvičení. Vytkněte, kterým z akkusativů v těchto větách vyjádřen jest předmět, kterým určení předmětu a kterým přísl. určení: Svrbí mě levé oko. Mrzí-li tě život? Co tě to napadá? Mohl mě chuda učiniti. Šlechtnost ctí člověka činí. Slovatný byl až kraj světa. To jezero jest široké tři míle. Ráno vyšli jsou z Betléma. Dobrý boj jsem bojoval, běh jsem dokonal. Manželka přebyla muže svého. Staří Čechové své zboží obecně měli. Vidíš nás živý při sobě. Táboři zlezli město Boleslav v noci. To mě stojí tři sta hřiven. Cenil nám toho koně čtyři kopy. Již přišli vrch hory vysoké. Slyšán byl hlas jakýsi dvě hodiny přede dnem. Neúf každý den posvícení. Trochu poodstoupil. Sudí taková pacholata zapsána má. Bylo nás hromadu.

Instrumentál.

Příklady. 1. a) Šli jsme lesem. b) Dnem i nocí jsme pracovali. c) Horkem lidé mřeli. Na Děvíně Mojmirrem založen byl chrám. d) Starého vrabce plevami neošidíš. Co napsáno pérem, nevyhladíš toporem. Těšínskými jablky měšec nácívá. e) I zasténal pláčem holubíným. Oči mu sloupem (= jako sloup) stály. f) Sedláci nemají se rovnati rouchem,

stravou vladykám. — 2. Jazyk vším tělem vládne. — 3. Tělo jest nástrojem duše rozumné.

Instrumentálem se vyjadřuje:

1. příslovečné určení

- a) místa,
- b) času,
- c) příčiny nebo původce,
- d) prostředku, nástroje, látky,
- e) způsobu i srovnání,
- f) vztahu;

2. doplněk;

3. výrokový dodatek slovesa *býti*.

Cvičení. Určete, který z instrumentálů v těchto větách jest místní, který časový, který příčiny neb původce, který prostředku, nástroje neb látky, který způsobový neb srovnávací, který vztahový, který doplňkový, který výrokový: Hýbali jsou hlavami svými. Rukama na ně kývali. Válkami měst ubývalo. Králem nebeským odtad vyvedeni jsou. Kdo není málem spokojen, více není hoden. Jeho smrtí byli všickni Řekové zarmouceni. Cesta je zaváta sněhem. Láhev načichla olejem. Šaty páchly kouřem. Ve světě buď tělem, v Bohu srdcem! Císař jej hrdlem i zdravím ubezpečil. Velké řeky tokem plynou, malé šumem běží. Sově soumrak svítáním a tma nočním polednem se zdá. Čech Kroka po sobě soudcem a správcem ustanovil. Nade stříbrem po levici lunou oheň vzhůru plane, nade zlatem po pravici zlatem pláti neustane. Vrchem jest páda sucha, spodem mokra. Člověk časem se mění. Výhoň chvátal temnem nočním. Kroutí očima a vztekle sebou zmítá. Tráva vyschla horkem a velikým suchem. Neušpiní se saze uhlím. Jsem v tomto království bytem svým. Nech vše jíti svým chodem! Hrozná tělo jeho osykou se třese. Klidně řeka krajem plyne. My táhli čirou tmou.

O pádech předložkových.

Prosté pády nestačí vyjádřiti všech poměrů, protož užívá se též pádů předložkových. Rozeznáváme předložky 1. s jedním pádem, 2. se dvěma pády, 3. se třemi pády.

1. Předložky s jedním pádem.

a) **S genitivem.**

Chodí jako tělo bez duše. **Bez** s gen. značí, čeho kdo jest zbaven, odloučen.

Jede do Prahy. Hodovali až do rána. **Do** s gen. značí předmět, ku kterému děj směřuje, nebo mez, až po kterou děj sahá. *Rčení:* Žádného

bludu do sebe nevím. Nebyl bych se toho do vás nikdy nadál. To se mi do tebe nelíbí. Služebníci častokrát stěžují sobě do pánů svých. Mnoho jich netoliko do chromoty, ale i do smrti potlučeno. Ta krásná jablka padla mu do oka (= zachtělo se mu jich). Ty všechny věci do potazu vzaty (= uvažováno o nich).

Od stolu jsme vstali. Od rána do večera přšlo. Byl obžalován od falešných svědkův. **Od** značí odloučení nebo vzdalování (proto genitiv odluky přibírá tuto předložku pro větší určitost: očistil se své viny = očistil se *od* své viny), počátek děje, příčinu neb původce děje. Ve výrazech: nástroje od železa, věci od zlata značí látku. *Rčení*: Otec není od toho (= svoluje). Od čeho jsi zde (= k čemu)? Já také od osoby své za to žádám (místo chybného: se své strany).

Vojáci u studně čekali. **U** označuje blízkost.

Vyletěla křepelenka z prosa. Bůh člověka z hlíny stvořil. Kárali mě z chyb. Z roboty to dělají musejí. **Z** označuje vzdalování (proto se touto předložkou často zesiluje genitiv odluky: zpovídal se hříšněv = zpovídal se *z* hříšněv), látku, příčinu, způsob. *Rčení*: Z té plavby sešlo. Malý strach šel z nich. Kázali, co z víry není (ve člancích víry není obsaženo). Radili se, koho by měli ze sebe voliti za vůdce (místo chybného: ze svého středu).

Leží vedle (= v délku) bratra. Jde podle (= po délce) řeky. **Dle, vedle, podle** druhdy znamenalo: v délku, po délce; nyní *vedle* znamená též společnost: On město vedle jiných řídí. *Dle* a *podle* mimo svůj starší význam znamenají i přiměřenost, na př. Oděv, stravu podle stavu.

Okolo (kolem, vůkol, kolkol) města jsou zahrady. Okolo desáté jsme vyjeli. Bylo nás okolo padesáti. **Okolo** má význam místní, též označuje přibližný čas nebo počet.

Syn kraloval místo otce svého. **Místo** s gen. znamená osobu nebo věc, kterou jiná osoba nebo věc zastupuje.

Poustevník samotný kromě lidí bydlí. Všecko mine, kromě slov božích. **Kromě** označuje buď odloučenost nebo výjimku.

5) S dativem.

K nebi ruce spínali. Člověk je stvořen ku práci. K jeho prosbě to učinili. K večeru pryč se brali. Bylo jich ketřiceti. **K** (před jinými souhláskami: *ke*, před retnicemi *ku*) s dat. označuje: směr, účel, příčinu a přibližnou dobu neb počet. *Rčení*: Není mu podoben (bratřovi); není k tomu podoben (= neučinil by toho, také: nedokázal by toho). Není to podobno k smíchu (= nesluší se tomu smáti). Divně mi k myslí bylo (místo chybného: okolo srdce).

Postavil se proti zdi. Stínem jest všeliká radost světa proti radosti nebeské. **Proti** označuje směr nebo přirovnání. Výraz: u přirovnání (k radostem nebeským), kterého se užívá ve srovnání místo předložky proti, jest nesprávný. Nesprávné jsou též výrazy: proti náhradě (m. za náhradu), proti výpovědi (m. na výpověď), proti dobírce (m. na dobírku).

e) **S** akkusativem.

Král mimo Žitavu jel. Mimo tebe není pána. Učinil to mimo právo. **Mimo** s akk. určuje místo, kterého kdo pomíjí, neb osobu, kterou z něčeho vyjímáme, nebo věc, s kterou co na sporu jest.

Lékař chodí k nemocnému ob den. Šťěstí s nešťěstím ob jeden dvůr žive. **Ob** značí střídání místní a časové.

Nečiním toho pro jiné, ale pro sebe. Sodoma pro nešlechtnost obyvatelů se propadla. Boháč dává pro pověst, chudý pro čest. Pro Bůh, co se stalo? **Pro** s akk. označuje osobu, v jejíž prospěch se co děje, dále příčinu neb účel a konečně též osobu, kteréž jako svědka se dovoláváme.

Vyprovodil ho přes hory. Modlila se přes celou mši svatou. Bylo nás přes dvě stě osob. Přes markrabino přikázání jezdil do lesův. **Přes** značí směr s té strany na onu, dále čas, jež činnost nějaká všecek vyplňuje, potom počet, jež co převyšuje, posléze též věc, s kterou něco na sporu jest.

Císař skrze Lombardy do Říma jel. Ty řeči bratru Janovi skrze bratra Jakuba oznámil. **Skrze** s akk. znamená prostor, jehož středem pohyb se děje, nebo prostředníka.

d) **S** lokálem.

Při domě je zahrádka. Byl při paměti. Při dobré vůli vše lze provéstí (čím jest zdar podmíněn?). Přísahal při živém Bohu. **Při** značí blízkost osob neb věcí, spojitost, podmínka, osobu, kterou se dokládáme. *Rčení:* (Zůstanu u vás.) Zůstanu při vás (= půjdu s vámi, budu vám pomáhati).

2. Předložky s dvěma pády.

a) **S** akkusativem a lokálem.

1. **Na**. Na skálu vystoupil silný Záboj. Na smrt se roznemohl. Roznemohl se na horkou zimnici. Srst zaječí hodí se dobře na klobouky. Učí se na housle hráti. Přišlo jich na

padesát. Mladý na léta, starý na rozum. *Na* s akk. označuje místo, k němuž pohyb směřuje, způsob, příčinu neb účel, prostředek neb nástroj, počet přibližný, vztah.

Seč veliká byla na mostě. Na jaře vše se zelená. Země válkami na lidech i statečích hyne. *Na* s lok. označuje: místo, na němž co jest nebo se děje, čas a vztah.

Poznámka. Některá slovesa doplňují se akkusativem s předložkou *na*, jako: mysliti na někoho, ptáti se, pamatovati, vzpomínati, dbáti a j.; některá zas lokálem: přestávati na něčem, zakládati si na něčem. Lokál i akk. s předl. *na* bývají ve větě přívlastky: pole na rovině, košik na zemáky.

Rčení: Ani se mi na oči neukazuj! Ani nám na mysl nevstoupilo. Spadl los na Matěje. Čekej, až na tě dojde (místo: až na tě přijde řada) Nepřátelé na smrt jejich nastupovali. Mračna jsou na spadnutí. Přijdu na všecek způsob (m. na každý pád). Zůstali jsme (snesli jsme se) na tom. Co na mně jest, chci se přičiniti.

2. **O.** O prst by jej ovinul. Psi se o kost hryzou. Na Tři krále o hodinu dále. Běží mu o dům, o život. *O* s akk. označuje: místo, okolo něhož se co děje, též příčinu, čas a kolikost.

Ročníci rozprávějí o počasí. O vánocích den nejkratší. Učinil to o své újmě. Najal si pokojík o jednom okně. Lokál s *o* bývá ve větě: doplňkem, přísl. určením času neb způsobu, přívlastkem.

3. **V** (někdy **u**). Čeledín v dům vběhl. Hráli v šachy. Ten list byl v tato slova psán. Všichni z mrtvých vstanou v den soudný. Hostivit s bratrem svým v mír vešel. Akkusativ s *v* bývá ve větě: přísl. určením místa, prostředku neb nástroje, způsobu, času, též doplňkem některých sloves: vejíti v mír, upadnouti v neštěstí, vzítí v nenávisť, uvéstí v posměch, proměnití se v páry, obrátití se v prach, věřítí v osud.

Myš v doupěti a ryba u vodě ráda bývá. V horku vez pláště s sebou, v dešti sám pojede. Drahota povstala v obilí v mase. Ode vši čeledi u veliké potupě byl. Lokál s *v* (*u*) bývá ve větě: přísl. určením místa, času a vztahu, též výrokovým dodatkem slovesa *býti*; také sloveso míti mívá ten pád za dodatek: míti v nenávisti, v ošklivosti, v lásce.

Rčení: Římané uvázali se v město. Pyšně si vede, a v paty ho zebe.

4. **Po.** Odsekni tu ruku po loket, která sobě dobra nepřeje. Po ten všecken čas pracemi zanesen byl. *Po* s akk. označuje místo, kterého co dosahuje, a také čas.

Běhal jelen po horách. Tři králové po hvězdě přijeli. Po hostině hosté se rozešli. Slepíčka po zrnečku klove. Ptáka poznáme po peří. Vzkázali nám to po zvláštním poslu. Za kůže sotva po pěti zlatých dostali. Zlý rok se ohlíží po úrodě.

Lokál s *po* bývá ve větě: přísl. určením místa, směru, času, způsobu, příčiny, prostředníka, kolikosti a též doplňkem.

Poznámka. Při slovesech *býti a míti* předložka *po* s lokálem označuje osobu nebo věc, která konce svého došla neb dojde: je po něm, bude po něm, bylo po veselosti, máme po práci. — Časového lokálu s *po* se začasté nesprávně užívá, na př. Po vyřízení svých věcí domů jel (správně: vyřídív své věci domů jel). Po vyjití jich pan hejtman třetí artikl čísta dal (správně: hned jak vyšli, pan . . .). — Druhdy předložka *po* též dativ řídila; dosud zachovaly se tyto výrazy: po různu, po starodávnu, po domácíku a p., též pohřbchu.

b) S akkusativem a instrumentálem.

1. **Mezi.** Vstoupil mezi dveře chrámové. Jerusalém leží mezi horami. Mezi druhou a třetí hodinou ostala ho zimnice. *Mezi* s akk. určuje místo (na otázku *kam?*), s lok. místo (na otázku *kde?*), neb i čas.

2. **Nad.** Slunce nad horu vyšlo. Nad míru se vychloubali. Velicí páni tito nad sedláky bídnější jsou. *Nad* s akk. označuje místo (na otázku *kam?*), způsob, srovnání.

Nad námi se klene obloha. Jeremiáš bědoval nad zkázou města. *Nad* moudrým hvězdy nepanují. Instrumentál s *nad* bývá ve větě přísl. určením místa (na otázku *kde?*), příčiny a také doplňkem.

3. **Pod.** Dostal se s deště pod okap. Chodívá k nám pod večer. Pod čtyři zlaté nikde té látky nedostanete. *Pod* s akk. označuje místo (na otázku *kam?*), čas neb nejnižší cenu (míru).

Pod nízkým stropem vysoko neskákej! Trpěl pod Pontským Pilátem. Do města žádný pod velikou pokutou nesměl. *Pod* s instr. označuje místo (na otázku *kde?*), čas neb podmínku.

4. **Před.** Mudrci před krále šli. Předkrálem všichni stáli. Zemřel před třemi dny. *Před* s akk. označuje místo (na otázku *kam?*), s instr. místo (na otázku *kde?*), neb čas.

Rčení. Před se dále cestou svou k Tachovu jeli. Právo před se pustil (= právu průchod dal). Plnomocenství před rukama jest (= na snadě).

3. Předložky se třemi pády.

1. **S, se.** Rez se železa pilník stírá. S neděle vás navštívíme. *S* s gen. označuje místo, od jehož povrchu pohyb pryč se děje, a také čas. *S* je souznačné se *z*; předložkou *s* označuje se pohyb s předmětu, na kterém co bylo, předložkou *z* pohyb z předmětu, ve kterém co bylo, na př. Co je v nebi, přichází z nebe, co je na nebi, přichází s nebe.

Chlouby s pytel, a lží se dva. Jest po nemoci, není ještě s tu práci. *S* s akk. označuje kolikost a míru.

Odešel se svým přítelem. Dávej s rozumem, a ber s paměti. Přišel k nám hoch s vlasy kučeravými. Bylo mito s podivením. *S* s instr. bývá ve větě: přísl. určením společnosti a též způsobu, dále přívlastkem, někdy také výrokovým dodatkem slovesa *býti*.

2. **Za.** Nejlépe zaplatiti za paměti (dokud paměť). *Za* s gen. označuje čas.

Rčení. Za řeči (špatně: mezi řečí) zmínil se o tom; též: za hry, za jízdy.

Poutníci za stůl sedli. Vola za rohy, člověka za jazyk lapají. Ani za mák mu neublížil. Byl pochválen za svou pilnost. Za hodinu to uměl. Je ve mlýně za práška. Kmotrové za dítě odpovídají. *S* s akk. bývá ve větě: přísl. určením místa, prostředku, kolikosti, příčiny, času, též výrokovým dodatkem slovesa *býti*; označuje též osobu, již kdo v něčem zastupuje.

Snadno za křovím stříleti. Za příměřím pozvali jich na svůj hrad. Vlna za vlnou se válí. *Za* s instr. označuje místo, příčinu a též způsob.

Rozbor věty jednoduché.

Cvičení. Určete základní i rozvíjecí členy těchto vět, a povězte, čím jest který vyjádřen:

Roku 1260. strhla se válka mezi Otakarem II. a králem Uherským Belou IV. o Štýrsko.

Arnošt z Pardubic byl pro svou šlechtou povahu nejvyšší ozdobou pražské stolice arcibiskupské.

Paměti o dávných příbězích dochovány jsou prvotně u všech národů pokolením pozdějším od básníků v písních.

Za své zásluhy o literaturu národní obdržel Jungmann léta 1835. od ruské akademie zlatý peníz záslužný.

5 Bohatýrský Záboj s udatným Slavojem postavili se v čelo svých krajanů na obranu svého náboženství.

Bible Kralická patří pro svou správnou mluvu k nejvzácnějším spisům literatury české.

Příслови „Řemeslo má zlaté dno“ nepozbylo dosud své pravdivosti.

Velikou událostí mezi křesťanskými národy v Evropě za středního věku byly válečné výpravy do Palestiny.

V kláštrech jeptišek ve středověku takofka zdomácnělo umění zhotovovati roucha chrámová.

10 Král Ludvík i přes vůli šlechticův uherských domáhal se po zvláštních poslech rychlé pomoci u všech panovníků sousedních.

V panství nad zeměmi Českými stal se r. 1526. nástupcem Ludvíka Jagajlovce Ferdinand I.

Ferdinand I. musil proti Janu Zápolskému hájiti práva svého mečem.

Vítězství před Vídní naplnilo válečnický křesťanský netušenou důvěrou v sílu jejich.

Po nařízení Hospodinově měl Mojžíš užiti na stánek úmluvy koží skopových.

15 Za dob křížových válek přijímali různí mohamedánští zeměpánové národy Turecké do služeb vojenských.

Xerxes I. sbíral po smrti otce svého Daria I. po tři léta ve všech zemích vojska proti Řecku.

V mládí svém vyznamenal se Sokrates několikrát udatností ve válkách za svou vlast.

V té hrozné povodni Pán Bůh některé děti divným způsobem při živobytí zachoval ráčil.

Od nejdávnějších časů karavany nejednou trpce zakusily záhubné moci zbouřených oblaků psečných.

20 Obyvatelé alpští naznačují zimní cesty po hřebetech hor tyčkami.

Někteří národové králi hadů pro jeho strašlivé vzeřízení božskou poctu činí.

Poutníka po Kraňsku zvláště vábí pověsti o jezeře Cirknickém.

Léta 1394. pánové čeští srotili se s králem Zikmundem proti Václavovi.

Do počtu znamenitých mužů století patnáctého náleží všem právem Jaroslav z Boskovic.

25 Jezero Jenezaretské zajisté každému čtenáři Písma svatého podle jména svého dostatečně známo jest.

Prostřed květin jako plný měsíc mezi hvězdami okrouhlá slunečnice lícem velikým otáčí se za sluncem od východu do západu.

Roku 1348. mor seslán byl spravedlivým hněvem božím pro hříchy lidské na smrtelnky.

Karel IV. vlastním studováním ve školách pařížských poznal cenu vědeckého vzdělání.

Lékaři marně ve svých knihách hledali prostředku na uzdravení císařovo.

30 Ve vrstvách hor českých sama příroda ohromným písmem zaznamenala celé pásmo lilavních dějů svých.

Ve vlasti mi bylo dobrým Bohem přáno pozdraviti světlo rážové.

Věta složená (souvětí).

Příklady. 1. Byl jsem oklamán. 2. Nevěřím.

Tyto věty souvisí svým obsahem, proto je můžeme spojit v jed-

notný celek: *Byl jsem oklamán, nevěřím.* Celek tento skládá se ze dvou vět; obě jsou samostatné, t. j. každá může sama o sobě ostáti.

Můžeme však svrelu řečené věty též takto v celek spojití: *Protože jsem byl oklamán, nevěřím.* Druhá věta zůstala samostatnou, však první věta sama o sobě smyslu nemá.

Celek, který vzniká spojením několika vět svým obsahem souvislých, slove *věta složená* čili *souvětí*.

Samostatné věty v souvětí slovou věty hlavní.

Nesamostatným větám v souvětí říkáme věty vedlejší nebo závislé.

Věta složená ze samých hlavních vět slove souvětí souřadné.

Věta složená z věty hlavní a vedlejší slove souvětí podřadné.

I. Souvětí souřadné.

Příklady. 1. Čas raní, čas hojí. — 2. Pod keřem bylo mraveniště, jiskry na ně padaly Pájdú domů, *tam* je přec nejlíp. Chval cizinu, *ale* zůstávej doma.

Podle spojení je souřadné souvětí buď bez spojení nebo spojené; spojeno pak bývá buď zájmenem, nebo příslovcem, anebo spojkou.

Příklady. 1. Bůh dal, Bůh vzal. Bůh dal a vzal. — 2. Sytý vlk se upokojí, lakomec se nikdy neupokojí. Sytý vlk se upokojí, lakomec nikdy. — 3. Smrt uchvacuje starce, uchvacuje též mladky. Smrt uchvacuje starce i mladky.

Místo souřadného souvětí užívá se často věty jednoduché o dvou neb více podnětech, o dvou neb více výrocích, o dvou neb více doplňcích, zkrátka o dvou neb více stejnorodých členech věty.

Příklady. 1. Muž převrácený rozsvívá sváry, a klevetník rozlučuje přátele. — 2. Chval cizinu, *ale* zůstávej doma! — 3. Bůh jest nejvyšš spravedliv, proto dobré odměňuje a zlé tresce.

Věty, z nichž je složeno souvětí souřadné, někdy svým obsahem se slučují, t. j. jedna s druhou souhlasí, někdy si odporují, někdy se na vzájem odůvodňují, t. j. jednou se pronáší příčina, druhou její výsledek. Bývají tedy věty souřadného souvětí buď v poměru slučovacím, nebo v poměru odporovacím, aneb v poměru příčinném.

Podle toho jsou i spojky, které samostatné věty v souřadná souvětí spojují, buď slučovací, buď odporovací, buď příčinné.

Věty souřadného souvětí oddělují se buď čárkou, nebo středníkem; středníkem jen tehdy, když na konci první věty lze hlasem padnouti, na př. Bůh jest nejvyšš spravedliv; proto dobré odměňuje a zlé tresce.

Před spojkou *a* klade se v souřadném souvětí čárka; toliko v jednoduché větě, kde *a* spojuje dva stejnorodé členy věty, před ní čárky nebývá.

Spojka *ale* klade se ve větě vždy na první místo.

Cvičení. Věty těchto souřadných souvětí oddělte čárkou, po případě středníkem; určete též, zdali spojka toho kterého souvětí jest slučovací, neb odporovací, anebo příčinná: Blahoslaveni jsou čistého srdce neboť oni Boha viděti budou. Kain z dělával role a Abel pásal ovce. Moudrého štěstí nepovznáší aniž ho neštěstí sklíčuje. Smrti každý čeká a přece se jí léká. Nemůže každý skvostný oděv míti však čistě si může každý choditi. Tovaryšstvu ničemnému se vyhýbej porušujeť (co tu znamená *ť*?) mravy. Ovce nám dává vlnu též jest nám svým masem užitečna. Nestřídmy člověk netoliko škodí svému zdraví ale i čest jeho újmu trpí. Vše jednou pomine jenom Hospodin jest na věky. Všechna tělesa jsou těžká protož i nejmenší prášek padá k zemi. Zpěvavé ptactvo obveseluje člověka mimo to hubí škodlivý hmyz. Hled si chleba vydělati sic ho musíš vyžebrati. Štika umřela zuby pak ostaly. Největší horko panuje okolo rovníka pročež se ten díl země jmenuje horký zeměpás. Korek plave na vodě tudy jest lehčí než voda. Ovoce buď syrové se jí anebo se suší. Ráda kočka myši jí než do vody se jí nechce. Mnoho se ve světě novinkuje leč málo pravdy se ohlašuje. Obojživelníci dílem na suché zemi žijí dílem ve vodě se zdržují. Vy naprosto nic nejste a dílo vaše tolikéž nic není. Nemohu svědčeti vždyť jsem při tom nebyl. Již se dnové krátí povětří chladne a listí opadá. Hvězdy vyjdou a zas zajdou slunce vzhází a se sklání a v tom světě stálé kolování. Po hájích šedivé se mlhy honí své šperky louka ukládá květitá na pouť se ubírají hejna peřistá vše vůkol k tichému se smutku kloní. Pohasly hvězdy na nočním nebi měsíc do hustých ukryl se mrakův a mrakové se v dešť rozpustili.

II. Souvětí podřadné.

Příklady. 1. Bohatec může mnoho dáti. Kdo mnoho má, může mnoho dáti. — 2. Nemocnému nepomohou sladké vůně. Kdo stůně, tomu nepomohou sladké vůně. — 3. Špatný je sluha chlubitivý. Špatný je sluha, který se chlubí. — 4. Mluv zřetelně! Mluv tak, aby ti každý rozuměl!

Podmět bývá vyjádřen buď jednotlivým slovem (nejčastěji podst. jménem, při němž někdy bývá přívlastek), nebo větou; také doplněk, přívlastek a příslovečné určení bývají vyjádřeny buď jednotlivými slovy nebo větami.

Věta, která zastupuje podmět, doplněk nebo kterýkoli jiný člen věty, sama o sobě smyslu nemá; teprve když ji spojíme s větou samo-

statnou, nabývá platnosti; samostatnosti však nenabývá, nýbrž zůstává větou vedlejší.

Souvětí podřadné záleží z věty hlavní a z věty vedlejší.

Podle toho, který člen věty hlavní jest větou vedlejší zastoupen, rozeznáváme vedlejší věty: 1. podmětné, 2. doplňkové (po případe předmětné), 3. přívlastkové, 4. příslovečné.

Příklad. 1. Labutím jest za pokrm vše, co ve vodě roste a žije. 2. Co ve vodě roste a žije, to vše jest labutím za pokrm. 3. Vše, co ve vodě roste a žije, jest labutím za pokrm.

V podřadném souvětí vedlejší věta buď za hlavní větou bývá, nebo před ní, anebo prostřed ní. Je-li prostřed ní, jest od ní oddělena dvěma čárkami; je-li před ní nebo za ní, jen jednou čárkou.

1. Věta podmětná.

Cvičení 1. Určete hlavní větu souvětí, načež ptejte se celou větou (a nikoli jedním slovem) na větu vedlejší; oddělte věty vedlejší od hlavních čárkami; povězte, co spojuje větu vedlejší s hlavní: Kdo pravdu zastává vítězem ostává. Kdo rozšívá nepravost žiti bude trápení. Co se prudce staví rádo se boří. Co chudému dáš na lžici ti naroste. Brzo se dobere kdo bez míry dává. Sám sobě křiv kdo závistiv. Není všecko zlato co se leskne leskem zlata. Co pro spravedlnost je vykonáno to vše svým časem dojde uznání. Že by nám komety věštily veliké nehody jest pověra. O meči Attilově vyprávělo se mezi Huny že pochází od samého boha války. To se bohdá nestane aby král Český z boje utkal.

Cvičení 2. K těmto známým větám hlavním připojte příslušné věty podmětné: Sám do jámy padá. Bude ponížen. Láme se ve dvě. Není chvály hoden. Musí ořech rozlousknouti. Přichází o své. Hoden potupy všech lidí. Není tvým přítelem. Všady práci najde. To nikomu neškodí. Dobrého má hospodáře. Nízko sedá. Nebuď také při jídle! Bude někdy všem očito. Nevěren také lidem. Na úrok Pánu Bohu dává. Po hlavě musí hada bít. Od smůly zkálen bývá. Musí okusiti prvé hořkého.

2. Věta doplňková.

Příklady. Kdo nám potřeben, toho z paměti známe (koho známe z paměti?). Čemu zvyknem v mladosti, neodvyknem v starosti (čemu neodvyknem?). Čeho oči nevidí, toho srdce neželí (čeho srdce neželí?). Snadno tím plýtvati, čeho člověk nazbyt má (čím snadno plýtvati?). Na toho rádi vzpomínáme, kdo nám někdy dobrodiní prokázal (na koho rádi vzpomínáme?). Rolníci hovoří o tom, jaké as bude zítra počasí (o čem hovoří?).

Věta doplňková zastupuje někdy prostý akkusativ (předmět), dativ, genitiv, instrumentál, někdy zase některý pád předložkový, dle toho, kterého pádu žádá výrokové sloveso věty hlavní.

Cvičení 1. Kdo svou poníženost cítí a k ní se přiznává toho častěji osud velmi povyšuje. Člověk jeví už v mladosti jaký chce býti v starosti. Kdo ráno vstává tomu Pán Bůh dává. Co lidé rádi slyší tomu snadno věří. Koho Pán Bůh stvoří toho neumíří. Čeho nemáš neslibuj! Co sám můžeš spravit nechť jiným svěřiti! Darma se na ty hněvati kdo na náš hněv nechť dbáti. Pán Bůh se dívá s nebe dolů jak slastí oplývá vše pospolu. Čeho si kdo neváží po tom také nebaží. Na to že by sám mohl býti skalou zdrcen hlídač v té chvíli ani nepomyslí. Zkušenost nasvědčuje tomu že nižší sopky nejčastěji soplí. Mnozí mají za to že medvěd po celou zimu spí.

Cvičení 2. K těmto větám hlavním připojte příslušné věty doplňkové: Toho za přítele nevol! Splň věrně! Buďte pamětlivi! Hoch vyznal s pláčem. Pán Ježíš předpověděl. Rodiče pečují. Stařenka soudila z bělavého mráčku. Císař Rudolf rád se ujtmal. Lodníci nutili Kolumba. Křížem ho navštěvuje. To bude žiti. Tomu se zelení. Vlk žádal kozlátka. Vozka tázal se poutníka.

Věta přísudková.

Příklady. Bůh jest ředitelem osudů lidských. Bůh jest, jenž řídí osudy lidské. — Nenávist je svárů ploditelka. Nenávist jest to, jež sváry plodí.

Výrokový dodatek čili přísudek slovesa *býti* lze též větou vyjádřiti; ta zove se věta přísudková.

Cvičení. Přísudek slovesa *býti* v těchto větách vyjádřete větou: Zevnější lesk je svědčím nezkušených. Ježíš je spasitel nás lidí. Modlitba jest naší utěšitelkou v bédách. Císař Karel Veliký byl všech německých kmenů podmanitelem. Duch sv. jest naším posvětitel. Ctnost je člověku věrným rádcem po kluzké dráze života.

Řeč přímá a nepřímá.

Příklady. 1. Šalomoun praví: „Počátek moudrosti jest bázeň boží.“ Šalomoun praví, že bázeň boží jest počátek moudrosti. — 2. I napomenul ho: „Přestaň již mluvit!“ I napomenul ho, aby již přestal mluvit. — 3. Tedy otázal se jich: „Nevíte-li si rady?“ Tedy otázal se jich, nevědí-li si rady?

Opakuji-li něčí slova tak, jak byla pronesena, uvádím je přímo. Přímou uvedená řeč slove řeč přímá. V řeči přímé věta uvozovací (ve které se uvádí, kdo mluvil nebo mluví) i řeč přímá sama mají tvar vět hlavních. Opakuji-li však řeč přímou tak, že jen věta uvozovací má tvar věty hlavní, kdežto slova pronesená připojena jsou ve způsobě věty

vedlejší, uvádím ji nepřímou. Nepřímá řeč jest tu vedlejší větou doplňkovou, po případě předmětnou.

Jako řeč přímá, pokud má tvar věty, může býti buď větou vypovídací, nebo povzbuzovací, nebo tázací, tak i řeč nepřímá může obsahovati buď nějakou výpověď, buď povzbuzení, buď otázku.

3. Věta přívlastková.

Příklad. Pozdní jablko déle trvá. Jablko, které pozdě zraje, déle trvá.

Jako přívlastek jest závislý na jméně řídicím, tak i věta přívlastková,

Cvičení 1. Určete hlavní, a tažte se na vedlejší větu; povězte, ku kterému podstatnému jménu věta vedlejší patří; oddělte větu vedlejší od hlavní: Vilém z Pernštejna byl muž jemuž rovného hledali bychom nadarmo v dějinách českých. Ze všech králů co jich Čechy měly Jan Lucemburský byl nejbojovnější. Vše se raduje v době v níž slaví se památka narození Spasitelova. Z otvoru sopky jemuž říkáme jícen vystupuje pára i rozličné plyny. Které hvězdy na nebi pouhým okem spatřujeme ty skoro všechny svítí vlastním světlem svým. Severním kruhem polárním uzavřen je studený severní pás jehož středem je točna severní. Kterou zemi Germáni na svých výpravách opustili do té tlačili se východní jejich sousedé. Kromě naší země obíhá kolem slunce ještě více nežli 200 hvězd jiných jež všechny jmenujeme oběžnicemi. Ve vlasti kde samá chudoba bývá i lid duchem zakrnělý a nestaččný. Zdvořilost jest skrovnický prostředek a nejmenší útrata kterou veliké věci lacino kupujeme. Vzdělaný duch a šlechtné srdce jsou vzácné statky kterých nikdo odciziti nemůže.

Cvičení 2. K těmto větám hlavním připojte příslušné věty přívlastkové: Ta myška již lapena. Umřela ta slepička. Ten dům se snadno zboří. Štěstí jest ptáče. Kukačka má tu zajímavou vlastnost. Velmi důležitým znakem zmije jest tmavá klikatá čára. Zvonka zarazil nový divů div. V severním Švédsku vesničané zachovávají obyčej. Běda tomu hospodáři. Haně dal otec smokovnici. Marie Terezie navštěvovala vojenskou akademii ve Vídeňském Novém Městě. Bohatství tu vlastnost má. Špatný (je) vozka. Neúspěšná jest žena. Neúspěšná jest žena. Čas se již nenavráť. Ovce bude kořistí vlku. Kajícník učinil slib.

Poznámka. Některé věty mají tvar vět přívlastkových, ale význam vět hlavních: Volali jsme k Hospodinu, kterýž (místo: a on) vyslyšel náš. — Místo *jenž (který)* bývá někdy *an*: Potkal souseda (ženu, děvče, sousedy, ženy, děvčata), *an* (ana, ano, ani, any, ana) jde z města.

4. Věta příslovečná.

Příklady. a) Nestrkej prstu mezi dveře! Nestrkej prstu, kde se dveře svírají! — b) V čas žní rolník kosa se chápe. Když žně nastávají,

rolník kosa se chápe. — c) Mluv zřetelně! Mluv tak, aby ti každý rozuměl! — d) Sodoma pro nešlechtnost obyvatelů se propadla. Sodoma se propadla, protože obyvatelé její byli nešlechtní (proč?). Kristus se narodil pro spasení naše. Kristus se narodil, aby nás spasil (ku kterému účelu?).

Podle toho, které příslovečné určení zastupují, rozeznáváme příslovečné věty: a) *místa*, b) *času*, c) *způsobu*, d) *příčiny* neb *účelu*.

Cvičení. Tážice se prvé na vedlejší věty určete, které přísl. určení zastupují; oddělte čárkami věty vedlejší od hlavních: Proto Pán Bůh dobrých tresce aby se zlí káli. Jak ty Bohu tak Bůh tobě. Tec voda kam Pán káže! Kde nouze nejvyšší tam Bůh nejbližší. Když mi Bůh dobrořečí nedbám na zlořečení lidská. Proto ti lichotí že tvých peněz chť. Jak kdo měří tak se mu odměruje. Aby všem ústa zavázal a zašil musil by mnoho plátna míti. Jak mluvš o cizích uslyšš též o svých. Netlač se ku předu dokud místa u dveří! Závistník schne od toho vidí-li zdar u koho. Nic se tak tence upřísti nemůže aby toho lidé při slunci spatřiti nemohli. Buď za mladu starcem abys byl ve starosti mládencem! Když slepý slepého vodí oba v jámu padnou. Kde síla vévodí ku právu se nechodí. Jak chodí starý rak i mladý se učí tak. Osvětme se jasnotou světla by z toho vlasti oslava zkvětla!

Poznámka. Od přísl. vět místa sluší rozeznávati věty přívlastkové: Běda tomu dvoru, kde tele rozkazuje dvoru (kterému dvoru běda?). Od vět časových sluší rozeznávati věty přívlastkové i předmětné: Přiblížil se okamžik, kdy jest nám rozloučiti se (který okamžik?). Bůh neslyší, když pes na hvězdy laje (čeho neslyší? a nikoli: kdy neslyší?). — Někdy věta časová má tvar věty hlavní: K Jordánu jsme přijeli, a slunce právě vycházelo.

(Další přísl. věty pro II. tř.)

Příklady. Kolik se jich tebe bojí, tolik jich o život stojí (kolik jich o život stojí?). — Čím pohráváš, tím se ukoleš (čím se ukoleš? kterým nástrojem, prostředkem?). — Není dobře s tím do spolku kupčiti, před kým musíš klobouček smekati (s kým není dobře kupčiti? v čí společnosti?). — Čím hrnec navře, tím zapáchá (čím? kterou látkou zapáchá?).

Dále rozeznáváme příslovečné věty: e) *kolikosti*, f) *nástroje* neb *prostředku*, g) *společnosti*, h) *látky*.

Cvičení. Kolik krajův tolik obyčejův. Těžké s tím obcování kdo jen svým ústám nahání. Nežertuj s kým jsi nerostl. Čím je srdce přeplněno tím ústa přetékají. Ubohý kůň neměl ani tolik síly co by mouchy odehnal. Křeček živí se z toho co rolník na poli svém sije. Kdež bychom vzali tolik chleba abychom tak veliký zástup nasýtili! Laň jediné tím se zachránila že vběhla do houští.

Příklady. I člověk zůstal by jen plání, kdyby školního nedostal vychování. (Člověk zůstane jen plání, nedostane-li [jestliže nedostane] školního vychování). (V kterém případě? za které podmínky zůstalby [zůstane] plání?) — Ač (ačkoliv, jakkoliv) má pštros křídla, přece létati neumí. (Větou vedlejší připouští se, že umí létati, vždyť má křídla, však hlavní věta jest tomu na odpor.) — Čím více medvědu věkem přibývá síly, tím více mizí veselá jeho bujnost. (Veselá bujnost jeho mizí v tom poměru, ve kterém mu přibývá síly.)

Posléze rozeznáváme příslovečné věty: *ch) podmíněčné* (spojky: *kdyby, jestliže, -li, i) připouštěcí* (spojky: *ačkoliv, ač, jakkoliv, třeba, byt* [byt i], *ať, j) poměrné* (vedlejší věta začíná zájmenem *čím*, hlavní pak zájmenem *tím*).

Cvičení. V těchto souvětích rozeznávejte příslovečné věty poměrné, podmíněčné a připouštěcí: Čím více člověk umí tím více po umění práhne. Cheeš-li býti bez vady nepočnej nic bez rady! Vnitro stromu červ zlý hryze ač toho nikdo nevidí. Byt i všeho světa lidé slunci vzejít bránili přece slavně jeho vyjde obličej nám spanilý. Kdyby obyvatelé Čech o povrch své vlasti měli se stejným dílem rozdělití dostal by každý skoro 100 km². Mírné zeměpásy tím jsou teplejší čím více v nich se blížíme k horkému. Čím více mědí ve stříbře tím červenější jest jeho barva. Lakomec nikdy dost není byt měl všeho světa jmění. Nepravé-li rozeznati zlato žádáš od ryzího musíš při tom užívati kamene vždy zkušebního. Budete-li živi podle těla zemřete; pak-li duchem umrtvíte tělesné žádosti živi budete. Čím jsou vody kalnější tím jsou lovy valnější. By vedli osla do Paříže komoň z něho nebude. Třebas slavík sebe krásněji zpíval vrabce přece nenaučí. Čím delší cestu koná hmotá padající tím větší nabývá rychlosti. Jestliže kde vody průtoku nemají dmou se. Kdyby sádlo křídla mělo do nebe by vyletělo. Jakkoli Benjamin Franklin žádné práce se nešttil přece nejraději čtením knih se zabýval. Ať venku mráz tam jaro zkvétá nově. Čím větší bylo nebezpečenství tím více rozněcovala se láska ku poutím do svaté země. Židé leč by dřív umyli ruce nejedí. Nevyprosíš-li nevylaješ. Ač jsem se přemáhal měl jsem přece tvář starostlivou.

Poznámka. Věta podmíněčná často se vyjadřuje větou hlavní (povzbuzovací): Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění. — Ve větě připouštěcí místo *ač* někdy *an* bývá: Vymlouvá se, an ho nikdo neviní.

Souvětí složené.

Příklady. 1. Již se dnové krátí, povětří chladne, a listí opadává. Jsem-li vesel, všichni vidí; a jak se soužím, nikdo nevidí. — 2. Dokud síla, hledme díla! Dokud síla, hledme díla, *by památka po nás byla!*

Souřadné souvětí, které je složeno toliko z hlavních vět, slove souř. souvětí jednoduché; které však má kromě vět hlavních jednu neb i více vět vedlejších, slove souř. souvětí složené. Při složeném souvětí souřadném jest si všimati toho, ku které hlavní větě věta (nebo věty) vedlejší náleží, zda k první, nebo ke druhé a t. d.

Podřadné souvětí, které je složeno z věty hlavní a z jedné věty vedlejší, slove podr. souvětí jednoduché; které však má více vět vedlejších než jednu, slove podr. souvětí složené. Při složeném souvětí podřadném jest si všimati toho, zdali jest ta která věta vedlejší závislá na větě hlavní nebo na jiné větě vedlejší.

I. Složené souvětí souřadné.

Příklady. 1. Ne ten milý, kdo krásný; ale ten krásný, kdo milý — 2. Co dobré, to také pěkné; co zlé, to ohybné.

První i druhé souvětí složeno je ze dvou vět hlavních, z nichž každá má svou větu vedlejší; tudíž je složeno ze dvou podr. souvětí jednoduchých; mezi prvním a druhým souvětím jednoduchým jest středník.

Cvičení. Určete hlavní i vedlejší věty těchto souvětí složených, a na příslušných místech vytkněte dělidla:

Dlužník když žádá pyří se a když má oplatiti bledne.

Kde láska tu i Bůh kde závist tu zlý duch.

Kdo se povyšuje bude ponížen a kdo se ponižuje bude povýšen.

Kde upřímná láska tam andělů na sta a kde šalba tam najdeš ďábla.

5 Kdo tone sekeru slibuje a když vytáhneš i topárka líto.

Mlát dokud se mlátí mluv dokud poslouchají!

Kdes rád viděn zřídka bývej kde nerad nikdy!

Toho třeba chlácholiti kdo se zbraně chápe ale kdo měšce toho netřeba.

Kdo každého poslouchá zle činí a kdo nikoho ještě hář.

10 Zajíce drž když ho máš když ho pustíš víc ho neshledáš.

Komu Bůh přeje tomu ve snách padne komu Bůh nepřeje tomu se lžice spadne.

Kdo nic nemá přeje si něco kdo něco má přeje si všecko.

Neběháš-li nemáš nehledáš-li nenajdeš.

Kdo pracují těm maso kdo nepracují těm hnáty.

15 Co máš dnes snísti schovej na zejtří a co máš zítra dělati dělej dnes!
Je-li chléb jedlý jest ráj i pod jedlí není-li chleba sousto bývá všude ouzko.

Kde maso tu psi kde myši tu zloději.

Neraduj se najdeš-li neplač ztratíš-li.

Krákala vrána když vzhůru letěla a když dolů i křídla svésila.

20 Udělíš-li dobrodiní vpiš to v listy květinové tobě-li kdo dobře činí vryj to v desky mramorové!

Jestliže v štěstí budeš nevyvyšuj se pakli v neštěstí upadneš nezoufej sobě!

Nestarej se o to jak bys měl jiné trestati o to pečuj aby jiní na tobě neměli co pohaněti!

Umíš-li co nehonos se tím slovy ale skutky toho dokaž že umíš!

Truchlivé byly by sady kde by jedna píseň zněla a svět neměl by své vnady kdyby jedna řeč být měla.

25 Co chceš aby v mlčení bylo o tom sám nejprve mlč pakli chceš někomu něco vyjevití viz plně komu!

Není ten moudrý kdo mnoho ví ale ten kdo ví čeho třeba.

Ten mlád kdo zdrav ten bohat kdo bez viny ten vesel kdo si hlavy neláme a s Bohem se těší.

Děti povídají co činí staří co jsou činili blázni co by činiti měli rozumní co činiti sluší.

Nejlépe chutnává jádro jež jsme sami vyluštili nejvíce těšívá zlató jež jsme sami vydobyli nejvíce těšívá perla již jsme sami vylovili nejvíce těšívá pravda již jsme sami objevili.

II. Složené souvětí podřadné.

Cvičení. Určete nejprve hlavní větu, potom věty vedlejší; na příslušných místech vytkněte čárky:

Spokojenost jest onen vzácný drahokam mudrců který vše čeho se dotkne v zlato promění.

Slunce jarní se své pouti znova k nám se vrátilo aby vše co v zimě spalo teplým dechem vzbudilo.

Mezi matkou naší přirozenou a vlastní naší jest tak uzounké spojení že žádného slova není které by nám nad matku milejší a líbeznější znělo.

Muž kterému rána litá vždycky pokoj srdce ruší kterým každá hana zmitá prozrazuje slabou duši.

5 A to věz i také tomu věř že Pán Bůh stěstím tebe zkouší abys se nevyšoval!

Cizí chvála tehdáž jen přináší tobě čest když ten kdo tě chválí chvály hoden jest.

Tím nejlépe křivdu splatíš nedáš-li znáti že se trápiš.

Kde mnoho dělníků při jedné práci nejméně se udělá ježto jeden druhému na překážku bývá.

Přijde čas že se zimá zeptá cos dělal v létě.

10 Odkud jsem se nadál že mně slunce hřeje odtud na mne mrazy bijí.
 Kdo jest na lidské zbytky živ zbohatne-li bude div.
 Čokoli na jiném hyzdš i ve své mošně najdeš budeš-li hledati.
 Když mezi husy kámen hoďš ta křičí která cítí.
 Pentz který přichlováš je tak dobrý jako ten který vyděláš.

15 Koupš-li čeho nepotřebuješ brzo prodáš bez čeho nelze.

Kdo chce za Bohem jíti musí což božšho jest činiti.

Kdybych měl co nemám mohí bych co nemohu.

Čím staršho docházíme věku tím mocněji toužíme abychom dokonali život svůj v zemi mateřské která nás zrodila.

Na jaře i člověk rád opouští příbytek svůj v němž takřka celou zimu strávil a chvátá do krásné přírody aby se z jejího vzkříšení potěšil.

20 Když kníže Břetislav I. l. 1039. přivezl z Polska do Prahy tělo sv. Vojtěcha jenž od pohanských Prusů zavražděn byl tu přistaven byl z předu ke chrámu sv. Víta malý kostelíček ve kterém pochováno tělo sv. Vojtěcha.

Hned za mladých let Komenský přemýšlel o tom jaký by z toho byl prospěch nekonečný kdyby veškerá božská i lidská moudrost svedena býti mohla v jeden spis v němž by každý mohl hledati poučení.

Rozmysli sobě vždycky když se hněváš co činiti chceš abys v hněvu něco náhle nečinil čeho bys potom pykal.

Ačkoli se kapradiny půvabností svých vějířů přidružují k nejkrásnějším rostlinám přece jim chybí jedna ozdoba kterou se mnohé jiné rostliny jednou do roka zdobívají totiž květ.

Všaktě země unavena od nohou jež po ní chodí od rukou jež práci plodí od žalosti již den rodí.

25 Šatstvo jímž se odíváme podušky na nichž odpočíváme mnohé léky jimiž porouchané zdraví napraviti hledíme pamatuj nás na zvířectvo.

Když Samnité vítězství Kuriovým pokoření byli a se přesvědčili že nemohou déle odolati moci římské poslali některé přední muže do Říma aby jednali o mír.

U námořníků je starodávným zvykem že žádná loď se na moře nevydá dokud slavným obřadem nedostane jména.

Obyvatelstvo ostrova Sardinského a dílem také Sicilského jež na Římany nevrážilo podněcoval Hannibal k nepokojům aby takovýmto způsobem aspoň část vojsk římských tam zaměstnával.

Když Alexandr přemohl Peršany a pozoroval jejich mravy poznal že si toho ani vědomi nejsou jak podlý je život netečný a rozkošnický.

30 Jsi-li lepší než bližní tvůj pomysli sobě že bys v jeho okolnostech také snad nebyl lepším než on.

Ač mi nejsou vyjeveny soudy Boha v jeho moudré radě ani vranou ani tvými slovy přece teskné tušení mi praví že náš jasný kufce pán máj milý na věčnost se brzy odeberě.

Jiný posel spěchá k Litomyšli k Soběboru synu nejstaršímu jenž tam dří by soudil soudy svádné.

Dámyslným a neustálým zkoušením vypátral Wedgewood že jistý druh hlíny ze které se nyní dělají majolikové nádoby a hliněné dýmky v ohni zblá.

Jazyk náš podobá se knihovně ve kteréž uloženy jsou drahocenné památky pokroku a vzdělanosti předků našich jichž marně hledáme v dějinách dávné minulosti.

35 Kdo spoléhá na bohatství podobá se květině která pohrdá proto deštěm že ji zahradník přesadil ku praménku jež však parné vedro vysušuje.

Z prvopočátku lidé zapisovali vše co vidělo se jim paměti hodno na hlomy nejtrvanlivější aby zprávy takové dostaly se potomkům.

Nebylo by prospěšno ani obci ani vlasti kdyby v ní byli jen samí občané chudobní kteří by jen tolik měli kolik sami na ukojení tělesných požadavků potřebují.

Chceš-li ku blahu lidstva přispívati hleď se z mládí opatřiti olejem vědomostí a zásad mravných aby duch tvůj světlo moudrosti vydával kolem sebe.

Kdo chceš o sobě slyšeti pravdu připrav se že ti bude zjeveno mnoho co ti příjemno nebude.

40 Vede-li se nám v cizině zle tu nám ustavičně připadá na mysl že nad vlast většího štěstí není.

Přihází se že muži znamenití jižto v cizích zemích nesčíslného statku nabyli aneb slávy dosáhli velice toužebně po tonr dychtí aby se do své vlasti zase navrátili.

Zeptáš-li se v Londýně v bohatém krámě hrnčířském kupce odkud všecko to nádobí má odpoví ti že to jest z Wedgewoodských hrnčfren o kterých v Anglii každý ví.

Jakkoli Maruška dobře věděla kde chýžka babiččina stála a jakkoli les křížem prohledali o chýžce ani o babičce ani hlásku.

Ve mnohých jezerech horkého pásma je takové množství rozpuštěné sody že za letního vedra kdy v jezerech vypařováním vody ubývá se vyhraňuje a sbírána býti může.

45 Na sklonku minulého století kdy soda přirozená již nestačovala učinil francouzský chemik Le Blanc vynález jak sodu ze soli kuchyňské vyráběti lze.

Skracování vedlejších vět.

(Pro III. tří.)

1. Příslovečných.

Příklady. 1. a) Když lípa kvete, vydává libou vůni. = Lípa kvetouc vydává libou vůni. b) Když zahradník jámu vykopal, strom do ní vsadil. = Zahradník jámu vykopav strom do ní vsadil. c) Až s lože vstaneš, ihned do práce se dej! = S lože vstana ihned do práce se dej! — 2. Protože si nevěděl ani rady ani pomoci, v zoufalství upadal. = Nevěda si ani rady ani pomoci v zoufalství upadal. — 3. Bojíš-li se chřestu, nechod do lesa! = Boje se chřestu nechod do lesa! — 4. Ačkoliv byl vladařem, nic sobě nenechal. = Jsa vladařem nic sobě nenechal. — 5. Židé stavěli Jerusálém tak, že jednou rukou zbraň drželi a druhou pracovali. = Židé stavěli Jerusálém jednou rukou zbraň držíce a druhou pracujíce.

Má-li vedlejší věta podřadného souvětí týž podmět jako věta hlavní, lze ji skrátiti *přechodníkem*, a to buď přítomným (je-li děj slovesa [sloves] věty vedlejší současný s dějem slovesa věty hlavní), buď minulým (nastal-li děj slovesa věty hlavní teprve potom, když *byl* dokonán děj slovesa věty vedlejší), buď budoucím (nastane-li děj věty hlavní teprve potom, až *bude* dokonán děj slovesa věty vedlejší).

Poznámka. Přechodník přítomný označuje současnost ku každému ději, ať přítomnému, ať minulému, ať budoucímu: Dělníci pracují zpívajíce (= pracují a zpívají). Dělníci pracovali zpívajíce (= pracovali a zpívali). Dělníci budou pracovati zpívajíce (= budou pracovati a zpívati).

Vedlejší věta přechodníkem skrácená zve se stručná vazba *přechodníková*.

Podle toho, kterou vedlejší větu zastupuje, bývá vazba přechodníková buď příslovečným určením času, nebo příčiny, nebo podmínky, nebo přípustky, nebo způsobu.

Cvičení. Vedlejší věty těchto souvětí skratte přechodníkem: Až umřeš, děditi budeš hady a žlžaly. Pasáci pásli koně tak, že za uzdu je drželi. Komenský o všem mohl psáti, protože všemu rozuměl a stále se učil. Nechtěj souditi, neumíš-li rozeznati pravdu od křivdy! Nejsi-li vinen, braň se žalobníku svému! Dokud jsi medvěda nezabil, kůže neslibuj! Až zdereš starý střevec, koupíš sobě nový. Skoro 17 věků byly Pompeji jako zaklety, protože byly 8 m pod povrchem zemským zasypány. Ačkoliv mohl utéci, neutekl. Až poznáte náš dobrý úmysl, budete lépe o nás souditi. Když Jakub Krčín rozměřil půdu roviny Třeboňské a vyšetřil její svah, založil u města Třeboně veliký rybník Svět. Sám se biskupem a kazatelem činil, ač k tomu ani povolán nebyl. Až obloudíš jelena svými sladkými slovy, přiveď jej do mých

rukou! Když se Vratislav z Mitrovic vrátil do své vlasti, popsal všecky své přihody jazykem českým. Jestliže se nechopíš sekery, chaloupky nesroubíš. Ačkoliv Komenský všem národům sloužil, přec nejvíce na své krajany myslil. Až šíp smrti přiletí, všemu konec učiní. Když stvořil Bůh svět a všechno v něm zhotovil, teprve člověka jakožto hospodáře v něj uvedl. Rukama svýma vydělával tak, že kopal, ryl, mlátil. Buděš-li se řídití radou moudrých, dobře pochodíš. Třebas nemohl viděti, můžeš přece ještě plakatí. Když Cyrill vynalezl zvláštní litery slovanské, jal se Písmo sv. do téhož jazyka překládati.

Poznámka. Někdy přechodník se netáhne k podmětu věty hlavní, není spojen s podmětem věty hlavní, na př. Třeba nám prositi vstávajíc, léhajíc. Nesnadno jest smoly se dotýkajíc neposkvrniti se. Všichni se radovali vyjmouc sestru. To jest přechodník nespojitý.

2. Přívlastkových.

Příklady. 1. Kámen, který se často hýbe, neobroste. = Kámen často se hýbajíc neobroste. — 2. Člověčenstvo je strom, který s nesčíslnými ratolestmi k nebi se pne. = Člověčenstvo je strom, s nesčíslnými ratolestmi k nebi se pnoucí.

Větu přívlastkovou lze skrátiti přídavným jménem přechodníkovým. Skrátíme-li větu přívlastkovou, je z ní potom pouhý přívlastek. Náleží-li k takovému přívlastku větší množství slov, oddělujeme jej čárkou, po případě dvěma čárkami.

Cvičení. Vedlejší věty těchto souvětí skratte přídavným jménem přechodníkovým: Jazyk je nejsvětější páska, jež poutá ke drahé vlasti srdce veškerého obyvatelstva. Vlast je živitelka svých dítek, která pokrmu a nápoje s radostí jim poskytuje. Pavel Josef Šafařík narodil se ve vsi Kobčarově, jež leží v utěšené krajině severních Uher. Choulostivci, kteří se báli každého napětí sil, s jinými však útrpnosti neměli, žilo v Athénách mnoho. Po husitských válkách dokonán jest chrám P. Marie před Týnem, jenž vyniká svými vzornými věžemi. Komenský chtěl se zavděčiti Švédům, již slibovali pomoc vystěhovalcům českým. Na půlostrově Balkánském uzmíme nedaleko našich buků štlhlé palmy, jež připomínají nám rostlinstvo pásma horkého. Po stranách na podstavci sochy Karla IV. viděti jest čtvero sošek, které představují muže o vlast zasloužilé. Kůň, který dobře stoupá, a pacholek, který čerstvě ujždí, nebývají leniví.

Poznámka. Přídavné jméno přechodníkové někdy zastupuje i jinou větu vedlejší nežli přívlastkovou, na př. Kolemjdoucí se zastavovali. Pozdě přicházející kosti jídají. Chťějícího snadno nutiti. Plno bylo měřících a vážících. Radujte se s radujícími, plačte s plačícími! Snáze jest nemti neměvšímu, nežli pozbyvšímu.

Příklady. 1. Čas, který uplynul, nevrátí se již. = Uplynulý čas nevrátí se již. — 2. V údolí travnatém, jež bylo stinnými buky ověněno, pásala se stáda dvou pastýřův. = V údolí travnatém, stinnými buky ověněném, pásala se stáda dvou pastýřův.

Větu přívlastkovou lze skrátiti též přídavným jménem příčestným: Stojí-li přívlastek z takovéto věty vzniklý za jménem řídicím a náleží-li k němu větší množství slov, odděluje se.

Cvičení. Vedlejší věty těchto souvětí skratte přídavným jménem příčestným: Potoky a řeky, které byly nedávno ještě ledem pokryty, zbaveny jsou nyní pout svých. Komenský chtěl všecku božskou i lidskou moudrost, která po knihách a knihovnách byla roztroušena, v jeden spis svéstí. Josef Jungmann narodil se ve vsi Hudlicích, jež jest asi tři hodiny od Berouna vzdálena. Historie literatury české od Jungmanna byl první zevrubný obraz naší literatury, který byl českým jazykem podán. Struna, která jest příliš natažena, praskne. Statek, kterého spravedlivě bylo nabyto, ani na moři neutone. Perly jsou zrnka, hmoty vápenné, jež se vyloučila z pláště rozmanitých mlžův. Basilika sv. Petra v Římě, již znalci divem světa nazvali, jest nekonečně vznešenější chrámu sv. Žofie v Cařihradě. Na rovině plno jest malých pahrbkův, které ze země vysedly. Veliká moc, již vložil císař do rukou Valdštýnových, vzbudila tomuto mnoho protivníkův. Korouhev sv. Václava, již najednou jasný blesk slunce ozářil, zdála se zvěstovati Čechům přítomnost svatého dědice země jejich. Velký jest, kdo nepříteli svého, jenž posměchům snad slušným propadl, za terč svojim nevystavil vtipům.

Poznámka. Přídavným jménem příčestným někdy skrácují se i jiné věty, nežli přívlastkové, na př. Zpronevěřilý víry nemá. Ukvapilého i stůl trkne.

Příklady. 1. Chléb, jenž jest boží dárek, sytí a slší. = Chléb, boží dárek, sytí a slší. — Velbloud přenáší jezdce pustinami, jež jsou člověku jinak nepřístupny. = Velbloud přenáší jezdce pustinami, člověku jinak nepřístupnými.

Výrok věty přívlastkové v prvním příkladě jest vyjádřen slovesem *býti* (sponou) a podstatným jménem; ve druhém příkladě slovesem *býti* a přídavným jménem. Takovéto věty přívlastkové skrácují se tím způsobem, že se vypustí vztážné zájmeno i spona. Jádrem přívlastku vzniklého z první věty přívlastkové jest jméno podstatné, jež v pádě se shoduje se jménem řídicím; jádrem přívlastku vzniklého ze druhé věty přívlastkové jest jméno přídavné, jež se také shoduje se jménem řídicím. První i druhý přívlastek stává ve větě za jménem řídicím, jest tudíž dodatečný. Dodatečný přívlastek zove se *přístávkem*.

Cvičení. Skraťte způsobem svrchu naznačeným přívlastkové věty těchto souvětí: Ve Fulneku, jenž byl nejrozkvetlejší obec „bratrská“ na Moravě,

zažil Komenský nejkrásnější chvíle svého života. Mladý rytíř rád zkoušel své síly na honech, jež bývaly v tehdejších dobách zajisté obtížné. Trnovo, jež jest hlavní svědek strastiplné historie Bulharského národa, vyznamenává se velekrásnou polohou. Na půlostrově Balkánském obývá přes 16 milionů lidí, kteří jsou různí i podle národnosti i podle vyznání náboženského. Krouský narodil se v Katusicích, jež jsou ves nedaleko Mladé Boleslavi. Petr Vok z Rožmberka odvezl památné listiny rodu Rožmberského, jež byl v Čechách nad ostatní šlechtické rody mocnější, z Krumlova do Třeboně. O Polykratovi, jež byl mocným vládcem na řeckém ostrově Samos, vypravuje se pěkná pověst. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, jež byl nejušlechtilejší duch mezi českou šlechtou, a Viktorin Kornel ze Všehrd, jež byl nejvdělanější muž z českého měšťanstva, stkvěli se v 15. věku současně jako dvě jasné hvězdy na obloze české. Od vítězství u Zenty, jež bylo největší nad vojsky a první pod jeho velením, jméno Eugenia Savojského rozléhalo se od jednoho konce Evropy ke druhému. I Lešno, jež bylo sídlem vyhnanců českých, dostalo se Švédům v moc. Na východní straně Rudého moře prostírá se půlostrov Arabský, jež jest pětikrát tak veliký jako císařství naše. Nešťastnou bitvou na Kosově poli, jež jest tak důležitým místem v dějinách národa srbského, kleslo dokonce království Srbské. Mladický věk Jungmannův spadá do času, který jest pro náš národní život velmi důležitý. Wedgewood počal vyráběti nádobí bílé, jež bylo první toho druhu v Anglicku.

Poznámka. Nejčastěji užívá se přístávek uvedených slovy: *jménem, řečený, zvaný*, na př. Na tom místě stojí ves, jménem Vlastislav. Potom přijeli k řece, řečené Ráb. Kovkopové do jedné hory, zvané Borovka, se vebrali.

3. Doplnkových a podmětných.

Příklad. Rádím vám, abyste byli opatrní. = Rádím vám opatrně býti.

Větu doplnkovou lze někdy skrátkiti infinitivem; vznikne z ní doplněk.

Ovičení. Skratte infinitivem vedlejší věty těchto souvětí: Vlasta krásnějším dívkám kázala, aby se líčily. Šalomoun praví, že všecky věci pozemské jsou marností. Křesťanům sluší, aby byli pokorní. Zle jest, nejsme-li svých úst mocni. To žádná není hanba, pokoří-li se nižší vyššímu. Shledali, že je dívkou důvtipnou a poctivou. V tom se mu, aby ke stropu pohleděl, udá. Nejsou hodni, aby na zemi kde trpěni byli. Nemáme, čím bychom se odměnili. Hektor kázal všem, aby byli k boji hotovi. Hlásal, že jest krevním jeho přítelem.

Rozbor souvětí složeného.

Cvičení. Vytkněte nejprvé hlavní, potom vedlejší věty; určete též, kde jaká vazba přechodníková a kde jaká přístávka; podle toho vytkněte dělidla:

Tvar rotundy měl nepochybně i první kostel sv. Klimenta na Levém Hradci a kostel Panny Marie na hradě Pražském jež založil již Bořivoj kostel Budečský sv. Petra založený Spytihněvem I. kostel sv. Jiří na hradě Pražském založený Vratislavem I. r. 915. jakož i nyníjší metropole česká sv. Víta již původ dal sv. Václav.

Jednou v létě v dobu ranní když už očí neklížilo spaní zřely v hájí stromů vrcholy jak se z paloučného údolí kára skřípíc pod svou tíží plná nových seker blíží.

Za středověku když hoch škole odrostl věnoval se náležel-li k rodině řemeslnické řemeslu otcovskému protože určité řemeslo povždy se udržovalo v jedné a též rodině anebo stal se pastýřem rolníkem sluhou u koní a t. d. rodiče-li jeho totéž byli.

Len jehož modré ostrávký poeticky jako blankytná jezera na výšinách lahodí oku a pak ta stáda jejichž jasné zvonky všude ve lvozdech vysočím nahrazují zpěvavé ptactvo dolin jsou důležitými živiteli šumavského horala vedouce jej k těm odvětvím průmyslu jimž poskytují surovin.

5 Jsa synem bojovného krále Jana Lucemburského vzbudil Karel již jako dítě nedůvěru svého otce jemuž pochlebníci namluvili že nespokojení Čechové zamýšlejí útlé pachole posaditi na trůn.

Kdykoli vznikly v říši Německé spory které měl Karel jakožto císař narovnatí dal se cestou vyjednávání a chopil-li se kdy meče stalo se to jen aby svým slovům dodal důrazu.

Tu šlechtí Karel víno české révou burgundskou tu volá veliké mistry umění z blízka i z daleka do Prahy a krásní sídlo své i středisko národní tu zřizuje vysoké školy aby Čechům nebylo po cizině hledati vzdělání tu zakládá klášter bratřím jihoslovanským aby z něho šířila se osvěta tu rozšiřuje říši Českou zeměmi sousedními.

KráleVIC Karel tehdejší správce země sám také důkladně jsa vzdělán brzo poznal cenu muže takového jakým byl Arnošt.

Válečná výprava r. 1798. Napoleonem Bonapartem do Egypta podniknutá byla příčinou že mužové na slovo vzati počali vykládati podivuhodné obrazy ve vzduchu jimž prý mnohý voják zahynul na poušti kudy ubíral se národ Israelský do země zaslíbené.

10 Jistý učencec dosvědčuje že objížděje v Ledovém moři západní Goronii často pozoroval ve vzduchu převrácené obrazy korábů které pod obzorem ležely.

Naumburští měšťané nabyvše zpráv že mnohá jiná pevnější města Prokopovi marný odpor kladla byli na mysli tak sklesli že na řádnou obranu ani nepomýšleli.

První výpravou proti Turkům nabyli Táboři takové slávy válečné že také král Albrecht nástupce Zikmundův nešetřil žoldu ani největšího bral je na výpravy turecké a když zemřel ustanovila vdova jeho Alžběta světit jim v Uhrách hájení práv sirotka Ladislava teprve po smrti otcově narozeného.

S hráze rybníka Světa jenž přiléhá k samé Třeboni pěkný je pohled na velikou vodní hladinu jejíž pozadí zavírá temný les nad který v modravé dáli vyniká vrchol Planského lesa.

Když bylo Koprníkovi 17 let odebral se na universitu krakovskou kde se zanášel hlavně filosofií a medicinou a teprve když seznal kam nadán ho pudí oddal se co nejúsilovněji mathematice a astronomii.

15 Hned za mladých let přemýšlel Komenský o tom jaký by z toho byl prospěch nekonečný kdyby veškerá božská i lidská múdrost roztroušená po knihách a knihovnách svedena býti mohla v jeden spis v němž by každý naléztí mohl o čemkoli poučení.

V Hamburku postonav dva měsíce odebral se Komenský do Amsterodamu kamž jej zval pan Vavřinec Geer syn pana Ludvíka Geera aby tam „Vševědu“ i život svůj pokojně dokonal.

Kdykoli nějaký hmyz rozmnoží se takovou měrou že velikou škodu činí na majetku lidském a ničtí ovoce namáhavé práce tu obyčejně rozmnoží se také jisté druhy lumků kteří nejraději hmyz onen pronásledují a brzy učiní konec zhoubnému řádění jeho.

Chtěje veřejnou pozornost odvrátiti od svého předsevzetí dal francouzský vojevůdce po Praze rozhlásiti že vypadne v noci z Prahy na Zbraslav aby sobě potravu dobyl.

V hořejších komnatách labyrintu díle to téměř nadlidském vzbudily v Herodotovi podivení nesmírné průchody z komnaty do komnaty vedoucí a přerozmanité křivolaké chodby táhnoucí se všemi dvory tak že ze dvora přicházel do komnat a z komnat do kobek z kobek do jiných komnat a z komnat opět do jiných dvorův.

20 V Thurích dokončil Herodot svůj památný dějepis v němž to co na svých cestách o rozličných národech vyzkoumal a pak veliké perské války vylíčil aby co se na světě přihodilo časem neveselo v zapomenutí a veliké i podivuhodné činy slávy nepozbyly.

Delfin prý byl hochovi tak oddán že když hoch umřel přece každého dne v určitou hodinu se dostával na místo kde hoch meškával a ne-našed ho tam nikdy konečně zármutkém se usoužil.

Tážeme-li se po původu perel odpoví nám každý přírodopysk že jsou to zrnka hmoty vápenné vyloučená z pláště rozmanitých mlžů jejichž tělo měkké a sliznaté obaleno jest dvojchlopnovým pláštěm a uzavřeno dvěma pevnými lasturami.

Kráčíme-li v duchu nazpět do minulosti vždy dál a dál až k věkům nejdávnejším seznáme že tehdá vše co v jedné každé rodině nebo domácnosti bylo potřebno v skutku v ní samé také se vyrábělo.

Jak neocenitelných výhod poskytuje užívání peněz ražených nejlépe pocítíme jestliže představíme si na okamžik jak by to vypadalo v celém hospodářském životě našem kdyby jich nebylo.

25 Banka chová stále dostatečnou zásobu drahého kovu aby své bankovky v každý čas vyplácti mohla a obecnstvo vědouc to užívá jich s plnou důvěrou a po výplatě již proto se neshání že je mu pohodlnější papír nežli kov.

Pohlédneme-li na rozmanité národy po světě roztroušené nalezneme některé již loven a rybařením se živí jiné již stády svými travnaté stepi spásají a konečně národy usedlé orbou a průmyslem se živící.

Povstala bouře blesky ráz v ráz bily v stany Tatar a hojný příval zživil pramen na chlumu tak že vojsko trapnou žlzní hynoucí opět se občerstvilo.

České listy v nichž sobě domácí šlechticové v 15. a 16. století dopisovali jsou dosud vzácnými nám památkami pěkného slohu a soudní spisy i zápisky v městských knihách ježto se z oné doby nám zachovaly jsou podnes důkazem jadrné češtiny.

Má-li přísloví „Řemeslo má zlaté dno“ v pravé míře se osvědčiti je potřeba by řemeslníci naši zjednali si náležitě vzdělání by užili těch výhod a zkušeností které důvtipní znalci na prospěch řemesel učinili a v dobrých spisech vyložili.

30 Učený Aeneáš Sylvius nápotomní papež Pius II. jenž žil v 15. věku vypravuje s podivením že na svých cestách spatřil kterak chudina v severní Anglii a ve Škotsku z nedostatku dříví vytápí ohniště jakýmsi černým kamenem.

Perioda čili obvětí.

Příklady. 1. Když zahrady a luka se stkvějí nejrozmanitějšími barvami rozkvetlých květin; když na stromech leskne se zralé i dozrávajcí ovoce; když na polích sklání sežloutlé obilí své plné klasy k zemi: takráte mílo jest dlíti na venkově. — 2. Jako skřivan, i když zpívá podle cizích zpěvůnek, nikdy přece netajívá, že je rodem skřivánek: tak i ty, můj synu, i kdy všem bys mluvám rozuměl, nezapomeň při tom nikdy, kým tě Tvůrce mítí chtěl.

Složené souvětí první stručně lze vyjádřiti takto: Když veškerá příroda v plné jest kráse, tenkráté mílo jest dlíti na venkově.

Složené souvětí druhé stručně lze vyjádřiti takto: Jako skřivan nikdy netají rodu svého, tak i ty se vždycky znej k národu svému!

První i druhé souvětí složené se skládá ze dvou částí: první jeho část složena je sice z několika vět, ale nicméně podobá se jediné, a to vedlejší větě, druhá pak se podobá hlavní větě podřadného souvětí jednoduchého; část první jest podřaděna části druhé.

Složené souvětí, které se skládá ze dvou částí, z nichž první složena jsou z několika vět vedlejších podřaděna jest druhé, zove se *perioda* čili *obvětí*.

První část periody jmenuje se *předvětí*, druhé *závětí*. Předvětí od závětí odděluje se dvoutečkou. Při periodě před dvoutečkou se hlasem nepadá, nýbrž se hlas pozdvihne, načež první slovo závětí pronáší se s důrazem a ještě více pozdviženým hlasem.

Předvětí vždy jest složeno z několika vět vedlejších, jež jsou vespolek buď souřadné (stejnorodé), nebo podřadné. Závětí bývá podle složení svého rozmanité: skládá se buď toliko z hlavní věty, buď z věty hlavní a z jedné nebo více vět vedlejších, buď z několika vět hlavních, k nimž někdy i vedlejší se pojí.

Skládá-li se předvětí z vět stejnorodých, oddělují se tyto středníkem; skládá-li se z vět podřadných, oddělují se tyto čárkou.

Cvičení. Určete předvětí i závětí těchto period, povzete, z kterých vět jest složeno, a proveďte interpunkci:

Jako snáze jest oheň hasiti v jiskře než se rozhoří a jako snáze jest vyčistiti od koukole obilí když růsti počíná tak i snáze jest pobožnost vští-piti v srdce lidské dřive než se marnostmi nějakými zanese a zaplaví.

Jako supové létávají na pastvu k mrchám smrdutým pomíjejíce mnoho luk mnoho veselých a vonných polí a jako mouchy zvykly pomíjeti míst na těle zdravých a toliko na vředech sedají tak závistiví šlechtných skutků nechávájíce na vadách lidských se zastavují.

Co za mnohé věky duch lidský velikého a ušlechtilého dokázal co spojená milionů síla dovedla co na věčnosti založeno býti se zdálo to vše hyne mizí a v černé ssutiny se kácí.

Co kotva lodí olej lampě rosa trávě slunce obloze dech životu to jest důvěra v Boha zbožné mysli.

5 Když slunce poněnáhu výš a výše nad námi vystupuje když paprsky jeho kolměji k zemi padají když dnové se dlouží tenkráté léto nastává.

Parní dnové mýjejí*) chladní větrové vanou z rána i na večer mlhy se rozkládají v údolích máme podzim.

Vratte**) mi otcovské nivy vratte mi rodinnou zem odkryjte mi její divy s jejím sterým obrazem a mé srdce hned své tísně jako kouzlem pobude a já budu zpívat písně jimžto rovných nebude.

Co jsou sličné lny tváře kraji nocí zakrytému co jest teplá slunce záře poupěti zde růžovému co jest pramen zčeřstvující poutníkovi žlznivému co jest krůpěj rosne vláhy kvítku parnem vyprahlému všecko toto synu drahý jesti přítel srdci tvému.

Když u starých Římanů pán domu časně z rána ve svém křesle chráněnce čili klienty přijímal když o slavnostech a pohřbech voskové podoby proslavených předkův ukazoval když mluvil o vznešených činech minulosti byli k tomu vždy chlapeci voláni aby si v mladou mysl vštěpovali úkoly budoucího života.

10 Jakmile kosa poseče bohatou louku jakmile májové slunce trávu promění v seno již volí krokem povolným táhnou pluh těmi místy kudy se před dvěma měsíci proháněla loďka rybáka cirknického.

Kdo bojuje a staví ženu děti strojí soudí se a hoduje necht se nouze bojí.

Nechme (necháme-li) ryzího stříbra na vzduchu hodme je do vody zahrabme je do země ono rezavěti nebude.

Když radost víje věnce a plesy hlaholí když štěstí za milence nás sobě vyvolí tu život více vnady a víc dýše krás když s laskavostí všady provází přítel nás.

Až mně zas ta města hrady před oči se postaví až ty háje luhy sady spráhlou duši zotaví pak mé srdce žalem spjaté rozkoší se rozplyne z úst mých zazní hymny svaté o Bohu i otčině.

15 Tam kde valný Eufkrat žene mocné toky kde se béře Tigris stěhlbitými kroky i kde se nádherně Palmyra kdys pnula i kde v rozvaliny Karthago se ssula všude tam král stromův u velebné kráse v půvabnosti lesku — palma vypíná se.

Ať (byť) se koukol s mákem vzpíná nad osení ať chrastavec s mléčí ve slunci se mění ať si svlačec s zvonky po obilí leze ať žebříček s douškou obaluje meze nad tebe květ žádný v širém poli není chrpo ladná chrpo moje potěšení!

Své když bylo slunko skrylo líce zlaté za hory a tam bledý měsíček se vznesl ticho nad bory a když truchlost rozhostí se v zahradě i na poli a cítíc se opuštěno srdéčko mne zabolí aj tu nebe milostivé k úlevě mé lítosti skropí truchlé líce moje perlou vzácné leposti.

*) Zde v předvětí vypuštěna je spojka když.

**) Zde jest vypuštěna spojka jestliže neb až.

Jako báseň o Záhoji ukazuje kterak pohanští Čechové hájili své víry a svých zvyků národních tak zase báseň „Jaroslav“ Hří kruté boje proti pohanským Tatarům za náboženství a vlast.

Jako sluneční paprsek toho skla barvu na se běře skrze které prochází tak s kým kdo zachází toho vášně mívá.

20 A když muže bolestného jímžto mívá zásobu snávše s křížem zesnulého pochovali do hrobu i tu ptáče zarmoucené naposledy zpívalo a pak hořem utrápeno dozpívavši skonalo.

Až zas spatřím ony hory s nichžto vidět světa púl až spatřím ty svaté bory posetý ten kvítím dül pak se srdce mé rozšíří jak po rose zvadlý květ duše má se s losem smíří ústa počnou sladce pět.

Jakkoliv Regulus dobře věděl že ho v Karthagině jen muka a snad těžká smrt očekává jakkoli jeho manželka dívky a přátelé úsilně na něm žádali by v Římě zůstal přece nechtěl proti cti a přísaze jednati.

Když se věhlasný otec jeho chystal do Hispanie aby v té zemi jež oplývala zlatem i stříbrem a slynila bojovným obyvatelstvem pokořeně vlasti své získal náhradu za ztráty utrpěné ve válce s Římany prosil ho de-vítiletý Hannibal aby s ním jíti směl.

Pohlížíme-li na bohatství stkvostův uměleckých které zde uloženy jsou pohlížíme-li na samou stavbu chrámovou a na četné její okrasy kamennické i řezbářské tu směle vyznáme že chrám sv. Víta je převzácným památkem minulosti české.

25 Jako všude kde ústrojně látky hnijí plísňe a houby se vyvíjejí a kde stálá vlhkost panuje řasy své stádo si volí tak i každý suchý předmět na nějž po delší čas povětří působí povléká se zvláštními rostlinami které slovou lišejníky.

Když r. 1825. okolo tří hodin s poledne v Příkosicích syn rychtářův vyšel z otcova přibytku aby na oblohu popatřil zdali sníl anebo děšť k očekávání užíel na polední straně nesmírné množství jízdného vojska ano přichází od lesa Poříčského.

Jako oř který druhy do boje nosíval vítězného vojevůdce nyní pak do pluhu jest zapřažen hlavu vzpřímí sluchy napne a zařičí když pojednou uslyší zvuk trouby válečné tak i vlastimilu srdce mocněji zabuší a krev klopotněji se rozproudí vzpomene-li si na slavnou minulost našeho národa.

Kdo proputoval kraje kde v temném loubí zlatá oranže prosvítá kde od blankytu vánek jemný věje kde myrta klidná a laur se pne kdo prohodil se rajským jilhem kde kyklopové žhavé kují kamení a chrlí lávu ohnivou ten zajisté také zatouží po rozkošné noci teplého léta tam na dalekém severu.

Patříme-li na minulé století na ostatky surovosti kteréž od nich na nás došly a bédujeme-li na tak mnohé přítonné zlé pokládající je za následek

bludů věků předešlých nepoddávejme se tomu pokušení bychom praotce své haněli a tupili!

30 Kdo zadívá se do hvězdnatého nebe aby pozoroval nesmírný ten počet hvězd tam rozestavených kdo při tom na mysl si uvede že jsou to tělesa velikosti ohromné proti nimž naše země ztrácí se jako zrno písečné proti hoře kdo dál uváží co na tom pranepatrném zemském zrnečku bylo a jest života síly snahy a činění všelikého ten v pokoře nejhlubší klaněti se musí Tvůrci jehož vůle tomu dala vznik a jehož moc a láska vše to zachovává.

O dělidlech.

1. Tečka.

Příklady. 1. Chudoba cti netratí. Štika umřela, ale zuby ostaly. — 2. Karel IV. založil r. 1348. universitu v Praze. — 3. Tvarosloví. O dělidlech. Poslední kniže Zlický. — 4. Pozn. (= poznámka). A t. d. A j. (= a jiné). A p. (= a podobné). A j. v. (= a jiných více). T. j. (= to jest). T. r. = (toho roku).

Tečku klademe:

1. na konci věty jednoduché i složené;
2. po číslici, kterouž označujeme číslovku řadovou;
3. po nadpisech;
4. při skráceninách.

Poznámka 1. Stojí-li skrácenina ve větě na místě posledním, neoznačuje se konec věty zvláštní tečkou, na př. Rudohoří rozmanité kovy v lůně svém chová, jako: železo, cín a j. v. Je-li na konci věty otazník nebo vykřičník, tečka se již neklade, na př. Stůj! Kdo to? — Při skrácování slov dbáti jest toho, aby skrácenina zakončena byla souhláskou a nikoli samohláskou, na př. jedn. číslo — muž. rod — oznam. zp.; skrácujíce slova složená dbejme toho, aby ve skrácenině zastoupen byl i druhý kmen, na př. odděl. (= oddělení), předl. (= předložka), citosl. (= citoslovce). Však jiná slova než obvyklá (t. j. — na př. — t. r. — t. m. — a t. d.) skrácují se jen tehdy, když se v též písemné práci často vyskytují.

Poznámka 2. Číslovky řadové označujeme sice číslicemi, však jen tehdy, když jsou přívlastky vlastních jmen osobních, aneb když jest nám označiti den toho neb onoho měsíce a letopočet. Jindy je píšeme písmeny; taktéž číslovky základní a j. nepíšeme číslicemi, leč je-li nám napsati takový počet, jehož slovné označení vyžadovalo by mnoho času, na př. 365.

2. Čárka.

Příklady. 1. Jdi k mravenci, lenochu, a uč se pracovati! — 2. Diamant, nejtvrďší a nejdražší kámen, jest čistý uhlík. Človččenstvo je strom,

s nesčíslnými ratolestmi k nebi se pnoucí. — 3. Vlachové přestují rýži, kukuřici, víno a olivu. Těla nepřesyt, a ducha neumoř! Bůh stvořil nebe a zemi, a zachovává celý svět. Hledali ho na poli i v lese, a sháněli se po něm všude. Mohl panovati, a (= ale) chtěl sloužiti. — 4. Lékař léčí, Bůh uzdravuje. Bohatství hnije, a chudoba žije. — 5. Jdouce po kamenném mostě Karlově ze Starého města na Malou stranu, s potěšením se díváme na královský hrad i na chrám sv. Víta. — 6. Labutím je za pokrm vše, co ve vodě roste a žije. Vše, co ve vodě roste a žije, jest labutím za pokrm. — 7. Ano, je tomu tak! Ne, nemůže to býti! Ach, tomu nelze pomoci!

Čárkou oddělujeme:

1. ve větách jednoduchých i složených vokativ od ostatních členů větných; jeli vokativ uprostřed věty, klade se čárka před ním i za ním; je-li na konci věty, klade se čárka ovšem jen před ním, neboť za ním bývá vykřičník;

2. ve větách jednoduchých i složených přístávku i jiný dodatečný přívlástek, skládající se z většího počtu slov;

3. ve větách jednoduchých stejnorodé členy větné, nejsou-li spojeny spojkou *a* neb *i* anebo (při záporu) spojkou *ani* (nebylo tam sestry ani bratra; nebyl doma ani ve škole); ve větě rozkazovací o dvou nebo více výrocích oddělujeme výroky čárkou, i když jsou spojeny spojkou *a*; ve větě vypovídací o dvou výrocích, patří-li k prvnímu výroku dva stejnorodé doplňky nebo dvě stejnorodá příslovečná určení, spojkou *a* neb *i* spojená, před druhým *a*, které zase výroky spojuje, čárku klademe; taktéž klademe čárku před *a*, má-li význam odporovací (= ale);

4. v souvětích souřadných jednotlivé věty, i když jsou spojeny spojkou *a* neb jinou;

5. vazbu přechodníkovou, skládá-li se z většího počtu slov;

6. v souvětí podřadném větu vedlejší od hlavní; stojí-li věta vedlejší uprostřed věty hlavní, oddělí se dvěma čárkami, jinak jednou;

7. taková slova, která klademe na počátku věty, buď abychom již zpředu naznačili, co dalšími slovy pověděti chceme, neb abychom slovům svým důrazu dodali; též po citoslovcích někdy klademe čárku, ač nejsou-li na konci věty, neboť v tomto případě děláme vykřičník.

3. Středník.

Příklady. 1. Bůh jest nejvýš spravedlivý; protož odměňuje dobré a tresce zlé. — 2. Co dobré, to pěkné; co zlé, to ohyzné. — 3. Miluješ-li Boha a ctíš-li jej; znáš-li slovo jeho a jím se řídíš; často-li na něj myslíš a k němu se modlíš: požehnání jeho na tobě spočine.

Středníkem oddělujeme:

1. v souvětí souřadném jednotlivé věty, ač lze-li po první větě padnouti hlasem; nejspíše to bývá v souvětích, která jsou spojena některou z těchto spojek: *také, taktéž, tolikéž, též, rovněž, dále, zatím, proto, protože, neboť (ť)* a p.;

2. v složeném souvětí, jež se skládá ze dvou podřadných souvětí, první část od druhé;

3. v periodě jednotlivé věty předvětí, pokud jsou stejnorodé; nestejnorodé oddělují se čárkou.

4. Dvojtečka.

Příklady. 1. Kleveta jak uhel: nespálí-li, aspoň ušpiní. Trojí věc nad člověkem vítězí: zlato, železo a řeč. Polní ptáci, *jako*: skřivan, koroptev, křepelka jsou barvy zemité. Čtyři věci jsou hojnější, než myslíme, *totiž*: naše léta, naše dluhy, naši nepřátelé a naše chyby. Dva hlupci jsou na světě, *a to*: pán, který nevděčného sluhu chová, a sluha, který nevděčnému pánu slouží. — 2. Kristus říkával: „Milujte se vespolek!“ — 3. Komu nikdo na světě není díkem povinen; kdo zemřel nezanechav stopy blahodárného působení: ten nadarmo žil.

Dvojtečku klademe:

1. po větě uvozovací před výkladem nebo výčtem, hlavně po slovech: *jako, totiž, a to, takto, na př.* a p.;

2. po větě uvozovací před přímou řečí; je-li však věta uvozovací za přímou řečí nebo prostřed ní, tečky neklademe, na př. „Milujte se vespolek“, říkával Kristus. „Milujte se,“ říkával Kristus, „jako bratři a sestry!“

3. v periodě mezi předvětím a závětím.

5. Pomlčka.

Příklady. 1. Šestkrátstotisíc vojinů vytáhlo do Ruska a — sotva deset tisíc se jich vrátilo. Z drobných ptáků nejlepší — hus. — 2. Mnoho ještě mohl bych povědět, avšak — —. Přítel náš včera se roznemohl, a bojíme se — —. Kdyby směl poroučeti, on by — —. 3. I jaltě král Jan syn svého mladistvého, Václava — téhož, který potom pode jménem Karla IV. císařem se stal — a do vězení jej uvrhl. — 4. Kdo mne vyvede! — Vše temno — zmatené bludiště — žádný východ — žádná hvězda spasná — hynu! — 5. Mladost — radost. Staroba — choroba. Panské sliby — časté chyby. — 6. Odkud přicházíš, kdo jsi? — Co se tážeš? Pověz ty, kdo jsi!

1. Pomlčkou připravujeme čtenáře na něco neobyčejného, neočekávaného;

2. pomlčkou (pomlčkami) označujeme, že jsme řeč neukončili, a zároveň jí vybízíme čtenáře, by se konce domyslí;

3. pomlčkou (pomlčkami) oddělujeme vloženou větu od členů té věty nebo toho souvětí, do něhož je vložena; je-li vložena věta kratší a svým obsahem méně důležitá, užíváme místo pomlček závorek neb i čárek, na př. Petr připovídal, že mistra svého neopustí; ale brzy potom (ó té křehkosti lidské!) třikrát ho zapřel. To bylo, mírně řečeno, nezapné.

4. pomlčkami označujeme řeč náruživou, přerývanou;

5. pomlčku klademe ve větách výpustkových nahrazující jí sponu;

6. pomlčkou oddělujeme v rozmluvě přímou řeč jednotlivých osob.

6. Otazník.

Příklady. 1. Nemáme-li všickni jednoho otce? „Kde jest tvůj bratr Abel?“ tázal se Bůh Kaina. Co může národu více býti ku slávě nežli místa, na kterých se věci slavné udály, než osoby, ježto jsou slavné činy pro národ podnikly? — 2. Na otázku čím? odpovídáme sedmým pádem. Slyšel jsem to, ale nevím, kde? — 3. Spravedlivý (?) rozsudek ten vzbudil obecné podivení. Byl mi velice přízniv (?).

Otazník klademe:

1. na konci tázací věty, ať jednoduché, nebo složené; po otázce nepřímé čárky neklademe (nevěděli, kam by se obrátiti měli), leč je-li v hlavní větě sloveso tázati se, na př. Zákonník tázal se, co by měl činiti, aby život věčný obdržel? Následuje-li po sobě více vět tázacích samostatných, klademe za každou otazník, na př. Je-li blížek? Je-li vzdálen? Zná-li cesty naše? Od věty tázací sluší rozeznávati větu zvolací, na př. Jaké to štěstí! Cos jen myslil!

2. po tázacích slovech ve větách vypovídacích;

3. po slově nebo po větě, o jejíž platnosti pochybujeme; v tomto případě bývá otazník v závorkách.

7. Vykřičník.

Příklady. 1. Divné jsou cesty Páně! Pane, pomoz nám! Zůstaň s námi, neb se připozdívá! — Aj aj! Jsem ztracen, běda! Neřkej hop, dokud jsi nepřeskočil! — 3. Milovaní rodiče! Odpust nám, Pane!

Vykřičník klademe po větách i slovech, kterými cit mocně dojatý vyjadřujeme, a to:

1. na konci vět zvolacích, žádacích, rozkazovacích; jsou-li složené, mají vykřičník jen jednou, a to na konci souvětí. Věty rozkazovací, není-li v nich důrazu, mívají na konci místo vykřičníku tečku; to bývá

zejména v příslovích a průpovědích, na př. Čiň dobře a právě, a neboj se císaře ni krále.

2. po citoslovcích, stojí-li buď sama o sobě aneb na konci věty; jsou-li prostřed věty, klademe po nich někdy jen čárku;

3. za vokativem, stojí-li sám o sobě aneb na konci věty; je-li prostřed věty, oddělujeme jej čárkami, vykřičník pak klademe až na konec věty.

8. Znaménka pomocná.

Příklady. 1. Písmo sv. dí: „Navrátí se prach do země, a duch půjde k Bohu.“ „Navrátí se prach do země“, dí Písmo sv., „a duch půjde k Bohu.“

— 2. Ve Fulneku, „nejrozkvetlejší obci bratrské“ na Moravě, zažil Komenský nejkrásnější chvíle svého života. V městečku Nivnici narodil se J. A. Komenský, „rodem Moravan, jazykem Čech, povoláním bohoslovec.“ — 3. „Jedno potřebné“ byl poslední spis Komenského. Úředník pojistil se na život u „Prahy“.

— 4. Pozbyl zdraví od častého „za zdraví.“ „Darmo dej“ umřel, „kup sobě“ nastal.

Uvozovky klademe:

1. před řečí přímou i za ní; je-li řeč přímá přerušena větou uvozovací, označujeme uvozovkami obě části řeči přímé;

2. před citátem i za citátem, t. j. užijeme-li ve své řeči o některé osobě (o některém spise) týchž slov, kterých ona sama (on sám) kdy užil;

3. před názvem i za názvem spisův a spolkův;

4. před výrazem a za výrazem o několika slovích, má-li význam podstatného jména.

Příklady. Zakladatelem islamu (víry mahomedánské) byl kupec Mahomed Za krále Vladislava II. (panoval od r. 1471. až do r. 1516.) prospívalo v Čechách znamenitě umění stavitelské.

Z ávorkami opatřujeme slova i věty, kterými výraz předcházející vykládáme.

Příklady. Tu Kanut kmet svou ruku zved' a k moři takto děl (Vrchlický). A každý, kdo k nám sed', byl pohádkář (Hálek).

Apostrofem označujeme, že v zásloví odsuta jest souhláska, hlavně při činném přičestí; sluší však připomenouti, že odsouvati l v činném přičestí toliko v básních se připouští.

Příklady. Archeologie = nauka o starožitnostech. Lípa kvetouc libě voní. = Když lípa kvete, libě voní.

Znaménko rovnosti klade se na označenou rovnost dvou výrazů neb vět.

Příklady. Císař Karel IV. osvobodil malíře Dětřicha od veškerých daní, kteréž by platiti měl ze dvora (o čtyřech lánec*) polí ve vsi Moříně. Bylo

*) Lán polí = 60 korcův = 17·26 hektarův.

to v K***, kde jsem strávil minulé léto. Josef Jungmann (*16. čce. 1773., † 16. list. 1847.) byl předním zakladatelem novočeské literatury.

Hvězdičkou v text vloženu odkazujeme k vysvětlivce nebo přídavku, pod čarou umístěnému. V povídkách spisovatelé nechtíce jmenovati místo děje označí jméno to začátečním písmenem a několika hvězdičkami, někdy právě tolika, kolik písmen je vynecháno; v novém vydání spisů starých spisovatelů bývají hvězdičkami označena místa nečitelná nebo porušená. Ve slovnících i jiných stručných spisích označuje se hvězdičkou sloveso narodil se (křížkem pak sloveso zemřel).

Paragrafem, k němuž číslici připojujeme, rozdělují se vědecké spisy pro snadnější přehled látky v oddíly, aby bylo lze k nim poukázati, na př. Viz §. 4.

Znamení dvihu a klesu (délky nebo krátkosti slabik) užíváme čtice označiti rhytmus básně přízvučné (časoměrné), na př.

u | — u u | — u u | — u u | — u |
 Co hledá ten víchr, kam lítě to pílí?
 — u u | — u u | — u u | — u u | — u |
 Čtvermonohým ujetou dupotem tepe podkova půdu.

V. Sloh.

1. Stručné podání slyšených vypravování.

Libuše a Přemysl.

Toho času, když v Čechách panovala kněžna Libuše, stala se rozepře mezi dvěma bratry. Zemřel jim otec a zanechal po sobě rozsáhlé statky. Starší bratr, Chrudoš, chtěl vše podržeti pro sebe odvoláváje se na to, že se u Němců vždy tak děje. Mladší, Štáhlav jménem, nechtěl se tím spokojiti a žádal podílu. Nemohouce se shodnouti šli ku kněžně, aby je rozsoudila. Povolala tedy Libuše na zlatý Vyšehrad kmety, lechy i vладыky a poradivši se s nimi rozhodla, že mají oba bratři společně jměním otcovským vládnouti. I rozhněval se Chrudoš a pohaněl Libušička, že jest mužů nedůstojno, aby žena nad nimi panovala. Urážlivá slova tato roztrpčila kněžnu tou měrou, že nechtíc již vládnouti žádala kmetův, lechův a vладыkův, aby si muže za pána vyvolili. Ale ti jí prosili, aby manželka si vyvolila, a ten že bude jejich knížetem. Vypravila tedy posly do Stadie k zemanu Přemyslovi se vzkazem, aby se stal jejím manželem. Poslové našli ho na poli, an právě obědval. Přemysl s radostí svolil a na Vyšehrad se odebral.

Sepište: Pověst o Horymírovi. — O zrádném Durynkovi. — Pruty Svatoplukovy. — Kníže Václav a Radislav. — Založení kláštera sázavského. — Spytihněv a chudá vdova. — Čechové u Milána. — Svorný Vladislav. — Porážka Tatarův u Olomouce. — Smrt Přemysla Otakara II. — Václav III. — Bitva u Kresčak. — Objevení zříděl karlovarských. — Prokop Veliký před Naumburkem. — Král Ladislav a Jan Jiskra. — Jiří Poděbradský za krále zvolen. — (Látka pro II. tř.) Pověst o Medském králi Astyagovi a vnuku jeho Cyrovi. — Pověst o založení Říma. — Proč Mucius zván byl Scaevola. — Panna Orleanská. — Objevení Ameriky.

Napište svými slovy: (Látka pro I. tř.) Vlk a kozlátko. — Včela a čmel. — Vlk a jeřáb. — Proměněný vlk. — Jelen, zajíc a osel. — Baltazar. — Polednice. — Vodník. — Poctivost na věčnost. — Kutnohorští havíři. — Tak svět odplácí. — Láska synovská. — Oběť za bližního. — Rychlá rozvaha. — Lesní ženka. — Kasemovy opánky. — Toho mi netřeba. — (Látka pro II. tř.) Vyplněná žádost (čl. 12.). — Orlík (čl. 30.). — List (čl. 43.). — O čápotvi a lišce (čl. 55.). — Jan Hannibalec (čl. 79.). — Šál nad zlato (čl. 81.). — Pověst o prstenu v rybě nalezeném (čl. 41.). — Královka (čl. 52.). — Pohádka o zlaté rybce (čl. 65.).

2. Pisemné podání osnovy čtených článkův.

Vytkneme-li stručně obsah každého odstavce článku nějakého, máme článek toho osnovu.

Osnova článku 9. (VI. čít.) „O lásce k vlasti.“ Žádnému člověku nad vlast jeho nic není milejšího ani světějšího. — Ve vlasti jsme se narodili, v ní nabýváme svého vzdělání, ona nás vychovává. — Vlast jest jakoby matkou naší; jí náležejí naši rodiče, jí náleželi naši předkové, a tudíž ji jako matku milujeme. — Vlast jest naší živitelkou, a proto snažíme se ji zachovati a bojíme se ji opustiti. — V cizině každý po vlasti touží, ať se mu vede dobře, nebo zle. — Zejména člověk, který v cizině nabyl bohatství nebo dosáhl vysokého důstojenství, dychtí po tom, aby štěstí svého ve vlasti požívati mohl. — Nejvíce se v člověku ozývá touha po vlasti u věku vyšším; toužít v cizině každý, aby složití mohl kosti své ve vlasti.

Osnova čl. 19. „Šafrán“: V prvním odstavci se uvádí, z které rostliny šafrán pochází, kdy rostlina ta kvete, kdy listí její se rozvíjí, jaké jest listí co do tvaru i barvy, jaké jsou květy, jaká jest blizna a co v sobě obsahuje. — Ve druhém odstavci vypisuje se, jakým způsobem v Anglii šafrán pěstují, a to: jakou půdu k tomu volí, kdy a jak se šafrán sází, kdy se sklízí, co doma s ním dělají, a jaký bývá výsledek té práce. — Ve třetím odstavci zmínka se činí o tom, který šafrán jest

nejlepší a kde v Rakousku se šafrán pěstuje. — Poslední odstavce upozorňuje nás, jak lidé šafrán falšují, a poučuje zároveň, jak lze pravý šafrán poznati; na konec se tu podotýká, kde se šafránu užívá.

Vytkněte osnovu: (Látka pro I. tř.) Čl. 29. „Jak se jindy psávalo.“ — Čl. 40. „O rýži.“ — Čl. 53. „Hlavní chrám milánský.“ — Čl. 54. „Papuškové.“ — Čl. 63. „Německá říše.“ — Čl. 65. „Lada Luneburská.“ — Čl. 69. O stromech ovocných.“ — Čl. 80. „Treska.“ — Čl. 83. „O vosku.“ — (Látka pro II. tř.) Čl. 34. „O Islandě.“ — Čl. 44. „O cukrovarství v Čechách.“ — Čl. 46. „O ledové jeskyni Dobčinské.“ — Čl. 73. „O stavu rolnickém v Palestině.“ — Čl. 81. „Odkud jest kakao.“ — Čl. 87. „Prokop Diviš.“ — Čl. 88. „Napoleon v Rusích r. 1812.“

3. Písemné podání článků ve způsobě rozšířenější.

Poctivost. Pan Ladislav Popel z Lobkovic pronajal část svých polností bývalému vojínovi. Ten jednou si panu Popelovi stěžoval, že mu panští lovci v zimě všecku pšenici u lesa pošlapali. Pan Popel tázal se nájemce, jak vysoko si páčí škodu? Ten odvětil, že na sto zlatých. Tedy mu pán z Lobkovic sumu tu vyplatil. Po čase pšenice se pozdvihla a slibovala veskrz hojnou žeň. I vzal vojín oněch sto zlatých, aby je vrátil pánu svému. Pán dojat jsa takovou poctivostí nepřijal jich, ale ještě tři sta zlatých k nim přidal, aby je vojín dal za věno synu svému. —

Ve způsobě rozšířenější. Poctivost. Pan Ladislav Popel z Lobkovic pronajal část polí, ke vzdálenějšímu dvoru náležejících, starému, někdy statečnému vojínu. Ten jednou přišel k pánu svému stěžovat si, že jedno z pšeničných polí blíže lesa, na němž zimního času často houby se konaly, náramně jest udupáno, a že pšenice na něm všeka jest zničena. Pán z Lobkovic vyslechnuv prosebníka odvětil, že mu škodu milerád nahradí, aby jen udal, jak vysoko si ji páčí. I odpověděl nájemník: „Požádal jsem jednoho přítele svého, aby mi nápomocen byl oceniti škodu, a domníváme se, že by sto zlatých nebylo příliš mnoho.“ Pán mu je ochotně vysázal. Ale po čase pozdvihla se pšenice a právě tam, kde byla nejvíc ušlapána, stála nejhustěji. Přišel tedy nájemník k pánu z Lobkovic a pravil: Přicházím, milostivý pane, za příčinou té pšenice. Shledal jsem, že není na ní žádné škody, a přináším nazpět těch sto zlatých.“ Pán z Lobkovic mile byl dojat řídkou poctivostí tou. I dal se do hovoru s nájemníkem a vyptával se ho na jeho minulost a na jeho děti. Potom odešel do vedlejší světnice přinesl tři sta zlatých říka: „Podrž, příteli, těch peněz, a přilož tyto k nim; až tvůj syn dospěje zletilosti, dej mu je, a pověz mu, jak se ti jich dostalo.“

Sepište ve způsobě rozšířenější:

Šlechtnost. Veliký požár. Z hořícího stavení ozývá se volání o pomoc. Nikdo se nechce odvážit. Zeměpán nabízí tisíc dolarův odměny. Chudý muž vrhne se do hořícího stavení a zachrání dítě. Panovník podává mu peníze. Chudák jich nepřijímá, ale odkazuje na lidi potřebnější. Potom zmizí.

Kupec a jeho přítel. Kupec vydal se na cestu. Kdesi koupil dva centy železa. Nemohl jich vzít s sebou. Dal si je příteli schovati. Po roce požádal o ně. Ale přítel odpověděl, že myši železo sežraly. Kupec odešel. Za městem pásl se přítelův kůň. Kupec se naň posadil a odjel domů. Přítel se po koni poptával. Přišel též ke kupci. Ten mu řekl: „Vráníka tvého unesl luňák, viděl jsem to.“ Přítel odvětil, že to nemožno. Načež kupec: „Kde myši žerou železo, může také luňák koně odnésti.“ Přítel se dovtípl a vydal železo.

Kdo ustoupí? Dva vozkové potkali se v úzkém úvoze. Ani jeden ani druhý nechtěl se vyhnouti. Vznikla hádka. Konečně zvolal první: „Nevyhneš-li se mi, učiním ti tak, jako jsem nedávno jinému neustupovi učinil.“ Druhý se toho zalekl a požádal prvního, aby mu pomohl vůz stranou odsaditi. Stalo se. Na to ptal se druhý: „Co bys mi byl učinil?“ Ten odvětil: „Byl bych se ti sám vylmul.“

Vejce Kolumbovo. Hostina ku počtě Kolumbových. Kardinál Mendoza velice vychvaluje Kolumba. Přítomní pánové závidí toho Kolumbovi. Královský komorník říká, že každý plavě se po Atlantickém oceáně k západu musí by Ameriku objeviti. Ostatní přisvědčují. Kolumbus odpovídá skromně, že i při snadných věcech tomu zásluha náleží, kdo je první vykonal. Na to položiv na stůl vejce žádá komorníka, aby je na špičku postavil. Komorník i ostatní pánové marně se o to pokoušejí. Prohlašují to za nemožné. Kolumbus se usměje: „Až já to učiním, řekne přec každý, že by to také dovedl.“ Načež natukne vejce a postaví je na promáčknutou skořápku. Ted všichni volají: „To také dovedu.“

Časem dobře bývá se ukloniti. Franklin navštívil za mladosti své jednou doktora Matesa. Odcházeje veden byl z domu temnou chodbou. V té byl na přič trám. Přicházeje ke trámu napomenut byl Franklin, aby se shýbl. Franklin toho neučinil a udeřil se do hlavy. Přítel s úsměvem upozornil ho, že je dobře v životě v pravý čas se shýbnouti. Franklin si to napomenutí pamatoval a vida lidi pánovité vždy svůj přiběh vypravoval.

Důvěra v Boha. Císař Maxmilian I. honě jednou v okolí inšpruckém pronásledoval kamzka. Pojednou vidí, že jest na vrcholu srázné skály. Dolů nebylo lze se dostat. Dole shromáždil se lid jeho. Nařkl nad strašným nebezpečenstvím císařovým. Dva dni a dvě noci tu strávil Maxmilian. Lid

se dole modlil. Přivolaný kněz nejsvětější svátostí požehnal panovníku udělit. Císař již pozbyval naděje na pomoc lidskou. Pojednou spatřil nedaleko sebe mladíka. Ten pokynuv císaři vedl jej opatrně po skalách níž a níž. Šťastně ho k jásafetmu lidu dovedl. Potom zmizel.

Láska k maličkým. Císař Josef II. cestoval jednou po Francii pode jménem hraběte z Falkenštejna. Navštívil též Paříž. Když chtěl odtud dále jeti, neměl poštministr doma žádných koní; slavil právě křtiny a rozeslal všechny pro hosti. Císař slyše o křtu nabídl se za druhého kmotra. Poštministr radostně přijal to nabídnutí a vedl hraběte do kostela. Po křtu tázal se farář též druhého kmotra na jeho jméno. Na první otázku odvětil císař: „Josef“; na druhou odvětil slovem: „Druhý“. Teprve když farář na jeho stav se ptal, doložil: „Císař Německý“. Užasl farář, užasli i ostatní. Farář prosil za odpuštění, šťastný otec pak děkoval za prokázanou mu čest. Císař obdarovav kmotřence slíbil, že se oň postará, což také splnil.

Jablka Hesperidek. V daleké zemi neznámé překrásná zahrada. V té strom plný zlatých jablek. Drak stále bděl a hrozně syčel, jakož i čtyři panny — Hesperidky — hlídali stromu. Heraklovi uloženo králem Eurystheem, aby přinesl tři zlatá jablka. Vydal se na cestu a dlouho hledal. Na vrcholu jedné vysoké hory našel obra, jehož jméno bylo Atlas. Ten tu držel svět. Herakles podržel za něho svět, a Atlas šel pro jablka. Zabíj draka a přinesl Heraklovi jablka. Ale břemene znova na se vzít nechtěl. Herakles prosil, aby jen na chvílku tak učinil, že si podloží na hlavu trochu slámy. Atlas dal se obelstít. Herakles uchopiv jablka prochl s nimi k Eurystheovi.

Přísaha svata. Vojevůdce římský Regulus válce s Karthaginskými v Africe, byl poražen, zajat a pět let v žaláři držen. Mezi tím se vojna dále vedla se štěstím vrtkavým. Karthaginští byli zemdleni a přáli si míru. Tedy vyslali za tím účelem Regula do Říma. Dříve musil přísahou se k návratu zavázati, když by nic nevyjednal. Regulus Římany k dalšímu boji vybízel. Nedbaje slz ženy a dětí do Karthaginy se navrátil. Tam byl umučen.

Aristides. Athénský Aristides vždy opíral se křivdám a zjednával průchod spravedlnosti. Měl mnoho přívržencův. To mrzelo ctižádostivého Themistokla. I obžaloval Aristida, že chce býti samovládcem. Na veřejném místě konán soud. Kteří občané uznali Aristida vinným, napsali jméno jeho na střep, jež vložili do osudí. Občan psáti neumějící a Aristida neznající žádal, by mu napsal na střep jméno „Aristides“. Aristides to učinil. Byl z vlasti vypovězen. Když Xerxes táhl na Řeky, povolán z ciziny. Přišel a pomohl osvoboditi vlast. Krajané mu stavěli pomníky a nazývali jej ozdobou obce Athénské.

4. Popisy.

Strom kávový (na základě čl. 18. čítanky VI.). (Jeho vlast.) Původní vlast stromu kávového jest Habeš, odkudž rozšířil se po Arabii i po jiných zemích asijských, až také se dostal do Ameriky i do ostatních dílů světa. (Jeho výška.) Pravý strom kávový vyroste v Arabii a na ostrově Javě do výšky šesti metrův; v západní Indii není tak vysoký, protože jej ořezávají, aby větve své více rozestřel. (Jeho listy.) Listy bývají zdéli 12 *cm* a zšíří 4 *cm*; jsou tmavozelené, hladké, lesklé a podobají se listům vavřínovým. (Jeho květ.) Květ jest bílý a vonný; strom v plném rozkvětu vypadá, jako by sněhem byl pokryt; kávovníky v té době poskytují pohledu rozkošného. (Jeho ovoce.) Ovoce jest tmavočervené a podobá se třešni; uvnitř má v pouzdře jako by pergamenovém po dvou zrnech, plochou stranou proti sobě ležících. (Sklízení ovoce.) Káva sklízí se třikrát za rok. Někde ji očesávají, někde setřásají; očesané nebo setřesené plody prostírají se na slunci, až dužina kol zrna úplně uschne; potom se zrna na mlýně vylupují. (Podmínky zdaru.) Má-li se stromu kávovému dobře dařiti, nesmí teplota v jeho okolí pod 10° R. klesnouti; velikého tepla také nesnese, z kteréž příčiny kávovníky sázejí do stínu jiných stromův; vláhy potřebuje hojnost.

(Látka pro I. tř.) Šafrán (čl. 19.): Cibule, listy, květy, blizna. Jakou půdu miluje? Jak se sází? Kdy se sbírá květ? Jak se suší? — Rýže. (čl. 40.): Co jest? Ku které čeledi náleží rýžovník? Stéblo, listy, květy, laty. Spotřeba rýže; její výživnost; užitek slámy. Kde se pěstuje? — Papouškové (čl. 54.): Peří, zobák, perutě. Let, lezení. Napodobivost. Kde žijí? Čím se živí? Jejich užitek; věk; druhy. — Sled (čl. 79.) Co jest? Ku kterému řádu náleží? Kde se zdržuje? Jak se loví? Kdy se loví? Ruch při lovu. — Treska (čl. 80): Její délka a váha. Ku kterému řádu náleží? Její ploutve, její huba. Čím se živí? Kde se zdržuje? Jak se loví? Kde se jich nejvíce loví? — Sokrates (čl. 47.): Kdo byl? Kdy a kde se narodil? Kdo byl jeho otec? Čím se zabýval v mládí a které povolání si zvolil později? Kde učil? Čemu učil? Měl-li posluchače? Jak žil? Co mu vzbudilo nepřátele? Z čeho jej nepřátelé obžalovali? Jak se hájil? Jak zemřel? — Karel IV. (čl. 115.): Jeho rodiče. Původ jména Karel. Jeho vzdělání. Jeho zásluhy o vlast. Stavitelské po něm památky. — Tomáš Štítný ze Štítného (čl. 116.): Kdo byl? Kdy a kde se narodil? Jakého se mu dostalo vychování? Kde nabyl vzdělání vyššího? Co činil po dokonaných studiích? Pro koho spisoval? Došly-li spisy jeho obliby? Kdy zemřel? — Anna Náprstková (čl. 128.): Byla to šlechtná dobrodějka. Narodila se v Praze z rodičů chudých. Do školy chodila do desíti let, načež šla do služby.

Později svěřen jí moučným obchod. Šetřila, až si zavedla vlastní obchod. Zbohatla, ale zůstala skromnou a podporovala chudinu i podniky národní.

(Látka pro II. tří.) Včely. Nejprvnější jejich práce v oulech. Stavba pláství. Matka snáší vajíčka. Červi se lhnou, zakuklují; včelky se lhnou. Rojení. Výroba medu a vosku. — Mravenci lesní. Kde žijí? Jejich potrava. Rojení. Proměny: beznohé larvy, kukly, dokonalí mravenci. Přičinlivost. Život v zimě. Rozumějí si. — Žlabatky. Podoba. Druhy. Kam který druh klade vajíčka? Výrostky. Užitek výrostkům. — Hedbávník. Prvotní jeho vlast. Kterak se dostal do Evropy? Vajíčka. Proměny: housenky, kukly, motýli. Jak se kukly usmrčují a proč? Kde lze pěstovati hedbávnky? — Tasehnice: Délka. Články. Hlava. Vznik a vývin. — Lov velryb: Kde se zdržují? Proč byly druhy lovy vydatnější? Jak se loví? Užitek. — Povětrně: Co jsou? Domněnky o jejich původu. Proč padají? Z čeho se skládají? Kde spadly kdy jaké? — Popište: Kamenný most Karlův v Praze. — Obec zdejší. — Okolí zdejší. — Slavnost sv. Mikuláše. — Slavnost Božho těla. — Slavnost při závěrečném školního roku. — Výlet na N., do N. — Josiah Wedgewood (Džasie Vedžvúd). Kdy a kde se narodil? Čím se živil osiřev? Čím se zabýval přišed o nohu? Co vynalezl? Které nádoby hotovil nejprve? Čím je krášlil? Čí pozornost na se obrátil? Kterak se vzmohla živnost jeho? — Frant. Wiesner. Narozen r. 1833. ve Mladé Vožici. Otec hraběcím ovčákem. Do školy jen v zimě. Vyučil se zámečnictví. Ve svém 23. roce založil si samostatnou živnost ve Chrudimi. Záhy počal též jednoduché stroje vyráběti. Později zhotovil i mláticf stroj. Za nedlouho měl velkou strojírnou. Pracoval potom nejvíce pro cukrovary. Nabyt jmění, došel vážnosti. Vyplnilo se na něm přísloví: „Řemeslo — zlaté dno.“ — Majd. Dobromila Rettigová. Narozena r. 1785. ve Všeradicích. Záhy ztratila otce. Krušné časy. Do Plzně. Tam chodila do školy. Ve svém 23. roce se provdala. Dostali se do Litomyšle. Rettig vzbudil v ní lásku vlasteneckou. Ona tu lásku i jiným vštěpovala, zejména školní mládeži, již učila ručním pracím. Při výročních zkouškách přednášeny též české básně, jež sama skládala. Její „Kuchařka“ a „Hospodyňka“ došly veliké obliby. I dívky škole odrostlé poněbovala. Mnohým se činnost její nelíbila, ale ona setrvala. Vděčné žákyně postavily jí pomník. — Jan Amos Komenský. Kdo byl a čím se proslavil? Kdy a kde se narodil? Co víte o jeho mládí? Který stav si zvolil? Co víte o jeho pobytu ve Fulneku? Od r. 1622. až do r. 1627. se skrýval; proč? kde? V r. 1627. rozloučil se s vlastí; proč? Kam zašel? Které země potom ještě navštívil a za kterým účelem? Kam se uchýlil naposled? Kdy zemřel a kde jest pochován? Které jsou jeho nejznamenitější spisy? — Božena Němcová. Kdy a kde se narodila? Co víte o jejích rodičích? Jak se vzdělávala? Kdy a za koho se provdala? Co víte o jejím pobytu v Polné, v Praze, v Domažlicích? Co víte o jejích cestách do Uher? Co víte o jejích

trudných dobách? Kdy zemřela a kde jest pochována? — František Palacký. Kdy a kde se narodil, kdo byl jeho otec? Kde studoval? Co v něm probudilo lásku vlasteneckou? Odebrav se r. 1823. do Prahy, s kým se tu seznámil? Co obral sobě za úkol životní? O které vlastenecké podniky získal sobě zásluhy? Jaké vážnosti nabyl v národě českém? Kdy zemřel a kde jest pochován? Kterak uctil národ náš památku jeho?

(Pro III. tř.).

Sirka popisuje svůj život. Máti má byla statečná jedle, jež i nejprudším vichřicím odolávala. Jednoho dne přihnali se do lesa lidé s rozličným nářadím, podřezali jedli a na zem ji skáceli. Oklestivše kmen nařezali z něho špalkův, jež v polena rozštípali. Polena zavezli do jakési dílny, kde z nich dlouhými hoblíky nařezali oblých, rovných prutův. Pruty přesekali sekerou na krátké kousky, jež nejprvé srovnali a slisovali, potom do tekuté síry strčili. I já jsem byla mezi nimi. Ó, to byla odporná lázeň a čpěla tak, že jsem ani vydechnouti nemohla. Na štěstí trvala jen okamžik, načež dány jsme byly do sušírny, kdež utuhly naše žluté línce. Nebylo však na tom dosti: ještě do jedné pekelné koupele nás velmali. Tam jsme zas obdrželi kostíkové hlavičky, svou chloubu, ale také záhubu. Opět usušivše nastrkali nás po stu do dřevěných škatulek a ty srovnali do beden. Na to zavezeny jsme byly kamsi do městečka, kde nás složili v kupeckém krámě. Zde ve strachu očekáváme, co se dále s námi bude dítí.

Žitné zrno vypravuje své příhody. V klase na poli. Ve stodole. Ve mlýně. V pekařově dílně. V krámě. — Plátěná halena. Na těle chudého dělníka. Utěrákem. U hadráře. V papírně. U obchodníka. V kanceláři. — Len líčí své osudy. Na poli. Na drhlu. Na palouce. V pazderně. Na trlici. Na vochli. Na přeslici. U tkadlce. Na bělidle. V domácnosti. — Vápenec. Ve skále. V peci. Ve vodě. V maltě. — Kapka vody popisuje svůj život. V moři. Ve vzduchu jako pára. V mračně. Déšť. V kořáně lípy, ve kmeni, ve větvi, v lupeni. Opět ve vzduchu. Milha. Rosa. — Prvek uhlík. V kamenném uhlí. V peci. Ve vzduchu ve způsobě kyseliny uhličitě. Déšťem sražen k zemi na pole pšeničné. V kořínku pšeničném, ve stéble, v zrně. V mouce. V koláči. — Prvek kyslík píše svůj životopis. Ve vzduchu na ulici. Dveřmi do světnice. V plících lidských. Opět ve vzduchu jako kyselina uhličitá. Listím stromovým vssát, nedlouho po té za slunečného dne opět vypuštěn do vzduchu.

5. Přirovnání.

Vlaštovka a jiříčka. (Co jsou.) Vlaštovka i jiříčka jsou zpěvaví ptáci, kteří nejraději při obydlí lidském se zdržují. (Barva.)

Obě jsou na hřbetě i na ocase černé a pod břichem bílé; vlaštovka však má i hrdélko černé, jiříčka bílé. (Nohy.) Jiříčka má nohy opeřené, vlaštovka však lysé. (Ocas.) Obě mají ocas vykrojený, ale vlaštovka kromě toho má krajní dvě péra v ocase značně prodloužená, tak že ocas její vidlici se podobá. (Hnízdo.) Obě staví hnízdo své z hlíny a bláta, jež slinami slepují; vlaštovka však staví je v chlévě nebo v kolně, jiříčka venku na stavení. (Stěhování.) Jiříčka i vlaštovka opouštějí nás, jakmile na počátku podzimu sychravější povětrnost nastává; ale jiříčka odletuje dříve, než vlaštovka.

(Látka pro I. i II. tř.) Lev a tygr (čl. 99.): Čím vynikají a nad koho? Kde se zdržují? Délka těla, délka ohonu. Srst, hřívá, ohon. Tvar těla, tvar hlavy. Kde se usazují? Co loví? Jak se chovají ke člověku? Způsob pronásledování. Doba lovu. Krocení. — Kolčava a hranostaj: Co jsou? Délka těla, barva těla. Ocas. Bydliště, potrava. Užitek. — Husa a labuť: Co jsou? Barva peří. Krk. Zobák. Nohy. Hlas. — Smrk a jedle: Co jsou? Zrůst. Větve. Kůra. Jehličí. Šišky. Kde rostou? Užitek. — Slunce a měsíc: Co jsou, kdy svítí? Jaké dávají teplo? Původ světla i tepla. Jak se nám ukazují? Jejich poměr k zemi. — Podzim a stáří člověka: Příprava k spánku. Konec vši činnosti. Konec vši krásy. — Kamzík a kozorožec. Řád, ku kterému náleží. Tvar a účel parohův. Barva, velikost a tvar těla. Domov. Potrava. Pospolitost. Ostražitost. Obratnost a rychlost. Užitek. — Chmel a réva vinná. Co jsou, a proč je pěstujeme? Lupeny jejich. Květy. Kde se daří? — Myslivec a rybář. Podobnosti se jeví ve příčině účelu i místa jejich zaměstnání. Rozdíl se jeví ve příčině zvířat, která pronásledují, dále ve příčině nástrojův, doby a způsobu, jakož i ve příčině nebezpečí, s nimiž zaměstnání jejich je spojeno. — Kolébka a rakev. Obě slouží k odpočinku. Obě hotoví tyž řemeslník a z téže látky. I svým tvarem jsou si podobny. U obou slzy bývají prolévány a modlitby k nebi vyslány. Obě vzbuzují v nás naděje. — Fialka a skromný člověk. Nepyšný se, spokojí se i posledním místem, dochází povšimnutí i vyznamenání, ač po něm nebaží. — Jaro a mládí člověka. Na jaře příroda se raduje, člověk v mládí též samé veselí bývá. Na jaře nejlépe se v zemi ujmá sítě všeliké, člověk v mládí nejlépe se učí. Jaro má své rušitele, na člověka v mládí též dorážejí rozmanití nepřátelé. Překoná-li příroda své jarní nepřátele, vydá hojný užitek; člověk též. Kéž je šťastno mládí naše! — Život lidský a řeka. Oba jsou ve svých počátcích slabý a poněmáhlu sílejí. Oběma jest překonávati překážky. Oba mohou škoditi i užitečny býti. Oba rychle ubíhají, až dospějí konce. Konec jest jen zdánlivý. Kéž se podobá život náš řece nikoli dravé, nýbrž užitečné!

6. Lícně.

(Pro II. a III. tř.)

Les. Byl krásný den červencový. Chůzí i parnem jsa unaven zašel jsem do lesa a usadil se tam na kopečku. Jaká to rozkoš, jaká to lahoda! Měkký koberec mechový ozdoben tu granáty (borůvkami), tu zas růženci koralovými (brusnicemi). Hlaluze stromů nad hlavou mi visí jako zelené mraky, tvoříce nebytnou klenbu, nad níž chvílemi bouří vítr šumem, jekem, vytím nejinak, než jako by se tam zmítalo visuté moře. Časem se nad zeleň mechovou jako dva vodotrysky do výše vznesou dva parohy jelení, ale hned na to zanikají v houštině. Kolkolem panuje ticho . . . Tu datel na jedlině z ticha zatuká, ale již zas odletá, aby jinde pokračoval v dřobání; vede si jako dítě, když schovalš se volá, aby ho šli hledat. Poblíž sedí veverka ořech v pazourkách držíc; pohnul jsem se, a již skáče se stromu na strom a mihá se jako blyskavice, až zapadne kamsí v otvor kmene. Jen ten bublavý potůček, jenž tu pode mnou přes kořání smrkův a jedlí cestu si razí, vede svou dále nedbaje blízkého sousedství mého. Pojednou rozlehne se lesem štěkot psí, a je slyšeti též kroky lidské: polesný vstoupil do hájemství svého. Nastal hluk a šum, ale jen na okamžik; pes umlká, kroky lesníkovy dusí se v mechu . . a opět ticho. Šsaji do sebe dále ten pryskyřnatý vzduch lesní, jenž tak blahodárně působí na plíce lidské. Duch můj též byv posílněn vzlétá k nadhvězdným výšinám a koří se Tomu, jenž takovými krásami zemi obdařil.

Měsíc květen. Dlouhý den. Značné teplo. Rostlinstvo. Ptactvo, hmyz. Obojživelníci. Orba. Zahradnictví. Letnice. Vycházky. — Letní večer. Slunce, červánky. Denní vedro, vlažný větérek. Ptactvo, včely, komáři, chrousti, netopýři, světlušky, žáby. Klekání. Chystání k odpočinku. Kéž i večer mého života je tak libý a klidný! Kéž i můj západ zdoben jest červánky, t. j. dobrými skutky! — Bouře. Mračna rostou, až konečně celý západ zatemní. Strhne se vítr. Dobytek utíká k domovu, ptactvo se skrývá. Vítr se utiší. Blesk a hrom v dáli, potom nad námi. Veliké krupěje, potom liják. Stále hřmí a se blýská. Najednou udeří jako vedle nás; déšť ochabuje, hrom jen v dáli se ozývá, jasní se. Je po bouři. Příroda oživla. — Podzim. Dnové. Povětrnost. Listí. Ptactvo. Na lukách. Na polích. V zahradách. Na vinici. Honey. — Měsíc prosinec. Nejkratší dni. Zima. Příroda mrtva. Advent. Vánoce. Konec roku. Vzpomínky: po žalosti radost, po temnotě jasno (narození Kristovo); vše pomíjí, smrt blízka. — Labuť. Krása a vznešenost. Plování. Let. Mírumilovnost, avšak neohroženost. Pověsti o labuti. — Vlaštovka. Věrná přítelkyně naše. Její podivuhodná rychlost. Její užitečnost. Její pro to oblíbenost. Loučení. Návrat. Boj s vrabci.

7. Úvahy.

(Pro II. a III. tř.)

Dobré pověsti škole i žáci vymáhají. O dobré zřízení školy a tudíž i o dobré jméno její pečují předně úřadové školní opatřující ji vším, čeho jest třeba ku zdaru jejímu. Dále zjednávají dobrou pověst škole ředitel a učitelé přičinující se, aby mládež prospívala jak v dobrých mravech, tak i v užitečných vědomostech. Avšak i mládež sama může šířiti dobrou pověst školy, a to svým chováním ve škole i mimo školu. Jsou-li stěny chodeb i světlice, jakož i lavice a jiný nábytek školní vždy čisty, slouží to ke cti nejen mládeži, nýbrž celé škole. Chodí-li mládež pilně do školy, chová-li se tam slušně a ve spolek se snáší, zjednává tím dobré jméno sobě i celému ústavu. Jestliže mládež i na ulici a doma vždy způsobná jest a zdvořilá, velice tím pomáhá šířiti úctu a vážnost ke škole. A škola toho zaslouhuje, abychom jí byli vděční a čest její rozmáhali. Vždyť v ní k dobrému jsme naváděni, v ní se vzděláváme, v ní se pro své budoucí povolání připravujeme. Nevděčnickem by byl, kdo by dobré jméno školy nějak poskvřnil.

Zrcadlo. Nalézáme je v paláci i v chatrči. Příčiny jeho rozšíření: a) zhlédáme se v něm, b) hovoří marnivosti lidské, c) jest ozdobou světlic. Vývoj: původně hladina vodní, potom zrcadla kovová, naposledy skleněná. Poskytuje mravního užitku: a) upomíná na pomíjivost času a krásy tělesné; b) tělem sličného pobádá, aby i ducha ozdobil; c) neúhledného tělem vybízí, aby duchem a srdcem nahradil, čeho se mu ve tváři nedostává.

Růže. Květiny mile dojmají každé srdce citelné, nejvíce však růže. Již ve starověku oblíbená byla, proto mnoho odrůd. Je krásná i vonná a poskytuje též oleje. Červená růže obrazem lásky a přátelství, bílá čistoty srdce. Trny připomínají útrapy v životě. „Není růže bez trní“. Básníci ji opěvují. Čelakovského „Růže stolistá“.

Užitek ovocných stromův. Ovoce pochoutkou, potravou, lékem; z něho med a též kořalka. Květ lékem (lípa, bez černý). Vůně. Chlad. Zdravý vzduch. Krásí i zúrodnují krajinu. Proto sázejme je, nehubme jich, ošetřujeme je!

Důležitost lesův. Přivádějí deště, mírní prudkost dešťův, zadržují vláhu, způsobují časté mlhy a hojné rosy, chrání strání, mírní letní horko a brání mrazivým větrům. Poskytují dříví k palivu, ku stavbám a k pracím řemeslnickým, dále steliva, krmiva, pryskyřice, lýka, tříslna, duběnek. Nehubme jich!

O pracovitosti. Je to snaha stále něco užitečného konati. Záhy jí zvykejme, neboť a) kdo jí nezvykne za mlada, toho později netěší; b) jiní pracují pro nás, pracujme i my pro ně; c) Bůh nám popřál síly, užívejme

jí tedy; *d*) Bůh velí pracovati. Pracovitost poskytuje výhod: *a*) jí si opatřujeme, čeho k životu potřebujeme; *b*) skrze ni můžeme jiným dobře činiti; *c*) chrání od zahálky; *d*) vymáhá nám vážnosti u lidí a milosti u Boha; *e*) působí veselou mysl, spokojenost a tuží zdraví. Po práci mlo jest odpočinouti.

O lásce k vlasti. V čem záleží? Proč máme vlast svou milovati? Jak dáme na jevo, že jí milujeme? Nevděk ke vlasti veliká podlost.

Zdraví největší poklad. Lépe chudým býti a zdravým, než bohatým, ale nemocným. Zdraví činí nás ku práci schopnými. Churavý nemůže k užtku býti, nýbrž jest spíše na potíž. Beze zdraví není radosti. Zdraví si zachováme: *a*) pozorujce své tělo, *b*) střídmostí, *c*) veselou myslí. Však péče o zdraví nesmí býti přepjata; přílišná úzkostlivost odnímá duševního klidu, způsobuje rozmazlenost těla a překáží v konání povinností. Častými procházkami, tělocvikem, koupáním tuží se zdraví.

Zahálka jest počátek všeho zlého. Odpočinku třeba, avšak stálý odpočinek jest zahálkou; ta jest zlo a plodí zlo. Bůh velí pracovati, proto zahálka hříchem. Zahálka působí dlouhou chvílí, a ta svádí k zlému. Zahálkou přivádí se člověk do bdy, z níž se rodí závist, podvod, krádež, loupež. Mějme na paměti zlé její následky, a střežme se jí!

Úcta ke starým. Je to vrozený cit, jež i u národů nevzdělaných nalézáme. Staré lidi máme v uctivosti míti: *a*) jsou nás zkušenější; *b*) brzy tento svět opustí; *c*) samo Písmo sv. to ukládá. Uctivost ku starým dáváme na jevo: *a*) skromností; *b*) zdvořilostí; *c*) shovívavostí; *d*) úslužností. I my sestárneme.

O zlých následcích mlsoty. Děti mívají náklonnost k mlsání. Třeba jí potlačovati, neboť má zlé následky: 1. Mlsný nedbá pořádku v jídle a ruší tím pravidelné zažívání; pozbývá chuti ke stravě živné a zdravé; přeplní si nezřídka žaludek; touha po věcech mlsných mnohdy do nebezpečí života jej přivádí. 2. Mlsota svádí dítě k tajníkárství a potměšilosti, ke lži, k podvodu, ke krádeži. 3. Dospělého přivádí v posměch, v opovržení a ujímá důvěry; z ní vzniká marnotratnost a chudoba, bývá příčinou podvodu, zpronevěry, choroby. Braňme se jí!

Dobré knihy nejlepší společníci. Člověk od maličkosti je společenský. Však společnosti působí začasťe nepříjemnosti. Nejlepší společníci jsou dobré knihy: *a*) nestojí mnoho a zůstávají majetkem našim na vždy; *b*) baví a poučují, kdykoli a kdekoli chceme, i na cestách; odložiti je můžeme, kdy je nám líbo; *c*) těší-li nás, můžeme u nich prodlévat, dokud je naše vůle; *d*) nesouhlasíme-li s nimi, můžeme jim odporovati bez obavy, že by z toho vznikla mrzutost.

Čemu se můžeme učiti od včel? Mnohá zvířata jednotlivými vlastnostmi svými i nad člověka vynikají, tak zejména včela. Ona poskytuje

člověku 1. výhod hmotných zásobuje ho a) příjemným, b) užitečným; 2. výhod mravních dáváje mu příklad a) přičinlivosti, b) moudré spořivosti, c) čistoty a pořádku, d) opatrnosti. Všmějme si bedlivě zjevů přírodních; jimi rozmnožíme své vědomosti a nabudeme poučení pro život svůj.

Kterak účinkuje vkusná a přifhodná budova školní na mládež. Druhy bývaly budovy školní chatrné, a obecnstvo pokládalo je za dostatečné; nyní občané nešetří v té přičině nákladu. Užitek vkusné a řádné budovy školní: tlumí se ve mládeži náklonnost k nečistotě; budí se v ní krasochut; zvyšuje se chuť k učení a láska ku škole; vzbuzuje se ve mládeži vděčnost k těm, kteří o školu péči mají, jakož i snaha, odměniti se jim; přifhodná budova školní působí blahodárně i ve zdraví mládeže. Nejsou tedy budovy školní jen okrasou obcí, nýbrž i znamenitým prostředkem vychovatelským, a jistina na ně vynaložená nese hojně úroky.

8. Rozbor přísloví.

(Pro III. tř.)

Lépe dáti nežli bráti. Zajisté lepší jest a příjemnější, můžeme-li dávat, t. j. dobrodiní poskytovat, než musíme-li je přijímati; proto pravdu dí přísloví toto. A proč jest lépe býti dárcem dobrodiní nežli příjemcem? Dobroděj má předně to blahé vědomí, že pomáhaje jiným plní vůli Páně; za druhé blaží ho myšlenka, že zaplašil trud a zármutek svého bližního a chvíli radostnou mu způsobil. Ne tak se vede tomu, kdo nucen jest dary přijímati. Ačkoli v tom okamžiku vyjasní se jeho líce, přeč ozve se v něm zároveň cit trpkosti, že závisť na cizí milosti a že se snad nebude moci odměniti. A což teprv, je-li dárci nevlídným a činí-li výčitky! Jaké to pokoření! Vidouce tedy, jak sladko jest dávat a naproti tomu jak trpkó jest bráti, zvykejme již záhy užitečné práci i hospodárnosti, abychom nemusili v budoucnosti cizí pomoci se dovolávat. Budeme-li pak jedenkrát moci ze svého jiným udíleti, činme to šetrně a něžně, aby bez zahanbení mohl od nás přijmouti ten; komu dávat budeme. Však i chudý může udíleti, ne-li hmotnou podporu, aspoň radu, útěchu.

Zlé příklady kazí dobré mravy. Člověka svádí k zlému zlo samo a zlí lidé; také zlé příklady svádějí s cesty ctnosti. Kterak tyto? Obcuje-li jinoch s lenochy, s nepořádnými, s nezdvotilými, se lháři, s podvodníky, s lidmi bezbožnými (rouhavými) a t. d., kterak to naň účinkuje? Doklad k tomu na př. Václav III. I v přifrodě tak se děje: nahnílé jablko, prašivá ovce. Jiná, souznačná přísloví. Střezme se zlých společenskáv, také však učme se odolávat všelikým pokušením!

Čiň právé, neboj se císaře ani krále. O kom lze říci, že činí právé? Proč takovému není se báti císaře ani krále? Naopak dochází uznání;

doklady! Dokladem jest též článek v 6. čít. „Zkoušená věrnost“. Aby člověk právě činil, třeba mu dbáti hlasu svědomí a též úsudku moudrých lidí.

Nevděk světem vládne. Vděčným býti za dobrodiní jest povinností každého, přece však jest ve světě mnoho nevděčníkův. Příčiny toho: někteří neuznávají té a oné věci za dobrodiní, někteří neumějí vděčnost svou na jevo dáti, někteří neznají citu vděčnosti; někdy dobrodinci sami jsou vinní nevděkem, buď že dobrodiní nelibým způsobem udělají, nebo že je přeceňují. Nedejme se nevděkem odstrašiti!

Častá krůpěj i kámen proráží. Neunavnému, vytrvalému, bytí i na pohled nepatrnému úsilí i veliké a těžké dílo se zdaří. Jiná přísloví, významem svým tomuto přibuzná. I nepatrná síla mnoho zmůže při pilnosti a vytrvalosti: červík v báje: Červ a skopec; Wedgewood; Wiesner. Nezdár na počátku neodstrašuj nás: veverka v báje; Opice a ořech; mravenec břímě do kopce nesoucí; Demosthenes; stavba světlárny na Eddystoně (viz 6. čít.). Nepodceňujme ani nepatrných věcí, neboť často se opakující mohou velice na škodu býti: slabé ochuravění, malé výlohy zbytečné a p.

Dvakrát měř, jednou řež! Napřed rozmysli, potom konej! Nejprvé uvaž, potom teprve mluv! Zvláště tenkrát, když důležité dílo podnikáš, když v důležité věci radu neb úsudek pronéstí máš, a zejména, když jest ti jednati s představenými nebo s osobami vznešenými. Následky nerozvážného jednání, následky neprozřetelné řeči.

Jaký pán, taký sluha. Jak o sousedech i jiných lidech smýšlí a mluví pán domu, tak smýšlejí a mluví o nich i jeho služebníci. Jeví-li tedy služebník nepěkné vlastnosti (které na př.?), lze těchto vlastností i u pána hledati. Chce-li pán, aby příznivě byl posuzován, nechť pečuje o to, aby ... Kdo zvláště má býti pamětliv tohoto přísloví?

Ruka ruku myje. Jsi-li ochoten jiným, budou i oni tobě ochotni, a naopak. Nevíme, kdy koho potřebovatí budeme; proto zbytečně nikoho od sebe neodpuzujme! Včelka zachránila život holubici tím, že myslivce bodla do ruky, načež jí holubice tuto službu odplatila tím, že jí, když tonula, hodila lupen do potoka. Jiné příklady!

Pomoz si sám, a Bůh ti pomůže. Kdo na Boha spoléhá a př, tom se přičiňuje, tomu se učení, práce, řemeslo, obchod daří. Lenochu. bytí i stále se modlil, Bůh nepomáhá. Příklady: Krouský, A. Náprstková a ji

Cvičení dělá umění. Častým cvikem nabývá člověk obratnosti, pilným učením vědomostí. Řemeslník, krasopisec, malíř, lékař. Mozart, Koprník.

Není růže bez trní. Není radosti, aby se k ní nepřimísilo žalosti. Je-li člověk šťasten, má nepřátele, nebo přijde nemoc; je-li zdrav, navštíví ho nemoc, nouze, zármutek. Rozmnoží-li se jeho jmění, přibude starost, zá-

vistníkův; dosáhne-li vyššího úřadu, nastane mu větší odpovědnost a p. Kolumbus. Damokles a j.

Jak si usteleš, tak si lehneš. Kdo si měkké lůžko upraví, sladce spí, a naopak. Kdo si za mladosti zvykne užitečné práci, kdo záhy vědomostmi ducha svého obohatí, připraví si šťastné lože, šťastnou budoucnost, a naopak. Čmel; včela. Pečujeme . . .

Dílo samo se chváří. Je-li dílo (zboží, práce) dobré, netřeba ho vychvalovati; taková chvála spíše jest podezřelá. Dobré dílo samo si odbyt (pochvalu) zjedná, a naopak, na př. výrobky krejčího, pekaře, výkony stavitelovy a p. Návěští v novinách jsou potřebna, avšak nezakládají-li se na pravdě, stávají se bezúčelnými.

Všem se nelze zachovati. Každý člověk má jinou povahu. Některý souhlasí s tím, co konáme, jiný to zavrhuje. Příklady! Dobře znázorňuje přísloví toto příběh o otci a synu, jak vedli osla na trh: nejprve šli oba za oslem, potom se otec naň posadil, pak zase syn, konečně oba. Jednejme vždy tak, jak Bůh poroučí a jak svědomí nám káže, a neohlížejme se, zda docházíme souhlasu čili nie!

Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Význam doslovný. Význam přenesený. (Jací jsme k jiným, takovými oni budou k nám.) Příklady obecné. Příklady zvláštní. (Hospodář, jenž bydlel na samotě v údolí pode vsí, nikdy neposloužil vesničanům ani připřeží, ba ani vodou o žních, neb jen nádobou. Vypukl u něho požár, nikdo na pomoc, vše shořelo.)

Odvaha platí. Dobře jest vše dříve uvážiti, avšak přílišná úzkostlivost nikam nevede; odvaha začasté zdárným výsledkem korunována bývá. Bájka o kocourkovi a veverce, kterak našli ořech. Příběh o matce, která svou odvahou zachránila dítě, jež uchvátil lev z klece uprehlý. Vojnové krále Vladislava v ležení před Milánem. Však i odvážlivému jest uvažovati, zda síly jeho stačí a zda překážky jsou překonatelné.

Čas raní, čas hojí. Člověk je dnes vesel, zítra smuten, pozejtří může býti opět vesel. Čas přináší utrpení, rány, ale také je zas léčí. Příklady obecné. Příklady zvláštní. (Job. Naše království za vlády Otty Braniborského. Náš jazyk za války třicetileté.) Neoddávajme se přílišnému zármutku!

Kolo dokola se točí. Slovný význam. (Co teď vespod, ve chvílce navrchu, a naopak.) Přenesený význam. (Kdo dnes v bídě a t. d., zítra ve štěstí, a naopak.) Příklady. (Napoleon. Turci jindy a nyní. Staří Římané.)

9. Disponování*) themat.

(Pro III. tř.)

1. Důležitost lesův.

I. Jsou k užítku krajinám okolním vůbec:

*) Disponovati = rozestaviti, rozčleniti, osnovu sděliti.

- a) jsou příčinou častých dešťů;
- b) mírní prudkost dešťů;
- c) jsou příčinou častých mlh a ros;
- d) zadržují vláhu a napájejí potoky;
- e) chrání strání i dolin pod nimi ležících;
- f) mírní horko letní i mrazy zimní;
- g) krásí krajiny.

II. Jsou k užítku lidem, neboť poskytují:

- a) dříví i
- b) jiných látek (steliva, pryskyřice a t. d.).

III. Jsou k užítku zvířatům:

- a) jsou jim domovem,
- b) poskytují jim potravu.

IV. Člověku jest proto:

- a) šetřiti jich,
- b) sázeti je.

2. Uctivost ke starým.

I. Proč k nim máme býti uctiví:

- a) jsou nás zkušenější;
- b) brzo se rozloučí s tímto světem;
- c) sami sestárnouce budeme úcty vyhledávati;
- d) samo Písmo sv. nám to ukládá.

II. Jak dáme na jevo uctivost k nim:

- a) skromností;
- b) zdvořilostí;
- c) shovívavostí;
- d) ochotou a úslužností.

3. Jak rozdělujeme slovesa.

I. Podle významu:

- a) podmětná,
- b) doplňková (předmětná),
- c) zvrtná,
- d) neosobná,
- e) pomocná.

II. Podle jakosti děje:

1. skonalá:

- a) okamžitá,
- b) končící;

2. neskonalá:

- a) počínací,

- b) trvací,
- c) opěťovací,
- d) různodobá.

III. Podle složení:

- a) jednoduchá,
- b) složená.

IV. Podle původu:

- a) původní,
- b) odvozená.

Themata ku cvičení. 1. O užitku ovočných stromův. 2. Čím jsou nám užiteční živočichové? 3. O užitku i škodlivosti řek. 4. K čemu jest dříví? 5. O přednostech života venkovského. 6. O užitku železnic. 7. O dobrých stránkách chudoby. 8. O dobrých stránkách zámožnosti. 9. Zlé následky pýchy. 10. Peníze jsou dobrý služebník, ale zlý pán. 11. Co vylákalo člověka do neznámých zemí? 12. Čemu se můžeme učit od jabloně? 13. Jak rozmnožujeme rostliny? 14. Jak dají děti na jevo svou lásku k rodičům? 15. Jak ukážeme, že vlast svou milujeme? 16. Proč máme vlast svou milovati? 17. Proč jsou vědomosti nejlepšími statky? 18. Proč chodí mládež již od 6. roku svého do školy? 19. Proč se ve škole učíme dějepisu? 20. Proč jest lépe pěšky cestovati, nežli po dráze? 21. Proč máme časně ráno vstávati? 22. Jak rozdělujeme ssavce? 23. Jak rozdělujeme ptáky? 24. Které druhy škol rozeznáváme? 25. Jak třídíme úřady? 26. Druhy hvězd. 27. Druhy peněz. 28. Básnické tvary. 29. Srážky v ovzduší. 30. Zuby. 31. Druhy čtýrhelníkův. 32. Kterak rozděliti obyvatele říše naší?

10. Dopisy.

(Pro I. a II. tř.)

V Hořicích 1. června 1890.

Drahý strýčku!

Dověděvše se z dopisu Vašeho, že jste zase zdrav, velice jsme se zaradovali; vždyť Vás všichni upřímně milujeme. Poněvadž pak Vám lékař radil, abyste nyní nějaký čas na venkovském vzduchu strávil, zve Vás otec můj, a zveme Vás všichni k nám. Okolí naše, jak víte, jest bohaté na lesy, luka i zahrady, proto přispěje zdejší vzduch zajisté k zotavení Vašemu. Přijedte tedy, a všichni se vynasnažíme, bychom pobyt Váš mezi námi co možno zpříjemnili.

Těše se, že upřímného pozvání tohoto nezamítnete, nýbrž co nejdřív k nám zavítáte, piši se láskou Vám vždy

oddaný bratřevce
Pavel Křečan.

1. Karel, jenž byl dán na měštanskou školu do nedalekého města, píše bývalému svému spolužáku Janovi, jenž dále chodí do školy ve své domovské obci, jak se mu vede a jakou „zprávu“ obdržel v 1. čtvrtletí.

2. Jindřiška, jež chodí do měštanské školy v N., dává zprávu své sestřenci v N. o závěrečné slavnosti školní a o výstavě ručních prací, se slavností tou spojené.

3. Amalie dává zprávu svému bratru Jindřichovi, jenž je v městě na studích, že matka jejich onemocněla zánětem plic, avšak již zase se pozdravuje.

4. Vavřínek oznamuje strýci svému, že v obci jejich zuřil požár. Vypukl u nedalekého souseda N. a podporován jsa větrem šířil se tak, že i jim hrozilo nebezpečí. Však hasičský sbor ze sousedního města, jenž v čas se dostavil, učinil mu přítrž. Vyhořela tři stavení. Škoda se páčí na 5000 zl. Poškození byli sotva na polovinu pojištěni.

5. Vojtěch prosí svých rodičův, aby mu pořídili nový zimník.

6. Karolina prosí pana faráře o křestní list, jelikož chtěje dosíci vysvědčení na propuštěnou ze školy musí jím důkaz podati, že jest jí 14 let. Přikládá 1 zl.

7. Emil chtěje do města na studie prosí tety, aby jej přijala k sobě do bytu a na stravu, a podotýká, že rodiče ochotně zapraví, kolik bude za to žádati.

8. Josefa, žákyně měštanské školy na Král. Vinohradech, prosí rodičův, aby ji dali cvičiti ve hře na housle. Ráda by byla učitelkou, a k tomu cíli bude třeba, aby se poněkud v hudbě vyznala.

9. Bedřich se dočetl v novinách, že kupec p. N. v N. přijme hocha na učení, i žádá ho o přijetí a o sdělení podmínek.

10. Elišce, jež jest chudokrevna, radil lékař, aby strávila prázdniny na čerstvém vzduchu venkovském. Prosí tudíž Eliška strýce svého v N., aby ji laskavě na ten čas k sobě přijal, že mu to rodiče rádi nahradí.

11. Vojtěch děkuje rodičům za nový zimník.

12. Josefa, již rodiče nové housle koupili a dovolili, by se učila na ně hráti, děkuje za toto dobrodiní.

13. Eliška, již měl strýc u sebe na prázdninách, děkuje ještě také písemně za laskavé pohostinství a dodává, že venkovský vzduch přínlivě na její zdraví účinkoval.

14. Bratr děkuje sestře za to, že mu ušila půl tuctu košil; jsou mu tím víc milé, že jich již velmi potřeboval. Žádá, aby vyřídila díky též rodičům.

15. Žák zve bývalého spolužáka (matku, strýce) na slavnost Mikulášskou. Uvádí, jaký bývá její program: proslov pana katechety, zpěvy, deklamace; na konec se udělají dárky. Přístup jest volný.

16. Václav půjčil Jindřichovi před třemi měsíci „Přírodopisný atlas“ od Čelakovského s tou výhradou, aby mu jej za 14 dní vrátil. Před měsícem žádal ho od něho, však bez výsledku. Tedy ho nyní důtklivě oň upomíná, neboť ho bude potřebovatí.

17. Josefčina matka, jež se živí šitím, odvedla paní N. již před měsícem objednanou práci, za niž si účtovala 12 zl., a dosud neobdržela peněz. Tedy šetrně o ně upomíná omlouvajíc se svou nemajetností.

18. Karolina, dcera paní N. (viz úkol 17.), zasílajíc jménem matčiny Josefčiny matce oněch 12 zl. omlouvá toto opozdění tím, že bylo jim platiti nájemné z bytu, čímž se z peněz vydaly.

19. Lukáš, syn krejčího, přeš Veroničině matce list omluvný. Roznemohl se jim tovaryš, když právě jiná práce byla rozdělována, na kterou zákazníci déle již čekali, nežli Veronika na své šaty. Slibuje, že se vynasnaží, aby příště v ustanovený čas práci odvedl.

20. Cecilie omlouvá se přítelkyni své, že jí nepřála ku jmeninám. Matinka náhle ochuravěla, což jí způsobilo takovou úzkost, že na vše jiné zapomněla. Přeje jí dodatečně a doufá, že přání přijme.

21. Truhlář dává svému zákazníkovi zprávu, že nábytek před dvěma měsíci objednaný jest již hotov, a prosí, aby si proň poslal. Podotýká, že se vynasnažil dostáti slibu svému nejen co do času, ale i co do vkusnosti a trvanlivosti.

22. Obchodnice byvši o to požádána dává zprávu o bývalé své krámské N. N., že jest obratná, věrná i zachovalá; doporučuje ji.

23. Kloboučník Václav Jandouš dává obchodníkovi Oldřichu Troufčkoví na jeho poptávku zprávu, že zakázky jeho budou mu milé, že se přičiní i jakostí zboží i mírnými cenami pojistiti si důvěru jeho a že mu rád bude dávatí výrobky své na úvěr tříměsíční do výše 300 zl.

24. Obuvník potvrzuje koželuhovi příjem zaslanych mu usní, ale není s nimi spokojen: nejsou těžké ani bez kazův, jak si přál, nýbrž lehké a kazovité. Podrží je sice, ale za mírnější cenu.

25. Mlynář potvrzuje pekaři, že obdržel od něho pošt. poukázkou 146 zl., jež hned odepsal, ale připomíná zdvořile, že tím účet jeho není úplně vyrovnán, nýbrž že má dostati ještě 12 zl., jak patrně z účtu přiloženého.

26. Vratislav Pasovský děkuje z Prahy svému mistru v Benešově za to, že jej řádně řemesla soustružnickému vyučil, do pokračovací školy pilně poslal a ke všemu dobrému svědomitě přidržoval.

11. Písemnosti jednací.

(Látka pro I. tř.)

a) List přijímací.

Pan Antonín Zima ze Sadské odjížděje do ciziny dal si ke mně uschovati padesát rakouských dukátův a sto stříbrných dolarů z doby

Marie Terezie. Zavazuji se, že mi peníze ty zase vrátím, kdykoli si toho přáti bude, po případě že je vydám tomu, kdo se u mne s tímto listem o ně přihlásí.

V Sadské dne 1. m. května 1. 1890.

Petr Stránský,
pokladník záložny.

Poučení. Listem přijímacím čili recepisem stvrzujeme, že jsme nějakou cenou věc nebo jistou sumu peněz přijali k tomu účelu, bychom jí zas navrátili neb jiné osobě dodali.

1. Hodinář Jaroslav Kolář v Mladé Boleslavi přijal od pana Bedřicha Závěského z Kosmonos na správu (do 14 dnů) zlaté kapesní hodinky (bez řetízku) s monogramem B. Z.

2. Švadlena Marie Krátká v Jičíně. Hradci přijala od paní Eleonory Bláhové ze Stráže 50 m bílého tenkého plátna, aby z něho do čtyř neděl našila mužských košil.

3. Jiří Dlouhý, obecní sluha v Záběhlicích, přijal od pana Jos. Švehly v Záběhlicích 300 zl. r. m., aby je dodal advokátu panu doktoru Mildovi na Král. Vinohradech.

4. Jan Havlík, rolník v Pyšelicích, přijal od sl. c. k. okresní školní rady vinohradské mapu král. Českého a mapu cís. Rakousko-Uherského, aby je dodal správě obecné školy v Pyšelicích.

b) Kvitance.

Dnes obdržel jsem od pana starosty J. Procházky jakožto předsedy místní školní rady černucké 160 zl., t. j. sto a šedesát zlatých r. m. za lavice do školy černucké dodané, čímž moje pohledávka úplně jest zaplácena.

Ve Velvarech 5. listopadu 1889.

Tom. Chrastil,
mistr truhlářský.

Poučení. Kvitancí stvrzujeme, že nám pohledávka nějaká buď zcela, nebo z části byla zaplácena.

1. Frant. Štěpina, mistr kolářský v Motole, přijal z důchodu velkostatku motolského 320 zl. jako splátku za práci kolářskou pro týž velkostatek.

2. Janu Vavruškovi, mistru krejčovskému na Král. Vinohradech, vyplaceno bylo od spolku „sv. Elišky“ 56 zl. za zhotovení oděvu pro chudé hochy škol vinohradských.

3. C. k. berní úřad ve Vlašimi vyplatil Antonínu Konrádovi 19 zl. 38 kr. za práci knihařskou.

4. Vilém Havrda zaplatil svému věřiteli Heřmanu Vykysalovi pětiprocentní úrok za r. 1890. z jistiny 450 zl.

c) Obligace.

Já nížepsaný doznávám tímto listem, že dlužuji panu Aug. Bláhovi, koželuhu v Kutné Hoře, za usně v rozličných dobách odebrané 130 zl., t. j. sto třicet zlatých r. m.

I zavazuji se, že dluh ten ode dneška za šest měsícův i s úroky pětiprocentními panu A. Bláhovi řádně zaplatím.

Tomu na svědectví jsem tento dlužní list vlastnoručně sepsal i podepsal.

Na Kaňku 1. června 1890.

Leopold Krtička,
mistr obuvníků.

Poučení. Listina, kterou se zavazuje dlužník, že věřiteli svému dluh v jistém čase zaplatí, slove dlužní úpis čili obligace.

Sepsal-li dlužník obligaci vlastní rukou, postačí toliko jeho podpis; jinak musejí se však podepsati dva svědkové.

1. Ondřej Diviš vypůjčil si od pana Edvarda Lupínka na rok 400 zl. na pětiprocentní zúročení. Dluhopis dal si napsati.

2. Josef Prášek koupil od pana Vítězslava Novotného louku, na niž mu zůstal dlužen 280 zl., jež zaplatí i se čtyřprocentními úroky za 8 měsícův. Dluhopis napsal sám.

3. Nitařka Božena Hrušková vzala od p. Alfreda Petráska na dluh za 320 zl. nitařského zboží; bude spláceti 1. dne každého měsíce po 20 zl. do umoření kapitálu. Příslušné pětiprocentní úroky zapraví ve lhůtě sedmnácté.

4. Obchodnice s papírem Emilie Rozkošná přijala na úvěr od p. J. Felkla sešitů, tužek a per za 260 zl. Splatí je ve čtyřech čtvrtletních lhůtách ode dneška počítajíc. S poslední splátkou zapraví též pětiprocentní úroky.

d) Rukojemství.

Pan Adolf Janský z Nuslí vypůjčil si dnes od pana Ant. Ryby z Vršovic 450 zl., t. j. čtyři sta padesát zlatých r. m. na čtyři měsíce.

Já nížepsaný zavazuji se, že ten dluh 450 zl. ode dneška za čtyři měsíce sám zaplatím, jestliže dlužník povinnosti své nedostojí.

Tomu na důkaz jsem tento list vlastnoručně sepsal a podepsal.

V Nuslích 20. ledna 1890.

Jindřich Svoboda.

Poučení. Zaváže-li se někdo, že za dlužníka jistý dluh sám zaplatí, kdyby dlužník toho učiniti nemohl, stává se rukojmím čili ručitelem (kaventem, jistcem). Listina, kterou se k tomu zavazuje, slove rukojemství.

1. Karel Křikava ručí za Otakara Slučěko, obchodníka se střížným zbožím, jenž od Petra Klímy v Praze vzal na úvěr čtyřměsíční zboží za 640 zl.

2. Soukenník Štěpán Kalina v Humpolci koupil od Šimona Roubčeka v Německém Brodě za 280 zl. vlny na šestměsíční úvěr. Postříhač Kajetán Štětka rukojemstvím se za ten dluh zaručuje.

3. Stažkář Ludvík Bureš v Praze dluhuje obchodníkovi Jiljímu Vejvodovi v Praze 320 zl. za hedbávní. Dlužníkem listem zavazuje se, že ten dluh za čtyři měsíce zapraví. Čalouník Ferdinand Dubský na témž dluhopise za něj se zaručuje.

4. Bohuslav Nový vypůjčil si od Benedikta Skřivánka na rok 600 zl. a dává mu na ně obligaci. Emil Tesař na též obligaci rukojemství od sebe vydává.

e) Vysvědčení.

Vojtěch Pivoňka, rodem z Turanova, dvacetiletý pomocník knihářský, pracoval u mne nížeapsaného od 1. ledna 1889. až do 30. června 1890. a po všechen ten čas mravně, poctivě a věrně se zachoval. Také se osvědčil jako pilný i obratný dělník, pročež ho mohu každému co nejlépe doporučiti.

Tomu na svědectví můj vlastní podpis i moje pečeť.

V Pardubicích 30. června 1890.

Karel Černý,
mistr knihářský.

(Pečeť.)

Poučení. Listina, ve kteréž o někom svědectví dáváme, jak se choval, jakou má způsobilost a p., slove vysvědčení.

1. Hostinský Frant. Kalous v Praze dává svědectví o Karolině Moudré z Polné, že u něho tři léta za kuchářku sloužila a všecku chválu zasluzuje jak ve přičině mravnosti, tak i ve přičině způsobilosti a obratnosti. Propouští ji jedině proto, že se vzdává živnosti hostinské.

2. Daniel Kostka dosvědčuje, že Matěj Přenosil, zrozený r. 18 . . v Kouřimě, plná dvě léta se u něho učil řemeslu uzenářskému a tak se mu naučil, že ho nyní za vynuceného prohlašuje (list o vyučení). Zároveň ho pro jeho přičinlivost i zachovalost doporučuje jako spolehlivého pomocníka.

3. Jan Mastný, obchodník se smíšeným zbožím a se železem, dosvědčuje, že Vilibald Ptáček, zrozený r. 18 . . v Počátkách, jenž se u něho tři léta učil, takovou již způsobilost i obratnost jeví, že mu může s dobrým svědomím za vynucenou dáti a jej za pomocníka doporučiti.

4. Václav Novák, starosta obce Kralup n. Vlt., svědčí o občanu Janu Zahradkovi, že má sice domek, ale tak zadlužený, že není mu lze platiti školného za svého syna Bedřicha, jenž chodí do měst. školy na Král. Vinohradech (vysvědčení o nemajetnosti).

(Látka pro II. tř.)

50 kr.

f) Plnomocenství.

Já nížeapsaný zmocňuji tímto listem svého jednatele pana Adolfa Vrání, aby zakázky pro můj závod přijímal a smlouval, peníze na můj účet od zákazníků vybíral a kvitoval, jakož i pohledávek mých vymáhal.

Všechny, v mezích tohoto plnomocenství provedené výkony svého plnomocníka již napřed schvaluji a za vlastní uzuávám.

Na důkaz toho jsem tento list vlastnoručně napsal i podepsal.

Ve Slaném 1. dubna 1890.

Jan Kytka,

majetník závodu kamenotiskařského.

Poučení. Plnomocenství jest listina, kterou dáváme druhé osobě právo, aby v jisté záležitosti platně za nás jednala. Kdo plnomocenství dává, slove zmocnitel; kdo je přijímá, plnomocník. Podpis zplnomocňujícího má býti pověřen (legalisován), aby byla jistota, že jest pravý; k pověřením oprávnění jsou c. k. notáři a c. k. okresní soudy.

1. Jakub Pokorný, mistr sklenářský v Nových Dvorech, dává p. Božejí Fučskovi, místru zámečnickému tamtéž, plnou moc, aby při veřejné dražbě u místní školní rady v Záboři, na den . . . ustanovené, za něj na práci sklenářskou z vyvolané ceny slevoval až do dvou set třiceti zlatých a po případě i dražební protokol podepsal.

2. Jaromír Veselý, kupec v Kolíně, zplnomocňuje pomocníka (mládence) svého p. Vavřínce Havlka, aby na dlužnicích jeho pohledávek vymáhal a je z peněz přijatých kvitoval. Plnomocenství sám nepsal, nýbrž jen podepsal.

3. Matěj Chocholoušek z Bohdánče maje se dostaviti k c. k. okresnímu soudu v Ledči za příčinou rozepře o pozemek č. 36., ke katastrální obci Bohdánčské náležející, zmocňuje p. Aloisa Černého, souseda z Bohdánče, aby při stání, na den . . . ustanoveném, jej zastupoval a práva jeho hájil, jak za dobré uzná.

4. Jiljí Vlasák, obchodník v Praze a majetník hospodářství č. 32. v Kralupech, udílí p. Filipu Kostomlatskému v Kralupech plnou moc, aby při obecních volbách, jež budou dne . . . , jej zastupoval a ty občany za členy výboru obecního volil, které za dobré uzná.

g) List postupní.

Já nížeapsaný vyznávám tímto listem, že těch 150 zl., t. j. sto padesát zlatých r. m., které mám za p. Bartolomějem Suchým ve Vimperce za usně, dobrovolně postupuji panu Leopoldu Vlachovi, řezníku ve Vimperce, s nímž dle naší společné úmluvy jsem se vypořádal.

Na důkaz toho jsem tento list vlastnoručně sepsal i podepsal.
Ve Volyni dne 20. m. dubna 1. 1890.

Martin Klecanda,
koželuh.

Poučení. Převedeme-li svou pohledávku na někoho jiného, zove se listina o tom sepsaná list postupní čili cessí. Postoupíme-li pohledávku bez náhrady, neručíme za její dobytost; jinak jsme však z ní odpovědni. Podpis dlužno pověřiti.

1. Bohuslav Moravec, klempč v Roudnici, postupuje 360 zl., kterých pohledává za patronátním úřadem v Doksanech za pokrytí věže tamtéž, panu Otakaru Jílkovi, obchodníku se železem v Praze, s nímž se vypořádá.

2. Diviš Štěpina, majetník domu v Plzni, postupuje 15 zl., jichž pohledává za bývalým nájemníkem hokynářem Antonínem Vodvářkou, domovníku svému Vilému Krupičkovi, a to beze vší náhrady.

3. Vilibald Stránský půjčil p. Ambroži Peterkovi dle dlužního listu ze dne . . . 400 zl. Cessí k tomuto dlužnímu listu připsanou převádí tu listinu na Davida Roubčeka.

4. Kateřina Smutná, obchodnice se střížným zbožím v Třeboni, má za paní Barborou Přenosilovou z Lomnice 28 zl. za rozličné látky. Tuto pohledávku postupuje paní Alžbětě Valentové z Lomnice, a to beze vší náhrady.

b) Úpis.

Já níže psaný vyznávám tímto listem, že jsem panu Celestinu Pýchovi, koželuhu zdejšímu, dovolil, aby ve strouze mé pode mlýnem mým máčel omizdřené kůže své. Vyhrazuji si však, že mohu já nebo nástupce můj toto dovolení dle libosti své kdykoliv odvolati.

Tomu na svědectví jsem tento úpis vlastnoručně napsal, podepsal a pečetí svou opatřil.

V Náchodě dne 1. m. března 1890.

Bohumil Rybka,
mlynář.

B. R.

Protiúpis (revers.)

Pan Bohumil Rybka, mlynář zdejší, dovolil mi na slušnou žádost mou ve strouze pod jeho mlýnem č. p. 125. omizdřené kůže máčeti. I zavazuji se tímto listem, že si z toho dovolení žádného práva činiti nebudu, naopak že hned přestanu kůže ve strouze svrchu řečené máčeti, jakmile pan Bohumil Rybka nebo snad nástupce jeho toho si přáti bude.

Tomu na svědectví mŭj a dvou dožadanyh svědkŭ vlastnoruční podpis.

V Náchodě 1. března 1890.

Ignác Vacek,
svědek.

Celestin Pýcha,
koželuh.

Blažej Češpivo,
svědek.

Poučení. Úpisem dáváme osobě druhé právo užívati něčeho, co nám náleží. Protiúpisem zavazuje se osoba, které jsme takové právo dali, že se toho práva hned vzdá, jakmile si toho přáti budeme. Úpis dáváme od sebe obyčejně jen tenkrát, když osoba druhá k nějaké náhradě se zaváže, však protiúpisu žádáme v každém případě, jelikož by osoba druhá po třicítiletém nepřetržitém užívání, kdybychom žádného protiúpisu neměli, nabyla práva takového, jaké my samy máme. Je tedy vlastním reversem protiúpis.

1. Vladimír Křiček dává Petru Křikavovi právo, aby směl z jeho studny pro svůj dŭm vodu vážiti, ale Petru Křikavovi jest nésti pokaždě polovinu výloh na možné opravy této studně. Petr Křikava protiúpisem k těmto podmínkám se zavazuje.

2. Vít Pospíšil svoluje, aby Ferd. Bárta směl jezdit po jeho louce na své pole „u lesa“, ale vyhrazuje si, že huňj tau musí dopravovati v zimě, když jest umrzlo, a za škody v létě způsobené že musí mu každý rok náhradou dáti 20 kg sena. Ferdinand Bárta vydá na to revers.

3. Ondřej Kalous svoluje, aby Havel Janáček vedl jeho dvorem stoku, kterou by odtékala voda do potoka, avšak tato stoka musí míti náležitý sklon, aby voda v ní nestála, a musí býti řádně vyzděna a kamennými deskami pokryta, aby po dvoře bezpečně se jezdit mohlo; každé porouchání musí Havel Janáček na své útraty hned do pořádku uvésti. Protiúpis.

4. Štěpán Jesenský svoluje, aby si Dominik Havelka postavil do kouta jeho zahrady včelník, však nesmí nikdo jiný do zahrady chodit nežli Dom. Havelka sám. Protiúpis.

ch) Smlouvy.

Smlouva o učení.

Pan Florian Divíšek, mistr hodinářský v Lysé, a pan Oskar Pivnička, měšťan v Lysé, učinili dnešního dne tuto smlouvu o učení:

1. Pan Florian Divíšek přijímá na tři roky do učení Karla, syna p. Oskara Pivničky, a zavazuje se:

- a) že ho za ten čas náležitě vyučí řemeslu hodinářskému;
- b) že přidržovati ho bude jen k těm pracím, které souvisí se řemeslem jeho;

c) že v neděli a ve svátek nebude na něm žádati žádných prací řemeslných;

d) že ho bude pilně posílati do školy pokračovací.

2. Naproti tomu zavazuje se pan Oskar Pivnička:

a) že po všechna ta tři léta bude syna svého Karla sám stravovati, šatiti, bytovati a v případě nemoci i ošetřovati a léčiti;

b) že dne 1. m. května 1890., kdy syn jeho Karel do učení nastoupí, jakož i dne 30. m. dubna 1893., kdy učení dokončí, zaplatí panu Florianu Diviškovi po třiceti zlatých, dohromady tedy 60 zl., t. j. šedesát zlatých r. m.;

c) že veškeré škody, které by Karel Pivnička po čas učení způsobil, náležitě nahradí.

Na dotvrzení smlouvy stůjež zde vlastnoruční podpisy pánů řečených, jakož i podpisy obou pánů představených společenstva smíšeného, kde tato smlouva byla uzavřena, a pečeť společenstva.

V Lysé 15. dubna 1890.

Vladimír Nejtek,
první starš.

Vincenc Král,
druhý starš.

Florian Divíšek,
mistr hodinářský.
Oskar Pivnička.

Poučení. Listina, kterou dvě nebo víc osob po vespolném dohodnutí na vzájem si zaručují jisté povinnosti a jistá práva, slove smlouva čili kontrakt. Smlouva jen tenkráte jest platna, a) jsou-li strany se smlouvající svéprávnny; b) jsou-li podmínky smlouvy srozumitelně sepsány; c) je-li věc, o niž jde, možna a dovolena; d) jsou-li obě strany na ni podepsány. Smlouvu lze učiniti před svědky nebo beze svědkův. Má-li smlouva býti vtělena do knih veřejných, musí podpisy obou stran soudně nebo notářem pověřeny býti. Smlouvy jsou rozmanité.

Smlouva, kterou se zavazuje osoba A, že za jistou odměnu jisté služby bude konati osobě B, zove se smlouva o službu.

Smlouva, kterou se věc za věc dává, jmenuje se smlouva směnná.

Smlouva, která se týče prodeje a tudíž i koupě věci nějaké, slove smlouva trhová.

Smlouva, kterou nájemníkovi dáváme v užívání dům, roli, příbytek a t. p., nazývá se smlouva o nájem.

1. Jan Hladký, mistr krejčovský v Rokycanech, přijímá do učení 14tiletého sirotka Václava Císaře, jehož poručníkem jest pan Antonín Celerýn; bude ho živiti, šatiti, bytovati a v čas nemoci i ošetřovati a léčiti, ač nebude-li nemoc trvati déle jednoho měsíce. Za to jest povinen Václav Císař (a p. A. Celerýn se k tomu zavazuje), když se nešije, v domácnosti mistrově

potřebné snadnější práce kouati a čtyři léta se učiti, od 1. ledna 1888. až do 31. prosince 1891.

2. Karel Vyskočil, stavitel v Hoře Kutné, přijímá Františka Zvěřinu do své služby jako zednického poltra; svěřuje mu řízení stavby nové budovy školní v Hoře Kutné dle plánův úředně schválených, zaručuje mu na čas stavby 20 zl. týdně mzdy a vyhrazuje si právo, osmidenní výpovědi. Frant. Zvěřina zavazuje se spravedlivě sloužiti, rozkazů stavitelových dbáti a dobu pracovní od 6. hodiny ranní do 6. hodiny večerní svědomitě dodržovati, do ukončení stavby ve službě dodržeti a ze všech škod, které by se jeho vinou staly, práv býti. Pro obapolnou jistotu vyhotoví se dvě listiny, a podpíše se na ně též dva svědkové.

3. JUDr. Karel Vorel jakožto starosta města Strakonice dohodne se s krejčím Vilémem Jehličkou o dodání tohoto prádla a šatstva pro městský sirotčinec v roce 1891. dle vzorů jemu ukázaných: 40 košil pro chlapece po 90 kr., 40 párů podvlékaček po 70 kr., 40 párů bavlněných punčoch po 25 kr., 20 párů kalhot ze šedého sukna po 2 zl. 50 kr., 20 kabátů z hnědého sukna po 6 zl. 50 kr., 20 vest ze šedého sukna po 1 zl., 20 čepic z hnědého sukna po 80 kr. Jehlička jest povinen každou jednotlivou objednávku do 14 dnů vyříditi. Co nebude zhotoveno dle vzoru, komisse obecního úřadem ustanovená vrátí; za přijaté kusy vyplatí se smluvená cena hned. Co nebude do 14 dnův odvedeno, může obecní úřad jinde objednat; bude-li to více státi, nežli s dodavatelem jest umluveno, zaplatí se z jeho kauce (jistoty). Na dědice dodavatelovy smlouva tato nepřejde. Náklad na smlouvu zapraví dodavatel. Týž složil u obecního úřadu ve Strakonice jako jistotu 100 zl. r. č., které se 5% zúrokují.

4. Vdova Marie Vaňková ve Velvarech pronajímá Josefu Dvořákovi tamtéž tři kusy pole č. parc. 28., 59. a 60. ve výměře 2 hektarův a 60 arův za roční nájemné 170 zl., a to na 6 let, od 1. října 1889. do 30. září 1895. Josef Dvořák zavazuje se roční nájemné vždy 1. října napřed platiti, všecky čís. král., jakož i zemské, okresní a obecní daně i přírážky z těchto polí sám zapravovati, a všecka tři pole dvakrát za těch 6 let řádně polnožiti. Jako jistotu složil celoroční nájemné 170 zl., jež mu p. Vaňková 5% zúrokuje. Umrtím buď pronajímatelčiným neb nájemcovým přecházejí práva i povinnosti na dědice.

i) Podání k úřadům.

(Pro III. tř.)

Vnitř.

Slavná c. k. okresní rada školní!

S úctou podepsaný prosí, aby dcera jeho Marie, žákyně 6. třídy obecné školy ve Vršovcích, propuštěna byla ze školy, a podporuje svou žádost tímto:

1. Bude jí 20. ledna 1891. čtrnáct let;
- A. přiložen křestní list *A*.
2. V hlavních předmětech učebných, totiž v náboženství, čtení, psaní a počítání učinila prospěch dobrý; přiložena
- B. školní zpráva z roku tohoto *B*.
3. Jsem nemajetný, a proto mi musí Marie jak v domácnosti, tak i v živnosti mé nápomočna býti.

Ve **Vršovicích** 16. července 1890.

Jan Kukla,
hokynář.

Zevně.

Slavné c. k. okresní
radě školní
na
Král. Vinohradech.

Jan Kukla
z Vršovic, č. 135.,

žádá, aby dcera jeho Marie
ze školy byla propuštěna.

Dvě přílohy.

Poučení. Spis, kterým se od úřadu něčeho domáháme anebo mu o něčem zpravu dáváme, jmenuje se podání k úřadu.

Podání píšeme na arch bílého papíru, a to tak, že vnitř (po celé straně) vypíšeme zevrubně svou žádost nebo zpravu, zevně pak (na polovinu složeného archu) jen stručný obsah té žádosti nebo zprávy. Oslovení, k němuž přidává se slovo „slavný“, po případě „veleslavný“ nebo „vysoký“, klade se na 2—4 prsty od hořejšího kraje; mezi ním a první rádkou obsahu, jakož i při levém kraji půlarehu nechá se (z úcty k úřadu) na 2—3 prsty prázdného prostoru. Úřadům státním, jako jsou: úřady politické (okresní hejtmanství), finanční, soudní a některé školní, přísluší titul: císařský královský, což se označuje skráceně: *c. k.*

Ku podání jest začasť přiložiti na důkaz pravdy i jiné listiny; ty se jmenují přílohy. Je-li příloh několik, označíme je zevně písmeny *A, B, C* a t. d. Kdekoli se v podání samém na některou přílohu odvoláváme, přepíšeme zároveň i její značku (*A, B, C*), a to nejen v obsahu, nýbrž i na prázdném kraji v levo; zevně pak, na dolejšími kraji, poznamenáme potom, kolik příloh podání má.

1. Karel Šípek, hodinář v Kolíně č. 85., žádá obecní zastupitelstvo tamtéž, aby ho přijalo do svazku městské obce Kolínské. Přisluší do obce Kaňku (domovský list); provozuje již deset let v Kolíně živnost hodinářskou (živnostenský list) a hodlá tam stále přebývat. Náleží mu dům v Kolíně pod č. 85. (výpis z pozemkových knih), na němž vázne jen nepatrný dluh. Vede život bezúhonný (vysvědčení o zachovalosti). Je v nejlepších letech a přičiňuje se, seč sly jeho jsou, pročež není obavy, že by se stal někdy obcí břemenem.

2. Nožič Filip Švestka v Lounech chtěje upozorniti obecní úřad na svůj závod mluví na dům č. p. 79., v němž bydlí, zavěšiti výkladní skříň se svými výrobky, která bude míti rozměry, jak na přiloženém nákrese jsou naznačeny; skříň bude vkusná a nebude nikterak překážeti obecnímu provozu. Tedy žádá obecní úřad o potřebné povolení.

3. Jan Říha z Benešova žádá místní školní radu, aby přijala do školy synka jeho Václava, jemuž jest teprve 5 $\frac{1}{2}$ roku. Přikládá téhož křestní list a připomíná, že hoch jest tělesně i duševně tak vyvinut, že bude moci s prospěchem vyučování šk. účasten býti.

4. Jindřich Křečan ze školní obce Černuce žádá místní školní radu ve Velvarech, aby přijala do školy dvanáctiletého syna jeho Karla, jenž tam hodlá choditi do 5. třídy. Podotýká, že jedině proto ho tam chce poslati, aby nabyl většího vzdělání, než jakého mu poskytnouti může domácí škola dvoutřídní.

5. Bedřich Potůček zamýšlí v Malešově v čís. p. 76. provozovati živnost krejčovskou. Oznamuje to c. k. okresnímu hejtmanství v Kutné Hoře a žádá o list živnostenský. Ku podání svému přikládá tyto doklady: a) křestní list na důkaz zletilosti; b) domovský list (ze Předbořic); c) vysvědčení, že se řemeslu krejčovskému řádně vyučil; d) průkaz, že již 9 roků jako pomocník pracoval; e) vysvědčení o zachovalosti; f) přihlášku k dani výdělkové.

6. Bednář Jiljí Doubrava z Berouna ztratil svůj živnostní list, i žádá c. k. okr. hejtmanství v Hořovicích o duplikát tohoto listu.

7. Jindřich Nebeský, punčochář v Husinci, podává proti platebnímu rozkazu A, jímž bylo mu předepsáno ze živnosti punčochářské zl. 8.40 roční daň výdělkové, stížnost k veleslavnému c. k. finančnímu ředitelství zemskému v Praze. Uvádí, že v Husinci ještě čtyři punčocháři provozují řemeslo v téže rozsáhlosti, a přece že platí jen polovici té daně, která se na něm požaduje. Má za to, že se stal omyl, a prosí, aby daň byla snížena.

8. Vilém Hlaváček, sládek ve Štěkni, platil až dosud 42 zl. daně z příjmův. Platebním rozkazem A vyměřena mu letos daň ta na 84 zl. Jest mu to s podivením, jelikož příjmy jeho se nikterak nezvýšily, spíše zmenšily, což zavinila jednak vzrůstající konkurence, jednak vzrůstající se dražota všech potřeb životních. Daň z příjmův v sumě 42 zl. je dosti veliká, a zvý-

žení její není ničím odůvodněno. Vzhledem k tomu active žádá vysoce slavné c. k. finanční ředitelství zemské, aby vyřízení *A* zrušilo a dosavadní daně ve výši 42 zl. ponechati ráčilo.

9. Emil Bartoň, žák 1. třídy c. k. reálného gymnasia v Chrudimí, prosí velesl. c. k. místodržitelství v Praze, aby mu milostivě udělena byla nadace „Frant. Wiesnera v Chrudimí.“ Podporuje žádost svou výročním vysvědčením *A*, dále průkazem *B*, z něhož je patrné, že jest přibuzným zakladatelovým, a konečně vysvědčením *C* o své chudobě.

10. Michal Šebelka pronajal panu Ferdinandu Borovému v domě svém č. s. p. 14. ve Slaném byt o dvou pokojích a kuchyni na čtvrtletní výpověď. Jelikož hodlá bytu toho k jinému účelu užití, vypovídá p. Ferd. Borovému na čtvrt roku nájem těch místností a žádá slavný c. k. okresní soud ve Slaném, aby o výpovědi té oběma stranám výměr vydal. (Dvojmo.)

11. Jindřich Křepela půjčil na obligaci Václavu Markovi v Chotěboři 500 zl. na půlletní výpověď. Jelikož bude těch peněz potřebovatí, vypovídá je a žádá c. k. okr. soud v Chotěboři, aby o výpovědi té oběma stranám výměr vydal. (Dvojmo.)

12. Frant. Trojan ve Veltrusích zapůjčil dne panu Jindřichu Veselému v Ouholicích 15 zl. Dlužník slíbil, že je za měsíc oplatí. Však dosud toho neučinil, ač ho Trojan několikrát upomínal. I jest Trojan nucen ho žalovati. Prosí tedy c. k. okresní soud ve Velvarech, aby po provedeném ústním jednání ve věcech nepatrných *) za právo uznal, že Jindř. Veselý povinen jest sumu 15. zl. do osmi dnů zaplatiti a soudní náklady v téže lhůtě mu nahraditi, sic jinak že by naň vedeno bylo právo.

Zevně:

Slavnému c. k. okresnímu soudu
ve Velvarech.

Žaloba

Frant. Trojana ve Veltrusích č. 6.

na

pana Jindřicha Veselého

v Ouholicích č. 15.,

aby zaplatil dluh 15 zl. s příslušenstvím.

Dvojmo.

13. Krejčí N. N. dodal p. N. N. před rokem letní oděv v ceně 25 zl. Poněvadž všeliké upomínání zůstává bez výsledku, nucen jest žalovati.

*) Řízení bagatelní čili u věcech nepatrných připouští se, pokud jde o sumy do 50 zl.

O kolkovní povinnosti.

Na list přijímací náleží kolek padesátikrejcarový. Vysvědčení, které se vydává osobě prací rukou svých se živící, kolkuje se známkou 15 kr., jinak vždy známkou 50 kr.; vysvědčení o nemajetnosti je kolku prosto. Plnomocenství jest podrobena kolku 50kr., taktéž úpis a proti-úpis (revers); však uvedena-li v plnomocenství odměna a v reversu náhrada, kolkují se listiny tyto podle škály II. Listy postupní kolkují se podle škály II., smlouvy podle škály III. Podání k soudu podrobena jest kolku 36 kr., v záležitostech nepatrných pak jen 12 kr. Podání k jiným úřadům kolkují se známkou 50 kr.; stížnosti na vysoké vyměření daně jsou kolku prosty. Na opověď živnosti dává se kolek podle toho, kolik obyvatelů má obec, ve které se živnost provozovati bude: ve Vídni 6 zl., v městech přes 50 tisíc obyvatel majících 4 zl., od 10 do 50 tisíc obyv. 3 zl., od 5 do 10 tisíc obyv. 2 zl., v ostatních obcích 1 zl. 50 kr.

